МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

РЖЕМОВСЬКИЙ ВЛАДИСЛАВ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.9:343.85

ДИСЕРТАЦІЯ
МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

08 – Право
081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ В.М. Ржемовський

Науковий керівник: **Лугіна Наталія Анатоліївна,**
кандидат юридичних наук, доцент

Ірпінь – 2026

АНОТАЦІЯ

Ржемовський В. М. Міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Державний податковий університет, Міністерство фінансів України. Ірпінь, 2026.

Дисертація є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень, у якому на сформульовано кримінологічні засади міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері, обґрунтовано напрями їх імплементації у систему кримінально-правового, фінансово-моніторингового, банківсько-регуляторного та санкційного забезпечення фінансової безпеки України з урахуванням умов воєнного стану, цифровізації фінансових ринків, трансформації сучасних криміногенних загроз і європейської інтеграції.

Окреслена методологія дослідження міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері. Обґрунтовано поліметодологічний підхід, що поєднує кримінологічний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, системний, функціональний, емпіричний і цифрово-аналітичний аналіз. Застосування такого підходу дало змогу розкрити злочини у банківській сфері як об’єкт кримінологічного дослідження, визначити їх міжнародні та національні класифікаційні ознаки, з’ясувати особливості міжнародних механізмів протидії та встановити межі їх імплементації у національне законодавство і правозастосовну практику України.

Запропоновано класифікацію злочинів у банківській сфері за такими групами: злочини проти встановленого порядку здійснення банківської діяльності, що посягають на регуляторні та інституційні основи функціонування банківського ринку; злочини проти фінансової безпеки та інструментарію банківської системи, пов’язані з використанням грошового обігу, платіжної інфраструктури, банківських інструментів, механізмів руху, приховування чи маскування незаконних коштів; злочини проти майнових прав та законних

інтересів учасників банківських правовідносин, які охоплюють посягання на інтереси банків, клієнтів і контрагентів із використанням інфраструктури рахунків, платіжних засобів, кредитних механізмів і фінансової інформації; злочини у сфері службових, інформаційних та комплаєнс-відносин у банківській діяльності, що пов'язані зі зловживанням повноваженнями, порушенням службових обов'язків, службовим підробленням, розголошенням банківської таємниці, незаконним використанням інсайдерської інформації, несанкціонованим доступом до інформаційних систем або ігноруванням внутрішніх контрольних процедур.

Аргументовано, що система міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері становить цілісну, структурно впорядковану кримінологічно-правову систему, яка ґрунтується на поєднанні норм міжнародного права, права Європейського Союзу, стандартів FATF, MONEYVAL, Базельського комітету з банківського нагляду, Егмонтської групи та національного законодавства держав, що імплементують відповідні стандарти. Доведено, що така система охоплює конвенційний, інституційний, європейський наднаціональний, санкційно-безпековий та національно-імплементаційний виміри і спрямована на забезпечення фінансової безпеки шляхом запобігання, виявлення, блокування, розслідування та припинення злочинних практик, пов'язаних із використанням банківської інфраструктури для легалізації доходів, фінансування тероризму, прихованого переміщення активів, санкційного обходу та обслуговування транснаціональних фінансово-злочинних схем.

На основі аналізу міжнародних стандартів, аналітичних матеріалів, звітів компетентних інституцій та результатів емпіричного дослідження встановлено, що найбільш поширеними формами злочинів у банківській сфері є легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму, шахрайські операції з банківськими рахунками та платіжними інструментами, незаконне використання електронних банківських сервісів, маніпулювання клієнтською ідентифікацією, використання підставних осіб і компаній, приховане переміщення активів через транскордонні фінансові канали, зловживання у сфері

кредитування, незаконні операції з криптоактивами та дії, спрямовані на обхід міжнародних санкційних обмежень. Виокремлено систему детермінант таких злочинів, до яких віднесено економічні, організаційно-управлінські, правові, кадрові, технологічні, корпоративно-етичні, корупційні та воєнно-безпекові чинники, що у сукупності визначають криміногенний потенціал банківського середовища, рівень латентності відповідних посягань і напрями сучасної кримінологічної політики у сфері захисту фінансової безпеки держави.

Розроблено функціональну модель взаємодії суб'єктів міжнародної та національної протидії злочинам у банківській сфері, за якою FATF формує глобальні AML/CFT-стандарти й оціночну рамку їх виконання; MONEYVAL здійснює регіональне оцінювання відповідності та ефективності національних систем; Базельський комітет з банківського нагляду визначає стандарти управління банківськими ризиками, комплаєнсу та наглядової практики; Егмонтська група забезпечує інформаційну взаємодію підрозділів фінансової розвідки; інституції Європейського Союзу формують наднаціональну AML/CFT-архітектуру, включаючи AMLA, регламенти й директиви у сфері фінансового моніторингу, криптоактивів, переказів коштів, розшуку, заморожування та конфіскації активів. Вітчизняні суб'єкти забезпечують імплементацію відповідних стандартів, виявлення ризикових операцій, фінансову розвідку, документування, досудове розслідування, процесуальне керівництво, судовий розгляд, арешт, конфіскацію та управління активами.

Окремо охарактеризовано кримінологічне забезпечення протидії злочинам у банківській сфері, до складових якого віднесено: об'єкт захисту – банківську систему, порядок здійснення банківської діяльності, майнові права учасників банківських правовідносин і фінансову безпеку держави; характеристику криміногенної ситуації у банківській сфері, що охоплює стан, структуру, динаміку, латентність, детермінанти, особу правопорушника та віктимологічні особливості відповідних злочинів; суб'єктів протидії – міжнародні та європейські інституції, підрозділи фінансової розвідки, банківські регулятори, органи фінансового моніторингу, правоохоронні органи, прокуратуру, суди,

АРМА, НБУ, ДСФМУ та суб'єктів первинного фінансового моніторингу; заходи протидії, що реалізуються через кримінально-правові, фінансово-моніторингові, банківсько-наглядові, санкційні, конфіскаційні, інформаційно-аналітичні та міжнародно-кооперaційні інструменти.

Надано розуміння AML/CFT-системи як складової фінансової та національної безпеки держави. Доведено, що в умовах воєнного стану така система виконує не лише превентивну функцію протидії відмиванню доходів і фінансуванню тероризму, а й безпекову функцію виявлення та нейтралізації фінансових каналів, пов'язаних із санкційним обходом, прихованим переміщенням капіталу, підтримкою підсанкційних осіб, використанням криптоактивів, транснаціональних посередницьких структур і банківської інфраструктури в інтересах збройної агресії. У цьому контексті санкційний механізм Європейського Союзу розглянуто як правовий інструмент, що функціонує у взаємодії з AML/CFT-режимом і формує нову логіку протидії фінансуванню агресії, обходу санкцій, прихованому переміщенню активів, підтримці підсанкційних суб'єктів та пов'язаним із цим фінансовим зловживанням.

Визначено теоретичні підходи до імплементації міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері у державах – членах Європейського Союзу, що передбачають узагальнення позитивного досвіду щодо координації між підрозділом фінансової розвідки, банківським наглядом і правоохоронними органами, цифрової інтеграції реєстрів, розвитку наглядової аналітики, посилення контролю за небанківськими зобов'язаними суб'єктами та постачальниками послуг у сфері криптоактивів, а також розшуку, заморожування, конфіскації та управління активами. Обґрунтовано доцільність вибіркового використання відповідних елементів у національній системі протидії злочинам у банківській сфері з урахуванням української правової традиції, умов воєнного стану, євроінтеграційного курсу та потреб посилення фінансової безпеки держави.

Окремо обґрунтовано напрями вдосконалення національної системи протидії злочинам у банківській сфері, зокрема поглиблення кримінально-правового реагування щодо юридичних осіб, реформування механізмів розшуку, заморожування, конфіскації та управління активами відповідно до європейських стандартів, повноцінне включення постачальників послуг у сфері криптоактивів до AML/CFT-поля, створення централізованого механізму доступу до інформації про банківські й платіжні рахунки, удосконалення зворотного зв'язку між ДСФМУ та органами кримінальної юстиції, посилення захисту міжнародної фінансової допомоги і коштів відбудови, а також розвиток спеціалізованих підходів до оцінювання юрисдикцій, які використовуються для обходу санкційних режимів, застосування криптоактивних платформ, непрозорих корпоративних структур і транскордонних посередницьких схем.

Запропоновані шляхи використання аналітики блокчейн-транзакцій як допоміжного емпіричного інструменту правового і кримінологічного аналізу криптоактивних механізмів обходу санкцій, легалізації злочинних доходів, прихованого переміщення активів та фінансування підсанкційних або пов'язаних із воєнною агресією суб'єктів. Доведено, що така аналітика не замінює формально-юридичного, кримінально-правового і процесуального аналізу, однак розширює можливості виявлення типологій фінансового обходу, встановлення зв'язків між учасниками транзакцій та обґрунтування напрямів удосконалення AML/CFT-регулювання у сфері віртуальних активів.

Наголошено, що в умовах європейського вектору розвитку України міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері слід розглядати як самостійний і комплексний об'єкт кримінологічного дослідження, що дає змогу встановити закономірності функціонування сучасної міжнародної та європейської політики у сфері фінансової безпеки, визначити найбільш ефективні механізми протидії банківській злочинності та окреслити напрями їх імплементації у вітчизняне законодавство, фінансово-моніторингову, банківсько-регуляторну, санкційну та правоохоронну практику.

Загалом, у роботі розроблено цілісну концепцію протидії злочинам у банківській сфері, у межах якої кримінологічну характеристику таких злочинів, їх стан, структуру, динаміку, латентність, детермінанти, особу правопорушника та віктимологічні особливості поєднано із системою міжнародних механізмів протидії та напрямами їх імплементації у законодавство і правозастосовну практику України. Такий підхід дав змогу розглядати злочини у банківській сфері не лише як окремі кримінально карані посягання на банківські ресурси, майнові права учасників банківських правовідносин або порядок здійснення банківської діяльності, а як складне кримінологічне явище, пов'язане з використанням банківської та суміжної фінансової інфраструктури для легалізації доходів, фінансування тероризму, санкційного обходу, прихованого переміщення активів і реалізації транснаціональних фінансово-злочинних схем.

Ключові слова: протидія, злочин, банківська сфера, фінанси, міжнародні стандарти, європейські стандарти, банківська безпека, фінансова безпека, фінансовий моніторинг, кримінальна юстиція, AML/CFT, контроль, нагляд, взаємодія, фінансова розвідка, FATF, MONEYVAL.

SUMMARY

Rzhemovskyi V. M. *International Mechanisms for Counteracting Crimes in the Banking Sector*. – Qualifying scientific work submitted as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law. – State Tax University, Ministry of Finance of Ukraine. Irpin, 2026.

The dissertation represents one of the first comprehensive monographic studies in Ukraine in which the criminological foundations of international mechanisms for counteracting crimes in the banking sector are systematically elaborated. The research substantiates the directions for their implementation within the system of criminal law, financial monitoring, banking regulation, and sanctions-based safeguards of Ukraine's financial security, taking into account the conditions of martial law, the digitalization

of financial markets, the transformation of contemporary criminogenic threats, and the trajectory of European integration.

The study outlines a coherent methodology for examining international mechanisms for combating crimes in the banking sector. A polymethodological approach is substantiated, combining criminological, comparative-legal, formal-legal, systemic, functional, empirical, and digital-analytical methods. The application of such an approach made it possible to conceptualize crimes in the banking sector as an object of criminological inquiry, to identify their international and national classification features, to clarify the specificities of international counteraction mechanisms, and to determine the limits of their implementation within Ukrainian legislation and law enforcement practice.

A classification of crimes in the banking sector is proposed according to the following groups: crimes against the established order of banking activity, which infringe upon the regulatory and institutional foundations of the banking market; crimes against financial security and the instrumental framework of the banking system, related to the use of monetary circulation, payment infrastructure, banking instruments, and mechanisms for the movement, concealment, or masking of illicit funds; crimes against property rights and lawful interests of participants in banking legal relations, encompassing encroachments upon the interests of banks, clients, and counterparties through the use of account infrastructure, payment instruments, credit mechanisms, and financial information; as well as crimes within the sphere of service, informational, and compliance relations in banking activity, including abuse of authority, violation of official duties, official forgery, disclosure of banking secrecy, unlawful use of insider information, unauthorized access to information systems, or disregard for internal control procedures.

It is argued that the system of international mechanisms for counteracting crimes in the banking sector constitutes an integral, structurally ordered criminological-legal system based on the interaction of norms of international law, European Union law, and the standards of the FATF, MONEYVAL, the Basel Committee on Banking Supervision, the Egmont Group, and national legislation of states implementing these

standards. It is demonstrated that this system encompasses conventional, institutional, European supranational, sanctions-security, and national-implementation dimensions and is aimed at ensuring financial security through the prevention, detection, blocking, investigation, and suppression of criminal practices associated with the use of banking infrastructure for money laundering, terrorist financing, covert asset transfers, sanctions evasion, and the servicing of transnational financial criminal schemes.

Based on the analysis of international standards, analytical materials, reports of competent institutions, and the results of empirical research, it has been established that the most widespread forms of crimes in the banking sector include money laundering, terrorist financing, fraudulent operations with bank accounts and payment instruments, illegal use of electronic banking services, manipulation of customer identification, the use of nominee persons and companies, covert transfer of assets through cross-border financial channels, abuses in lending, illegal operations with crypto-assets, and activities aimed at circumventing international sanctions. A system of determinants of such crimes is identified, including economic, organizational-managerial, legal, personnel-related, technological, corporate-ethical, corruption-related, and military-security factors, which collectively shape the criminogenic potential of the banking environment, the level of latency of such offences, and the directions of contemporary criminological policy in the field of financial security protection.

A functional model of interaction between subjects of international and national counteraction to crimes in the banking sector is developed, according to which the FATF formulates global AML/CFT standards and evaluation frameworks; MONEYVAL conducts regional assessments of compliance and effectiveness; the Basel Committee establishes standards of banking risk management, compliance, and supervisory practices; the Egmont Group ensures information exchange among financial intelligence units; and European Union institutions form a supranational AML/CFT architecture, including AMLA, regulations, and directives in the fields of financial monitoring, crypto-assets, fund transfers, asset tracing, freezing, and confiscation. Domestic entities ensure the implementation of these standards, detection

of suspicious transactions, financial intelligence activities, documentation, pre-trial investigation, procedural guidance, adjudication, seizure, confiscation, and asset management.

Particular attention is devoted to the criminological support of counteracting crimes in the banking sector, which includes: the object of protection – the banking system, the procedure for conducting banking activities, property rights of participants in banking relations, and the financial security of the state; the characterization of the criminogenic situation in the banking sector, including its state, structure, dynamics, latency, determinants, the offender's profile, and victimological features; the subjects of counteraction – international and European institutions, financial intelligence units, banking regulators, financial monitoring bodies, law enforcement agencies, prosecution authorities, courts, ARMA, the National Bank of Ukraine, the State Financial Monitoring Service of Ukraine, and primary financial monitoring entities; as well as counteraction measures implemented through criminal-law, financial monitoring, banking supervisory, sanctions, confiscation, informational-analytical, and international cooperation instruments.

The AML/CFT system is conceptualized as a component of the state's financial and national security. It is demonstrated that under conditions of martial law, this system performs not only a preventive function in counteracting money laundering and terrorist financing, but also a security function aimed at identifying and neutralizing financial channels associated with sanctions evasion, covert capital movement, support of sanctioned persons, the use of crypto-assets, transnational intermediary structures, and banking infrastructure in the interests of armed aggression. In this context, the European Union sanctions mechanism is considered as a legal instrument functioning in conjunction with the AML/CFT regime, forming a new logic for counteracting the financing of aggression, sanctions evasion, covert asset transfers, support of sanctioned entities, and related financial abuses.

Theoretical approaches to the implementation of international standards for counteracting crimes in the banking sector in European Union member states are identified, including the generalization of best practices in coordination between

financial intelligence units, banking supervision, and law enforcement agencies; digital integration of registries; development of supervisory analytics; strengthening oversight over non-bank obligated entities and crypto-asset service providers; as well as asset tracing, freezing, confiscation, and management. The expediency of selectively incorporating these elements into the national system of counteraction is substantiated, taking into account Ukrainian legal traditions, the conditions of martial law, European integration, and the need to strengthen financial security.

Separate directions for improving the national system of counteracting crimes in the banking sector are substantiated, including the deepening of criminal law response regarding legal entities, reform of mechanisms for asset tracing, freezing, confiscation, and management in accordance with European standards, full integration of crypto-asset service providers into the AML/CFT framework, creation of a centralized mechanism for access to information on bank and payment accounts, improvement of feedback between the State Financial Monitoring Service and criminal justice bodies, strengthening protection of international financial assistance and reconstruction funds, and development of specialized approaches to assessing jurisdictions used for sanctions evasion, the use of crypto platforms, opaque corporate structures, and cross-border intermediary schemes.

The use of blockchain transaction analytics is proposed as an auxiliary empirical tool for legal and criminological analysis of crypto-asset mechanisms related to sanctions evasion, money laundering, covert asset transfers, and financing of sanctioned or aggression-related entities. It is demonstrated that such analytics does not replace formal legal and procedural analysis but significantly expands the capacity to identify typologies of financial circumvention, establish links between transaction participants, and substantiate directions for improving AML/CFT regulation in the field of virtual assets.

It is emphasized that in the context of Ukraine's European integration trajectory, international mechanisms for counteracting crimes in the banking sector should be considered as an independent and comprehensive object of criminological research, enabling the identification of patterns in modern international and European financial

security policy, the determination of the most effective counteraction mechanisms, and the delineation of directions for their implementation in national legislation and enforcement practice.

Overall, the dissertation develops a holistic concept of counteracting crimes in the banking sector, within which the criminological characteristics of such crimes—their state, structure, dynamics, latency, determinants, offender profile, and victimological features—are integrated with the system of international counteraction mechanisms and the directions of their implementation in Ukrainian legislation and practice. This approach makes it possible to consider crimes in the banking sector not merely as isolated criminal offences against banking resources or property rights, but as a complex criminological phenomenon associated with the use of banking and related financial infrastructure for money laundering, terrorist financing, sanctions evasion, covert asset transfers, and the execution of transnational financial criminal schemes.

Keywords: counteraction, crime, banking sector, finance, international standards, European standards, banking security, financial security, financial monitoring, criminal justice, AML/CFT, supervision, interaction, financial intelligence, FATF, MONEYVAL.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ржемовський В.М. Окремі аспекти запобігання злочинності у сфері банківської діяльності: міжнародний досвід. *Наше право.* 2024. № 1. С. 254-258. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2024-1/NP_2024_1_254.pdf.

2. Ржемовський В.М. Суб'єкти запобігання злочинності у банківській сфері. *Європейські перспективи.* 2024. № 2. С.191-196. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2024-2/EP_2024_2_191.pdf

3. Rzhemovskyi V.M. International mechanisms of crime prevention in the field of banking. *Право. UA.* 2024. № 1. С.198-202. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2024-2/Pravo_ua_2024_2_198.pdf

4. Ржемовський В.М. Крипто-механізми обходу санкцій як виклик для міжнародної AML/CFT-архітектури: кейс A7A5 та ініціатива України щодо нового регуляторного інструменту ЄС. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління.* 2026. № 1. С. 58-65. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/5599/5892

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Ржемовський В.М Окремі аспекти дослідження злочинності у банковській сфері. *Правове відновлення України як потужної європейської держави через призму міжнародного досвіду*: Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18 квітня 2024 року). К.: ДУІТ, 2024. С.224-232.

6. Ржемовський В.М. Міжнародні механізми протидії шахрайству у банківській сфері. *Evolving Science: Theories, Discoveries and Practical Outcomes*. Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference. European Open Science Space. February 3-5, 2025. Zurich, Switzerland. P.61-64.

7. Ржемовський В.М. Спеціальний орган розслідування злочинів у банківській сфері: за і проти. *Modern Science is the Connection Between Scientific Research and Economic Development*. Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference (February 10-12, 2025. Lviv, Ukraine). European Open Science Space, 2025. P. 30-33

8. Ржемовський В.М. Органи фінансової розвідки в системі протидії злочинам у фінансовій сфері. *Modern Scientific Research: Theoretical and Practical Aspects*. Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference (May 26-28, 2025. Riga, Latvia). European Open Science Space, 2025. P. 224-229.

9. Ржемовський В.М. Механізми протидії злочинам у банківській сфері в рамках взаємодії Україна - Європейський Союз з урахуванням воєнного стану. *Global Directions in Scientific Research and Technological Development*. Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference (June 2-4, 2025. Valencia, Spain). European Open Science Space, 2025. P. 71-74.

10. Ржемовський В.М. Колізія між завданнями національної системи фінмоніторингу та адміністративною моделлю функціонування Держфінмоніторингу. *Scientific Innovation: Theoretical Insights and Practical Impacts*. Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference (December 8-10, 2025, Naples, Italy). European Open Science Space, 2025. P. 181-184.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....**3**
ВСТУП.....**8**
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ **22**
1.1. Методологія дослідження міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері……..….**22**
1.2. Злочини у банківській сфері як об'єкт кримінологічного дослідження…...**37**
1.3. Міжнародні та національні практики класифікації злочинів у банківській сфері...……...**50**
1.4. Кримінологічна характеристика злочинів у банківській сфері .....……...**65**
Висновки до розділу 1 ……**72**
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ.....**74**
2.1. Конвенційні механізми міжнародно-правових інструментів протидії злочинам у банківській сфері ……**74**
2.2. Інституційні механізми протидії злочинам у банківській сфері: ……**85**
2.3. Механізми Європейського Союзу у сфері протидії злочинам у банківській сфері ……**100**
2.4. Санкційно-безпекові механізми протидії злочинам у банківській сфері……..**112**
Висновки до розділу 2……**127**
РОЗДІЛ 3. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКУ УКРАЇНИ.....**132**
3.1. Імплементація міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері в Україні ……**132**
3.2. Європейські моделі імплементації міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері: порівняльно-правовий аналіз ……..**148**
3.3. Напрями вдосконалення національної системи протидії злочинам у банківській сфері в умовах євроінтеграції та воєнного стану ……....**169**
Висновки до розділу 3.....**186**
ВИСНОВКИ.....**191**
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....**198**
ДОДАТКИ.....**222**

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

1AMLD	Перша директива ЄС про запобігання використанню фінансової системи для відмивання коштів 1991 р. (First Anti-Money Laundering Directive)
2AMLD	Друга директива ЄС про внесення змін до Першої AML-директиви 2001 р. (Second Anti-Money Laundering Directive)
3AMLD	Третя директива ЄС про запобігання використанню фінансової системи для відмивання коштів і фінансування тероризму 2005 р. (Third Anti-Money Laundering Directive)
4AMLD	Четверта директива ЄС про запобігання використанню фінансової системи для відмивання коштів або фінансування тероризму 2015 р. (Fourth Anti-Money Laundering Directive)
5AMLD	П’ята директива ЄС про внесення змін до Директиви ЄС 2015/849 2018 р. (Fifth Anti-Money Laundering Directive)
6AMLD	Директива ЄС 2018/1673 про боротьбу з відмиванням коштів засобами кримінального права (Sixth Anti-Money Laundering Directive)
A7A5	Рубльовий стейблкоїн, використаний у дисертації як кейс криптомеханізмів обходу санкцій
AML	Протидія відмиванню коштів (Anti-Money Laundering)
AML/CFT	Протидія відмиванню коштів і фінансуванню тероризму (Anti-Money Laundering / Countering the Financing of Terrorism)
AML/CFT/CPF	Протидія відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (Anti-Money Laundering / Countering the Financing of Terrorism / Countering Proliferation Financing)
AMLA	Агентство ЄС з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism)
AMLR	Регламент ЄС 2024/1624 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання коштів або фінансування тероризму (Anti-Money Laundering Regulation)
ARO	Орган з розшуку активів (Asset Recovery Office)

BCBS	Базельський комітет з банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision)
BIS	Банк міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements)
CASP	Постачальник послуг у сфері криптоактивів (Crypto-Asset Service Provider)
CDD	Належна перевірка клієнта (Customer Due Diligence)
CETS	Серія договорів Ради Європи (Council of Europe Treaty Series)
CPF	Протидія фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (Countering Proliferation Financing)
DeFi	Децентралізовані фінанси (Decentralized Finance)
DNFBP	Визначені нефінансові підприємства і професії (Designated Non-Financial Businesses and Professions)
EBA	Європейський банківський орган (European Banking Authority)
ECB	Європейський центральний банк (European Central Bank)
EDD	Посилена належна перевірка клієнта (Enhanced Due Diligence)
EFECC	Європейський центр фінансової та економічної злочинності Europol (European Financial and Economic Crime Centre)
EIO	Європейський слідчий ордер (European Investigation Order)
ELI	Європейський ідентифікатор законодавства (European Legislation Identifier)
EPPO	Європейська прокуратура (European Public Prosecutor's Office)
ERA Loans	Надзвичайні кредити прискореного використання доходів для України (Extraordinary Revenue Acceleration Loans for Ukraine)
ETS	Серія європейських договорів Ради Європи (European Treaty Series)
EU	Європейський Союз (European Union)
Europol	Агентство Європейського Союзу зі співробітництва правоохоронних органів
Eurojust	Агентство Європейського Союзу з питань співробітництва у сфері кримінального правосуддя

FATF	Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (Financial Action Task Force)
FIU	Підрозділ фінансової розвідки (Financial Intelligence Unit)
FIU-to-FIU	Взаємодія між підрозділами фінансової розвідки
FSRB	Регіональний орган типу FATF (FATF-Style Regional Body)
G7	Група семи провідних держав
GDPR	Загальний регламент ЄС про захист даних (General Data Protection Regulation)
IC3	Центр прийому скарг на інтернет-злочини Федерального бюро розслідувань США (Internet Crime Complaint Center)
IOCTA	Оцінка загроз організованої інтернет-злочинності Europol (Internet Organised Crime Threat Assessment)
JIT	Спільна слідча група (Joint Investigation Team)
KYC	Знай свого клієнта / ідентифікація та вивчення клієнта (Know Your Customer)
MER	Звіт взаємної оцінки (Mutual Evaluation Report)
MiCA	Регламент ЄС про ринки криптоактивів (Markets in Crypto-Assets Regulation)
MLA	Міжнародна правова допомога (Mutual Legal Assistance)
ML	Відмивання коштів (Money Laundering)
MONEYVAL	Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму
NCA	Національне агентство з боротьби зі злочинністю Великої Британії (National Crime Agency)
NRA	Національна оцінка ризиків (National Risk Assessment)
OFAC	Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США (Office of Foreign Assets Control)
OLAF	Європейське бюро з питань запобігання шахрайству (European Anti-Fraud Office)
P2P	Однорангові операції / операції між користувачами без централізованого посередника (peer-to-peer)
RBA	Ризик-орієнтований підхід (Risk-Based Approach)
REPO Task Force	Робоча група з питань російських еліт, довірених осіб та олігархів (Russian Elites, Proxies, and Oligarchs Task Force)

SAR	Повідомлення про підозрілу активність (Suspicious Activity Report)
SEPA	Єдина зона платежів у євро (Single Euro Payments Area)
STR	Повідомлення про підозрілу операцію (Suspicious Transaction Report)
SWIFT	Товариство всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication)
TFEU	Договір про функціонування Європейського Союзу (Treaty on the Functioning of the European Union)
ToFR	Регламент ЄС 2023/1113 про інформацію, що супроводжує перекази коштів і певних криптоактивів (Transfer of Funds Regulation)
UNCAC	Конвенція ООН проти корупції (United Nations Convention against Corruption)
UNODC	Управління ООН з наркотиків і злочинності (United Nations Office on Drugs and Crime)
UNTOC	Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (United Nations Convention against Transnational Organized Crime)
USA PATRIOT Act	Закон США «Про об'єднання і зміцнення Америки шляхом надання належних інструментів, необхідних для перехоплення і перешкоджання тероризму» 2001 р.
VASP	Постачальник послуг у сфері віртуальних активів (Virtual Asset Service Provider)
АМКУ	Антимонопольний комітет України
АРМА	Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів
БЕБ	Бюро економічної безпеки України
БКБН	Базельський комітет з банківського нагляду
ВАКС	Вищий антикорупційний суд
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВРУ	Верховна Рада України
ДБР	Державне бюро розслідувань
ДСФМУ	Державна служба фінансового моніторингу України
ЄК	Європейська Комісія
ЄС	Європейський Союз

ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄЦБ	Європейський центральний банк
ЗМІ	Засоби масової інформації
ЗУ	Закон України
КК України	Кримінальний кодекс України
КМУ	Кабінет Міністрів України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВФ	Міжнародний валютний фонд
Мінфін України	Міністерство фінансів України
МЗС України	Міністерство закордонних справ України
МПД	Міжнародна правова допомога
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НАЗК	Національне агентство з питань запобігання корупції
НБУ	Національний банк України
НКЦПФР	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН	Організація Об’єднаних Націй
ОПЕК	Організація країн - експортерів нафти
ОГП	Офіс Генерального прокурора
ПАРЄ	Парламентська асамблея Ради Європи
ПКУ	Податковий кодекс України
ПФР	Підрозділ фінансової розвідки
РБ ООН	Рада Безпеки Організації Об’єднаних Націй
РЄ	Рада Європи
РНБО	Рада національної безпеки і оборони України
СБУ	Служба безпеки України
США	Сполучені Штати Америки
Угода про асоціацію	Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом
ФБР	Федеральне бюро розслідувань США
ШІ	Штучний інтелект

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Характерною ознакою сучасного етапу розвитку міжнародних фінансових відносин є поглиблення глобалізаційних, інтеграційних і цифрових процесів, що істотно змінюють як функціонування банківської системи, так і характер криміногенних загроз у цій сфері. На початку XXI ст. банківська діяльність дедалі більше виходить за межі національних юрисдикцій, набуваючи транскордонного характеру, який охоплює світовий рух капіталу, дистанційне обслуговування клієнтів, електронні платіжні інструменти, криптоактиви, автоматизовані фінансові сервіси та складні моделі ідентифікації учасників фінансових операцій. За таких умов банківська система виступає не лише об'єктом кримінально-протиправних посягань, а й каналом переміщення злочинних активів, інфраструктурою легалізації доходів, середовищем фінансування організованої злочинності, тероризму, санкційного обходу та прихованого виведення капіталу.

Масштаб відповідних загроз підтверджується міжнародною аналітикою. За оцінками Nasdaq Verafin, у 2023 р. через глобальну фінансову систему пройшло близько 3,1 трлн доларів США незаконних коштів, а очікувані глобальні втрати від шахрайських схем і фінансового шахрайства становили 485,6 млрд доларів США. Водночас FATF у Annual Report 2022–2023 окремо акцентує увагу на пріоритетності розшуку, арешту та повернення активів, що свідчить про посилення міжнародного значення механізмів протидії фінансовій злочинності [1, с. 5, 11; 2]. Додатково про технологічне ускладнення таких посягань свідчать дані FBI Internet Crime Complaint Center, відповідно до яких у 2024 р. було зареєстровано 859 532 скарги із заявленими збитками 16,6 млрд доларів США, а також результати досліджень BioCatch, за якими значна частина представників фінансового сектору вказує на більш ефективне використання злочинцями інструментів штучного інтелекту порівняно з можливостями банків щодо їх своєчасного виявлення [3; 4; 5, с. 12–18].

Найбільш поширеними проявами злочинності у банківській сфері є легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму,

шахрайські операції з банківськими рахунками та платіжними інструментами, незаконне використання електронних банківських сервісів, маніпулювання клієнтською ідентифікацією, використання підставних осіб і компаній, приховане переміщення активів через транскордонні фінансові канали, зловживання у сфері кредитування, незаконні операції з криптоактивами, а також дії, спрямовані на обхід міжнародних санкційних обмежень. Особливе місце у структурі таких посягань посідають злочини, пов'язані з використанням банківської інфраструктури для обслуговування організованої злочинності, воєнної економіки держави-агресора, підсанкційних суб'єктів та інших ризикових фінансових мереж. За даними Chainalysis, у 2025 р. незаконні криптоадреси отримали щонайменше 154 млрд доларів США, а обсяги, пов'язані із санкційними суб'єктами, істотно зросли, що підтверджує посилення ролі цифрових активів у сучасних фінансово-злочинних схемах [6].

У зв'язку з цим міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері набувають значення не лише як система правових засобів боротьби з окремими кримінальними правопорушеннями, а як складова забезпечення фінансової, економічної та національної безпеки держав. До таких механізмів належать міжнародні стандарти FATF, конвенційні інструменти протидії відмиванню доходів і фінансуванню тероризму, регуляторні вимоги у сфері банківського нагляду, санкційні режими, механізми міжнародної правової допомоги, обміну фінансовою інформацією, розшуку та повернення активів, а також наднаціональні інституційні моделі, що формуються в межах Європейського Союзу. Особливе значення має AML/CFT-пакет ЄС 2024 р. та створення Агентства ЄС з протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму, що засвідчує перехід від фрагментарного регулювання до більш цілісної європейської архітектури фінансового контролю [7; 8; 9; 10, с. 5–6].

Для України актуальність дослідження міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері додатково зумовлена умовами воєнного стану, повномасштабною збройною агресією рф, необхідністю блокування фінансових каналів держави-агресора, запобіганням санкційному обходу, протидією

легалізації злочинних активів та забезпеченням стійкості національної банківської системи. Водночас євроінтеграційний курс України потребує не лише формального наближення законодавства до стандартів ЄС і FATF, а й реальної інституційної, технологічної, платіжної та правозастосовної сумісності з європейською AML/CFT-архітектурою, включаючи розвиток реєстру рахунків, регулювання віртуальних активів, удосконалення фінансового моніторингу, SEPA-сумісність та підвищення ефективності міжнародної взаємодії у сфері виявлення, арешту і повернення активів [11; 12; 13, с. 9, 29–30].

Отже, злочини у банківській сфері в сучасних умовах мають транснаціональний, технологічно ускладнений і безпековий характер, а їх протидія неможлива без належного використання міжнародно-правових, інституційних, регуляторних, санкційних і цифрових механізмів. Саме тому дослідження міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері становить значний науковий і практичний інтерес, оскільки дає змогу оцінити їхню функціональну спроможність, визначити межі імплементації у національне законодавство, узгодити кримінально-правові та банківсько-регуляторні засоби реагування, а також сформувати пропозиції щодо посилення фінансової безпеки України в умовах війни, цифровізації та європейської інтеграції.

Кримінологічні засади запобігання злочинності, у тому числі у сфері економіки, фінансів і банківської діяльності стали предметом наукових доробків В. С. Батиргареєвої, В. М. Бесчастного, В. В. Василевича, М. Г. Вербенського, І. А. Вітюка, В. В. Голіни, Б. М. Головкіна, О. М. Джужі, Г. В. Дідківської, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, О. Є. Користіна, О. М. Костенка, О. Г. Кулика, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, С. А. Мозоля, В. М. Поповича, Ю. В. Орлова, В. В. Сазонова, Ю. В. Тарасевича, Д. М. Тичини, О. В. Тихонової, В. В. Топчія, В. В. Чернєя, С. С. Чернявського, В. І. Шакуна та інші.

Серед зарубіжних учених окремі аспекти злочинності у фінансовій, банківській та економічній сферах, а також питання транснаціонального кримінального права, міжнародного фінансового регулювання, AML/CFT-стандартів і захисту фінансових інтересів держав досліджували Neil Boister,

Graham Brooks, Chris Brummer, Elena Carloni, R. Chapman, Thomas Cottier, Donatella della Porta, Marc Engelhart, Michela Gnaldi, André Klip, Hein Kötz, Felix I. Lessambo, Guy Stessens, Edwin H. Sutherland, Klaus Tiedemann, Alberto Vannucci, Konrad Zweigert та ін.

Водночас, визнаючи вагомий внесок зазначених науковців у розроблення предмету дослідження, слід наголосити, що проблема міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері залишається недостатньо дослідженою саме як цілісне теоретико-правове явище. У науковому обігу бракує комплексного підходу, який би поєднував кримінально-правову характеристику таких злочинів, їх кримінологічні ознаки, міжнародно-правові стандарти протидії, цифрові фінансові інструменти та безпекові виклики, зумовлені сучасними збройними конфліктами.

Особливої актуальності така проблематика набуває в умовах повномасштабної збройної агресії рф проти України, коли банківська інфраструктура виконує не лише економічну, а й безпекову функцію. Через фінансові канали можуть здійснюватися легалізація злочинних доходів, приховане переміщення активів, фінансування організованої злочинності, підтримка підсанкційних суб'єктів, обхід міжнародних санкцій та обслуговування воєнної економіки держави-агресора. У таких умовах міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері мають розглядатися не лише як сукупність правових норм, рекомендацій чи інституційних процедур, а як багаторівнева система забезпечення фінансової, економічної та національної безпеки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі кримінального права та кримінального процесу Державного податкового університету відповідно до Кіотської декларації про зміцнення потенціалу у сфері запобігання злочинності та правосуддя (ухваленої на Чотирнадцятому Конгресі ООН з питань запобігання злочинності та кримінального правосуддя, м. Кіото, Японія, 2021 р.), а також Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету

Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126), Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021), Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019), Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року (рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27.12.2019 р. № 797), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Державного податкового університету (протокол № 6 від 24 листопада 2022 року).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної задачі щодо міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері, а також розроблення пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення національного законодавства, фінансово-моніторингової, банківсько-регуляторної та правоохоронної практики України з урахуванням міжнародних стандартів та умов воєнного стану.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *задачі:*

– розкрити методологію дослідження міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері;

– визначити зміст злочинів у банківській сфері як об'єкту кримінологічного дослідження

– узагальнити міжнародні та національні підходи до класифікації злочинів у банківській сфері;

– охарактеризувати конвенційні міжнародно-правові механізми протидії злочинам у банківській сфері;

– здійснити системний аналіз інституційних механізмів протидії злочинам у банківській сфері;

– проаналізувати механізми Європейського Союзу щодо протидії злочинам у банківській сфері;

– виокремити стратегічні орієнтири санкційно-безпекових механізмів протидії злочинам у банківській сфері;

– окреслити напрями імплементації міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері в Україні;

– здійснити порівняльний аналіз моделей імплементації міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері на прикладі країн-членів ЄС;

– запропонувати напрями вдосконалення національної системи протидії злочинам у банківській сфері в умовах європейської інтеграції та воєнного стану.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері протидії злочинам у банківській сфері.

Предмет дослідження – міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить поліметодологічний підхід, зумовлений міжгалузевим характером предмета дослідження. На філософському рівні застосовано *діалектичний* метод – для дослідження міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері в їх розвитку, взаємозв'язку та взаємообумовленості з процесами фінансової безпеки, євроінтеграції, цифровізації та воєнного стану (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1–2.4, 3.1, 3.3); *синергетичний підхід* – для осмислення AML/CFT-системи як відкритого, динамічного й багаторівневого явища (підрозділи 1.1, 2.2–2.4, 3.1–3.3).

На загальнонауковому рівні використано *системний* метод – для розгляду міжнародних механізмів як сукупності конвенційних, інституційних, європейських наднаціональних, санкційно-безпекових і національно-імплементаційних елементів (підрозділи 1.1, 2.1–2.4, 3.1–3.3); *функціональний* метод – для оцінювання спроможності цих механізмів забезпечувати запобігання, виявлення, блокування, розслідування та припинення злочинних практик у банківській сфері (підрозділи 2.1–2.4, 3.1, 3.3); *аксіологічний* метод –

для з’ясування значення відповідних механізмів у забезпеченні фінансової безпеки держави, стабільності банківської системи та захисту прав учасників банківських правовідносин (підрозділи 1.1, 1.3, 2.4, 3.1); *статистичний*, *соціологічний* та *емпірично-аналітичний* методи – для аналізу кількісних показників, інституційних звітів, аналітичних матеріалів і результатів авторського емпіричного дослідження (підрозділи 1.3, 2.4, 3.1–3.3).

На спеціально-юридичному рівні застосовано *порівняльно-правовий* метод – для зіставлення міжнародних, європейських і національних підходів, а також аналізу моделей імплементації у державах – членах ЄС (підрозділи 1.2, 2.1–2.4, 3.2, 3.3), а також для розкриття змісту конвенційних, інституційних і наднаціональних механізмів протидії злочинам у банківській сфері (розділ 2); *формально-юридичний* метод – для аналізу міжнародних договорів, актів ЄС, стандартів FATF, документів MONEYVAL і законодавства України (підрозділи 1.1–1.4, 2.1–2.4, 3.1, 3.3); *історико-правовий* метод – для дослідження генези міжнародного та європейського правового регулювання у сфері AML/CFT і протидії фінансовій злочинності (підрозділи 2.1–2.3); *догматичний* метод – для формулювання авторських понять, класифікацій, узагальнень і пропозицій de lege ferenda (підрозділи 1.1–1.4, 3.3, висновки до розділів 1–3, загальні висновки). Як допоміжний емпіричний інструмент використано аналітику блокчейн-транзакцій – для правового й кримінологічного аналізу криптоактивних механізмів санкційного обходу без підміни формально-юридичного, кримінально-правового та процесуального аналізу (підрозділи 2.4, 3.1, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати опитування 388 працівників правоохоронних органів і фінансового сектору, діяльність яких пов’язана з протидією кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності; звіти та узагальнення Державної служби фінансового моніторингу України, Національного банку України, низки міжнародних інституцій – FATF, MONEYVAL, Europol, FBI IC3, Nasdaq Verafin, BioCatch, ComplyAdvantage, Chainalysis, KPMG, EBA та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень, у якому на сформульовано кримінологічні засади міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері, обґрунтовано напрями їх імплементації у систему кримінально-правового, фінансово-моніторингового, банківсько-регуляторного та санкційного забезпечення фінансової безпеки України з урахуванням умов воєнного стану, цифровізації фінансових ринків, трансформації сучасних криміногенних загроз і європейської інтеграції. Найсуттєвішими вважаються такі положення:

– розроблено цілісну концепцію протидії злочинам у банківській сфері, у межах якої кримінологічну характеристику таких злочинів, їх стан, структуру, динаміку, латентність, детермінанти, особу правопорушника та віктимологічні особливості поєднано із системою міжнародних механізмів протидії та напрямами їх імплементації у законодавство і правозастосовну практику України;

– запропоновано класифікацію злочинів у банківській сфері: злочини проти встановленого порядку здійснення банківської діяльності, що посягають на регуляторні та інституційні основи функціонування банківського ринку (ст. 218-1, 220-1, 220-2 КК України); злочини проти фінансової безпеки та інструментарію банківської системи, пов’язані з використанням грошового обігу, платіжної інфраструктури, банківських інструментів, механізмів руху, приховування чи маскування незаконних коштів (ст. 199, 200, 209, 209-1, 222-1, 232-1, 232-2 КК України); злочини проти майнових прав та законних інтересів учасників банківських правовідносин, які охоплюють посягання на інтереси банків, клієнтів і контрагентів із використанням специфічної інфраструктури рахунків, платіжних засобів, кредитних механізмів і фінансової інформації (ст. 190, 191, 192, 222 КК України); злочини у сфері службових, інформаційних та комплаєнс-відносин у банківській діяльності, що вчиняються спеціальними або функціонально пов’язаними суб’єктами та пов’язані зі зловживанням повноваженнями, порушенням службових обов’язків, службовим підробленням,

розголошенням банківської таємниці, незаконним використанням інсайдерської інформації, несанкціонованим доступом до інформаційних систем або ігноруванням внутрішніх контрольних процедур (ст. 231, 232, 232-1, 361, 361-1, 361-2, 362, 363, 364, 364-1, 366, 367 КК України);

– аргументовано, що система міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері становить цілісну, структурно впорядковану систему, яка ґрунтується на поєднанні норм міжнародного права, права Європейського Союзу, стандартів FATF, MONEYVAL, Базельського комітету з банківського нагляду, Егмонтської групи та національного законодавства держав, що імплементують відповідні стандарти й охоплює конвенційний, інституційний, європейський наднаціональний, санкційно-безпековий та національно-імплементаційний виміри і спрямована на забезпечення фінансової безпеки шляхом запобігання, виявлення, блокування, розслідування та припинення злочинних практик, пов’язаних із використанням банківської інфраструктури для легалізації доходів, фінансування тероризму, прихованого переміщення активів, санкційного обходу та реалізації транснаціональних фінансово-злочинних схем;

– на основі аналізу міжнародних стандартів, аналітичних матеріалів, звітів компетентних інституцій та результатів емпіричного дослідження встановлено, що найбільш поширеними формами злочинів у банківській сфері є легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму, шахрайські операції з банківськими рахунками та платіжними інструментами, незаконне використання електронних банківських сервісів, маніпулювання клієнтською ідентифікацією, використання підставних осіб і компаній, приховане переміщення активів через транскордонні фінансові канали, зловживання у сфері кредитування, незаконні операції з криптоактивами та дії, спрямовані на обхід міжнародних санкційних обмежень, що визначають сучасну кримінологічну політику у сфері захисту банківської системи та фінансової безпеки держави;

– сформовано складові кримінологічного забезпечення протидії злочинам у банківській сфері, до яких віднесено: об’єкт захисту – банківську систему, порядок здійснення банківської діяльності, майнові права учасників банківських

правовідносин і фінансову безпеку держави; характеристику криміногенної ситуації у банківській сфері, що охоплює стан, структуру, динаміку, латентність, детермінанти, особу правопорушника та віктимологічні особливості відповідних злочинів; суб'єктів протидії – міжнародні та європейські інституції, підрозділи фінансової розвідки, банківські регулятори, органи фінансового моніторингу, правоохоронні органи, прокуратуру, суди, АРМА, НБУ, ДСФМУ та суб'єктів первинного фінансового моніторингу; заходи протидії, що реалізуються через кримінально-правові, фінансово-моніторингові, банківсько-наглядові, санкційні, конфіскаційні, інформаційно-аналітичні та міжнародно-кооперaційні інструменти з метою мінімізації криміногенних ризиків, усунення причин і умов злочинності, підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії та забезпечення реальної спроможності держави протидіяти банківській злочинності;

– розроблено функціональну систему взаємодії суб'єктів міжнародної та національної протидії злочинам у банківській сфері шляхом кримінального аналізу, фінансового моніторингу, банківського нагляду, санкційного контролю, прокурорської координації, міжнародної правової допомоги як взаємопов'язаних елементів єдиної системи попередження, виявлення, припинення, розслідування злочинних практик, пов'язаних із використанням банківської сфери;

удосконалено:

– поняття «злочини у банківській сфері», яке запропоновано розглядати крізь поєднання нормативного, кримінологічного та функціонально-інституційного вимірів, що дає змогу охопити як кримінально карані посягання на банківські ресурси, майнові права учасників банківських відносин і порядок здійснення банківської діяльності, так і використання банківської системи як інструменту легалізації злочинних доходів, фінансування тероризму, санкційного обходу та транснаціонального переміщення активів;

– систему детермінант злочинів у банківській сфері в Україні шляхом їх диференціації на економічні, організаційно-управлінські, правові, кадрові, технологічні, корпоративно-етичні та корупційні чинники, що в сукупності

визначають криміногенний потенціал банківського середовища і впливають на рівень латентності відповідних посягань;

– доктринальне розуміння об'єкта кримінально-правової охорони у банківській сфері як комплексної системи суспільних відносин, що забезпечують встановлений порядок банківської діяльності, захист майнових прав клієнтів і банківських установ, стабільність фінансового ринку, ефективне функціонування фінансового моніторингу та фінансову безпеку держави;

– кримінологічну характеристику особи правопорушника у банківській сфері з виокремленням типології суб'єктів – внутрішнього банківського інсайдера, посадової особи банку, працівника комплаєнсу, зовнішнього шахрая, організатора фінансової схеми, професійного посередника, номінального директора, кіберзлочинця, бенефіціара злочинного доходу та суб'єкта санкційного обходу - з визначенням їх соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних ознак;

дістало подальшого розвитку:

– концептуалізація протидії злочинам у банківській сфері за напрямами: легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом; фінансування тероризму; шахрайські операції з банківськими рахунками, платіжними інструментами та електронними банківськими сервісами; використання банківської інфраструктури для прихованого переміщення активів; зловживання у сфері кредитування; незаконне використання криптоактивів; обхід міжнародних санкційних обмежень; фінансове забезпечення підсанкційних суб'єктів та воєнної економіки держави-агресора, що передбачає комплекс кримінологічних, кримінально-правових, фінансово-моніторингових, санкційних, конфіскаційних та міжнародно-кооперaційних заходів щодо виявлення, відстеження, блокування, арешту, конфіскації й повернення активів злочинного походження;

– наукове обґрунтування AML/CFT-системи як складової фінансової та національної безпеки держави, що в умовах воєнного стану виконує не лише превентивну функцію протидії відмиванню доходів і фінансуванню тероризму, а й безпекову щодо виявлення, блокування та нейтралізації фінансових каналів,

пов’язаних із санкційним обходом, прихованим переміщенням капіталу, підтримкою підсанкційних осіб, використанням криптоактивів, транснаціональних посередницьких структур і банківської інфраструктури в інтересах збройної агресії;

– кримінологічна характеристика віктимологічних особливостей злочинів у банківській сфері з виокремленням типології потерпілих, до яких віднесено клієнтів-фізичних осіб у споживчому сегменті, клієнтів-юридичних осіб у корпоративному сегменті, банк як юридичну особу, державу як суб’єкта фінансової безпеки та бенефіціара коштів міжнародної допомоги, а також фінансову систему як об’єкт криміногенного впливу; визначено фактори віктимності, пов’язані з цифровою необізнаністю, інформаційною вразливістю, недостатністю внутрішнього контролю, слабкістю комплаєнс-процедур, залежністю від дистанційних фінансових сервісів і транскордонних банківських операцій;

– перспективи AML/CFT-системи на основі кримінологічних критеріїв ефективності, відповідно до яких реальна спроможність держави протидіяти злочинам у банківській сфері визначається не лише рівнем нормативного закріплення міжнародних стандартів, а й операційними чинниками, зокрема технологічною зрілістю фінансової розвідки, якістю фінансового аналізу, сталістю міжвідомчої взаємодії, розвитком паралельного фінансового розслідування, здатністю компетентних органів забезпечувати рух за коштами й активами, доказове використання фінансово-розвідувальної інформації, арешт, конфіскацію та повернення активів;

– теоретичні підходи до імплементації міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері у державах – членах Європейського Союзу, що передбачають узагальнення позитивного досвіду щодо координації між підрозділом фінансової розвідки, банківським наглядом і правоохоронними органами, цифрової інтеграції реєстрів, розвитку наглядової аналітики, посилення контролю за небанківськими зобов’язаними суб’єктами та постачальниками послуг у сфері криптоактивів, а також розшуку,

заморожування, конфіскації та управління активами з визначенням елементів, придатних для впровадження у національну систему протидії злочинам у банківській сфері;

– напрями використання аналітики блокчейн-транзакцій як допоміжного емпіричного інструменту правового і кримінологічного аналізу криптоактивних механізмів обходу санкцій, легалізації злочинних доходів, прихованого переміщення активів та фінансування підсанкційних або пов'язаних із воєнною агресією суб'єктів, що не замінює формально-юридичного, кримінально-правового й процесуального аналізу, але розширює можливості виявлення типологій фінансового обходу, встановлення зв'язків між учасниками транзакцій та обґрунтування напрямів удосконалення AML/CFT-регулювання у сфері віртуальних активів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості їх використання у:

– *науково-дослідній діяльності* – як теоретико-методологічна основа для подальших наукових досліджень проблем протидії злочинам у банківській сфері, міжнародних механізмів боротьби з фінансовою злочинністю, удосконалення AML/CFT-системи, санкційного контролю, фінансового моніторингу та забезпечення фінансової безпеки держави;

– *правотворчій діяльності* – для підготовки пропозицій щодо вдосконалення законодавства України, а також його узгодження з міжнародними стандартами, рекомендаціями FATF, актами Європейського Союзу та сучасною європейською AML/CFT-архітектурою;

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення практики протидії злочинам у банківській сфері, розроблення відомчих і міжвідомчих нормативно-правових актів, методичних рекомендацій, алгоритмів міжвідомчої взаємодії, а також підвищення ефективності діяльності органів правопорядку, Держфінмоніторингу, банківських установ, регуляторів і суб'єктів фінансового моніторингу;

– *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, навчальних і навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань та інших дидактичних матеріалів із кримінального права, кримінології, фінансового права, банківського права, а також при проведенні різних видів занять у процесі підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» і в системі підвищення кваліфікації працівників органів правопорядку, прокуратури, БЕБ, Держфінмоніторингу, НБУ та інших суб'єктів протидії злочинам у банківській сфері.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації дисертації доповідалися та були оприлюднені у виступах автора на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Правове відновлення України як потужної європейської держави через призму міжнародного досвіду» (м. Київ, 18 квітня 2024 року), «Evolving Science: Theories, Discoveries and Practical Outcomes» (February 3-5, 2025. Zurich, Switzerland), «Modern Science is the Connection Between Scientific Research and Economic Development» (February 10-12, 2025. Lviv, Ukraine), «Modern Scientific Research: Theoretical and Practical Aspects» (May 26-28, 2025. Riga, Latvia), «Global Directions in Scientific Research and Technological Development» (June 2-4, 2025. Valencia, Spain), «Scientific Innovation: Theoretical Insights and Practical Impacts» (December 8-10, 2025, Naples, Italy).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 10 наукових публікаціях, з яких 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, 6 тез наукових повідомлень на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (229 джерел на 24 сторінках) і 7 додатків на 31 сторінці, загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки, із них основного тексту 197 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

1.1. Методологія дослідження міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері

Методологія цього дослідження визначається не як перелік окремих методів, а як цілісна система принципів, підходів і дослідницьких орієнтирів, що визначає логіку наукового пошуку, межі інтерпретації результатів і критерії їхньої наукової обґрунтованості. Такий підхід відповідає загальним положенням сучасної вітчизняної теорії права, розробленим, зокрема, О. Ф. Скакун і С. В. Бобровник, які послідовно розмежовують методологію, метод і методику як різні рівні організації наукового пізнання [14, с. 10; 15, с. 56–57; 16, с. 74–76]. Методологія у цьому контексті визначає загальну концептуальну рамку дослідження; метод є конкретним способом наукового аналізу; методика включає систему практичних прийомів реалізації обраного методу в межах конкретного дослідницького завдання. Таке розмежування має не лише теоретичне, а й прикладне значення, оскільки дозволяє уникнути поширеної помилки, коли під методологією фактично розуміють інвентарний перелік методів без пояснення їхньої відповідності предмету дослідження.

Для цього підрозділу вихідним є положення про те, що методологія правового дослідження має відповідати природі його об’єкта [17, с. 68]. На відміну від досліджень, які здійснюються в межах однієї галузі позитивного права, міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері є складним міжрівневим і міжгалузевим утворенням. Як зазначають Н. О. Гуторова, О. М. Джужа, С. С. Чернявський та В. В. Хохуляк, вони поєднують кримінально-правовий вимір - через криміналізацію та кваліфікацію відповідних посягань; міжнародно-правовий - через конвенції, стандарти та інститути міжнародного співробітництва; фінансово-правовий і банківсько-регуляторний - через нагляд,

комплаєнс (compliance) - систему дотримання законодавчих і внутрішніх стандартів, пруденційні стандарти й фінансовий моніторинг; кримінологічний - через типологію схем, латентність, детермінацію та відтворюваність банківської злочинності [18, с. 68; 19; 20, с. 18–20; 21, с. 154, 210]. Відповідно, дослідження цього об’єкта не може бути адекватно проведене в межах одного спеціального методу або однієї галузевої оптики.

У сучасній вітчизняній теорії права усталеним є підхід до трирівневої побудови методології - філософського, загальнонаукового і спеціально-юридичного рівнів. Цей підхід обґрунтовує М. С. Кельман у дослідженнях методології сучасного правознавства, а в навчально-доктринальному форматі підтримує О. Ф. Скакун [22, с. 24–28; 14, с. 12]. Для цієї дисертації така модель є продуктивною не сама по собі, а тому, що дозволяє пов’язати світоглядні передумови дослідження, загальнонаукову логіку аналізу складних систем і спеціально-юридичний інструментарій тлумачення, порівняння та оцінки правових норм. У межах підходу методологія дисертації має поліметодологічний характер, оскільки досліджуваний предмет не може бути вичерпно пояснений лише засобами однієї дисциплінарної логіки [22, с. 26–28; 14, с. 13].

Поліметодологічність тут не означає еклектичного нагромадження методів, а їх упорядковану взаємодію, підпорядковану єдиній дослідницькій меті: встановленню того, яким чином міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері побудовані, як вони функціонують, наскільки ефективно імплементуються у вітчизняний правопорядок і які напрями їх подальшої адаптації є найбільш обґрунтованими. Підхід дозволяє поєднати описовий, аналітичний, порівняльний, оцінювальний і прогностичний рівні дослідження, а отже методологія розглядається не лише як інструмент опису права «як воно є», а й як засіб формування висновків щодо права «яким воно має бути» у контексті євроінтеграції, цифровізації та розвитку сучасної AML/CFT [22, с. 24–28]. Методологія дослідження виходить із трьох базових передумов: досліджуваний об'єкт є міжгалузевим і не охоплюється рамками лише кримінально-правової догматики; він є багаторівневим, оскільки включає нормативний, інституційний,

процедурний та імплементаційний виміри; він є динамічним, тобто таким, що постійно трансформується під впливом міжнародних стандартів, цифровізації фінансового сектору, санкційного тиску та воєнно-безпекового контексту, що відповідає кримінологічним підходам А. М. Бойка, А. П. Закалюка та О. М. Джужі [23, с. 28–34; 24, с. 59–60; 19, с. 612]. Сукупність цих ознак робить поліметодологічний підхід не бажаним, а необхідним.

Ключовим методологічним завданням цього підрозділу є визначення того, що саме слід розуміти під міжнародним механізмом протидії злочинам у банківській сфері та яким чином такий механізм може бути досліджений як цілісний об’єкт. Для цілей цієї дисертації міжнародний механізм доцільно розуміти як багаторівневу систему взаємопов’язаних нормативних, інституційних, процедурних та імплементаційних елементів, спрямованих на запобігання, виявлення, блокування, розслідування і міжнародну координацію протидії злочинам у банківській сфері. Таке розуміння кореспондує із системним підходом до правового регулювання, сформульованим у працях О. Ф. Скакун та С. В. Бобровник та ін. [14, с. 14; 15, с. 60]. Воно дозволяє відійти від надто вузького бачення міжнародного механізму як окремого договору, окремої організації або окремої процедури.

Міжнародний механізм має щонайменше чотири взаємопов’язані рівні: нормативний, інституційний, процедурний та імплементаційний. Нормативний рівень охоплює міжнародні договори, стандарти, акти «м’якого права» (soft law) - акти рекомендаційного характеру та регуляторні документи, які задають змістовну рамку протидії [25; 26; 27; 28; 29; 30]. Інституційний рівень включає міжнародні організації, квазіінституційні мережі, підрозділи фінансової розвідки, регуляторів і наглядові органи, які забезпечують вироблення, оновлення та поширення стандартів [30; 31; 9]. Процедурний рівень охоплює механізми взаємної оцінки, звітності, обміну інформацією, фінансового моніторингу, взаємної правової допомоги та спільних аналітичних процедур [30; 31]. Імплементаційний рівень пов’язаний із відображенням міжнародних стандартів у національному законодавстві, правозастосуванні та інституційній

практиці України [32; 33]. Запропонована чотирирівнева конструкція дозволяє досліджувати міжнародні механізми не як випадкову сукупність джерел і процедур, а як цілісний багаторівневий об'єкт.

Найбільш релевантним загальнонауковим підходом для аналізу такої конструкції є системний підхід, методологічно розроблений у вітчизняній теорії права О. Ф. Скакун, С. В. Бобровник та ін. [14, с. 14; 15, с. 62]. Він дозволяє розглядати міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері не як суму ізольованих норм або інституцій, а як цілісний комплекс, у межах якого зміна одного елемента впливає на функціонування інших. Системний підхід дає змогу побачити, що Міжнародні стандарти боротьби з відмиванням доходів, фінансуванням тероризму та розповсюдження зброї масового знищення (International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation: The FATF Recommendations: Рекомендації FATF) не можуть бути правильно оцінені у відриві від механізмів взаємних оцінок, а Орган ЄС з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Anti-Money Laundering Authority, AMLA) у відриві від єдиного європейського регуляторного простору, у якому цей орган функціонує [30; 9].

У межах цього дослідження системний підхід реалізується у трьох взаємопов'язаних площинах. По-перше, банківська злочинність, як обґрунтовують О. М. Джужа, Н. Бойстер та Г. Стессенс, розглядається як підсистема ширшої транснаціональної фінансової злочинності, а не як ізольований сегмент господарських деліктів [19, с. 612; 34, с. 25–28; 35, с. 13–18]. По-друге, міжнародні механізми, як показують Н. Бойстер і К. Бруммер, аналізуються як підсистема глобального фінансово-правового порядку, що перебуває у взаємодії з міжнародним кримінальним правом, банківським регулюванням, санкційним режимом і національними системами правозастосування [34, с. 25–28; 36, с. 18–22; 30]. По-третє, українська система протидії злочинам у банківській сфері розглядається як відкрита підсистема, яка не може бути пояснена без урахування її зв'язку з міжнародними стандартами, вимогами євроінтеграції та зовнішнім регуляторним впливом [32; 33].

Поряд із системним підходом центральне значення має функціональний аналіз. Якщо системний підхід відповідає на питання, з яких елементів складається міжнародний механізм і як вони взаємопов'язані, то функціональний підхід дозволяє встановити, які саме завдання виконує кожен із цих елементів. Класичне обґрунтування функціонального підходу у порівняльному правознавстві пов'язане з працями К. Цвайгерта і Г. Кьотца, які виходили з того, що порівнювати слід не зовнішньо подібні юридичні формули, а правові рішення, які виконують аналогічні соціально-регуляторні функції [37, с. 36–37]. У сучасній компаративістиці цю лінію переосмислює Р. Міхаельс, який показує як евристичний потенціал функціонального методу, так і його методологічні межі [38, с. 34]. У сучасній вітчизняній правовій науці функціональний вимір порівняльно-правового аналізу розкривається у працях Х. Н. Бехруза, С. П. Погребняка, Д. В. Лук'янова, О. М. Лисенко, О. В. Кресіна, які розглядають компаративістику не лише як зіставлення нормативних конструкцій, а й як метод виявлення способів розв'язання подібних соціально-правових проблем у різних правових системах.

У межах цієї роботи функціональний підхід дає змогу визначити чотири базові функції міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері: репресивну, превентивну, координаційну та нормотворчу. Репресивна функція проявляється у встановленні міжнародних і національних кримінально-правових заборон щодо відмивання доходів, фінансування тероризму, корупційних і організованих фінансових злочинів [35, с. 13–18]; [25; 26; 32]. Превентивна функція реалізується через стандарти належної перевірки клієнта, ризикоорієнтований підхід, фінансовий моніторинг і банківський комплаєнс [39, с. 112–115]; [30; 33]. Координаційна функція пов'язана з обміном інформацією, взаємними оцінками, міжнародною правовою допомогою та діяльністю мереж фінансової розвідки [30; 31]. Нормотворча функція, природу якої обґрунтовує К. Бруммер, полягає у виробленні стандартів, які, не завжди маючи форму класичного міжнародного договору, істотно впливають на національні правопорядки та поведінку фінансових інституцій [36, с. 18–22]; [30].

Функціональний підхід є особливо релевантним для аналізу таких інституцій, як Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням доходів (Financial Action Task Force, FATF), Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму (Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism, MONEYVAL), Вольфсберзька група (Wolfsberg Group) та інших мережевих або квазіінституційних структур, які не завжди мають жорстко формалізовану юридичну природу, однак здійснюють реальний регуляторний вплив [30; 31; 40]. Функціональний аналіз, як визначають К. Бруммер і Р. Міхаельс, дозволяє подолати хибну опозицію між “обов’язковим правом” і “м’яким правом”, зосереджуючись не на формальному статусі акта, а на його фактичному значенні для держав, фінансових інституцій та інших учасників міжнародного фінансового порядку [36, с. 18–22; 38, с. 364–367].

Важливим доповненням до системного і функціонального підходів є аксіологічний підхід. М. С. Кельман розглядає аксіологічний вимір методології як невід’ємний елемент сучасної юридичної науки [22, с. 24–28], а у кримінально-правовому вимірі Н. О. Гуторова обґрунтовує цінності фінансової системи як самостійний об’єкт правової охорони [18, с. 68]. Для цього дослідження аксіологічний підхід має принципове значення, оскільки дозволяє побачити: міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері не є нейтральними технічними інструментами. Вони спрямовані на охорону певної ієрархії правових цінностей - стабільності фінансової системи, довіри до банківських інститутів, правопорядку, фінансової безпеки держави, добросовісності фінансового обороту та здатності держави протидіяти транснаціональним злочинним практикам.

Емпіричне підсилення цієї методології забезпечують статистичний та емпірично-аналітичний підходи, значення яких у кримінологічних дослідженнях фінансової злочинності підкреслюють О. М. Джужа, А. П. Закалюк та ін. представники вітчизняної кримінологічної науки [19, с. 612; 24, с. 59–60]. Роль зазначених підходів полягає не в зведенні аналізу до кількісного вимірювання, а

у виявленні тенденцій, латентних зон, структурних деформацій і практичної ефективності механізмів, які досліджуються нормативно й концептуально. Це дає змогу використовувати звіти FATF, MONEYVAL, НБУ, ДСФМУ, галузеві аналітичні матеріали й результати авторського опитування не як самодостатні джерела нормативних висновків, а як індикатори стану, динаміки й проблемних зон міжнародних і національних механізмів протидії [2; 41; 31; 42; 43, с. 23].

Тут необхідно враховувати методологічні обмеження емпіричного матеріалу. Банківська злочинність належить до сфер із високою латентністю, складною кваліфікаційною структурою та нерівномірним статистичним відображенням [24, с. 59–60; 19, с. 612]. Статистика й аналітика в межах цього дослідження використовуються не як абсолютний показник реального обсягу злочинності, а як засіб виявлення структурних тенденцій і перевірки того, наскільки нормативні та інституційні механізми реально функціонують у практиці. Такий підхід дозволяє уникнути як суто нормативного формалізму, так і надмірної емпіризації без належної правової інтерпретації.

Загальнонауковий каркас цього дослідження становить поєднання системного, функціонального, аксіологічного та емпірично-аналітичного підходів, застосованих до міжнародного механізму як складного багаторівневого об’єкта. Такий каркас дозволяє перейти від переліку норм, інституцій і процедур до цілісного пояснення того, як міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері побудовані, які функції вони виконують, які цінності захищають і якою мірою їх ефективність може бути оцінена в українському контексті.

Якщо загальнонаукові підходи визначають спосіб бачення міжнародних механізмів як складної системи, то спеціально-юридичні методи забезпечують розкриття правового змісту досліджуваних явищ: структури норм, логіки правових конструкцій, механізмів їх дії та взаємозв’язку між міжнародною і національною правовими системами. Центральне значення спеціально-юридичних методів для юридичних досліджень послідовно підкреслюють М. В.

Цвік, О. В. Петришин, С. В. Бобровник та інші представники вітчизняної загальнотеоретичної школи [44, с. 25; 15, с. 55–56].

Провідне місце серед спеціально-юридичних методів у цьому дослідженні посідає порівняльно-правовий метод. Це зумовлено тим, що сам предмет дисертації є порівняльним за своєю природою: міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері досліджуються не ізольовано, а у співвідношенні з вітчизняним кримінальним, фінансовим і банківсько-регуляторним правом. Методологічну основу такого підходу становлять праці К. Цвайгерта і Г. Кьотца, які сформулювали функціональне розуміння порівняльного права; дослідження Р. Міхаельса, який запропонував сучасну реконструкцію функціонального методу; а також праці Х. Бехруза, В. Д. Ткаченка, С. П. Погребняка, Д. В. Лук'янова, О. В. Петришина та інших вітчизняних компаративістів [37, с. 32; 38, с. 34; 17; 45; 46]. Для цієї теми порівняльно-правовий метод є необхідним не лише тому, що дозволяє зіставляти тексти норм різних правопорядків, а передусім тому, що дає змогу виявити спільність або відмінність функцій, які виконують відповідні механізми у різних регуляторних системах.

У сучасній компаративістиці найбільш надійним третім елементом порівняння (tertium comparationis) виступає функціональний критерій: порівнюються не зовнішньо подібні формули, а правові рішення, спрямовані на виконання аналогічних соціально-регуляторних завдань [37, с. 37–39; 38, с. 368–369]. У межах цієї дисертації це означає, що при зіставленні положень КК України, Закону України № 361-IX, польського AML-законодавства, естонських регуляторних рішень чи чеської моделі комплаєнс-контролю дослідницький фокус спрямовується не на формальну тотожність термінів, а на питання: яким чином кожна з цих систем забезпечує протидію злочинам у банківській сфері, легалізації доходів, санкційному обходу та іншим релевантним фінансовим загрозам [32; 33].

Порівняльно-правовий метод у цій дисертації реалізується на двох взаємопов'язаних рівнях - макропорівняння і мікропорівняння. На рівні макропорівняння досліджуються відмінності між базовими моделями правового

регулювання: континентально-європейською, англосаксонською та міжнародно-регуляторною. Такий рівень необхідний для того, щоб не переносити окремі зарубіжні рішення механічно, без урахування право-сімейного, інституційного і регуляторного контексту, як цього вимагають К. Цвайгерт, Г. Кьотц, Р. Міхаельс, О. В. Петришин та ін. [37, с. 40–43; 38, с. 372–376; 46, с. 13–17]. На рівні мікропорівняння здійснюється зіставлення конкретних норм, інституцій і процедур у чотирьох юрисдикціях, що мають найбільшу релевантність для теми дослідження: України, Польщі, Естонії та Чехії.

Вибір саме цих держав має методологічне обґрунтування: усі вони належать до кола постсоціалістичних країн, що зменшує ризик хибного порівняння з історично й інституційно несумісними системами; Польща, Естонія і Чехія вже пройшли поглиблену інтеграцію з нормативним доробком Європейського Союзу (acquis ЄС) у сфері AML/CFT і банківського регулювання, що робить їх особливо цінними для рецепційно-орієнтованого аналізу; кожна з цих юрисдикцій демонструє окрему сильну сторону: польська модель - системну імплементацію вимог ЄС; естонська - цифровізацію фінансового моніторингу і жорстку реакцію на банківські комплаєнс-скандали; чеська - розвиток регуляторних рішень у небанківському фінансовому сегменті та сфері цифрових активів. Порівняння здійснюється не заради опису іноземного досвіду як такого, а для визначення елементів, придатних для адаптації в Україні.

Поряд із порівняльно-правовим методом суттєве значення має формально-юридичний, або догматичний, метод. У вітчизняній теорії права його значення послідовно розкривається у працях О. В. Петришина, С. П. Погребняка та ін. [46; 45]. Цей метод дає змогу точно аналізувати тексти норм, виявляти їхню логічну структуру, співвідношення загальних і спеціальних приписів, а також зони колізій і прогалин. У межах дисертаційного дослідження він застосовується для аналізу складів злочинів у КК України, норм спеціального банківського та AML/CFT-законодавства, регламентів і директив ЄС, положень міжнародних конвенцій і стандартів FATF. Завдяки цьому методу стає можливим встановити,

які елементи міжнародних стандартів уже імплементовано, а які залишаються поза межами національного правового поля.

Спеціальне місце посідає міжнародно-правовий метод, орієнтований на аналіз міжнародних договорів, актів регіонального права та документів soft law з урахуванням особливостей їх юридичної природи, тлумачення і дії [25; 26; 27; 28; 29; 30]. Для дисертації особливо важливо, що міжнародно-правовий метод дозволяє працювати не лише з класичними договорами, а й з актами, які не мають традиційної договірної форми, однак фактично визначають стандарти поведінки держав і приватних фінансових інституцій. Міжнародно-правовий аналіз поєднується з функціональним підходом: правове значення документа оцінюється не лише за його формальним статусом, а й за реальною регуляторною силою, як обґрунтовують К. Бруммер і Р. Міхаельс [36, с. 18–22; 38, с. 364–367].

Не менш важливим для цієї теми є кримінологічний метод, теоретичний потенціал якого у вітчизняній науці розкрито у працях А. П. Закалюка, О. М. Джужі та ін. [24, с. 59–60; 19, с. 612]. Він дозволяє оцінити, наскільки правові механізми відповідають реальним схемам, типологіям і детермінантам банківської злочинності. У межах цього підходу аналізуються причини й умови злочинності, типології учасників, відтворюваність схем відмивання доходів, ухилення від комплаєнсу, використання платіжної інфраструктури та цифрових активів, а також ефективність правових і регуляторних заходів. Кримінологічний метод дозволяє перевіряти, чи не перетворюється нормативна модель на формально коректну, але фактично слабку конструкцію, нездатну реагувати на реальну динаміку злочинних механізмів.

Зі спеціально-юридичних методів варто окремо виокремити нормативно-системний метод, методологічно обґрунтований у вітчизняній теорії права С. В. Бобровник [15, с. 65]. Він дозволяє аналізувати правове регулювання не як сукупність ізольованих норм, а як цілісну систему взаємопов’язаних приписів. Для дисертації цей метод є особливо важливим, оскільки предмет дослідження лежить на перетині кримінального, фінансового, банківського, санкційного та міжнародного права. Без нормативно-системного аналізу неможливо виявити, де

саме виникають зони дезорганізації правового регулювання: між КК України і спеціальним AML/CFT-законодавством, між національними нормами і стандартами FATF, між банківським наглядом і кримінально-правовими механізмами реагування.

Принципово важливою для всього підрозділу є україноцентрична перспектива дослідження. Її методологічний фундамент для цієї дисертації створюють, зокрема, праці С. П. Погребняка, у яких основоположні принципи права виступають критерієм рецепції міжнародних стандартів у національний правопорядок [45, с. 25–32; 47, с. 142–143]. У цій роботі україноцентрична перспектива означає, що міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері розглядаються не як самодостатні об’єкти опису, а крізь призму трьох головних питань: яким чином ці механізми впливають на українське правозастосування; наскільки вітчизняне законодавство та інституційна практика відповідають їхнім вимогам; які саме рішення є придатними для адаптації в Україні з урахуванням її євроінтеграційного статусу, воєнного стану та цифрової трансформації фінансового сектору. Така перспектива не звужує дослідження, а надає йому прикладної методологічної визначеності: порівняння здійснюється не заради самого порівняння, а задля виявлення міжнародних рішень, які можуть бути обґрунтовано використані для вдосконалення української моделі протидії злочинам у банківській сфері.

Таким чином, спеціально-юридичне ядро цієї дисертації становить поєднання порівняльно-правового, формально-юридичного, міжнародно-правового, кримінологічного та нормативно-системного методів, застосованих в україноцентричній дослідницькій перспективі. Така комбінація дозволяє перейти від загального опису міжнародних механізмів до виявлення їх реального значення для вітчизняного законодавства, правозастосування та майбутніх реформ у сфері протидії злочинам у банківській сфері.

Поєднання окреслених рівнів методології, загальнонаукових підходів і спеціально-юридичних методів утворює авторську концептуальну модель дослідження, яку, спираючись на методологічні підходи М. С. Кельмана та О. Ф.

Скакун, доцільно визначити як поліметодологічний синтез [22, с. 24–28; 14, с. 16]: міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері досліджуються не в межах однієї дисциплінарної логіки, а через узгоджену взаємодію кількох рівнів правового пізнання - філософського, загальнонаукового і спеціально-юридичного. У філософсько-методологічному вимірі ця модель спирається на поєднання діалектичного, аксіологічного та синергетичного підходів: діалектичний дозволяє виявити, у термінах системного підходу О. Ф. Скакун та С. В. Бобровник, внутрішні суперечності між державним суверенітетом і міжнародною стандартизацією, між формальною відповідністю міжнародним вимогам і реальною ефективністю правозастосування, між стабільністю правового регулювання і динамікою фінансових технологій [14, с. 16; 15, с. 58]; аксіологічний, методологічно обґрунтований М. С. Кельманом, дає змогу побачити, що міжнародні механізми спрямовані не лише на технічне адміністрування ризиків, а й на охорону певної ієрархії правових цінностей - від стабільності фінансової системи до публічної безпеки та верховенства права [22, с. 24–28]; синергетичний елемент, відображений у системному підході С. В. Бобровник, є необхідним для розуміння того, що злочинність у банківській сфері та механізми протидії їй розвиваються нелінійно - через адаптацію, кризові точки, зміну технологій і швидкі трансформації регуляторного середовища [15, с. 68].

На загальнонауковому рівні авторська модель спирається на поліметодологічне поєднання системного, функціонального, аксіологічного та емпірично-аналітичного підходів. Така методологічна конструкція узгоджується із загальнотеоретичними підходами до методології правознавства, розробленими у працях М. С. Кельмана, О. Ф. Скакун, С. В. Бобровник та ін. дослідників теорії права, а також із кримінологічною традицією емпіричного аналізу, представленою у працях А. П. Закалюка [22; 48, с. 33–46; 14; 15; 24]. Системний підхід забезпечує бачення міжнародного механізму як багаторівневої структури; функціональний - дозволяє встановити ролі окремих норм, інституцій і процедур; аксіологічний - виявляє цінності, що охороняються відповідними

механізмами; емпірично-аналітичний - дозволяє співвіднести нормативну модель із фактичними даними, звітністю, типологіями і практикою взаємних оцінок. Таке поєднання дає змогу уникнути двох методологічних крайнощів: суто нормативного формалізму, який не бачить реальної злочинної динаміки, та емпіризму, який не має належної правової інтерпретації.

На спеціально-юридичному рівні ядро моделі утворює порівняльно-правова логіка, оскільки саме вона пов'язує всі інші методи. Формально-юридичний аналіз забезпечує точність читання норм; міжнародно-правовий - коректне розуміння природи міжнародних договорів і «м'якого права»; кримінологічний - співвіднесення правових конструкцій із реальною динамікою злочинності; нормативно-системний - виявлення місця окремих норм у загальній архітектурі регулювання; порівняльно-правовий - дозволяє побачити, як ці елементи працюють у різних юрисдикціях і наскільки вони придатні до адаптації в Україні.

Структурна логіка авторської моделі реалізується через послідовні дослідницькі кроки: аналітичний, синтетичний та оцінювально-прогностичний. На аналітичному етапі здійснюється виявлення та опис міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері, їх нормативної архітектури, інституційної побудови та процедурних інструментів. На синтетичному етапі відбувається зіставлення цих механізмів між собою та з українською правовою системою з метою виокремлення тих елементів, які мають найбільший потенціал для рецепції й адаптації. На оцінювально-прогностичному етапі формулюються висновки щодо ефективності досліджуваних механізмів, виявляються системні прогалини та визначаються напрями вдосконалення національного законодавства і правозастосування в умовах євроінтеграції, цифровізації та воєнного стану [15, с. 70; 45, с. 25–32; 19, с. 612].

Така модель пояснює внутрішню логіку дисертації. Розділ 1 виконує дефініційно-методологічну функцію: у ньому формуються понятійний апарат, класифікаційна модель і методологічна рамка дослідження. Розділ 2 реалізує аналітичний вимір моделі, оскільки в ньому досліджуються міжнародні

механізми на конвенційному, інституційному, регуляторному та санкційному рівнях. Розділ 3 реалізує синтетичний та оцінювально-прогностичний виміри, оскільки присвячений питанням імплементації, порівняльного аналізу та розробки пропозицій щодо вдосконалення національної системи протидії злочинам у банківській сфері, у тому числі з точки зору бажаного права (de lege ferenda).

Синтетичним результатом застосування обраної методологічної моделі до матеріалу підрозділів 1.1.–1.3. є виявлення трьох взаємопов'язаних груп системних прогалин, які мають значення для подальшого дослідження міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері.

По-перше, йдеться про *тріаду прогалин правового опису*. Її утворюють: 1) відсутність у законодавстві єдиного поняття злочинів у банківській сфері; 2) розосередженість відповідних складів кримінальних правопорушень у різних розділах Особливої частини КК України без єдиного функціонального зв'язку; 3) недостатня придатність традиційних юридичних інструментів для опису новітніх транскордонних, цифрових і санкційно обумовлених форм банківської злочинності. Ця тріада показує, що проблема полягає не лише у відсутності окремого терміна або законодавчої дефініції, а й в обмеженості всієї моделі правового опису, яка продовжує орієнтуватися переважно на класичні майнові та господарські посягання.

По-друге, виявлено *тріаду адаптаційних прогалин*. Вона полягає у тому, що: 1) міжнародні стандарти та європейська AML/CFT-архітектура дедалі більше розвиваються у функціонально-ризиковій логіці; 2) національна кримінально-правова систематика залишається переважно об'єктною і не завжди здатна відобразити функціональне місце діяння у фінансово-злочинній схемі; 3) вітчизняна правова методологія ще не виробила достатньо усталених інструментів для аналізу «м'якого права», міжнародних оціночних процедур і квазіобов'язкових стандартів як чинників реальної трансформації національного правопорядку. Отже, адаптація до міжнародних механізмів протидії злочинам у

банківській сфері є не лише законодавчим, а й доктринально-методологічним завданням.

По-третє, виокремлено *тріаду безпекових прогалин*. Її зміст становлять: 1) відсутність у традиційній кримінально-правовій архітектурі належного відображення фінансового фронту як безпеково-правового виміру сучасного збройного конфлікту; 2) відсутність санкційного обходу як самостійної класифікаційної категорії у чинних моделях опису злочинів у банківській сфері; 3) недостатність традиційного методологічного інструментарію для аналізу воєнно-зумовлених транскордонних фінансових схем, що використовують банківську та суміжну фінансову інфраструктуру для прихованого переміщення ресурсів, підтримки підсанкційних суб'єктів і фінансування агресії. Ця тріада засвідчує, що безпековий вимір банківської злочинності не може залишатися периферійним для кримінально-правового та міжнародно-правового аналізу.

У сукупності зазначені тріади демонструють єдиний структурний розрив між традиційною кримінально-правовою архітектурою та новою реальністю банківської злочинності, яка характеризується транскордонністю, цифровізацією, комплаєнс-ухиленням, санкційним обходом і використанням фінансової інфраструктури у воєнно-безпековому контексті. Цей розрив визначає необхідність переходу в розділі 2 від теоретико-правового аналізу до дослідження того, як міжнародні механізми протидії здатні або, навпаки, не здатні компенсувати виявлені системні прогалини.

Таким чином, авторська концептуальна модель цього дослідження може бути визначена як інтегративна поліметодологічна конструкція, що поєднує трирівневу архітектуру правового пізнання з триступеневою логікою дослідницького руху - аналіз, синтез, оцінка. Її основними ознаками є багаторівневе бачення предмета дослідження, центральна роль порівняльно-правового аналізу, поєднання нормативного, інституційного, кримінологічного й емпіричного вимірів, україноцентрична прикладна орієнтація та здатність адаптувати класичну правову методологію до умов трансформації сучасної фінансової сфери. Така модель забезпечує внутрішню цілісність дисертації,

достовірність її висновків і методологічну придатність сформульованих рекомендацій для практичного використання.

1.2. Злочини у банківській сфері як об’єкт кримінологічного дослідження

Осмислення поняття та ознак злочинів у банківській сфері потребує попереднього з’ясування того, яким чином у правовій доктрині формувалося уявлення про кримінально-правову охорону фінансових і банківських відносин. Відповідна категорія не може бути зведена лише до формального переліку складів кримінальних правопорушень, передбачених Кримінальним кодексом України. Її зміст формується на перетині кількох взаємопов’язаних площин: кримінально-правової, кримінологічної, фінансово-інституційної, банківсько-регуляторної та міжнародно-правової. Відповідно, поняття злочинів у банківській сфері має розглядатися не як технічне узагальнення окремих норм Особливої частини КК України, а як самостійна доктринальна конструкція, що відображає специфіку банківської системи як об’єкта кримінально-правової охорони.

Методологічно важливим є те, що сучасне розуміння злочинів у банківській сфері сформувалося не одномоментно, а внаслідок тривалої еволюції правової думки. Як зазначає М. І. Хавронюк, чинне кримінальне законодавство не може бути повноцінно осмислене поза історичним контекстом, оскільки сучасні правові інститути є результатом тривалого розвитку правових форм, кримінально-правових заборон і уявлень про об’єкт охорони [49, с. 5]. Категорія злочинів у банківській сфері є продуктом як сучасної кодифікації, так і результатом поступового ускладнення фінансових відносин, розвитку кредитних інститутів і зміни уявлень про межі кримінально-правового втручання.

На ранніх етапах розвитку права на українських землях охорона відносин, які сьогодні становлять функціональну основу банківської діяльності, здійснювалася переважно в межах загального захисту майнових і зобов’язальних

прав. Як зазначають О. М. Бандурка та ін. у «Руській Правді» вже простежувалися елементи диференційованого підходу до охорони кредитно-фінансових відносин, зокрема через розмежування випадків об'єктивної неспроможності боржника та умисного зловживання довіреними коштами [50, с. 62–63]. Доктринальне значення цієї конструкції полягає в тому, що вона заклала базовий критерій, актуальний і для сучасного кримінального права - відмежування цивільно-правового або господарського ризику від кримінально караного посягання. Для банківської сфери це має принципове значення, оскільки не кожне порушення фінансового зобов'язання або негативний результат банківської операції має отримувати кримінально-правову оцінку.

Подальший розвиток правової охорони фінансових відносин пов'язаний з Литовськими статутами та Магдебурзьким правом. На думку О. М. Бандурки та ін., у Литовських статутах Литовсько-Руської держави простежується деталізація посягань у сфері фінансової діяльності, зокрема щодо підробки монет, зловживань при веденні рахункових книг і диференціації правопорушень за суб'єктним складом [51, с. 147]. В. М. Єрмолаєв обґрунтовано пов'язує ці риси з високим рівнем кодифікації тогочасного права та виокремленням спеціального суб'єкта правопорушення [52, с. 104]. Магдебурзьке право вивело відповідальність за зловживання у кредитних відносинах і підробку документів за межі суто приватного майнового конфлікту, оскільки такі діяння зачіпали довіру до документального обороту та стабільність міського економічного середовища [53, с. 129–130].

Зі становленням фінансових інститутів у сучасному їх розумінні відбувався перехід від охорони окремих майнових прав до охорони фінансової системи як елемента публічного порядку. Як показав П. П. Гай-Нижник, важливим етапом у цьому процесі стала доба Української Народної Республіки, коли було здійснено спробу законодавчого оформлення національної фінансової системи, включно зі створенням державного банку, головної скарбниці та запровадженням власної грошової одиниці [54, с. 213]. Значення цього історичного етапу полягає не лише в появі окремих фінансових інститутів, а і у формуванні уявлення про банківську

та грошову системи як про інституційні елементи державності й фінансового суверенітету. Історична ретроспектива свідчить про поступовий перехід від захисту майнового інтересу окремої особи до охорони фінансового порядку як публічного блага.

У кримінологічній площині ця еволюція пов’язана з ширшим розумінням економічної злочинності як явища, що детермінується не лише індивідуальною протиправною поведінкою, а й особливостями організації економічної системи. А. М. Бойко визначає об’єктом економічної злочинності механізм організації національної економіки як один із основних елементів економічної системи суспільства [23, с. 77]. Такий підхід має значення для дослідження злочинів у банківській сфері, оскільки дозволяє розглядати банківську систему як сукупність установ або операцій і як елемент загального механізму економічного обороту. Звідси випливає перший принциповий висновок для цього підрозділу: злочини у банківській сфері не можуть бути адекватно пояснені виключно через майнову шкоду; вони мають аналізуватися також через їхній вплив на інституційну стабільність фінансової системи.

Наступним етапом доцільно визнати радянський період, який мав для правового розуміння злочинів у банківській сфері характер доктринального розриву: банківська система втратила автономне значення і сприймалася переважно як інструмент реалізації державного плану та технічний елемент командно-адміністративної економіки [55, с. 369; 21, с. 360]. Перехід до кодифікованого радянського законодавства у 1920-х роках запровадив парадигму, у межах якої пріоритет отримав захист державної та колективної власності, а господарські правопорушення розглядалися не як посягання на конкретні фінансові або банківські інтереси, а як загроза плановій системі господарювання загалом; було криміналізовано дії, що порушували державний контроль над грошовим обігом, валютними операціями, кредитуванням і фінансовою дисципліною, проте така криміналізація не означала формування доктрини злочинів у банківській сфері в сучасному розумінні, оскільки банківська

діяльність не визнавалася самостійною сферою приватно-публічного фінансового обороту [21, с. 365].

В. В. Хохуляк зазначає, що радянська наука фінансового права була позбавлена інституційної автономії та переважно виконувала функцію нормативного супроводу розподілу державних ресурсів, а не розроблення самостійної доктрини правового захисту фінансових інститутів [21, с. 154]. А. П. Закалюк, аналізуючи кримінологічну спадщину радянської моделі, підкреслив пріоритет карального впливу та недостатню увагу до об'єктивних криміногенних чинників економічної злочинності [24, с. 59–60]. На думку Г. А. Матусовського, радянська теорія господарських злочинів будувалася на приматі державного інтересу, а тому концептуально виявилася обмежено придатною для умов ринкової економіки [56, с. 398–400]. Таким чином, радянська модель не створила повноцінної теорії злочинів у банківській сфері, оскільки сама банківська сфера не розглядалася як автономний об'єкт кримінально-правової охорони.

Після проголошення незалежності України ситуація змінилася, хоча й не одразу. Відновлення банківської системи ринкового типу, запровадження дворівневої моделі банківської організації, розвиток комерційних банків, кредитування, платіжної інфраструктури та валютних операцій поставили перед законодавцем і доктриною нові завдання кримінально-правової охорони. Водночас упродовж 1991–2001 рр. зберігалася ситуація нормативного дисонансу: нові фінансові реалії вже існували, однак кримінально-правовий інструментарій значною мірою залишався концептуально пов'язаним із попередньою моделлю господарського регулювання [57, с. 59, 116]. Цей період доцільно характеризувати як фазу перехідної нормативної невизначеності.

О. О. Дудоров звертає увагу на те, що до прийняття Кримінального кодексу України 2001 р. не існувало цілісної теоретичної моделі кримінально-правової заборони у сфері нових форм господарської та фінансової діяльності, які виникли внаслідок ринкової трансформації та розвитку банківського сектору [58, с. 12–13]: низка суспільно небезпечних форм поведінки або не охоплювалася належним чином чинними складами, або кваліфікувалася нормами, створеними

для іншого економічного середовища, а проблема полягала не лише в технічній недосконалості закону, а й у відсутності доктринальної моделі, здатної пояснити, що саме охороняється у банківській сфері. Прийняття КК України 2001 р. стало моментом реінтеграційного синтезу: саме цей етап ознаменував повернення до логіки, у якій кримінально-правова охорона банківської сфери поєднала класичні конструкції захисту майнових прав і господарського обороту з новими міжнародними стандартами протидії фінансовій злочинності [32], а поява спеціальних складів, пов'язаних із незаконною господарською та банківською діяльністю, фіктивним банкрутством, доведенням до банкрутства, незаконними діями з платіжними інструментами та легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, засвідчила повернення банківської сфери в поле спеціалізованої кримінально-правової охорони [58, с. 216; 32].

Особливе значення мало закріплення у КК України статті 209, яка відображала входження національного кримінального законодавства до ширшого міжнародного простору протидії відмиванню коштів. У цьому аспекті кримінальний закон уже реагував не лише на внутрішні потреби національної правової системи, а й на міжнародні зобов’язання, пов’язані, зокрема, з Конвенцією Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р. (Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime, Страсбурзька конвенція), а також зі стандартами Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням доходів (Financial Action Task Force, FATF) [27; 30; 32; 59, с. 271]. Таким чином, КК України 2001 р. не лише оновив систему кримінально-правових заборон, а й заклав основу для нового доктринального синтезу національної кримінально-правової традиції з ринковою банківською системою та міжнародними механізмами протидії фінансовій злочинності.

Отже, розвиток доктрини у XX - на початку XXI ст. доцільно описувати через такі послідовні стадії: радянський доктринальний розрив, перехідну нормативну невизначеність 1991–2001 рр. та реінтеграційний синтез, започаткований КК України 2001 р. [58, с. 12; 57, с. 59; 24, с. 59–60; 56, с. 395,

400]. Цей синтез створив передумови для формування сучасної вітчизняної доктрини злочинів у банківській сфері, у межах якої стало можливим поставити питання не лише про криміналізацію окремих діянь, а й про поняття, ознаки, структуру об’єкта охорони та місце цих злочинів у системі господарської, фінансової та транснаціональної злочинності.

Сучасна вітчизняна доктрина злочинів у банківській сфері формувалася одночасно зі становленням національної банківської системи та переходом до ринкової моделі господарювання. На початковому етапі наукова дискусія зосередилася на розмежуванні понять «злочини у банківській сфері», «злочини у сфері кредитно-фінансової діяльності», «фінансові злочини» та «економічна злочинність» [60, с. 539–540; 61, с. 95; 62, с. 95–96; 63, с. 137–138]. Така термінологічна множинність не є випадковою. Вона відображає міжгалузевий характер відповідних суспільних відносин і різні методологічні ракурси їх аналізу: кримінально-догматичний, кримінологічний, фінансово-правовий, банківсько-регуляторний, міжнародно-правовий.

Системний аналіз наукових напрацювань дозволяє стверджувати, що у сучасній вітчизняній доктрині сформувалися три основні підходи до визначення сутності злочинів у банківській сфері: вузький кримінально-догматичний, широкий кримінологічний і функціональний системно-інституційний [58, с. 18–19; 60, с. 539; 18, с. 92–94; 61, с. 99-100]. Їхнє співвідношення для формулювання авторського визначення має принципове значення, оскільки кожен із цих підходів фіксує реальний вимір досліджуваного явища, хоча жоден, взятий окремо, не дає вичерпної теоретичної моделі.

Вузький кримінально-догматичний підхід орієнтований на розуміння злочинів у банківській сфері через призму конкретних складів кримінальних правопорушень, передбачених кримінальним законом. У межах цього підходу центральне значення мають ознаки складу злочину, об’єкт кримінально-правової охорони, об’єктивна сторона діяння, суб’єкт і суб’єктивна сторона, а також відмежування відповідних діянь від суміжних кримінальних, адміністративних, господарських і цивільно-правових правопорушень. Цей підхід представлений у

працях О. О. Дудорова, В. О. Навроцького, В. В. Кузнєцова та інших авторів, які виходять із необхідності максимальної прив'язки відповідної групи злочинів до системи кримінально-правових заборон [60, с. 538–539; 64, с. 24, 41–42; 65, с. 24–25]. Перевагою кримінально-догматичного підходу є високий рівень юридичної визначеності. Він дозволяє уникнути надмірного розширення поняття злочинів у банківській сфері та забезпечує зв'язок наукової категорії з принципом законності. Водночас його обмеження полягає в тому, що він не охоплює повною мірою діяння, які функціонально пов'язані з банківською інфраструктурою, але формально можуть кваліфікуватися за різними розділами КК України: як шахрайство, привласнення чи розтрата майна, службові злочини, кіберзлочини, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму [60, с. 539–540; 64, с. 44, 69; 65, с. 62–64]; [32]. Вузький підхід є необхідним, але недостатнім: він забезпечує нормативну визначеність, проте не розкриває функціональної природи банківської злочинності.

Широкий кримінологічний підхід виходить із того, що злочини у банківській сфері є частиною ширшого феномену економічної злочинності і мають аналізуватися не лише через систему кримінально-правових норм, а й через механізм їх учинення, середовище функціонування, мотивацію суб'єктів, латентність, організованість, транснаціональність і соціально-економічні наслідки. О. Г. Кальман та О. М. Джужа розглядають банківську злочинність як сукупність деліктів, що вчиняються у банківському середовищі або з використанням банківських інструментів, незалежно від того, до якого саме розділу кримінального закону віднесено відповідне діяння [66, с. 42; 19, с. 612]. Перевага кримінологічного підходу полягає у здатності охопити реальну динаміку злочинних механізмів: фінансове шахрайство, зловживання платіжною інфраструктурою, використання банківських рахунків для приховування незаконних потоків коштів, створення фіктивного документообігу, використання підставних осіб, цифрових сервісів або транскордонних переказів. Водночас його недолік полягає у потенційному розмиванні меж власне кримінально-правової категорії. Якщо поняття злочинів у банківській сфері визначати виключно через

середовище або спосіб учинення, виникає ризик включення до нього надто широкого кола діянь, які мають лише опосередкований зв’язок із банківською діяльністю. Відповідно, кримінологічний підхід є необхідним для розуміння реальної злочинної динаміки, але потребує коригування через догматичну визначеність кримінального закону.

Функціональний системно-інституційний підхід є найбільш релевантним для цілей цього дослідження, оскільки він визначає злочини у банківській сфері через їхній вплив на стабільність банківської системи як самостійного інституту та на публічний фінансовий порядок і фінансову безпеку держави. Цей підхід розвивають А. М. Клочко, Н. О. Гуторова, С. С. Чернявський та інші науковці, які виходять із того, що об’єктом кримінально-правової охорони є не лише майнові права окремих учасників банківських правовідносин, а й належний порядок функціонування банківської системи, довіра до неї та публічний фінансовий інтерес [18, с. 92–94; 61, с. 148; 20, с. 18–20; 67, с. 114–115; 68, с. 142–145; 69, с. 218–220].

А. М. Клочко пропонує таке визначення для кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності - це система умисних злочинів, метою яких є заволодіння грошовими коштами банківських установ або споживачів банківських послуг в процесі здійснення банківських операцій чи з їх використанням, які вчиняються керівниками або іншими службовими особами банку, пов’язаними з банком особами, особами, відповідальними за проведення банківських операцій, іншими працівниками банківських установ, а також особами, які не мають відношення до сфери банківської діяльності [61, с. 99]. Це визначення є важливим етапом концептуалізації відповідної групи злочинів, оскільки воно пов’язує посягання з банківськими операціями та ресурсами банківських установ. Водночас таке розуміння потребує подальшого розвитку, оскільки сучасна банківська злочинність не обмежується заволодінням активами. Вона охоплює також діяння, спрямовані на підрив режимів фінансового моніторингу, приховування бенефіціарного контролю, використання банківських

каналів для відмивання доходів, обходу санкційних режимів, фінансування тероризму або збройної агресії [60, с. 539–540; 70, с. 26–27; 71, с. 85].

С. С. Чернявський, аналізуючи злочини у фінансово-кредитній сфері, акцентує увагу на специфічному предметі посягання - фінансових ресурсах та інформації, а також на особливому доступі суб'єкта до банківських технологій та інфраструктури [20, с. 33–35, 209–211, 215]. Ця позиція є методологічно важливою, оскільки дозволяє розглядати банківську систему не лише як пасивний об'єкт посягання, а й як специфічне середовище, використання якого надає злочинцеві додаткові інструменти. На Думку Н. О. Гуторової, об'єктом кримінально-правової охорони у фінансовій сфері є не лише майнові інтереси, а й публічний порядок обігу фінансових ресурсів, що забезпечує економічну безпеку держави [18, с. 92–94]. У поєднанні ці підходи дозволяють стверджувати, що злочини у банківській сфері мають розглядатися як посягання на складний об'єкт, у якому поєднуються приватні майнові інтереси, порядок банківської діяльності та фінансова безпека.

У цьому контексті важливе значення має фінансово-правовий вимір. В. В. Хохуляк, аналізуючи становлення науки фінансового права, виходить із того, що фінансова діяльність держави та фінансові інститути не можуть розглядатися як суто допоміжні механізми господарювання; вони мають самостійну інституційну природу [21, с. 437]. Застосування цієї позиції до банківської сфери дає підстави стверджувати, що кримінально-правова охорона банківських відносин не може зводитися виключно до захисту майна банку або клієнта. Йдеться про захист механізму функціонування банківської системи, її здатності забезпечувати платіжний оборот, кредитування, збереження довіри до фінансової інфраструктури та виконання контрольних функцій у сфері фінансового моніторингу.

Кожен із трьох підходів фіксує реальний і важливий аспект досліджуваного явища. Кримінально-догматичний підхід забезпечує юридичну визначеність; кримінологічний - дозволяє врахувати реальні механізми злочинної поведінки; функціонально-інституційний - розкриває банківську систему як самостійний

об’єкт охорони. Водночас жоден із них окремо не є достатнім. Саме тому на сучасному етапі доцільно виходити з інтегративного підходу, який поєднує: 1) нормативний вимір - через обов’язкову опору на кримінально-правову протиправність діяння; 2) кримінологічний вимір - через урахування реального механізму використання банківського середовища у злочинних схемах; 3) функціонально-інституційний вимір - через визнання банківської системи складним об’єктом кримінально-правової охорони; 4) міжнародно-регуляторний вимір - через урахування стандартів протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму, санкційному обходу та іншим транснаціональним формам фінансової злочинності.

Порівняльно-правовий аналіз підтверджує необхідність саме такого інтегративного підходу. У доктрині білокомірцевої злочинності (white-collar crime), концептуальні основи якої закладено Е. Сатерлендом, злочинність у сфері економіки розглядається через зв’язок протиправної поведінки зі статусом, довірою, професійним становищем і використанням інституційних можливостей [72, с. 9; 73, с. 5, 9]. Для банківської сфери ця традиція має значення, оскільки значна частина відповідних злочинів вчиняється не шляхом прямого насильницького посягання, а через використання професійного доступу, інформаційної асиметрії, довіри до фінансової установи та складності банківських процедур.

Континентально-європейська традиція економічного або господарського кримінального права (Wirtschaftsstrafrecht), представлена працями К. Тідеманна та М. Енгельгарта, виходить із необхідності кримінально-правової охорони економічного порядку як наддиндивідуального блага [74, с. 62, 69; 75, с. 38–39]. Оскільки їх наслідки здатні підривати кредитну систему, стабільність фінансового обороту, довіру до платіжної інфраструктури та регуляторну спроможність держави, банківські злочини не повинні розглядатися лише як посягання на окремого потерпілого, Континентально-європейський підхід є важливим для обґрунтування публічно-правового виміру злочинів у банківській сфері.

Як зазначає Н. Бойстер, у площині транснаціонального кримінального права (transnational criminal law) злочини у банківській сфері набувають додаткового значення, оскільки банківська інфраструктура часто використовується для переміщення, приховування або легалізації активів, що мають іноземне походження або пов'язані з транскордонними злочинними схемами [34, с. 101–102]. Г. Стессенс і Ф. Лессамбо у дослідженнях міжнародних заходів протидії відмиванню коштів показують, що сучасна боротьба з фінансовою злочинністю дедалі більше залежить від поєднання кримінально-правових, регуляторних і процедурних механізмів, а не лише від класичної моделі кримінального переслідування [35, с. 108, 112; 76, с. 205, 211]. К. Бруммер, аналізуючи «м'яке право» (soft law) у глобальній фінансовій системі, звертає увагу на те, що міжнародні фінансові стандарти часто мають формально необов'язковий характер, але фактично визначають поведінку держав і фінансових інституцій [36, с. 119]. Для дослідження така концепція є принциповою, оскільки стандарти FATF, Базельського комітету та інших інституцій безпосередньо впливають на те, як держави вибудовують кримінально-правові та превентивні механізми захисту банківської системи.

Окреме значення має доктрина протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Anti-Money Laundering/Countering the Financing of Terrorism, AML/CFT). У межах AML/CFT банківська система розглядається не лише як потенційний об'єкт злочинного посягання, а й як інфраструктура виявлення підозрілих операцій, ідентифікації клієнтів, моніторингу ризиків і передання інформації компетентним органам. На думку Р. Чепмен, сучасні AML/CFT-системи поєднують кримінально-правові, адміністративно-наглядові та комплаєнс-механізми, утворюючи окремий регуляторний режим [77, с. 266-267]. Відповідно, злочини у банківській сфері не можна визначати лише як посягання на ресурси банку або клієнта; вони дедалі частіше пов'язані з використанням банківської інфраструктури для уникнення контролю, приховування походження активів, обходу санкцій або фінансування забороненої діяльності.

З урахуванням наведеного поняття злочинів у банківській сфері доцільно розкривати через сукупність таких взаємопов'язаних ознак:

1) кримінально-правова протиправність - відповідальність за відповідне діяння має бути передбачена кримінальним законом, що дозволяє відмежувати злочини у банківській сфері від банківських ризиків, порушень договірної дисципліни, адміністративних проступків і господарсько-правових деліктів [32];

2) підвищена суспільна небезпечність - шкода від таких діянь не обмежується майновими інтересами окремого потерпілого, а може охоплювати стабільність платіжного обороту, довіру до банківської системи, ефективність фінансового моніторингу та фінансову безпеку держави [18, с. 232; 21, с. 430];

3) складний об'єкт кримінально-правової охорони - злочини у банківській сфері посягають не лише на власність, а й на встановлений порядок здійснення банківської діяльності, майнові права учасників банківських правовідносин, належне функціонування банківської інфраструктури, режим фінансового моніторингу та фінансову безпеку держави [18, с. 93–94; 61, с. 149];

4) функціональний зв'язок із банківською інфраструктурою або банківськими операціями - відповідне діяння вчиняється з використанням банківських рахунків, кредитних чи депозитних операцій, платіжних інструментів, електронних переказів, дистанційних каналів доступу, банківської таємниці, процедур ідентифікації клієнтів, кореспондентських відносин або механізмів фінансового моніторингу;

5) інституційний характер шкоди - такі злочини можуть підривати не лише конкретні майнові інтереси, а й довіру до банківських установ, стабільність фінансового обороту, здатність банків виконувати функції фінансових посередників і ефективність наглядових механізмів;

6) транснаціональний і технологічний потенціал - сучасні злочини у банківській сфері часто пов'язані з цифровими платіжними сервісами, криптоактивами, електронною ідентифікацією, підставними компаніями, іноземними рахунками, кореспондентськими банківськими відносинами та складними схемами переміщення активів [35, с. 147; 76, с. 50–52; 77, с. 24; 30];

7) поєднання приватного і публічного інтересу - відповідне посягання може одночасно зачіпати майнові права конкретної особи, порядок здійснення банківської операції, вимоги фінансового моніторингу, санкційний режим і фінансову безпеку держави;

8) спеціальний або функціонально зумовлений суб'єктний вимір - частина таких злочинів учиняється службовими особами банків чи особами, які мають доступ до банківських технологій, документів або клієнтської інформації, тоді як інші посягання здійснюються зовнішніми суб'єктами, які використовують банківську інфраструктуру як засіб реалізації злочинного наміру [69, с. 103].

Наведені ознаки свідчать, що злочини у банківській сфері не можуть бути зведені ані до окремих складів злочинів проти власності чи у сфері господарської діяльності, ані до широкої кримінологічної категорії фінансової злочинності. Йдеться про самостійну міжгалузеву кримінально-правову категорію, зміст якої визначається поєднанням нормативного, кримінологічного, функціонально-інституційного та міжнародно-регуляторного вимірів.

Виходячи з наведених ознак, *злочини у банківській сфері - це передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, що посягають на встановлений порядок здійснення банківської діяльності, надійність банківської системи, фінансову безпеку держави або майнові права учасників банківських правовідносин і вчиняються з використанням банківської інфраструктури, банківських операцій чи банківських інструментів як необхідного елементу об'єктивної сторони діяння.*

Запропоноване визначення має інтегративний характер і поєднує нормативно-юридичний, кримінологічний, функціонально-інституційний і міжнародно-регуляторний виміри [58, с. 18–19; 18, с. 92–94; 61, с. 148; 20, с. 18–20; 30]. Конструктивним центром визначення є критерій функціональної суттєвості банківського елементу: до категорії належать лише ті діяння, у яких використання банківської інфраструктури, операцій чи інструментів становить необхідну складову об'єктивної сторони, виступає її криміноутворюючою або кваліфікуючою умовою чи є невіддільним каналом реалізації злочинного наміру.

Цей критерій дозволяє уникнути обох крайнощів: звуження категорії до кількох спеціальних складів КК України і надмірного розширення до будь-яких правопорушень, пов'язаних із рухом коштів. Відповідно, у структурі категорії природно виокремлюються стрижнева частина - діяння, безпосередньо спрямовані проти банківської діяльності, і периферійна частина - діяння, що використовують банківську інфраструктуру як інструмент і охоплюються іншими розділами Особливої частини КК України, з диференційованою кваліфікацією, що пропонується у підрозділі 1.2.

Таким чином, злочини у банківській сфері слід розглядати як самостійну міжгалузеву кримінально-правову категорію, що формується на перетині системи кримінально-правових заборон, реальної кримінологічної динаміки банківської злочинності, інституційної природи банківської системи та міжнародних стандартів протидії фінансовій злочинності. Такий підхід є теоретичною основою для подальшої класифікації злочинів у банківській сфері, оскільки саме визначення їх поняття й ознак дозволяє перейти від загального доктринального аналізу до побудови системи відповідних посягань за критеріями об'єкта, способу вчинення, функціонального зв'язку з банківською діяльністю, міжнародного елементу та безпекового значення.

1.3. Міжнародна та національні практики класифікації злочинів у банківській сфері

Класифікація злочинів у банківській сфері є одним із ключових завдань кримінально-правової науки, оскільки саме вона дозволяє впорядкувати різнорідний масив кримінально-правових заборон, виявити їх спільні та відмінні ознаки, а також створити методологічну основу для подальшого нормативного аналізу, правозастосування та порівняння міжнародних і національних механізмів протидії. Для досліджуваної категорії це має особливе значення, оскільки злочини у банківській сфері є внутрішньо неоднорідними: вони охоплюють посягання на майнові права, встановлений порядок здійснення

банківських операцій, фінансову безпеку держави, надійність банківської інфраструктури та механізми запобігання використанню фінансової системи у злочинних цілях. На міжгалузевому характері цих посягань вказують: О. О. Дудоров, А. М. Клочко та Н. О. Гуторова [58, с. 18–19; 60, с. 539; 78; 18, с. 68; 61, с. 148; 79, с. 58].

Особливість цієї групи злочинів полягає в тому, що жоден окремий критерій не здатний вичерпно пояснити їхню природу. Якщо виходити лише з об’єкта посягання, поза належною систематизацією залишаються відмінності між інсайдерськими та аутсайдерськими посяганнями, між злочинами, безпосередньо спрямованими проти банку, і злочинами, у яких банківська інфраструктура використовується як інструмент переміщення, приховування або легалізації активів. Якщо ж класифікація будується виключно за способом вчинення, втрачається кримінально-правове значення об’єкта охорони і зміщується акцент у бік суто криміналістичного аналізу. А. М. Клочко та С. С. Чернявський, зазначають, що класифікація злочинів у банківській сфері має бути багатовимірною, тобто такою, що поєднує кілька взаємодоповнюючих критеріїв [61, с. 148; 20, с. 18–20].

У загальній теорії кримінального права традиційними критеріями класифікації є об’єкт злочину, ступінь суспільної небезпечності, форма вини, суб’єкт, спосіб учинення та характер наслідків. О. О. Дудоров зазначає, що застосування цих критеріїв до банківської сфери виявляє, що один і той самий склад кримінального правопорушення може одночасно належати до кількох класифікаційних площин. Наприклад, легалізація майна, одержаного злочинним шляхом, у контексті банківської діяльності може розглядатися як посягання на фінансову систему, як злочин із використанням банківської інфраструктури, як похідний елемент предикатного злочину і як діяння транснаціонального характеру [58, с. 18–19, 214; 60, с. 539]; [30]. Ця багатовимірність не є недоліком класифікації, а відображає складну юридичну природу самого явища.

У вітчизняній доктрині можна виокремити такі базові підходи до класифікації злочинів у банківській сфері. Перший із них є об’єктним, оскільки

виходить із традиційної для романо-германської системи орієнтації на безпосередній об’єкт кримінально-правової охорони. У межах такого підходу О. О. Дудоров та Н. О. Гуторова вирізняють злочини, спрямовані проти фінансової системи, проти майнових прав клієнтів і банків, а також проти встановленого порядку здійснення банківських операцій [58, с. 18–19; 60, с. 539; 18, с. 68; 80, с. 27]. Його перевагою є висока сумісність із законодавчою систематикою Кримінального кодексу України; недоліком - недостатня чутливість до функціональної сторони банківської діяльності.

Другий підхід є функціональним, оскільки класифікує злочини залежно від того, яка банківська операція, процес або інфраструктурний сегмент використовується як інструмент злочинної діяльності чи стає безпосереднім предметом посягання. С. С. Чернявський у криміналістичних та прикладних дослідженнях виділяє злочини у сфері кредитування, розрахункових операцій, валютного обігу, дистанційного банкінгу, фінансового моніторингу тощо [20, с. 209–211]. Підхід є важливим для виявлення, документування та розслідування, однак сам по собі не дає достатньої відповіді на питання щодо місця таких злочинів у системі кримінально-правових заборон.

Третій підхід є суб’єктно-інституційним і ґрунтується на розмежуванні злочинів, учинених службовими особами банків чи іншими внутрішніми учасниками банківського процесу, і злочинів, що вчиняються зовнішніми суб’єктами, які використовують банківську систему як інструмент досягнення протиправного результату. У сучасних умовах такий підхід, на думку А. М. Клочко та С. С. Чернявського, набуває особливого значення, оскільки дозволяє розмежовувати інсайдерські зловживання, порушення комплаєнсу (compliance - система внутрішнього контролю за дотриманням законодавства та внутрішніх стандартів), корупційно обумовлені дії та зовнішні шахрайські або транснаціональні схеми [61, с. 148; 20, с. 18–20; 81, с. 158]. Його значення зростає ще й тому, що суб’єктний чинник дедалі більше враховується у міжнародних стандартах внутрішнього контролю, фінансового моніторингу та банківського комплаєнсу [30].

З методологічного погляду принципово важливо розмежовувати доктринальну і нормативну класифікацію злочинів у банківській сфері. О. О. Дудоров вказує, що доктринальна класифікація будується на теоретичних критеріях і виконує пізнавальну, систематизуючу та прогностичну функції: вона покликана пояснити природу досліджуваного явища, упорядкувати знання про нього та створити підґрунтя для вдосконалення законодавства [60, с. 195]. Нормативна ж класифікація, за О. О. Дудоровим, є результатом конкретних законодавчих рішень щодо систематизації кримінально-правових норм у структурі кодексу і безпосередньо впливає на кваліфікацію злочинів та побудову правозастосовної практики [60, с. 538–540]. Між ними не можна ставити знак рівності: доктринальна модель може бути ширшою, складнішою і методологічно продуктивнішою, ніж чинне законодавче рішення.

Окремого значення для банківської сфери набуває розмежування між власне злочинами у банківській сфері та предикатними злочинами (predicate offences) - діяннями, які породжують доходи, що згодом можуть бути легалізовані. У системі протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Anti-Money Laundering/Countering the Financing of Terrorism, AML/CFT) одне й те саме діяння може виступати як самостійний злочин - джерело «брудних» доходів і як елемент більш складної схеми їх подальшого переміщення чи приховування. Відповідно, класифікація у цій сфері, на думку С. С. Чернявського, виходить за межі традиційного поділу за об’єктом або суб’єктом і потребує врахування функціонального місця діяння у загальній фінансово-злочинній архітектурі [82, с. 42–43, 107–110]; [30]; [30].

Класифікація злочинів у банківській сфері не повинна зводитися лише до логічного поділу норм. Її потрібно розглядати як інструмент побудови цілісної системи знань про досліджуване явище. Як зазначають А. М. Клочко, О. М. Джужа та ін., класифікація є необхідним кроком, але не тотожна системі злочинів у банківській сфері: система охоплює не лише групи злочинів, а й функціональні зв’язки між ними, повторюваність механізмів, спільність криміногенних

факторів і логіку протидії [61, с. 148; 19, с. 612]. Тому сучасна модель класифікації має бути не одномірною, а матричною.

Для цілей цього дослідження класифікація злочинів у банківській сфері будується на п’яти взаємопов’язаних критеріях: 1) об’єкті кримінально-правової охорони; 2) суб’єктному складі; 3) функціональному способі використання банківської інфраструктури; 4) масштабі та характері деструктивного впливу; 5) транснаціональному й інституційному ризику. Така п’ятикритерійна модель дає змогу поєднати нормативну систематику КК України з міжнародними функціонально-ризиковими підходами та уникнути редукції банківської злочинності до одного критерію - об’єкта, способу чи суб’єкта [58, с. 60, 214; 61, с. 148; 30].

Сучасні міжнародні підходи до класифікації злочинів у банківській сфері формувалися під впливом кількох взаємопов’язаних, але не тотожних інституційних центрів: універсального конвенційного механізму Організації Об’єднаних Націй (ООН), регіонального конвенційного механізму Ради Європи, стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням доходів, (Financial Action Task Force FATF), пруденційно-наглядових підходів Базельського комітету з банківського нагляду, (Basel Committee on Banking Supervision BCBS), стандартів Вольфсберзької групи (Wolfsberg Group) та права Європейського Союзу (ЄС) у сфері AML/CFT. Кожна з цих систем виходить із власної регуляторної логіки: ООН задає мінімальний конвенційний стандарт криміналізації; Рада Європи деталізує фінансовий, конфіскаційний і цифровий виміри; FATF формує глобальну функціонально-ризикову матрицю; BCBS і Вольфсберзька група розглядають відповідні діяння крізь призму операційного ризику та банківської стійкості; право ЄС поступово трансформує рекомендаційні стандарти у юридично обов’язкову наднаціональну систему [77, с. 51].

У системі ООН класифікація злочинів у банківській сфері не має форми детального операційного каталогу, а будується через мінімальні стандарти криміналізації. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої

злочинності 2000 р. (United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Палермська конвенція) і Конвенція ООН проти корупції 2003 р. (United Nations Convention against Corruption, UNCAC) не пропонують розгорнутої внутрішньої систематики банківських злочинів, але закріплюють ті категорії діянь, без яких сучасна національна система кримінально-правової охорони фінансової сфери є неповною: участь в організованих злочинних структурах, відмивання доходів, корупційні злочини, розкрадання, шахрайство, перешкоджання правосуддю, приховування злочинних активів та інші пов'язані посягання [25; 26]. Підхід ООН є широким за охопленням, але відносно абстрактним за структурою: він задає рамку обов'язкових категорій, залишаючи державам простір для внутрішньої диференціації.

На регіональному рівні конвенції Ради Європи деталізують міжнародну класифікаційну рамку у двох напрямах - фінансово-конфіскаційному та цифровому. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р. (Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime, Страсбурзька конвенція) та Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму 2005 р. (Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism, Варшавська конвенція) пов'язують предикатні злочини, легалізацію доходів, фінансові розслідування, арешт і конфіскацію активів [27; 28]. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність 2001 р. (Convention on Cybercrime, Будапештська конвенція) формує нормативну основу цифрового виміру злочинів, що дедалі частіше вчиняються через банківську та платіжну інфраструктуру [29; 76, с. 86]. Рада Європи забезпечує більш глибоку, ніж універсальна модель ООН, диференціацію злочинів, пов'язаних із банківською сферою, одночасно у фінансово-конфіскаційному та цифровому вимірах.

Натомість FATF виробила значно чіткішу і функціональнішу модель класифікації. Її особливість полягає в тому, що злочини у банківській сфері

розглядаються не ізольовано, а в межах ширшої архітектури відмивання доходів - фінансування тероризму - фінансування розповсюдження зброї масового знищення (Money Laundering/Terrorist Financing/Proliferation Financing, ML/TF/PF) [30]. FATF фактично використовує трирівневу систему: 1) ядро становлять найбільш небезпечні категорії - відмивання доходів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення; 2) другий рівень утворює масив предикатних злочинів; 3) третій рівень становлять типології (typologies) - описані моделі, сценарії та механізми використання фінансової системи у злочинних цілях) [30].

Підхід FATF має особливе значення для класифікації злочинів у банківській сфері, оскільки він переходить від статичної юридичної систематики до ризикоорієнтованого функціонального групування. Визначальним стає не лише юридичний склад конкретного злочину, а його місце в ланцюгу злочинної фінансової активності: чи є він джерелом незаконних коштів, механізмом їх переміщення, засобом приховування походження, каналом фінансування терористичної або військово-агресивної активності, чи інструментом обходу фінансових обмежень [30]. Система FATF є найбільш придатною для підтвердження, що один і той самий банківський злочин може одночасно мати кілька функціональних ролей у межах єдиної злочинної схеми.

Важливим доповненням до кримінально-правового та AML/CFT-підходу є модель BCBS, яка класифікує релевантні для банківської сфери правопорушення не як склади злочинів у вузькому юридичному сенсі, а як операційні ризики, що впливають на стійкість окремої установи та банківської системи загалом. У межах цієї логіки найбільш значущими є категорії внутрішнього шахрайства, зовнішнього шахрайства, зловживань у сфері обслуговування клієнтів, продуктів і бізнес-практик, а також порушень, пов’язаних із відмиванням доходів і неналежним комплаєнсом [83]. На приватно-секторальному рівні ці підходи доповнюються стандартами Вольфсберзької групи, зокрема принципами кореспондентського банкінгу [40]. Хоча ця модель не є кримінально-правовою класифікацією, вона має принципове значення для дослідження злочинів у

банківській сфері, оскільки показує: банківський злочин одночасно є і деліктом і джерелом системного ризику, що потребує не лише репресивного, а й превентивного інституційного реагування.

Своєрідним проміжним рівнем між конвенційно-рамковим підходом ООН і функціонально-ризиковим підходом FATF виступає право ЄС. Починаючи з директив AMLD, ЄС поступово формував регіональну класифікаційну систему, у якій поєднуються криміналізація відмивання доходів і пов'язаних предикатних злочинів, визначення кола зобов'язаних суб'єктів (obliged entities), стандарти належної перевірки клієнта, правила виявлення та повідомлення про підозрілі операції й інституційні вимоги до національних систем фінансового моніторингу. Ідеться насамперед про Четверту директиву ЄС з протидії відмиванню коштів 2015 р. (Fourth Anti-Money Laundering Directive, 4AMLD), П'яту директиву 2018 р. (Fifth Anti-Money Laundering Directive, 5AMLD) та Директиву ЄС 2018/1673 про боротьбу з відмиванням доходів засобами кримінального права, яка в доктрині часто позначається як Шоста директива з протидії відмиванню коштів (Sixth Anti-Money Laundering Directive, 6AMLD) [84; 85; 86].

Новий AML-пакет ЄС 2024 р. стає якісно новим етапом, оскільки переводить класифікаційну архітектуру з переважно директивної моделі в модель значно глибшої регламентної уніфікації. Регламент ЄС про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання доходів або фінансування тероризму (Regulation (EU) 2024/1624 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, AMLR), Регламент про створення Органу ЄС з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Directive (EU) 2024/1640 та Regulation (EU) 2024/1620 establishing the Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism, AMLAR), не просто уточнюють окремі категорії, а змінюють саму логіку класифікації: вона дедалі більше будується навколо єдиного переліку зобов'язаних суб'єктів, уніфікованих стандартів ризик-менеджменту, спільного підходу до визначення бенефіціарного власника та посиленого наднаціонального

нагляду через Орган ЄС з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Anti-Money Laundering Authority, AMLA) [7; 8; 9]. Фактично, право ЄС трансформує рекомендаційні стандарти FATF у формалізовану юридичну систему, яка має безпосередній вплив на держави-члени та особливо вагомий - на держави-кандидати, зокрема Україну.

Окремого значення для сучасної міжнародної класифікації набуває цифровий вимір. У міжнародних стандартах дедалі чіткіше закріплюється підхід, за яким операції з віртуальними активами (virtual assets), діяльність надавачів послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів (Virtual Asset Service Providers, VASP), цифрове шахрайство та інші гібридні форми фінансової злочинності включаються до загальної системи AML/CFT-контролю та банківсько-регуляторного нагляду [30]. Цей підхід отримав подальший розвиток у Регламенті про ринки криптоактивів (Regulation (EU) 2023/1114 on Markets in Crypto-Assets, MiCA) та Регламенті про інформацію, що супроводжує перекази коштів і певних криптоактивів (Regulation (EU) 2023/1113 on information accompanying transfers of funds and certain crypto-assets, ToFR), які разом утворюють профільний каркас правового регулювання обігу криптоактивів у ЄС [87; 88]. Методологічне підґрунтя для виявлення та розслідування легалізації злочинних доходів із використанням віртуальних активів додатково закладено у рекомендаційних матеріалах Управління ООН з наркотиків і злочинності (United Nations Office on Drugs and Crime, UNODC) [89]. Таким чином, міжнародні класифікаційні системи дедалі менше орієнтуються на традиційний поділ між «банківським злочином» і «кіберзлочином», а дедалі більше на функціональну роль конкретного діяння у фінансовій інфраструктурі.

Наведене дає підстави стверджувати, що міжнародні підходи до класифікації злочинів у банківській сфері формують не одну єдину систему, а взаємодоповнювану багаторівневу архітектуру. Універсальний рівень задає ООН через конвенційний мінімум; регіональний конвенційний рівень Ради Європи деталізує фінансовий, конфіскаційний і цифровий виміри; FATF формує функціональну AML/CFT-матрицю; BCBS і Вольфсберзькі стандарти

фокусуються на операційному ризику та вразливостях банківської інфраструктури; право ЄС поєднує кримінально-правовий, регуляторний і наднаціонально-інституційний виміри. Така багаторівнева міжнародна архітектура створює методологічне підґрунтя для подальшого зіставлення з національною класифікаційною моделлю України.

Чинний КК України не містить окремого розділу, присвяченого злочинам у банківській сфері як самостійній нормативній групі. Відповідні склади кримінальних правопорушень розосереджені в кількох розділах Особливої частини, що відображає традиційну законодавчу класифікаційну логіку: систематизація, як зазначає В. Ю. Шепітько, здійснюється переважно за об’єктом кримінально-правової охорони, а не за функціональною належністю діяння до банківської сфери [90, с. 10]; [32]. Така модель є зрозумілою для романо-германської правової традиції, однак у випадку банківських злочинів, на думку О. О. Дудорова та А. М. Клочко, вона породжує методологічні та практичні труднощі, оскільки відповідні посягання мають міжгалузевий і функціонально пов’язаний характер [60, с. 539–540; 61, с. 228].

Системний аналіз чинного КК України дозволяє виокремити щонайменше чотири основні нормативні локуси злочинів у банківській сфері. Перший локус утворюють склади, зосереджені у розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності», тобто ті, що найближче пов'язані з функціонуванням банківської та фінансової системи: незаконні дії з документами на переказ і платіжними картками - ст. 200, легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом - ст. 209, шахрайство з фінансовими ресурсами - ст. 222, доведення банку до неплатоспроможності - ст. 218-1, порушення порядку ведення бази даних про вкладників - ст. 220-1, фальсифікація фінансових документів фінансової установи - ст. 220-2 та інші подібні діяння [32]. Другий локус охоплює злочини проти власності, якщо вони вчиняються у банківському середовищі або з використанням банківських інструментів, - насамперед шахрайство - ст. 190, привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем - ст. 191, а також окремі форми насильницьких посягань

на банківські установи [32]. Третій локус становлять злочини у сфері службової діяльності, коли правопорушення вчиняються банківськими інсайдерами шляхом зловживання службовим становищем - ст. 364, 364-1, перевищення повноважень - ст. 365 або службової недбалості - ст. 367 [32]. Четвертий локус складають норми, пов'язані з документальним забезпеченням фінансової діяльності та режимом інформації, - підроблення документів - ст. 358, службове підроблення - ст. 366, розголошення банківської таємниці - ст. 232 і незаконне використання інсайдерської інформації - ст. 232-1, які хоча і не завжди сприймаються як «банківські» але фактично чинять безпосередній вплив на функціонування банківської системи [32].

Така розосередженість є водночас і сильною, і слабкою стороною чинного законодавчого підходу. Її перевага полягає в тому, що вона узгоджується із загальною архітектурою КК України та не руйнує систематику кодексу. Її недолік полягає в тому, що вона ускладнює сприйняття злочинів у банківській сфері як єдиної функціонально пов’язаної групи. На думку О. О. Дудорова, розосередження відповідних складів за різними розділами ускладнює системний аналіз і змушує правозастосувача постійно працювати з конструкціями сукупності норм, що підвищує ризик неоднакової кваліфікації [60, с. 191–192, 538–540; 91, с. 601–609]. А. М. Клочко виходить із того, що злочини, пов’язані з банківською діяльністю, становлять настільки специфічний масив, що потребують не лише галузевої, а й автономної наукової систематизації [61, с. 148; 92, с. 131–149].

У вітчизняній доктрині вже запропоновано кілька моделей такої систематизації. Та ж А. М. Клочко обґрунтовує доцільність виокремлення злочинів у сфері банківського кредитування в автономну наукову групу й розрізняє безпосереднє незаконне одержання кредитів, діяння, що заподіюють непряму шкоду кредиторам, злочини-сприяння та діяння, вчинені шляхом зловживання повноваженнями службових осіб банків [61, с. 148]. Така модель має значення для спеціального аналізу кредитного сегмента, але не охоплює весь масив злочинів у банківській сфері, оскільки залишає поза центром уваги

платіжну інфраструктуру, валютні операції, AML/CFT-сегмент і нові форми цифрових посягань.

Більш функціональну, прикладно орієнтовану систему пропонує С. С. Чернявський, який виходить з операційного середовища вчинення злочину і виокремлює злочини у сфері банківського кредитування, злочини з використанням платіжних систем, злочини у сфері валютного обігу та злочини, пов'язані з легалізацією доходів [20, с. 175, 179]. Перевагою такого підходу є його висока придатність для методики розслідування і практичного розуміння того, де саме виникає злочинний ризик. У той же час він не повністю розкриває значення об'єктного критерію і не дає вичерпної відповіді на питання про місце відповідних діянь у загальній системі кримінального закону.

Для цілей дослідження доцільно запропонувати авторську чотиригрупову класифікацію злочинів у банківській сфері за чинним КК України, яка поєднує законодавчу систематику з функціональним підходом. Вона не має замінити чинну архітектуру Кодексу, а покликана створити аналітичну модель, що дозволяє побачити цілісність того, що в законі залишається розосередженим.

Група І. Злочини проти встановленого порядку здійснення банківської діяльності. До цієї групи належать діяння, які підривають регуляторні та інституційні основи функціонування банківського ринку: незаконна банківська діяльність, доведення банку до неплатоспроможності, фальсифікація фінансових документів фінансової установи, порушення порядку ведення бази даних про вкладників та інші діяння, спрямовані не стільки на окреме майно, скільки на саму можливість банківської системи функціонувати відповідно до закону [58, с. 214]; [32]. У цій групі головним є порушення нормативного режиму банківської діяльності як такого.

Група ІІ. Злочини проти фінансової безпеки та інструментарію банківської системи**.** Сюди належать діяння, пов'язані з посяганням на засоби грошового обігу, платіжну інфраструктуру, банківські інструменти та механізми легалізації активів: незаконні дії з платіжними засобами, легалізація майна, одержаного злочинним шляхом, умисне порушення вимог законодавства у сфері AML/CFT,

окремі форми фальсифікації фінансового інструментарію [30; 32]. Центральним для цієї групи є не лише склад ст. 209 КК України, а весь сегмент, у якому банківська система використовується як середовище руху, приховування або маскування незаконних коштів [58, с. 214].

Група III. Злочини проти майнових прав та законних інтересів учасників банківських правовідносин**.** Це найближча до класичного кримінального права група, яка охоплює шахрайство, привласнення, розтрату або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, шахрайство з фінансовими ресурсами та інші форми посягання на майнові інтереси банків, клієнтів або контрагентів [32]. На думку С. С. Чернявського, її особливість у банківській сфері полягає в тому, що такі діяння вчиняються не просто в економічному середовищі, а через використання специфічної інфраструктури рахунків, платіжних засобів, кредитних механізмів і фінансової інформації [20, с. 136].

Група IV. Злочини у сфері службових, інформаційних та комплаєнс-відносин у банківській діяльності. До цієї групи належать діяння, які вчиняються спеціальним або функціонально пов’язаним суб’єктом - працівником банку, службовою особою, інсайдером або пов’язаною особою - і полягають у зловживанні повноваженнями, службовій недбалості, службовому підробленні, розголошенні банківської таємниці, незаконному використанні інсайдерської інформації або порушенні внутрішніх контрольних процедур [32]. Ця група має особливе значення через те, що саме через інсайдерський доступ та порушення комплаєнсу банківська система може бути використана як інструмент складних фінансово-злочинних схем [30; 83; 40].

Запропонована чотиригрупова модель має доктринально-аналітичний характер. Вона не претендує на механічне перенесення до структури КК України, але дозволяє поєднати розпорошені норми в єдину функціональну систему. На нормативному рівні відповідні склади залишаються розміщеними у різних розділах Особливої частини КК України; на доктринальному рівні вони утворюють єдину групу злочинів у банківській сфері, об’єднану спільністю об’єкта, інфраструктури, механізмів учинення, ризиків і наслідків. Деталізація

цієї моделі представлена у Додатку Б до дисертації, тоді як у межах основного тексту достатнім є обґрунтування її критеріїв і загальної архітектури.

Порівняльний аналіз міжнародних і національних підходів до класифікації злочинів у банківській сфері дає підстави стверджувати, що між ними існує не стільки суперечність, скільки різниця у функціональному призначенні. Міжнародні класифікаційні системи - ООН, Рада Європи, FATF, BCBS, Вольфсберзька група, право ЄС, орієнтовані передусім на виявлення загроз для фінансової системи, уніфікацію мінімальних стандартів реагування, побудову AML/CFT-архітектури та забезпечення інституційної координації [25; 26; 27; 28; 29; 30; 83; 40; 84; 85; 86; 87; 88; 7; 8; 9]. Національна система чинного КК України, побудована, як підкреслюють В. В. Сташис та В. Я. Тацій, насамперед навколо об’єкта кримінально-правової охорони та внутрішньої логіки кодифікації, а тому розглядає відповідні посягання через систему окремих складів кримінальних правопорушень, розосереджених у різних розділах кодексу [93, с. 14].

Різниця у підходах пояснює, чому міжнародні класифікації зазвичай є функціонально-ризиковими, тоді як українська законодавча модель - переважно об’єктною. У міжнародній логіці вирішальне значення має те, яку роль відіграє певне діяння у фінансово-злочинній схемі: чи створює воно незаконний дохід, чи забезпечує його переміщення, чи приховує його походження, чи підвищує системну вразливість фінансової інфраструктури [30; 83]. В межах національної логіки вирішальним залишається питання: на який безпосередній об’єкт посягає діяння і в якому розділі КК України воно розміщене [32]. Обидві моделі є необхідними, але жодна з них окремо не є достатньою для повного пояснення сучасної банківської злочинності.

Відповідно, класифікація злочинів у банківській сфері повинна будуватися не на протиставленні міжнародного та національного підходів, а на їхньому синтезі. Міжнародні підходи забезпечують функціональну, ризикову й інституційну рамку; національна система забезпечує кримінально-правову визначеність і кодифіковану модель заборон. Для дослідження злочинів у банківській сфері в умовах євроінтеграції, цифровізації та воєнного стану

необхідною є авторська класифікаційна модель, яка поєднує: 1) об'єктний критерій; 2) функціональний критерій; 3) суб'єктний критерій; 4) критерій масштабу деструктивного впливу; 5) критерій транснаціонального та інституційного ризику [58, с. 60, 214; 61, с. 148; 30; 94, с. 68–70].

Нормативна та функціональна класифікації виходять переважно з об'єкта кримінально-правової охорони та функціонального місця діяння у фінансовій системі. Проте кримінологічна наука оперує іншим набором критеріїв систематизації, орієнтованих не на юридичний склад, а на закономірності злочинної поведінки, особу правопорушника та механізм учинення. Як наголошують В. В. Голіна та Б. М. Головкін, кримінологічна класифікація має самостійне пізнавальне значення, оскільки спрямована на виявлення спільних рис злочинних практик, що залишаються поза увагою суто нормативного поділу [95, с. 64–66]. Тому поряд із нормативною та функціональною класифікаціями доцільно запропонувати кримінологічну класифікацію злочинів у банківській сфері за шістьма взаємодоповнюваними критеріями.

Перший критерій - спосіб учинення, за яким виокремлюються безконтактні діяння (фішинг, вішинг, скімінг, компрометація платіжних застосунків, соціальна інженерія в дистанційних каналах), контактні, документарні та технологічні; спосіб учинення, як зазначає С. С. Чернявський, є визначальним для побудови методики виявлення та розслідування [20, с. 209–211]. *Другий критерій - рівень організованості* (одноосібні, групові за попередньою змовою, організовані групи, злочинні організації, транснаціональні мережі); О. М. Бандурка та О. М. Литвинов підкреслюють, що рівень організованості прямо корелює з латентністю та суспільною небезпечністю [96, с. 47]. *Третій критерій - суб'єктний склад* (інсайдерські, аутсайдерські та змішані діяння), де інсайдерський компонент, за А. М. Клочко, є найбільш латентним сегментом [61, с. 148].

Четвертий критерій - злочинна схема (одноактні, серійні, інтегровані у транснаціональну схему легалізації за моделлю «розміщення - нашарування - інтеграція», гібридні крипто-фіатні схеми), що безпосередньо пов'язаний із

функціональною роллю діяння у фінансово-злочинній архітектурі FATF. *П'ятий критерій - віктимологічні ознаки* (діяння проти клієнтів - фізичних осіб, клієнтів - юридичних осіб, самого банку та держави); профіль потерпілого, як зазначають О. М. Джужа та ін., значною мірою визначає вибір способу вчинення [19, с. 612]. *Шостий критерій - ступінь латентності* (відкриті, частково латентні та повністю латентні діяння), що набуває особливого значення з огляду на високу латентність банківської злочинності, окремо розкриту в підрозділі 1.4.

Запропонована шестикритерійна кримінологічна класифікація не конкурує з нормативною та функціональною моделями, а доповнює їх, утворюючи третій вимір систематизації: якщо нормативна класифікація відповідає на питання «який склад порушено», а функціональна - «яку роль відіграє діяння у фінансовій схемі», то кримінологічна відповідає на питання «як, ким і проти кого вчинено діяння та наскільки воно приховане». Саме поєднання трьох вимірів - нормативного, функціонального та кримінологічного - забезпечує багатовимірну матрицю, придатну як для теоретичного аналізу, так і для побудови заходів запобігання, що детально розкриваються у підрозділі 1.4 та розділі 3.

Таким чином, класифікація злочинів у банківській сфері виступає не лише допоміжною логічною операцією, а й центральним концептуальним інструментом для подальшого дослідження. Вона забезпечує перехід від дефініційного рівня, розкритого в підрозділі 1.1., до системного аналізу міжнародних механізмів протидії у розділі 2 та проблем імплементації у розділі 3. Тому авторські п'ятикритерійна й чотиригрупова моделі класифікації мають значення не лише для внутрішньої логіки цього підрозділу, а й для всієї архітектури дисертаційного дослідження.

1.4. Кримінологічна характеристика злочинів у банківській сфері

Розкриті у попередніх підрозділах методологічні засади (підрозділ 1.1), нормативно-доктринальне поняття (підрозділ 1.2), класифікаційні моделі (підрозділ 1.3) утворюють кримінально-правовий і методологічний каркас

дослідження. Проте повноцінне розуміння злочинів у банківській сфері неможливе без їх кримінологічної характеристики - системного опису банківської злочинності як соціально-правового явища. У вітчизняній кримінології склалося усталене розуміння кримінологічної характеристики як сукупності даних про стан, структуру, динаміку та латентність певного виду злочинності, її детермінанти, особу правопорушника та заходи запобігання [24, с. 241;95, с. 64]. Методологічно важливо розмежувати кримінологічну характеристику та кримінально-правову й криміналістичну характеристики: перша зосереджена на ознаках складу, друга - на способі вчинення та слідовій картині, тоді як кримінологічна характеристика охоплює властивості злочинних діянь та особливості осіб, що мають значення для розуміння детермінант і побудови системи запобігання [97, с. 169–172]. Це розмежування дозволяє уникнути дублювання кримінально-правового аналізу підрозділу і зосередитися саме на кримінологічному вимірі.

Стан, структура та динаміка. Стан злочинності у банківській сфері України характеризується сукупністю кількісних показників зареєстрованих кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням банківської інфраструктури або проти неї. Складність його оцінки зумовлена тим, що чинний КК України, як показано у підрозділі 1.2, не виокремлює банківські злочини в самостійний нормативний блок, а розосереджує їх за статтями 190, 191, 200, 209, 218-1, 220-1, 220-2, 222, 232, 232-1, 358, 364, 365, 366, 367 [32]. Це унеможливлює пряме статистичне відстеження банківської злочинності як єдиної категорії та вимагає аналітичної реконструкції її показників за даними Офісу Генерального прокурора та Єдиного реєстру досудових розслідувань. За структурою банківська злочинність неоднорідна: відповідно до авторської чотиригрупової класифікації, кількісно домінують посягання на майнові права (Група III), за вартісним обсягом шкоди - діяння AML/CFT-сегмента (Група II), а за рівнем латентності - інсайдерські та комплаєнс-зловживання (Група IV). Така структурна асиметрія є характерною ознакою банківської злочинності: найбільш численні діяння не збігаються з найбільш суспільно небезпечними та найбільш латентними, що

ускладнює формування адекватної кримінологічної картини й потребує диференційованих заходів реагування.

Динаміка банківської злочинності протягом 2020–2025 рр. визначалася трьома чинниками: пандемією COVID-19, що пришвидшила цифровізацію банківських послуг і змістила структуру злочинності в бік дистанційних форм; повномасштабною збройною агресією російської федерації, що зумовила появу нових форм, пов'язаних із санкційним обходом, фінансуванням агресії та переміщенням активів (докладно розкритих у підрозділі 2.4); прискореною євроінтеграційною адаптацією фінансового сектору, що супроводжувалася як посиленням механізмів фінансового моніторингу, так і виникненням нових регуляторних розривів. Е. Расюк та С. Мозоль слушно наголошують, що в умовах воєнного стану організована злочинність дедалі активніше використовує фінансову систему, безпосередньо впливаючи на стан економічної безпеки держави [98, с. 110–115].

Латентність. Однією з визначальних кримінологічних ознак банківської злочинності є її висока латентність - сукупність злочинів, що залишилися поза офіційною статистикою внаслідок невиявлення, неповідомлення або нереєстрації [95, с. 285]. Для злочинів у сфері економіки показник офіційної статистики свідчить радше про активність правоохоронних органів, аніж про реальний стан злочинності; стосовно банківської сфери ця закономірність виявляється ще виразніше через закритість банківської системи, дію режиму банківської таємниці, високу кваліфікацію правопорушників та зацікавленість банків у нерозголошенні інсайдерських зловживань задля збереження ділової репутації. Непрямим індикатором латентності може слугувати співвідношення кількості повідомлень про підозрілі фінансові операції, що надходять до Державної служби фінансового моніторингу України, та кількості кримінальних проваджень, розпочатих за матеріалами фінансової розвідки; значний розрив між цими показниками свідчить про істотну затримку перетворення фінансово-розвідувальної інформації на доказову базу [42; 43]. Це явище у дисертації позначається як асиметрія комплаєнс-відповідності - концепт, що докладно

розкривається у розділі 3 і характеризує розрив між формальною повнотою механізмів виявлення та реальною спроможністю системи доводити справи до обвинувального вироку. Високий рівень латентності зумовлює обмеженість суто статистичних висновків і підвищує значення непрямих індикаторів та експертних оцінок, зокрема результатів авторського опитування.

Детермінанти. Кримінологічна характеристика передбачає виявлення детермінант злочинності - причин та умов, що її породжують і їй сприяють. У вітчизняній кримінології детермінація розглядається як система, що охоплює причини, умови та корелянти; А. П. Закалюк розвинув цей підхід, запропонувавши диференціацію ланок детермінації за мірою обумовленості та додатковий вид детермінації - обумовлення [24, с. 191]. Стосовно банківської злочинності доцільно виокремити сім груп детермінант: економічні (тінізація економіки, дисбаланси готівкового та безготівкового обігу, девальваційні очікування, воєнно-економічні ризики); організаційно-управлінські (слабкість внутрішнього контролю, формальний характер комплаєнсу, недостатня міжвідомча координація); правові (розосередженість складів у КК України, неузгодженість понятійного апарату, обмеженість конфіскаційного інструментарію); кадрові (брак кваліфікованих фінансових слідчих, плинність кадрів у сфері комплаєнсу); технологічні (розрив у технологічній зрілості фінансової розвідки та банківського сектору); корпоративно-етичні (толерування «сірих» практик, конфлікти інтересів); корупційні (корупційні ризики у наглядових і правоохоронних органах). Оскільки детермінанти найтісніше пов’язані з ефективністю національної системи протидії, їх поглиблений аналіз у площині імплементації здійснюється у підрозділі 3.1; тут достатнім є окреслення їх загальної системи. А. М. Бойко обґрунтовано виходить із того, що джерелом економічної злочинності є не стільки індивідуальні чинники, скільки особливості організації національної економіки [23, с. 77], а О. Г. Кальман відносить до провідних чинників структурні соціально-економічні явища [66, с. 104]. Цей висновок повною мірою стосується банківської злочинності: її детермінанти мають переважно структурний, інституційний характер, а тому ефективна

протидія потребує усунення інституційних та операційних передумов, а не лише кримінально-правового реагування.

Особа правопорушника. Центральне місце у кримінологічній характеристиці посідає особа правопорушника. Особа правопорушника у банківській сфері має виразну специфіку, що відрізняє її від типового профілю загальнокримінального злочинця: висока частка осіб із вищою освітою, інтегрованість у легальні професійні структури, відносно високий соціальний статус і відсутність зовнішніх ознак асоціальності. Ця специфіка відповідає класичній концепції білокомірцевої злочинності (white-collar crime), започаткованій Е. Сатерлендом, який довів, що значна частина економічних злочинів учиняється особами поважного соціального становища у процесі їх професійної діяльності [72, с. 9; 73, с. 5]. Сучасні дослідники, зокрема Д. Фрідрікс, наголошують на «довірчому» характері таких злочинів, що вчиняються з використанням наданої суб’єктові довіри [73, с. 5, 9]. На основі аналізу суб’єктного складу банківської злочинності та з урахуванням результатів авторського опитування, систематизованих у додатках до дисертації, пропонується типологія особи правопорушника у банківській сфері, що охоплює дев’ять основних типів.

Перший тип - внутрішній банківський інсайдер (рядовий працівник): касир або операційний працівник, який зловживає наданим доступом до клієнтських даних чи операційного інструментарію (несанкціоновані операції за рахунками, маніпуляції з платіжними дорученнями). *Другий тип - посадова особа банку (керівник підрозділу, член правління):* суб'єкт із високим рівнем повноважень, діяння якого є найбільш суспільно небезпечними - видача завідомо безповоротних кредитів пов'язаним особам, доведення банку до неплатоспроможності (ст. 218-1 КК України), маніпуляція фінансовою звітністю. *Третій тип - працівник підрозділу комплаєнсу та фінансового моніторингу:* спеціальний підтип інсайдера, чиї діяння полягають в умисному приховуванні підозрілих операцій, нерозкритті бенефіціарного власника або узгодженій бездіяльності щодо триггерів повідомлень про підозрілі операції; становить

найбільшу загрозу для дієвості AML/CFT-системи зсередини. *Четвертий тип - зовнішній шахрай:* аутсайдер без формального доступу, який вчиняє масові посягання методами соціальної інженерії (фішинг, вішинг, псевдоінвестиційні платформи); найчисленніший за кількістю потерпілих, кваліфікується переважно за ст. 190 КК України. *П'ятий тип - організатор фінансової схеми:* суб'єкт із базовою юридичною або фінансовою підготовкою, який вибудовує багатоланкові транснаціональні схеми легалізації за моделлю «розміщення - нашарування - інтеграція», використовуючи підставних осіб і фіктивні компанії. *Шостий тип - професійний посередник:* адвокат, аудитор, нотаріус або бухгалтер, що забезпечує юридичну легітимацію злочинних схем; відповідає категорії визначених нефінансових установ і професій у стандартах FATF та виконує «вартову» (gatekeeper) функцію [2]. *Сьомий тип - номінальний (підставний) директор або власник:* суб'єкт, залучений за грошову винагороду без повного розуміння контексту схеми; використовується для маскування бенефіціарної власності. *Восьмий тип - кіберзлочинець:* суб'єкт зі спеціалізованою технічною підготовкою, що вчиняє атаки на банківську інформаційну інфраструктуру; пов'язаний із положеннями Будапештської конвенції про кіберзлочинність [29]. *Дев'ятий тип - бенефіціар злочинного доходу та суб'єкт санкційного обходу:* суб'єкт, формально відокремлений від схеми через корпоративні структури, проте її кінцевий вигодонабувач або пов'язаний із підсанкційними особами; ключовий тип для концепції фінансового фронту (підрозділ 2.4).

Наведена типологія має не лише теоретичне, а й прикладне значення: на відміну від поширених у вітчизняній літературі загальних описів «банківського злочинця», вона диференціює суб’єктів за функціональною роллю, рівнем доступу та характером діяння, що дозволяє адресно вибудовувати заходи запобігання щодо кожного типу. О. Г. Кальман справедливо зазначає, що ефективність запобігання економічній злочинності прямо залежить від точності кримінологічної характеристики особи злочинця [66, с. 86]. Розроблена типологія слугує підґрунтям для системи спеціально-кримінологічних заходів запобігання, що пропонуються у розділі 3, та узгоджується з результатами

авторського опитування, за якими респонденти найбільш латентними та найскладнішими для протидії визнають саме інсайдерські типи й організаторів транснаціональних схем.

Віктимологічний вимір. Кримінологічна характеристика була б неповною без віктимологічного аналізу. За критерієм потерпілого виокремлюються чотири категорії жертв: клієнти - фізичні особи (споживчий сегмент), що є найбільш численною та найвразливішою категорією; клієнти - юридичні особи (корпоративний сегмент); сам банк як юридична особа (у випадках інсайдерських зловживань); та держава як власник бюджетних коштів і розпорядник коштів міжнародної фінансової допомоги. Факторами підвищеної віктимності у споживчому сегменті є недостатня фінансова грамотність, низька цифрова культура та надмірна довіра до банківських комунікаційних каналів, чим активно користуються суб'єкти четвертого типу. Захист коштів міжнародної фінансової допомоги від злочинних посягань набуває в умовах воєнного стану особливого, безпекового значення, що додатково обґрунтовується у розділі 3.

Проведений кримінологічний аналіз дозволяє сформулювати узагальнюючий висновок підрозділу: злочини у банківській сфері є не лише кримінально-правовою категорією (підрозділ 1.1) та об'єктом класифікаційної систематизації (підрозділ 1.2), а й самостійним кримінологічним явищем, що характеризується специфічним станом, структурною асиметрією, високою латентністю, переважно структурно-інституційними детермінантами та особливим, дев'ятиподібним профілем особи правопорушника. Ця кримінологічна характеристика виконує подвійну функцію в архітектурі дисертації: доповнює кримінально-правову модель розділу 1 виміром, орієнтованим на закономірності злочинної поведінки, і створює емпіричне та теоретичне підґрунтя для аналізу детермінант імплементації у підрозділі 3.1 і системи заходів запобігання у розділі 3. Саме поєднання кримінально-правового та кримінологічного вимірів відрізняє запропоновану концепцію від суто нормативних або суто кримінологічних досліджень банківської злочинності.

Висновки до розділу 1

1. Обґрунтовано, що методологічний підхід є єдино релевантним для дослідження об’єкта, який за своєю природою є міждисциплінарним, транснаціональним і динамічним. Поєднання філософського, загальнонаукового та спеціально-юридичного рівнів правового пізнання, зокрема діалектичного, системного, функціонального, аксіологічного, емпірично-аналітичного, порівняльно-правового, формально-юридичного, міжнародно-правового, кримінологічного й нормативно-системного методів, дозволяє зберігати складність предмета без його редукції до однієї галузевої логіки.

2. Злочини у банківській сфері – це суспільно небезпечні, протиправні, винні діяння, відповідальність за які передбачена кримінальним законом, які посягають на банківську систему як складний об’єкт кримінально-правової охорони, встановлений порядок здійснення банківської діяльності, фінансову безпеку держави або майнові права учасників банківських правовідносин і вчиняються з використанням банківської інфраструктури та банківських операцій, у тому числі у транснаціональних формах.

3. Доведено, що чинний КК України не містить окремої глави кримінальних правопорушень у банківській сфері, а відповідні склади розосереджені по кількох розділах Особливої частини. Така розосередженість є логічною з погляду класичної кодифікаційної техніки, але водночас перешкоджає сприйняттю банківської злочинності як єдиної функціонально пов’язаної групи. У зв’язку з цим запропоновано чотиригрупову модель їх систематизації за національним законодавством, яка охоплює: злочини проти встановленого порядку здійснення банківської діяльності; злочини проти фінансової безпеки та інструментарію банківської системи; злочини проти майнових прав учасників банківських правовідносин; злочини у сфері службових і комплаєнс-відносин у банківській діяльності.

4. З’ясовано, що міжнародні системи класифікації - конвенційна модель ООН, ризикоорієнтована архітектура FATF, пруденційні підходи BCBS та

регіональна система ЄС - не є взаємозамінними. Кожна з них виявляє окремий рівень правової реальності: мінімальні стандарти криміналізації, місце діяння у фінансово-злочинній схемі, рівень інституційного ризику для банківської системи та ступінь наднаціональної уніфікації. Саме тому науково обґрунтованою є не редукція однієї системи до іншої, а їх поєднання в єдиній аналітичній рамці.

5. Запропоновано міжнародний механізм протидії злочинам у банківській сфері розглядати як чотирирівневу систему, що включає нормативний, інституційний, процедурний та імплементаційний рівні. Така конструкція дозволяє перейти від розрізненого аналізу договорів, інституцій і процедур до дослідження їх як взаємопов'язаної архітектури та виступає головним аналітичним інструментом для подальшого дослідження.

Особливого значення набуває ризикоорієнтований підхід FATF як парадигмальна засада сучасних міжнародних механізмів, який демонструє зміну логіки правового реагування: від виключно реактивного покарання за вже вчинене правопорушення до проактивного управління ризиками, раннього виявлення підозрілих операцій, комплаєнсу та побудови систем внутрішнього контролю. Для вітчизняної правової системи це означає необхідність поступового переходу від суто каральної логіки до комбінованої моделі, де кримінально-правові санкції доповнюються інституційними й регуляторними запобіжниками.

6. Доведено, що статус України як держави, включеної до процедур оцінювання MONEYVAL, держави-кандидата на членство в ЄС і держави, яка є безпосереднім об'єктом використання транскордонних фінансових механізмів у контексті збройної агресії, формує унікальну правову позицію. Вона поєднує одночасно зобов'язання щодо імплементації міжнародних та європейських стандартів, необхідність захисту власної фінансової системи і можливість активної участі у формуванні підходів до вдосконалення міжнародної AML/CFT-архітектури. Саме в цьому полягає практична значущість україноцентричної перспективи, закладеної в методології дослідження.

РОЗДІЛ 2
СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

2.1. Конвенційні міжнародно-правові механізми протидії злочинам у банківській сфері

Аналіз системи міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері логічно розпочинається з конвенційного рівня, оскільки саме він формує первинний юридично обов'язковий фундамент міжнародної архітектури протидії транснаціональній фінансовій злочинності. На відміну від інституційних, моніторингових, рекомендаційних або регуляторних механізмів, які розглядаються у наступних підрозділах, конвенційний рівень ґрунтується на міжнародних договорах, що створюють для держав-учасниць формальні юридичні зобов'язання. Ці зобов'язання визначають мінімальний стандарт криміналізації, конфіскації, міжнародної правової допомоги, доступу до фінансової інформації та подолання банківської таємниці, на якому надалі вибудовуються інституційні, регуляторні, європейські та санкційні механізми.

У доктрині транснаціонального кримінального права Н. Бойстер та Краєр обґрунтовують, що багатосторонні договори є базовим інструментом формування міжнародного кримінально-правового порядку, оскільки саме вони встановлюють мінімальні зобов'язання держав щодо криміналізації, юрисдикції, співробітництва та взаємної правової допомоги [34, с. 393; 99, с. 44–45]. Для сфери протидії злочинам у банківській сфері ця теза має особливе значення: банківська злочинність за своєю природою дедалі частіше виходить за межі окремої правової системи, а тому ефективна протидія їй не може бути забезпечена виключно національним кримінальним законом. Як зазначає Г. Стессенс, сучасна міжнародна модель протидії відмиванню доходів сформувалася саме як поєднання кримінально-правових, конфіскаційних і кооперaційних інструментів, у межах яких банківська система перестала бути

нейтральним середовищем руху коштів і стала одним із ключових елементів виявлення та блокування злочинних активів [35, с. 111–112, 179–180]. Практичне підтвердження цієї тези міститься у стандартах банківського комплаєнсу, які визначають фінансові установи як ключову ланку виявлення злочинних активів через систему ризик-менеджменту та ідентифікації клієнтів [100, с. 37–39].

У контексті цього дослідження під міжнародно-правовим інструментом протидії злочинам у банківській сфері доцільно розуміти міжнародний акт, який містить юридично обов'язкові або функціонально орієнтовані приписи, спрямовані на криміналізацію відмивання доходів і фінансування тероризму, заморожування та конфіскацію злочинних активів, міжнародну правову допомогу, доступ до банківської інформації, подолання бар'єрів банківської таємниці, а також формування профілактичних механізмів у фінансовому секторі. У той же час у межах підрозділу предметом аналізу є саме конвенційні інструменти, тобто міжнародні договори, обов'язкові для держав-учасниць відповідно до принципу "договори повинні виконуватися" (pacta sunt servanda). Інструменти м'якого права (soft law) - рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням доходів (Financial Action Task Force, FATF), стандарти Базельського комітету з банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision, BCBS), документи Вольфсберзької групи (Wolfsberg Group), керівні принципи комплаєнс-мереж та інші квазінормативні стандарти мають іншу юридичну природу й становлять предмет окремого аналізу в підрозділі 2.2.

Конвенційний рівень у досліджуваній сфері не є однорідним. Його доцільно розглядати як дворівневу систему, у якій універсальні та регіональні договори співвідносяться не за принципом жорсткої ієрархії, а за логікою послідовного поглиблення й операціоналізації стандартів. Універсальний рівень формують конвенції Організації Об'єднаних Націй (ООН), що встановлюють мінімальний загальнообов'язковий стандарт для широкого кола держав із різними правовими традиціями. Регіональний рівень утворюють конвенції Ради Європи, які спираються на той самий загальний вектор, але деталізують його у питаннях конфіскації, міжнародної правової допомоги, доступу до банківської

інформації, фінансування тероризму, фінансового моніторингу та кіберзлочинності [25; 26; 27; 28; 29; 101; 102].

Співвідношення універсального і регіонального рівнів кореспондує із загальною логікою розвитку міжнародного права, яку П. Діл і Ш. Ку описують через взаємодію нормативної та операційної систем міжнародного права: формування норми саме по собі не гарантує її ефективності, доки не створено операційні механізми її застосування, адаптації та реалізації [103, с. 39–41]. Для конвенційного рівня протидії злочинам у банківській сфері це означає, що міжнародні договори не можуть оцінюватися лише за фактом ратифікації. Їхнє реальне значення визначається тим, наскільки вони породжують імплементаційні, інституційні й процедурні наслідки у національному правопорядку та міжнародному співробітництві.

Система ООН у цій сфері виконує функцію універсального мінімального стандарту. Її розвиток демонструє послідовну еволюцію міжнародного підходу: від криміналізації відмивання доходів від наркобізнесу до охоплення доходів від транснаціональної організованої злочинності, фінансування тероризму, корупційних активів і механізмів повернення активів. Така еволюція підтверджує висновок Н. Бойстера про те, що міжнародна система протидії відмиванню доходів формувалася не як одномоментно створена модель, а як адаптивна відповідь міжнародної спільноти на зміну характеру глобальної фінансової злочинності [34, с. 429–430].

Першим базовим актом цієї системи стала Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. (Віденська конвенція) [101], яка вперше на універсальному рівні криміналізувала відмивання доходів і запровадила механізми міжнародного співробітництва щодо їх виявлення, арешту та конфіскації; ця Конвенція стала відправною точкою сучасної міжнародної системи AML і вплинула на формування всієї подальшої архітектури протидії фінансовій злочинності [35, с. 35–37]. Водночас її предикатна база була пов'язана виключно з обігом наркотиків, що звужувало її застосовність до інших форм злочинності, у тому числі тих, що дедалі активніше

використовували банківську інфраструктуру, проте Віденська конвенція започаткувала ключовий концептуальний поворот - перехід від виключно репресивної логіки до моделі, у якій банківська система розглядається як інструмент і одночасно об'єкт правового реагування.

Наступним етапом стало ухвалення Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. (International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism) [102]. Її принципова новизна полягає у зміщенні акценту: якщо Віденська конвенція була орієнтована на злочинне походження коштів, то Конвенція 1999 р. фокусується на злочинній меті їх використання. У банківському вимірі це має фундаментальне значення: фінансування тероризму може здійснюватися не лише за рахунок коштів злочинного походження, а й через формально легальні ресурси, що використовуються для протиправної мети. Ця Конвенція стала нормативною основою для подальшого розвитку процедур виявлення, заморожування та блокування коштів, призначених для терористичної діяльності.

Для України Конвенція 1999 р. має додаткове значення в умовах збройної агресії, оскільки закладені в ній механізми ідентифікації, заморожування, арешту та конфіскації коштів, призначених для фінансування терористичної діяльності, можуть мати значення для ширшого аналізу фінансових аспектів агресії, підтримки незаконних збройних формувань і використання банківської інфраструктури для прихованого переміщення ресурсів. Детальний розгляд застосування цієї Конвенції у контексті фінансування агресії та санкційного обходу буде здійснюватися в підрозділі 2.4.

Третім етапом розвитку універсальної системи стала Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (Палермська конвенція) [25], яка значно розширила сферу криміналізації відмивання доходів, поширивши її на широкий перелік предикатних злочинів, та закріпила обов'язок держав запровадити належні механізми ідентифікації клієнтів, моніторингу операцій і збереження інформації фінансовими установами. Палермська конвенція змінила логіку міжнародного підходу: від вузької прив'язки до

конкретного джерела злочинних доходів (наркотики, тероризм) - до загального правила, що відмивання повинно охоплювати всі серйозні злочини, що сформувало підґрунтя для подальшого широкого розуміння AML/CFT як інструменту захисту фінансової системи в цілому, а не лише реагування на окремі категорії правопорушень.

Четвертим ключовим документом універсальної системи є Конвенція ООН проти корупції 2003 р. (United Nations Convention against Corruption, UNCAC) [26]. Її значення для банківської сфери полягає в тому, що вона інтегрувала у міжнародну конвенційну архітектуру корупційний фінансовий вимір: незаконне збагачення, розкрадання публічних активів, приховування корупційних доходів, їх переміщення через банківські рахунки, офшорні структури та фінансових посередників, а також повернення активів. На відміну від Палермської конвенції, яка зосереджена на транснаціональній організованій злочинності, UNCAC прямо пов’язує фінансову систему з проблемою корупційного виведення активів і необхідністю їх повернення державі походження.

Особливе значення для банківської сфери мають положення UNCAC щодо заморожування, арешту, конфіскації та повернення активів, а також норма, за якою банківська таємниця не може бути використана як підстава для відмови у міжнародному співробітництві. В цій частині UNCAC істотно вплинула на трансформацію класичного розуміння банківської таємниці: вона перестає бути абсолютним бар’єром і перетворюється на режим охорони інформації, який підлягає обмеженню в інтересах кримінального правосуддя, повернення активів і протидії корупційній злочинності. Якщо у традиційній банківській моделі конфіденційність розглядалася переважно як гарантія приватного фінансового обороту, то в сучасній конвенційній системі вона підпорядковується вимогам фінансової прозорості, кримінального переслідування і міжнародної правової допомоги.

Сукупно конвенції ООН формують чотири функціональні блоки міжнародного стандарту: 1) криміналізацію відмивання доходів, фінансування тероризму, корупційних і пов’язаних із ними транснаціональних діянь; 2)

заморожування, арешт і конфіскацію злочинних активів; 3) міжнародну правову допомогу та співробітництво у кримінальних справах; 4) подолання бар'єрів банківської таємниці у випадках, коли вона перешкоджає розслідуванню, конфіскації або поверненню активів. Їхня сила полягає в універсальності, тобто здатності встановити мінімальний загальний стандарт для держав із різними правовими системами. Їхня слабкість - у рамковості, зумовленій необхідністю досягнення широкого політико-правового консенсусу між великою кількістю держав. Універсальні конвенції ООН утворюють не повну операційну модель протидії банківській злочинності, а лише її первинний обов'язковий фундамент.

Оксфордський довідник договорів ООН (The Oxford Handbook of United Nations Treaties) дає теоретичне пояснення, чому система договорів ООН розглядається як один із головних способів розширення предметної сфери міжнародного права та поступового включення до нього нових сфер регулювання [59, с. 7–8]. Для досліджуваної теми це означає, що конвенції ООН не вичерпують міжнародну архітектуру протидії злочинам у банківській сфері, але вони надають їй базову юридичну легітимність і визначають мінімальні стандарти, без яких подальша інституційна й регуляторна надбудова була б позбавлена достатнього нормативного підґрунтя.

Регіональний рівень Ради Європи розвиває та конкретизує універсальні стандарти ООН. Його особливість полягає у вищому ступені техніко-юридичної деталізації, більшій наближеності до європейської правової традиції та тіснішому зв'язку з практичними механізмами фінансового розслідування, конфіскації, міжнародної правової допомоги й доступу до банківської інформації. Якщо конвенції ООН задають універсальний мінімум, то конвенції Ради Європи формують поглиблений регіональний стандарт, значно ближчий до реальної банківської та AML/CFT-практики.

Першим ключовим документом цієї системи є Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р. (Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime, Страсбурзька конвенція) [27]. Вона стала першим

комплексним регіональним договором, предметом якого була не лише криміналізація відмивання доходів, а й пошук, арешт і конфіскація доходів від злочину незалежно від конкретного виду предикатного діяння. Страсбурзька конвенція вийшла за межі вузької наркоорієнтованої моделі Віденської конвенції та надала європейському простору універсальніший конфіскаційний інструмент.

Для банківської сфери значення Страсбурзької конвенції полягає насамперед у створенні багатосторонньої рамки для розшуку і арешту активів, що перебувають у банківській системі або переміщуються через неї. Офіційна Пояснювальна доповідь до Страсбурзької конвенції (Explanatory Report to ETS No. 141) підкреслює, що цей інструмент був спрямований на формування ефективнішої системи міжнародного співробітництва щодо розшуку та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом [104]. Для досліджуваної теми це важливо, бо банківські рахунки, фінансові посередники та транскордонні перекази є типовими елементами приховування і переміщення таких активів.

Наступним елементом регіональної системи є Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність 2001 р. (Convention on Cybercrime, Будапештська конвенція) [29]. На перший погляд, вона не є класичним AML/CFT-інструментом, однак її значення для злочинів у банківській сфері є істотним. Сучасні банківські злочини дедалі частіше вчиняються через цифрові канали: незаконний доступ до банківських інформаційних систем, фішинг, компрометацію платіжних інструментів, несанкціоновані перекази, підроблення електронних даних, використання шкідливого програмного забезпечення або маніпуляції з електронними доказами. Будапештська конвенція формує цифрово-доказовий вимір конвенційної архітектури.

Особливе значення для банківської сфери мають положення Будапештської конвенції щодо незаконного доступу до комп’ютерних систем, комп’ютерного шахрайства, збереження та розкриття комп’ютерних даних, а також міжнародного співробітництва у сфері цифрових доказів. Положення конвенції дозволяють поєднати класичну фінансово-кримінальну проблематику з кіберпростором, у якому дедалі частіше реалізуються злочинні схеми проти

банків, клієнтів і платіжної інфраструктури. Другий додатковий протокол до Будапештської конвенції про посилення співробітництва та розкриття електронних доказів (Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on enhanced co-operation and disclosure of electronic evidence, CETS No. 224) додатково посилює цей вимір, оскільки орієнтований на прискорення доступу до електронних доказів у транскордонному середовищі [105]. У цьому підрозділі його доцільно згадати як розвиток цифрово-доказового компонента, залишаючи детальніший аналіз цифрових і криптоактивних ризиків для наступних підрозділів.

Центральним документом конвенційної системи Ради Європи у сфері AML/CFT є Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму 2005 р. (Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism, Варшавська конвенція) [28]. Її значення полягає в тому, що вона не просто модернізувала Страсбурзьку конвенцію, а інтегрувала в конвенційну форму сучасну логіку AML/CFT: криміналізацію відмивання доходів і фінансування тероризму, конфіскацію, міжнародну правову допомогу, профілактичні заходи, інституційну роль підрозділів фінансової розвідки та подолання банківської таємниці.

Варшавська конвенція є якісно іншим документом порівняно зі Страсбурзькою, оскільки вона поєднує репресивний, конфіскаційний, превентивний і кооперaційний виміри. Її профілактичний блок чітко орієнтує держави на впровадження процедур ідентифікації клієнтів, зберігання документів, повідомлення про підозрілі операції та функціонування підрозділів фінансової розвідки. Ця Конвенція є особливо важливою для банківської сфери: вона переводить міжнародно-правову протидію фінансовій злочинності з моделі «виявити й конфіскувати після вчинення злочину» до моделі «виявити, заблокувати й попередити через фінансову інфраструктуру».

Офіційна Пояснювальна доповідь до Варшавської конвенції (Explanatory Report to CETS No. 198) підтверджує, що одним із завдань Конвенції було посилення ефективності механізмів протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму, зокрема через поєднання кримінально-правових і профілактичних заходів [106]. Для банківської сфери це означає, що банки та інші фінансові установи поступово перетворюються з пасивних учасників фінансового обороту на елемент системи превентивного контролю. Підхід надалі розвивається у стандартах FATF і регуляторній архітектурі ЄС, що в ширшому теоретичному плані узгоджується з висновком К. Браммера про роль soft law та міжнародних стандартів у сучасному міжнародному фінансовому праві [2, p. 87–89, 156–160]; у той же час його конвенційне підґрунтя в межах Ради Європи закладене саме Варшавською конвенцією [106].

Особливо важливою є норма Варшавської конвенції щодо недопустимості посилання на банківську таємницю як підставу для відмови у співробітництві. У поєднанні з аналогічною логікою UNCAC вона відображає фундаментальну трансформацію міжнародного банківського права: банківська таємниця більше не може розглядатися як абсолютний бар’єр для кримінального правосуддя, конфіскації, повернення активів або протидії фінансуванню тероризму. Її правовий режим зберігає значення для захисту приватності та стабільності фінансового обороту, однак підлягає обмеженню, коли йдеться про запобігання використанню банківської інфраструктури у злочинних цілях [26; 28; 107, с. 215].

Порівняння універсальної системи ООН і регіональної системи Ради Європи дозволяє виявити їх спільне нормативне ядро. Воно включає: 1) обов’язкову криміналізацію відмивання доходів, фінансування тероризму, корупційних і транснаціональних злочинів; 2) заморожування, арешт і конфіскацію злочинних активів; 3) міжнародну правову допомогу у кримінальних справах, пов’язаних із рухом злочинних коштів через банківську систему; 4) подолання банківської таємниці як перешкоди для міжнародного співробітництва; 5) формування передумов для функціонування підрозділів фінансової розвідки, фінансового моніторингу та превентивного банківського

контролю. Вказані елементи утворюють фундамент формально “обов’язкового права” (hard law) у міжнародній протидії злочинам у банківській сфері.

У той же час між системами ООН і Ради Європи існують принципові відмінності. По-перше, система ООН є універсальною за охопленням, але більш рамковою за юридичною технікою; система Ради Європи є вужчою за колом держав, але значно більш деталізованою за змістом. По-друге, конвенції ООН формують мінімальні стандарти криміналізації та співробітництва, тоді як конвенції Ради Європи глибше операціоналізують конфіскацію, доступ до банківської інформації, фінансовий моніторинг і цифрові докази. По-третє, Рада Європи забезпечує тісніший зв’язок конвенційного рівня з подальшими моніторинговими й інституційними механізмами, насамперед із діяльністю MONEYVAL, яка буде предметом аналізу в підрозділі 2.2.

З точки зору юридичної природи конвенційні інструменти зберігають принципову відмінність від стандартів м’якого права. Конвенції є актами формально обов’язкового права, що ґрунтуються на згоді держави та породжують юридичні зобов’язання після ратифікації. Проте у сфері AML/CFT ця класична модель дедалі більше ускладнюється: ратифікація конвенції запускає не лише внутрішньодержавний процес імплементації, а й подальший режим зовнішнього моніторингу, оцінювання, інституційного тиску та адаптації до стандартів, які не завжди мають конвенційну форму. Це повертає нас до питання демократичної легітимації - конкуренції між формальною моделлю державного суверенітету і фактичною обов’язковістю міжнародних стандартів.

Для аналізу цього питання корисною є доктрина парламентського суверенітету, розглянута Дж. Голдсворзі у праці «Парламентський суверенітет: сучасні дискусії» (*Parliamentary Sovereignty: Contemporary Debates*) [108, с. 106, 181–182]. Хоча ця доктрина сформувалася в іншому правовому контексті, її використання дозволяє точніше описати загальну проблему: у сучасній AML/CFT-архітектурі національний законодавець формально зберігає суверенну компетенцію щодо криміналізації, регулювання банківської діяльності та фінансового моніторингу, однак фактично діє в умовах значного зовнішнього

нормативного тиску. Цей тиск формується не лише ратифікованими конвенціями, а й стандартами FATF, оцінками MONEYVAL, регламентами і директивами ЄС, а також очікуваннями міжнародної фінансової системи. У межах 2.1. важливо зафіксувати саме конвенційний виток цього процесу: держава сама приймає юридичні зобов'язання, але їх подальша реалізація істотно звужує простір довільного національного розсуду.

Для України конвенційний рівень має особливе значення з кількох причин. По-перше, Україна ратифікувала ключові конвенції ООН і Ради Європи, що формують нормативну основу протидії злочинам у банківській сфері, а отже, відповідні міжнародно-правові зобов'язання є частиною її правової системи. По-друге, Україна є державою-кандидатом на членство в ЄС, тому конвенційні стандарти мають оцінюватися не ізольовано, а у зв'язку з європейською AML/CFT-архітектурою. По-третє, в умовах збройної агресії проти України значення конвенційних механізмів виходить за межі класичної протидії транснаціональній злочинності: вони стають однією з правових опор для блокування активів, розкриття фінансової інформації, міжнародної правової допомоги та подальшого аналізу фінансування агресії. Воєнно-євроінтеграційний вимір було попередньо апробовано в авторській публікації щодо механізмів протидії злочинам у банківській сфері в межах взаємодії Україна - ЄС з урахуванням воєнного стану [109; 110].

Для України ключовим викликом є вже не стільки формальне приєднання до конвенційних інструментів, скільки реальна якість їх імплементації. Ратифікація конвенції сама по собі не гарантує ефективності криміналізації, конфіскації, доступу до банківської інформації, взаємної правової допомоги або діяльності підрозділу фінансової розвідки. Ця обставина прямо пов'язує підрозділ 2.1. із подальшим аналізом: у 2.2. необхідно дослідити, як конвенційні стандарти операціоналізуються через FATF, MONEYVAL, Базельський комітет та Егмонтську групу; у 2.3. - як вони трансформуються в праві ЄС; у 2.4. - як вони взаємодіють із санкційним і безпековим виміром протидії фінансуванню агресії.

Відповідно, конвенційний рівень міжнародно-правових інструментів протидії злочинам у банківській сфері виконує установчу функцію в загальній архітектурі міжнародних механізмів. Універсальна система ООН формує мінімальний глобальний стандарт криміналізації, конфіскації, міжнародної правової допомоги та подолання банківської таємниці. Регіональна система Ради Європи поглиблює цей стандарт, забезпечуючи його більшу операційність у питаннях конфіскації, фінансового моніторингу, фінансування тероризму, доступу до банківської інформації та цифрових доказів. Разом ці системи утворюють зрілий фундамент формально обов'язкового права у міжнародній протидії, однак не вичерпують її повністю: для реальної ефективності вони потребують інституційного, моніторингового, регуляторного та санкційного наповнення. Тому наступний підрозділ присвячено інституційним механізмам протидії - FATF, MONEYVAL, Базельському комітету та Егмонтській групі.

2.2. Інституційні механізми протидії злочинам у банківській сфері

Якщо підрозділ 2.1. розкрив конвенційний рівень міжнародно-правових інструментів протидії злочинам у банківській сфері, то цей підрозділ зосереджується на інституційному рівні - системі міжнародних організацій, міжурядових мереж, експертних органів, наглядових структур і каналів оперативної взаємодії, які забезпечують вироблення стандартів, контроль за їх виконанням та обмін інформацією між компетентними суб'єктами різних держав. Конвенційний рівень формує юридично обов'язковий фундамент міжнародної протидії, а інституційний рівень перетворює цей фундамент на динамічну практику створення стандартів, оцінювання, банківського нагляду та фінансово-розвідувальної координації.

У сучасній доктрині міжнародних організацій підкреслюється, що міжнародні інституції давно не обмежуються класичною роллю форумів міждержавного обговорення. Як випливає з підходів, узагальнених в Оксфордському довіднику міжнародних організацій (The Oxford Handbook of

International Organizations), сучасні міжнародні організації та інституційні мережі виконують не лише координаційну, а й стандартотворчу, моніторингову, експертну та регуляторно-орієнтаційну функції [111, с. 567–568]. Для сфери протидії злочинам у банківській сфері це має особливе значення: відповідні механізми впливають не тільки на держави як суб'єктів міжнародного права, а й на поведінку банківських регуляторів, підрозділів фінансової розвідки, комплаєнс-підрозділів банків, міжнародних кореспондентів та інших учасників фінансового ринку [111, p. 217–218].

У загальній архітектурі міжнародної системи протидії злочинам у банківській сфері доцільно виокремити 4 функціональні групи інституцій. Першу становлять стандартоутворюючі інституції, які формують міжнародні стандарти, обов'язкові або фактично обов'язкові для держав, регуляторів і фінансових установ. Центральне місце в цій групі посідає Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням доходів (Financial Action Task Force, FATF). Другу групу становлять оцінювальні та моніторингові інституції, які перевіряють відповідність держав міжнародним стандартам через взаємні оцінки, процедури подальшого моніторингу та публічну звітність; у європейському просторі ключову роль тут відіграє Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму (Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism, MONEYVAL). Третю групу становлять пруденційно-наглядові інституції, які інтегрують ризики відмивання доходів і фінансування тероризму у ширшу систему банківського нагляду, корпоративного управління та операційної стійкості; у глобальному вимірі цю функцію репрезентує Базельський комітет з банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision, BCBS). Четверту групу становлять оперативні мережі фінансової розвідки, основною з яких є Егмонтська група підрозділів фінансової розвідки (Egmont Group of Financial Intelligence Units, Егмонтська група), що забезпечує обмін фінансово-розвідувальною інформацією між підрозділами фінансової розвідки (financial intelligence units, FIU).

Методологічно важливо, що ці групи не утворюють жорсткої ієрархії. Їхня сила полягає не у вертикальній субординації, а у функціональній взаємодії. FATF задає глобальні стандарти протидії відмиванню доходів, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (anti-money laundering/countering the financing of terrorism/countering proliferation financing, AML/CFT/CPF); MONEYVAL здійснює регіональне оцінювання відповідності цим стандартам; BCBS інтегрує AML/CFT-ризики у банківський нагляд; Егмонтська група забезпечує оперативний канал інформаційної взаємодії між підрозділами фінансової розвідки. Така мережево-функціональна архітектура дозволяє міжнародній системі не обмежуватися декларативними стандартами, а реально впливати на організацію національних правопорядків, банківських систем і механізмів розслідування. На думку К. Бруммера, мінілатеральна архітектура FATF - невелика експертна група, що приймає рішення консенсусом, дозволяє цій інституції оперативно адаптувати стандарти до нових викликів цифрової економіки, уникаючи бюрократичних обмежень великих універсальних організацій на кшталт ООН [112, с. 64–65].

Ця система виконує щонайменше чотири базові функції. По-перше, нормативно-орієнтаційну - створення стандартів і принципів, які визначають модель національної AML/CFT-архітектури та банківського контролю. По-друге, оцінювально-стимулюючу - проведення взаємних оцінок, рейтингування, публічного моніторингу та формування зовнішнього тиску на держави щодо проведення реформ. По-третє, пруденційно-безпекову - включення AML/CFT-ризиків до системи банківського нагляду, внутрішнього контролю, корпоративного управління та операційного ризику. В-четверте, оперативно-координаційну - забезпечення швидкого обміну фінансово-розвідувальною інформацією у транскордонних справах. У сукупності ці функції відрізняють сучасну міжнародну систему від класичної моделі міжнародного кримінального права, що переважно обмежувалася криміналізацією, екстрадицією та міжнародною правовою допомогою.

Центральне місце у цій архітектурі посідає FATF. Цей орган сформував набір стандартів, який нині визначає глобальні правила побудови національних AML/CFT/CPF-систем, банківського комплаєнсу, фінансового моніторингу, бенефіціарної прозорості та міжнародного співробітництва [30; 113]. Для теми дослідження FATF має принципове значення, оскільки вона перевела протидію використанню банківської системи у злочинних цілях із площини фрагментарних конвенційних зобов'язань у площину єдиного глобального ризикоорієнтованого стандарту.

Історично FATF була створена у 1989 році як відповідь на зростання транснаціональних фінансових потоків злочинного походження, насамперед пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, проте дуже швидко її мандат вийшов далеко за межі первісної проблематики, охопивши протидію відмиванню доходів від широкого кола злочинів, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [30]. З юридичної точки зору FATF є особливим явищем: її стандарти не є міжнародними договорами у класичному розумінні і формально не створюють обов'язкових для держав норм права, однак фактично виконують функцію жорсткого міжнародного регуляторного припису через систему взаємних оцінок (mutual evaluations) і ризик їх ескалації аж до включення до списків юрисдикцій з підвищеним ризиком [36, с. 18–22].

Нормативним ядром FATF є 40 Рекомендацій, які у сучасній міжнародній практиці сприймаються як базовий універсальний стандарт AML/CFT/CPF-регулювання [2]. Для банківської сфери найбільш значущими є не всі рекомендації однаковою мірою, а ті, що безпосередньо визначають щоденну організацію банківського контролю: ризикоорієнтований підхід; належна перевірка клієнта; прозорість бенефіціарної власності; кореспондентські банківські відносини; супровід інформації при переказах; повідомлення про підозрілі операції; повноваження наглядових органів; міжнародне співробітництво; діяльність підрозділів фінансової розвідки [30; 114]. Завдяки цим елементам стандарти FATF входять у практику банку - від відкриття рахунку і встановлення джерел походження коштів до моніторингу транзакцій, подання

повідомлень про підозрілі операції та взаємодії з національною системою фінансового моніторингу.

Парадигмальне значення має ризикоорієнтований підхід (risk-based approach, RBA). Його зміст полягає у відмові від механічного застосування однакових процедур до всіх клієнтів, операцій і продуктів на користь диференційованої оцінки ризику. Інтенсивність контролю має залежати від профілю клієнта, юрисдикції, виду продукту, каналу надання послуги, характеру операції, структури власності та інших факторів вразливості [30; 114]. Як підкреслює Т. Паркман, ефективна система комплаєнсу не може будуватися як формальне заповнення контрольних переліків; її основою є здатність установи виявляти, оцінювати й документувати реальні ризики [115, с. 29–30]. Для банків це означає зміну самої логіки контролю: банк не просто виконує мінімальні процедури, а має будувати внутрішню систему управління ризиками, здатну виявляти схеми використання банківської інфраструктури зі злочинною метою. Як зазначає С. Кеббелл, перехід до ризикоорієнтованого підходу передбачає трансформацію функції комплаєнс-офіцера: з технічного контролера він перетворюється на аналітика, чиє професійне судження стає ключовим бар'єром для проникнення злочинних доходів у фінансову систему [116, с. 42–44].

Кримінологічна продуктивність ризикоорієнтованого підходу FATF. Поряд із нормативно-регуляторним значенням ризикоорієнтований підхід FATF має самостійну кримінологічну цінність, що дозволяє розглядати його не лише як технічну модель регулювання, а й як інструмент протидії злочинності у її кримінологічному вимірі. Як зазначають В. В. Голіна та Б. М. Головкін, ефективна протидія певному виду злочинності передбачає виявлення її закономірностей, типологій і детермінант [95, с. 64–66]. Саме ці функції виконують типології FATF: вони не лише описують способи вчинення та схеми легалізації, а й фактично формують міжнародний кримінологічний реєстр банківської злочинності, придатний для використання у практиці фінансової розвідки, банківського нагляду та правоохоронних органів. У цьому сенсі ризикоорієнтований підхід є точкою сходження міжнародно-правового і

кримінологічного аналізу: правовий механізм оперує тими ж категоріями, що й кримінологічна характеристика, розкрита у підрозділі 1.4 (структура, латентність, особа правопорушника, віктимологічний вимір).

Ця кримінологічна продуктивність виявляється у трьох вимірах. Перший - типологічний: типології FATF систематизують схеми відмивання, фінансування тероризму, обходу санкцій та зловживань фінансовою інфраструктурою у форматі, який кореспондує з кримінологічною класифікацією за способом учинення, рівнем організованості та злочинною схемою (підрозділ 1.2). Другий - суб'єктний: ризикоорієнтований підхід прямо адресує таких категорій суб'єктів, як визначені нефінансові установи і професії (designated non-financial businesses and professions, DNFBPs) - адвокатів, нотаріусів, аудиторів, бухгалтерів, тобто тих, кого у запропонованій типології особи правопорушника (підрозділ 1.4) виокремлено як «професійних посередників» з «вартовою» (gatekeeper) функцією. Третій - детермінаційний: ризикоорієнтований підхід вимагає від держав проведення національних оцінок ризиків (National Risk Assessments), які за своєю природою є кримінологічним інструментом виявлення детермінант фінансової злочинності в конкретній юрисдикції. Таким чином, інституційні механізми FATF, MONEYVAL і Базельського комітету утворюють не лише міжнародно-регуляторну, а й кримінологічно зорієнтовану систему, що оперує знаннями про закономірності злочинної поведінки і використовує їх як основу управління ризиками.

Окреме значення має система взаємних оцінок FATF. Вона поєднує два виміри: технічну відповідність (technical compliance) і ефективність (effectiveness) [114]. Технічна відповідність показує, чи створила держава необхідну нормативну, інституційну та процедурну базу для виконання рекомендацій. Ефективність відповідає на інше питання: чи працює ця система реально, тобто чи забезпечує вона виявлення, розслідування, конфіскацію, нагляд, міжнародну взаємодію та запобігання використанню фінансової системи зі злочинною метою. Такий поділ має принципове значення для дисертації, оскільки дозволяє теоретично точно описати розрив між формальною

імплементацією і реальною спроможністю системи. Країна може мати законодавство, яке зовні відповідає стандарту, але не демонструвати достатньої результативності у розслідуванні, конфіскації, нагляді або фінансово-розвідувальному обміні.

Керуючись доктринальним підходом Дж. Голдсворзі, можна констатувати, що в умовах сучасного фінансового моніторингу відбувається трансформація класичного парламентського суверенітету: хоча формально-юридично національний законодавець зберігає повноту влади, фактично його законотворча функція у банківській сфері обмежена необхідністю суворого дотримання технічних стандартів FATF і MONEYVAL, що створює ситуацію зовнішнього спрямування національного законодавчого процесу [41, с. 301–302]. Через цей механізм FATF створює режим м'якої примусовості. Його найпомітнішою проявою є публічна ідентифікація юрисдикцій із стратегічними недоліками AML/CFT/CPF-системи. З формально-юридичного погляду такі списки не є санкціями у класичному розумінні. Проте їхній фактичний ефект для банківської сфери є надзвичайно відчутним: банки-кореспонденти, інвестори, міжнародні фінансові установи та комплаєнс-підрозділи змінюють поведінку щодо відповідної юрисдикції, застосовують посилені перевірки, обмежують операції або уникають встановлення відносин із високоризиковими контрагентами. У цьому полягає специфічна сила FATF: вона не володіє класичним примусовим апаратом, але її стандарти підтримуються репутаційним тиском і реальними ринковими наслідками.

Для України значення FATF є стратегічним у кількох вимірах: стандарти FATF визначають базовий міжнародний орієнтир, із яким має узгоджуватися національне AML/CFT-законодавство, діяльність Державної служби фінансового моніторингу України, банківський нагляд Національного банку України та внутрішні комплаєнс-системи банків [30; 33]; FATF-орієнтована оцінювальна система безпосередньо впливає на сприйняття України міжнародними банками, інвесторами та кореспондентськими партнерами; в умовах воєнного стану стандарти FATF набувають додаткового значення як інструмент виявлення схем

підвищеного ризику, пов’язаних із підсанкційними суб’єктами, обхідними фінансовими маршрутами та прихованим переміщенням активів. Розгорнутий аналіз санкційного та воєнно-безпекового вимірів FATF буде здійснено у підрозділі 2.4.

Якщо FATF виконує функцію глобального стандартизатора, то MONEYVAL є ключовим регіональним механізмом оцінювання та моніторингу відповідності держав європейського простору міжнародним AML/CFT-стандартам. MONEYVAL функціонує як регіональний орган типу FATF (FATF-Style Regional Body, FSRB), застосовуючи методологію FATF до держав, які не є безпосередніми членами FATF, але мають дотримуватися її стандартів. Для України цей механізм має особливе значення, оскільки саме через MONEYVAL міжнародні стандарти FATF стають зовнішнім критерієм оцінювання національної AML/CFT-системи.

Мандат MONEYVAL охоплює ряд взаємопов’язаних функцій. Перша - проведення взаємних оцінок, у межах яких аналізуються технічна відповідність і ефективність національної системи. Друга - процедури подальшого моніторингу, які не дозволяють державі обмежитися одноразовим ухваленням нормативних змін, а змушують підтверджувати сталість і результативність реформ. Третя - аналітико-типологічна функція, що полягає у виявленні регіональних тенденцій, схем і вразливостей у сфері відмивання доходів і фінансування тероризму. В цій площині важливим є Типологічний звіт MONEYVAL щодо відмивання доходів організованої злочинності (Typologies Report on Laundering the Proceeds of Organised Crime) 2015 р., який демонструє, як організована злочинність використовує фінансову інфраструктуру для переміщення, приховування й легалізації активів [117, с. 7–11].

Значення MONEYVAL для банківської сфери полягає в тому, що цей орган оцінює не окремі банки, а національну систему загалом: законодавство, фінансовий моніторинг, нагляд, конфіскацію, правоохоронну спроможність, судову практику, міжнародне співробітництво та ефективність підрозділу фінансової розвідки. Водночас наслідки такої оцінки безпосередньо впливають

на банківський сектор. Результати MONEYVAL формують зовнішній профіль юрисдикції для міжнародних банків, кореспондентів, інвесторів, Міжнародного валютного фонду, Світового банку та інших учасників фінансового ринку. Низький рівень відповідності або ефективності сигналізує про підвищений ризик і може призвести до посилення комплаєнс-процедури щодо банків відповідної країни.

Для України MONEYVAL є не допоміжним, а одним із центральних зовнішніх чинників формування AML/CFT-політики. Через процедури MONEYVAL міжнародна методологія оцінювання трансформується в зовнішній аудит національної спроможності протидіяти відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та пов'язаним злочинам у банківській сфері. Тому MONEYVAL має значення не лише для нормативного вдосконалення законодавства, а й для практичної спроможності системи: ефективності фінансової розвідки, результативності розслідувань, реальності конфіскації активів і здатності банківського нагляду виявляти системні вразливості.

Методологічно особливо важливо, що логіка MONEYVAL, як і логіка FATF, побудована не лише на перевірці формальної наявності законів, а й на оцінюванні їхньої ефективності. Саме тут інституційний рівень безпосередньо корелює з висновками розділу 1: формальна відповідність міжнародним стандартам не є тотожною реальній спроможності держави протидіяти злочинам у банківській сфері. MONEYVAL перетворює цю проблему з доктринальної тези на міжнародний критерій оцінювання. Для України це означає, що реформа AML/CFT-системи має вимірюватися не лише кількістю змінених норм, а й результативністю їх застосування.

Третім елементом інституційної архітектури є Базельський комітет з банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision, BCBS). На відміну від FATF і MONEYVAL, які зосереджені на AML/CFT-стандартах та оцінюванні їхнього виконання, BCBS функціонує передусім у площині пруденційного банківського нагляду. Як підкреслює К. В. Гортсос, міжнародні фінансові стандарти, попри їхню належність до м'якого права та відсутність формальної

юридичної обов'язковості, мають істотне правове значення, оскільки виступають регуляторними еталонами для центральних банків, органів банківського нагляду та правотворчих процесів у відповідних юрисдикціях [69, p. 139–140]. У цьому сенсі BCBS створив показовий приклад глобального банківського регулювання, за якого стандарти, необов'язкові за своєю первинною формою, набувають фактичної нормативної сили через очікування їх повної імплементації членами Комітету, включення до національних правових рамок, а в Європейському Союзі - через регіональний правотворчий процес [69, p. 177–178]. Він не є організацією з протидії відмиванню коштів, однак його значення для протидії злочинам у банківській сфері полягає в тому, що BCBS інтегрує питання запобігання використанню фінансової системи для вчинення економічних злочинів у ширший контекст пруденційного нагляду, управління банківськими ризиками, внутрішнього контролю та стабільності банківської системи [69, p. 178].

У сучасній банківській системі порушення AML/CFT-вимог уже не можуть розглядатися як ізольовані комплаєнс-делікти. Вони дедалі більше свідчать як про глибші дефекти корпоративного управління, внутрішнього контролю, управління ризиками та наглядової культури, так і про підвищений репутаційний ризик банку, який, на думку Т. Паркмана, виникає внаслідок негативної публічності щодо ділової практики (business practices) або внутрішніх контролів і безпосередньо впливає на ліквідність, капітал і кредитний рейтинг установи [115, с. 164–165]. У цьому контексті Т. Паркман принципово розмежовує дві логічно відмінні групи ризиків: ризик фактичного використання фінансової установи як каналу для кримінальних або терористичних коштів і ризик визнання установи такою, що не забезпечила належних AML/CFT-політик та процедур; при цьому невідповідність очікуваним стандартам (failure in expected standards) може бути самостійною підставою для санкцій і репутаційної шкоди навіть без доведення кримінального походження активів [115, с. 2]. Тому документи BCBS мають принципове значення для цієї дисертації. Оновлені Ключові принципи ефективного банківського нагляду (Core Principles for Effective Banking Supervision) 2024 р. [118] закріплюють мінімальні глобальні стандарти

пруденційного регулювання та нагляду за банками, включно з вимогами до ризик-орієнтованого нагляду, управління ризиками, наглядової взаємодії та транскордонної координації [83, с. 3, 5–6, 35–36, 39–41]. Для злочинів у банківській сфері це означає, що AML/CFT-ризики мають оцінюватися не лише як питання спеціального фінансового моніторингу, а і як складова загальної надійності банку, оскільки BCBS прямо пов'язує запобігання використанню банку для кримінальної діяльності з ризик-орієнтованими CDD-процедурами, ефективною комплаєнс-функцією та інтеграцією ризиків AML/CFT у загальний процес управління ризиками банку [83, с. 65–66]. Такий висновок узгоджується і з практикоорієнтованим підходом Т. Паркмана, який розглядає оцінювання ризиків, постійний моніторинг транзакцій та належну перевірку клієнта як ядро AML/CFT-комплаєнс-системи фінансової установи [115, с. 37–38, 98].

Важливим є документ BCBS «Розумне управління ризиками, пов'язаними з відмиванням доходів і фінансуванням тероризму» (Sound Management of Risks Related to Money Laundering and Financing of Terrorism), оновлений у частині співпраці між пруденційними та AML/CFT-наглядовими органами [119]. Він формує модель, у якій управління ризиками відмивання доходів і фінансування тероризму має охоплювати належну перевірку клієнтів, внутрішній контроль, роль керівництва банку, незалежну комплаєнс-функцію, внутрішній аудит, моніторинг транзакцій і взаємодію з наглядовими органами [116, с. 42–44; 120]. Цей підхід зближує AML/CFT із класичною банківською безпекою: банк, який не здатний належно управляти ризиками відмивання доходів, одночасно демонструє слабкість як фінансова установа.

Для дисертації особливе значення має концепція трьох ліній захисту. Перша лінія - бізнес-підрозділи, які мають первинно ідентифікувати та управляти ризиками у процесі обслуговування клієнтів. Друга лінія - комплаєнс і ризик-менеджмент, які забезпечують незалежний контроль, політики, процедури та моніторинг. Третя лінія - внутрішній аудит, який оцінює ефективність усієї системи. У сфері банківської злочинності ця модель показує, що протидія не може бути покладена лише на правоохоронні органи або підрозділ фінансової

розвідки: значна частина превентивного навантаження переноситься на сам банк як суб’єкт управління ризиками.

Для України підходи BCBS мають прикладне значення з огляду на роль Національного банку України як органу, що поєднує пруденційний нагляд і AML/CFT-нагляд щодо банків. У теоретичному плані це узгоджується з концепцією трансурядових мереж А. М. Слотер, за якою сучасне глобальне регулювання формується не стільки через класичні міждержавні договори, скільки через горизонтальну взаємодію функціонально спеціалізованих державних інституцій - регуляторів, центральних банків та органів нагляду; показово, що серед таких мереж Слотер прямо згадує Базельський комітет, а серед проблем, які породжують потребу в подібній взаємодії - відмивання коштів і банківські кризи [121, с. 192–193]. У доктрині міжнародного фінансового регулювання цей підхід конкретизує К. В. Гортсос, який розглядає міжнародні фінансові стандарти як інструменти “м’якого права”, що, попри відсутність формальної договірної обов’язковості, мають істотне правове значення як регуляторні орієнтири для центральних банків та органів банківського нагляду [69, p. 139–140]. У вітчизняній доктрині співзвучну позицію обстоюють О. О. Дудоров і Т. М. Тертиченко, пов’язуючи транснаціональний характер відмивання злочинних доходів із потребою гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами та запровадження заходів, спрямованих на недопущення використання фінансової системи для легалізації “брудних” доходів [122, с. 10–11]. У такій моделі AML/CFT-порушення мають оцінюватися не лише як порушення спеціального законодавства про фінансовий моніторинг, а як індикатори слабкості корпоративного управління, внутрішнього контролю, операційного ризику та наглядової спроможності. Це дозволяє пов’язати міжнародні стандарти BCBS із авторським підходом, обґрунтованим у розділі 1: злочини у банківській сфері мають не лише кримінально-правовий, а й інституційно-фінансовий вимір.

Окремої уваги потребує поєднання AML/CFT-ризиків із ризиками кібербезпеки. Ф. Лессамбо, аналізуючи протидію відмиванню коштів,

фінансуванню тероризму та кібербезпеку в банківській індустрії, підкреслює, що сучасні банківські ризики дедалі частіше мають змішану природу: фінансові злочини реалізуються через цифрові канали, кібервразливості, компрометацію даних, дистанційні сервіси та складні транскордонні технологічні схеми [83, с. 91–94]. Для BCBS-підходу це означає необхідність інтеграції AML/CFT у ширшу систему операційної стійкості банку. Для України це особливо актуально в умовах воєнного стану, коли банківська система одночасно протистоїть фінансовим, кібернетичним, санкційним і операційним загрозам.

Четвертим елементом інституційної архітектури є Егмонтська група. Якщо FATF формує стандарти, MONEYVAL оцінює держави, а BCBS інтегрує AML/CFT у банківський нагляд, то Егмонтська група забезпечує той рівень, без якого сучасна протидія злочинам у банківській сфері була б надто повільною: оперативний обмін фінансово-розвідувальною інформацією між підрозділами фінансової розвідки. Її значення полягає не у створенні нових кримінально-правових норм, а у формуванні професійної мережі, через яку спеціалізовані органи можуть обмінюватися інформацією в транскордонних справах.

Егмонтська група має особливе значення для протидії злочинам у банківській сфері, оскільки такі злочини часто пов’язані з юрисдикційно розпорошеними рахунками, кореспондентськими банками, номінальними компаніями, посередниками, ланцюгами транзакцій і швидким переміщенням активів. Класична міжнародна правова допомога в таких справах може бути надто повільною. Співпраця між підрозділами фінансової розвідки (FIU-to-FIU cooperation) дозволяє отримати аналітично значущу інформацію швидше і гнучкіше, ніж через механізм судової ухвали [123; 124].

Принципи інформаційного обміну Егмонтської групи встановлюють рамку для співпраці підрозділів фінансової розвідки, включно з вимогами конфіденційності, цільового використання інформації, захищених каналів передання та взаємності [124]. У той же час важливо не перебільшувати процесуальне значення цього механізму. Інформація, отримана через мережі Егмонтської групи, має насамперед фінансово-розвідувальний і аналітичний

характер. Вона може ініціювати подальші процесуальні дії, допомагати виявити маршрути руху коштів, пов’язані рахунки, бенефіціарів і підозрілі транзакції, але не завжди автоматично перетворюється на доказ у кримінальному провадженні. Тут проявляється операційна межа Егмонтської групи: вона прискорює виявлення та аналітичну взаємодію, але не замінює механізмів міжнародної правової допомоги, процесуального доказування та судового контролю.

Для України значення Егмонтської групи є особливо важливим. Участь Державної служби фінансового моніторингу України у глобальній мережі підрозділів фінансової розвідки створює можливість оперативного отримання та передання фінансово-розвідувальної інформації щодо транскордонних схем, підозрілих операцій, пов’язаних осіб, рахунків, посередників і маршрутів переміщення активів. Окремі аспекти ролі підрозділів фінансової розвідки в системі протидії злочинам у фінансовій сфері проаналізовано автором у спеціальній публікації [125]. У банківській сфері це має безпосереднє значення для виявлення схем відмивання доходів, фінансування тероризму, обходу санкцій та інших форм використання банківської інфраструктури зі злочинною метою. Ефективність цього механізму залежить не лише від членства у мережі, а й від якості національної фінансової розвідки, технологічної спроможності ДСФМУ, взаємодії з НБУ, правоохоронними органами та банківським сектором.

У сукупності FATF, MONEYVAL, BCBS та Егмонтська група формують не набір автономних інституцій, а цілісну інституційну екосистему. Її логіка полягає у взаємодоповненні. FATF визначає глобальний стандарт; MONEYVAL оцінює відповідність і ефективність на регіональному рівні; BCBS вбудовує AML/CFT у банківську стабільність і пруденційний нагляд; Егмонтська група забезпечує оперативний фінансово-розвідувальний обмін [126, с. 15–18]. Саме така взаємодія робить міжнародний механізм реальним, а не декларативним.

У той же час ця інституційна екосистема має власні обмеження: вона не усуває повністю розрив між формальною відповідністю і реальною ефективністю; її механізми залишаються нерівномірними - FATF має потужний репутаційний вплив, MONEYVAL - оцінювальний і моніторинговий, BCBS -

пруденційно-регуляторний, Егмонтська група - оперативно-аналітичний, але жоден із них не замінює національну кримінальну юстицію; система не завжди встигає за новими формами фінансової злочинності, особливо коли йдеться про цифрові активи, санкційний обхід, кіберзлочинність і воєнно-зумовлені фінансові схеми.

Для України головний висновок із аналізу 2.2. полягає в тому, що інтеграція до міжнародної системи протидії злочинам у банківській сфері не зводиться до формального приєднання до стандартів або участі у міжнародних мережах. Вона вимагає внутрішньо узгодженої національної інституційної моделі, здатної сприймати стандарти FATF, проходити оцінювання MONEYVAL, інтегрувати AML/CFT-ризики у банківський нагляд за логікою BCBS і забезпечувати оперативний фінансово-розвідувальний обмін через Егмонтську групу. Міжнародні інституції не замінюють державу, але вони визначають межі її належної поведінки і водночас створюють інструменти, без яких національна система протидії банківській злочинності не може бути визнана повноцінною – у цьому є практичний сенс інституційного рівня. На користь тези свідчить і досвід країн Центрально-Східної Європи: як показує М. П'ятковський на прикладі Польщі, послідовна імплементація міжнародних банківських стандартів та інституціоналізація суворого пруденційного нагляду стали не перешкодою, а фундаментом стабільного економічного зростання і високого рівня довіри інвесторів до національної банківської системи [127, с. 203–204].

Таким чином, інституційний рівень міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері виконує операційну функцію щодо конвенційного фундаменту, розглянутого у підрозділі 2.1. Він перетворює норми на стандарти, стандарти - на оцінювання, оцінювання - на реформаторський тиск, нагляд - на превентивне управління ризиками, а фінансову розвідку - на транскордонну оперативну взаємодію. Тому подальший аналіз механізмів Європейського Союзу в підрозділі 2.3. має здійснюватися вже з урахуванням цієї інституційної рамки: ЄС не створює AML/CFT-архітектуру у вакуумі, а трансформує глобальні стандарти FATF, оцінювальні підходи MONEYVAL, пруденційні орієнтири BCBS

та фінансово-розвідувальну логіку підрозділів фінансової розвідки у власну наднаціональну систему регулювання.

2.3. Механізми Європейського Союзу у сфері протидії злочинам у банківській сфері

Механізми Європейського Союзу у сфері протидії злочинам у банківській сфері становлять особливий рівень міжнародної архітектури, який не зводиться ані до класичного конвенційного регулювання, розглянутого у підрозділі 2.1., ані до глобальної інституційної моделі FATF, MONEYVAL, Базельського комітету та Егмонтської групи, проаналізованої у підрозділі 2.2. Їхня специфіка полягає в тому, що право ЄС поступово трансформувало міжнародні AML/CFT-стандарти з рекомендаційної та оціночної площини у систему юридично обов’язкових актів, наднаціонального нагляду, уніфікованих правил для зобов’язаних суб’єктів, транскордонної інформаційної взаємодії та механізмів розшуку, заморожування, конфіскації й управління активами. За концепцією А. Лоуенфельда, великі транскордонні банківські групи об'єктивно потребують гармонізованого правового режиму, задля уникнення регуляторного арбітражу між державами [128, с. 648]. Таке регіональне інтегроване регулювання, на відміну від міжнародних рекомендацій, здатне забезпечити такий режим у формі юридично обов'язкових норм прямої дії. Механізм ЄС доцільно розглядати як найбільш розвинену регіональну модель протидії злочинам у банківській сфері.

На відміну від універсальних конвенцій ООН, які формують мінімальний фундамент формально обов’язкового права, право ЄС не лише встановлює загальні зобов’язання, а й дедалі глибше уніфікує спосіб їх реалізації. На відміну від FATF, стандарти якої мають природу м’якого права з потужним ефектом м’якої примусовості, право ЄС перетворює значну частину цих стандартів на безпосередні юридичні приписи для держав-членів, банків, інших фінансових установ, наглядових органів і підрозділів фінансової розвідки [129, с. 420–424]; [7; 8; 84; 85; 86; 88; 87; 9; 30]. Як підкреслює К. Бруммер, саме у наднаціональних

правових системах на кшталт ЄС відбувається процес “затвердіння” фінансового м’якого права: рекомендації FATF, перетворюючись на регламенти й директиви ЄС, набувають класичної юридичної обов’язковості, доповненої механізмами наднаціонального судового та адміністративного примусу [2, с. 130]. Головна відмінність європейського рівня: він не просто відтворює глобальні стандарти, а створює наднаціональну регуляторну архітектуру, у межах якої AML/CFT-комплаєнс, банківський нагляд, бенефіціарна прозорість, криптоактиви, фінансова розвідка, правоохоронна координація та конфіскація активів функціонують як взаємопов’язані елементи єдиного механізму.

У доктрині європейського банківського та фінансового права К. В. Гортсос підкреслює, що фінансове право ЄС розвивається не як сукупність ізольованих секторних режимів, а як система інтегрованого регулювання банківської діяльності, фінансових ринків, платіжної інфраструктури та наглядових механізмів [130, с. 201]. У цьому контексті AML/CFT-регулювання не може розглядатися як периферійний додаток до кримінального права. Воно є складовою європейської фінансової архітектури, без якої неможливо забезпечити стабільність банківської системи, прозорість фінансових потоків, належну роботу внутрішнього ринку та довіру до фінансових інституцій. Аналогічно Г. Стессенс розглядає фінансове регулювання ЄС як частину ширшого адміністративного простору, у якому наднаціональні правила дедалі більше поєднуються з координацією національних органів і розвитком спільних механізмів нагляду [35, с. 133–134].

Формування сучасної AML/CFT-архітектури ЄС не було одномоментним. Її розвиток можна умовно поділити на два великі етапи: директивний етап 1991–2018 рр., у межах якого ЄС поступово розширював і поглиблював мінімальні стандарти протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму; і новий регламентно-інституційний етап, закладений AML-пакетом 2024 р., який орієнтований уже не лише на гармонізацію, а на наднаціональну уніфікацію, прямий нагляд і єдиний регуляторний кодекс.

Перший етап започаткувала Перша AML-директива Ради 91/308/ЕЕС від 10 червня 1991 р. про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів [131]. Її ухвалення було відповіддю на поширення фінансової злочинності у Європі та узгодженням з Віденською конвенцією ООН 1988 р.; директива започаткувала систему AML-зобов'язань для фінансових установ ЄС, проте її обмеженням була вузька прив'язка предикатної бази переважно до наркозлочинів. Друга директива 2001/97/ЕС від 4 грудня 2001 р. [132] розширила предикатну базу до широкого кола серйозних злочинів, поширила сферу AML-зобов'язань на низку нефінансових установ і професій (адвокатів, аудиторів, нотаріусів, торговців нерухомістю) та посилила вимоги щодо ідентифікації клієнтів і повідомлень про підозрілі операції, відобразивши вплив Палермської конвенції 2000 р. та формування концепції gatekeepers.

Третя AML-директива 2005/60/ЕС від 26 жовтня 2005 р. (Third Anti-Money Laundering Directive, 3AMLD) стала першим актом ЄС, який системно інтегрував у право Союзу оновлену логіку FATF [2]. Її центральним внеском було закріплення належної перевірки клієнта (customer due diligence, CDD), посиленої перевірки клієнтів підвищеного ризику, встановлення кінцевого бенефіціарного власника та переходу від формальної ідентифікації до розуміння клієнтського профілю, характеру ділових відносин і ризиковості операцій. Для банківської сфери це означало, що AML-контроль став частиною щоденної системи управління ризиками, а не лише зовнішнім обов’язком повідомляти про підозрілі операції.

Найсуттєвіша реформа директивного етапу відбулася з ухваленням Директиви ЄС 2015/849 від 20 травня 2015 р. про запобігання використанню фінансової системи для відмивання доходів або фінансування тероризму (Fourth Anti-Money Laundering Directive, 4AMLD) [84]. Саме вона запровадила повноцінний ризикоорієнтований підхід (risk-based approach, RBA) як системну методологію AML/CFT-регулювання, зобов’язавши країни-члени, банки та інших зобов’язаних суб’єктів здійснювати оцінку ризиків і розподіляти контрольні ресурси пропорційно виявленим загрозам. 4AMLD закріпила реєстри

кінцевих бенефіціарних власників, що стало одним із ключових інструментів протидії використанню корпоративних оболонок для приховування злочинних активів. Для банківської сфери 4AMLD означала перехід від AML як сукупності процедур до AML як інтегрованої системи ризик-менеджменту, корпоративної прозорості та комплаєнс-контролю.

П’ята AML-директива ЄС 2018/843 від 30 травня 2018 р. (Fifth Anti-Money Laundering Directive, 5AMLD) стала відповіддю ЄС на технологічні й ринкові виклики, які виявилися після ухвалення 4AMLD [85]. Її ключовим значенням було включення до AML-периметра провайдерів послуг, пов’язаних із криптоактивами, а також посилення прозорості бенефіціарної власності. У такий спосіб право ЄС почало адаптувати AML/CFT-архітектуру до нових цифрових форм обігу вартості, які не завжди проходять через класичні банківські канали, але можуть бути функціонально пов’язані з банківською інфраструктурою через платежі, обмін, конвертацію та транскордонні перекази.

Підсумково еволюція 1AMLD–5AMLD демонструє п’ять послідовних регуляторних зсувів: 1) включення банків до системи зобов’язаних суб’єктів; 2) розширення предмета AML-регулювання за межі доходів від наркоторгівлі; 3) включення небанківських професійних посередників; 4) перехід до належної перевірки клієнта, бенефіціарної прозорості й ризик-орієнтованого підходу; 5) поширення AML/CFT-вимог на криптоактиви та цифрові сегменти фінансового ринку. Зазначені зсуви сформували основу сучасної європейської моделі, але разом з тим виявили головну ваду директивного підходу - регуляторну фрагментацію.

Сутність цієї вади полягає в тому, що директиви встановлювали мінімальні стандарти, залишаючи державам-членам значну свободу у способах імплементації. У результаті однакові за змістом AML-вимоги могли застосовуватися в різних державах-членах нерівномірно, що створювало передумови для регуляторного арбітражу (regulatory arbitrage), тобто переміщення ризикових операцій, клієнтів або схем до юрисдикцій із м’якшою наглядовою практикою. Ця проблема безпосередньо корелює з висновками

підрозділу 2.2. про розрив між технічною відповідністю (technical compliance) та ефективністю (effectiveness): формальне перенесення директив у національне законодавство не гарантувало реальної спроможності наглядових органів і банківських систем виявляти й блокувати злочинні фінансові потоки.

Ілюстративним підтвердженням цього стали резонансні AML-скандали у банківському секторі ЄС, зокрема Danske Bank, ABLV Bank та ING. Їх значення для цього підрозділу полягає не у детальному розборі кожного кейсу, а у підтвердженні системної тези: навіть за наявності формально гармонізованого директивного законодавства якість нагляду, ресурсна спроможність регуляторів, транскордонний обмін інформацією та реальна культура комплаєнсу залишалися нерівномірними. Накопичення таких дефектів стало одним із чинників переходу ЄС від директивної моделі мінімальної гармонізації до значно жорсткішої регламентно-інституційної архітектури. Досвід держав-нових членів ЄС у цій площині буде розглянуто у підрозділі 3.2., оскільки там він виконує вже не ілюстративну, а порівняльно-правову функцію.

AML-пакет 2024 р. є найбільш масштабною реформою AML/CFT-системи ЄС за весь період її розвитку. Його значення полягає не лише в оновленні окремих правил, а в зміні моделі правового регулювання: від мінімальної гармонізації через директиви ЄС переходить до поєднання регламентів прямої дії, нової директиви інституційного характеру, спеціального наднаціонального органу та уніфікованих правил інформаційного супроводу переказів коштів і криптоактивів [7; 9; 8; 88]. За концепцією Дж. Фейрхерста, юридична різниця між директивою та регламентом ЄС полягає не лише у способі імплементації, а й у самій моделі регуляторного впливу: регламент діє безпосередньо, не залишаючи державам-членам адаптивного простору, що в AML-сфері означає унеможливлення національних відхилень і регуляторної конкуренції між юрисдикціями [110, с. 218–220]. Тому цей пакет доцільно розглядати як якісний нормативний перелом, що формує нову наднаціональну модель протидії злочинам у банківській сфері.

Структурно нова архітектура включає чотири основні компоненти: 1) Регламент ЄС 2024/1624 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання доходів або фінансування тероризму (Regulation (EU) 2024/1624 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, AMLR) [7]; 2) Директиву ЄС 2024/1640 про механізми, які мають бути запроваджені державами-членами для запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів або фінансування тероризму (Directive (EU) 2024/1640) [9]; 3) Регламент ЄС 2024/1620 про створення Агентства ЄС з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Regulation (EU) 2024/1620 establishing the Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism, AMLA Regulation) [133]; 4) Регламент ЄС 2023/1113 про інформацію, що супроводжує перекази коштів і певних криптоактивів (Regulation (EU) 2023/1113 on information accompanying transfers of funds and certain crypto-assets, ToFR) [88]. У сукупності ці акти формують не набір ізольованих новел, а єдину модель, у якій матеріальні правила, інституційна архітектура, нагляд і трансакційна прозорість взаємодіють як елементи одного механізму.

Ключовим матеріально-правовим центром нової системи є AMLR, який запроваджує єдиний регуляторний кодекс у сфері AML/CFT (single rulebook) [7]. Його принципова відмінність від попередніх AML-директив полягає в тому, що він є регламентом прямої дії, спрямованим на усунення регуляторної фрагментації. Для банківської сфери це має ключове значення: уніфікація правил належної перевірки клієнта, бенефіціарної прозорості, внутрішніх політик, групових процедур, посиленого контролю і ризик-орієнтованих заходів зменшує простір для різного тлумачення AML-вимог у різних державах-членах. AMLR є не просто оновленням попередніх директив, а спробою перетворити AML/CFT-комплаєнс на справді єдину наднаціональну систему.

Нова AML-директива 2024 р. виконує й іншу функцію. Вона не дублює AMLR, а забезпечує ті елементи архітектури, які залишаються пов’язаними з національними інституційними системами: організацією підрозділів фінансової

розвідки, компетентних наглядових органів, національних оцінок ризику, реєстрів бенефіціарної власності, централізованих механізмів доступу до інформації про банківські рахунки та інформаційної взаємодії [9]. Для банківської сфери особливо важливим є швидкий і правомірний доступ компетентних органів до даних про банківські рахунки, оскільки без такого доступу фінансове розслідування часто втрачає ефективність. Як показує Е. Коста, сучасний правовий режим доступу до фінансових даних будується на принципі функціонального балансування: суворі вимоги до захисту персональних даних (GDPR) не виключають доступу наглядових і правоохоронних органів, але вимагають спеціального правового базису, чітких критеріїв пропорційності та інституційних гарантій від зловживань [134, с. 125–126]. Нова AML-директива поєднує наднаціональний єдиний регуляторний кодекс із національною інституційною інфраструктурою FIU, наглядових органів і механізмів доступу до фінансової інформації, без якої регламентна уніфікація залишалася б абстрактною [133, с. 32–34].

Найвиразнішим інституційним рішенням у новій моделі є створення Агентства ЄС з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism, AMLA) [133]. Згідно з концепцією, представленою в аналітичному дослідженні Економічного управління Європейського парламенту, підготовленому С. Іглесіас Ескудеро, наднаціональні агентства такого типу не зводяться до координаційних форумів: вони набувають власних виконавчих повноважень, безпосередньо застосовуваних до приватних суб’єктів - банків та інших зобов’язаних осіб, що принципово відрізняє AMLA від класичних міжурядових експертних органів на кшталт FATF [2, с. 8–9]. Цей перехід має парадигмальний характер: як обґрунтовує К. Бруммер, ключовою ознакою AMLA є зміщення міжнародного фінансового нагляду від координаційно-стандартизаційної логіки м'якого права до прямих наднаціональних виконавчих повноважень, що принципово змінює правовий статус національних регуляторів [36, с. 213–217]. Це підтверджує інституційну природу AMLA - як органу прямої юрисдикції щодо зобов’язаних

суб'єктів підвищеного ризику, а не координаційного майданчика [133, с. 6–7]. До AML-пакета 2024 р. AML/CFT-нагляд у ЄС залишався переважно національно фрагментованим, а наднаціональний рівень виконував координаційну й нормативно-орієнтаційну функцію. AMLA змінює цю логіку, створюючи європейський наглядовий центр. Його функції охоплюють прямий нагляд за окремими фінансовими установами підвищеного ризику і транскордонного значення, непряму координацію національних наглядових органів, вироблення технічних стандартів, підтримку підрозділів фінансової розвідки та посилення узгодженості AML/CFT-нагляду в межах ЄС.

Для банківської сфери AMLA має значення не лише як новий орган, а й як символ зміни моделі: ЄС переходить від координації національних AML/CFT-систем до поступового формування єдиного наглядового простору. У практичному вимірі це означає, що банки, особливо великі транскордонні групи, дедалі більше функціонуватимуть у середовищі, де AML/CFT-ризики оцінюються за єдиними підходами, а слабкість національного нагляду може компенсуватися наднаціональним втручанням. Для держав-кандидатів, зокрема України, AMLA має значення ще до набуття членства в ЄС: її стандарти, технічні підходи і наглядові очікування впливатимуть на вимоги європейських банків-кореспондентів, інвесторів і фінансових партнерів щодо української банківської системи.

Окремим компонентом нової системи є ToFR, який поширює правило супроводу переказів інформацією (travel rule) на перекази коштів і певних криптоактивів [88]. Його значення полягає у переході від контролю за статусом клієнта до контролю за відстежуваністю транзакції. Для банків це означає підвищення вимог до платіжної інфраструктури, передачі ідентифікаційної інформації, взаємодії з постачальниками послуг у сфері криптоактивів і технологічної сумісності з європейськими стандартами. У поєднанні з Регламентом ЄС 2023/1114 про ринки криптоактивів (Regulation (EU) 2023/1114 on markets in crypto-assets, MiCA) ToFR формує цифровий вимір AML/CFT-

архітектури ЄС, у якій криптоактиви перестають бути периферійним ризиком і включаються до загальної системи фінансового контролю [88].

Системне значення AML-пакета 2024 р. полягає у поєднанні чотирьох елементів: єдиного регуляторного кодексу; національних інституційних механізмів; AMLA як наднаціонального наглядового центру; та ToFR як інструменту трансакційної прозорості. Ця конструкція демонструє, що ЄС дедалі більше розглядає злочини у банківській сфері не лише як предмет кримінального переслідування, а як системний фінансовий ризик, який потребує превентивного контролю, наглядової уніфікації, прозорості бенефіціарної власності, технологічної простежуваності й транскордонної інформаційної взаємодії. Це якісна відмінність нового механізму ЄС від попереднього директивного етапу.

Механізми ЄС у сфері протидії злочинам у банківській сфері не обмежуються нормативно-наглядовою AML/CFT-архітектурою. Вони включають і оперативно-координаційний, і конфіскаційний сегмент, без якого, навіть найрозвиненіша система превенції не може забезпечити повний цикл реагування. Йдеться про Europol, Eurojust і Директиву ЄС 2024/1260 про розшук, заморожування, конфіскацію та управління активами (Directive (EU) 2024/1260 on asset recovery and confiscation) [135; 136; 137]. Якщо AMLR, нова AML-директива, AMLA Regulation і ToFR формують правила запобігання, виявлення, нагляду й інформаційної прозорості, то Europol, Eurojust і Директива 2024/1260 забезпечують перехід від фінансової підозри до транскордонного розслідування, судової координації, заморожування, конфіскації та повернення активів.

Europol, правовий статус якого визначено Регламентом ЄС 2016/794 про Агентство Європейського Союзу зі співробітництва правоохоронних органів (Regulation (EU) 2016/794 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, Europol) [135], не є банківським регулятором і не здійснює AML/CFT-нагляду. Його значення полягає в аналітичній та оперативній координації транскордонних розслідувань, у яких банківська або суміжна фінансова інфраструктура використовується для переміщення, приховування або легалізації активів. У справах про злочини у банківській сфері одна юрисдикція

може бути місцем предикатного злочину, інша - місцем відкриття рахунків, третя - місцем проходження платежів, четверта - місцем розміщення активів. За таких умов Europol виконує функцію аналітичного інтегратора, що дозволяє зіставляти дані з різних держав і виявляти зв'язки між рахунками, транзакціями, суб'єктами та кримінальними мережами.

Особливе значення має підтримка Europol спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams, JITs) [138, с. 350–351]. Для банківської злочинності така модель є особливо ефективною, оскільки дає змогу одночасно відстежувати рух коштів у кількох юрисдикціях, координувати доступ до банківських і цифрових доказів, обмінюватися інформацією через захищені канали та синхронізувати слідчі дії. Розгорнутий аналіз участі Europol у справах, пов'язаних із санкційним обходом, активами російських еліт, посередників і олігархів, буде здійснено у підрозділі 2.4., бо там санкційний і безпековий вимір є предметом дослідження.

Eurojust, правовий статус якого визначено Регламентом ЄС 2018/1727 про Агентство Європейського Союзу з питань співробітництва у сфері кримінального правосуддя (Regulation (EU) 2018/1727 on the European Union Agency for Criminal Justice Cooperation, Eurojust) [136], виконує іншу, але взаємодоповнюючу функцію - судово-прокурорську координацію у транскордонних кримінальних справах. Для злочинів у банківській сфері це має принципове значення, оскільки відповідні справи часто породжують складні питання юрисдикції, паралельних проваджень, виконання ордерів про заморожування, конфіскації активів і використання доказів, отриманих у кількох державах. Якщо Europol дозволяє інтегрувати оперативну та аналітичну інформацію, то Eurojust переводить цю взаємодію у процесуально оформлену площину кримінального переслідування.

У системі протидії злочинам у банківській сфері Eurojust виконує щонайменше три функції: узгодження юрисдикцій у складних транскордонних справах; підтримку спільних слідчих груп на судово-прокурорському рівні; координацію заморожування, арешту і конфіскації активів, які можуть бути розміщені у різних державах-членах [139, с. 9–10]. Тому Eurojust є важливою ланкою між фінансовою розвідкою, правоохоронною аналітикою та судовим

реагуванням. Для України цей механізм має практичне значення у справах, де активи, пов'язані зі злочинами у банківській сфері, перебувають у фінансовій системі ЄС або проходять через неї. У той же час безпеково-санкційний аспект такої взаємодії також буде розкрито у підрозділі 2.4.

Нормативним завершенням координаційно-конфіскаційного сегмента є Директива ЄС 2024/1260 про розшук, заморожування, конфіскацію та управління активами [137]. Її значення для теми дослідження полягає в тому, що вона формалізує підхід, за якого ефективність протидії злочинам у банківській сфері визначається не лише кримінальним переслідуванням, а й здатністю системи реально вилучати, утримувати та повертати активи: посилюється доступ компетентних органів до інформації про активи, розвиваються моделі заморожування й конфіскації, удосконалюється роль органів з відновлення активів і формується жорсткіший режим управління арештованими активами [137]. Для банківської злочинності це означає перехід від репресивної до відновлювально-конфіскаційної моделі реагування, у якій банківська інфраструктура виступає водночас і середовищем виявлення підозрілих активів, і каналом їх повернення державі чи потерпілому.

У сукупності Europol, Eurojust і Директива 2024/1260 утворюють у межах ЄС особливий координаційно-конфіскаційний блок. Його функція полягає в тому, щоб перетворити AML/CFT-сигнали, фінансово-розвідувальну інформацію, банківські підозри й транскордонні дані на процесуально придатні дії: розслідування, координацію між юрисдикціями, заморожування, конфіскацію і повернення активів. Саме тому механізми ЄС у сфері протидії злочинам у банківській сфері більше не обмежуються превенцією і комплаєнсом; вони формують повний цикл реагування - від запобігання та виявлення до переслідування, вилучення й повернення активів.

Для України механізми ЄС є більше ніж орієнтирами чи об'єктами для порівняння. Після набуття статусу держави-кандидата вони стали нормативним вектором обов'язкового наближення, який визначає майбутню трансформацію національної AML/CFT-архітектури, банківського нагляду, правил фінансового

моніторингу, режиму бенефіціарної прозорості, механізмів доступу до банківської інформації та відновлення активів. Окремі аспекти цього вектора зближення автором проаналізовано у спеціальній публікації, присвяченій механізмам протидії злочинам у банківській сфері в рамках взаємодії Україна - Європейський Союз [109]. Механізм ЄС є для України не зовнішнім предметом спостереження, а правовим середовищем, до якого українська система має поступово інтегруватися.

Цей процес створює для України кілька системних викликів. Перший полягає у необхідності переходу від директивної логіки формального наближення до регламентної логіки фактичної сумісності з єдиним регуляторним полем ЄС, що вимагає не лише оновлення законодавства, а й переналаштування інституційної та операційної інфраструктури. Другий - у потребі забезпечити сумісність національних AML/CFT-механізмів із наднаціональним наглядом AMLA, що передбачає синхронізацію стандартів ризик-менеджменту, форматів обміну інформацією та культури комплаєнсу. Третій - у необхідності адаптації до посилених вимог щодо віртуальних активів, прозорості бенефіціарної власності та операційної взаємодії з Europol, Eurojust і органами з відновлення активів. Разом із тим ці виклики слід розглядати не лише як ризики, а й як джерело можливостей: механізми ЄС надають Україні структурно завершену модель, у якій уже узгоджено нормативні правила для зобов'язаних суб'єктів, інституційні механізми наднаціонального нагляду і координаційно-конфіскаційні інструменти, а тому їх імплементація дозволяє вибудувати національну систему протидії злочинам у банківській сфері не як набір ізольованих сегментів, а як цілісну архітектуру, узгоджену з європейським регуляторним порядком.

Таким чином, механізми Європейського Союзу у сфері протидії злочинам у банківській сфері становлять наднаціональну модель, яка поєднує еволюційно сформовані AML-директиви, новий AML-пакет 2024 р., AMLA як центр наднаціонального нагляду, ToFR і MiCA як цифрово-трансакційний вимір, а також Europol, Eurojust і Директиву 2024/1260 як координаційно-конфіскаційний блок. Для України ця модель є одночасно нормативним орієнтиром, часовим

горизонтом і системним викликом. Її значення полягає не лише в тому, що вона визначає майбутній стан правового регулювання, а й у тому, що вона вже сьогодні впливає на очікування до української банківської системи, на вимоги до державного нагляду, на якість міжнародної сумісності та на пріоритети внутрішніх реформ. Підрозділ 2.3. логічно завершує аналіз механізмів ЄС і готує перехід до спеціального санкційно-безпекового виміру, що становить предмет підрозділу 2.4.

2.4. Санкційно-безпекові механізми протидії злочинам у банківській сфері

Підрозділи 2.1.–2.3. дали змогу розкрити три базові рівні міжнародної архітектури протидії злочинам у банківській сфері: конвенційний фундамент формально обов'язкового права, інституційно-оцінювальну систему FATF, MONEYVAL, Базельського комітету та Егмонтської групи, а також наднаціональну модель Європейського Союзу. У той же час санкційно-безпековий вимір, пов'язаний із фінансуванням збройної агресії рф проти України, виконує у цьому розділі функцію системного стрес-тесту. Він показує, наскільки класичні AML/CFT-інструменти, банківський комплаєнс, фінансова розвідка, санкційне право, механізми розшуку, заморожування, конфіскації та управління активами, а також міжнародна координація здатні працювати в умовах не звичайної транснаціональної злочинності, а фінансово організованої воєнної агресії. У цьому підрозділі санкційна архітектура аналізується станом на 31.12.2025 р., а останньою релевантною точкою її розвитку в праві ЄС є 19-й пакет санкцій від 23.10.2025 р. [140].

У доктринальному вимірі санкційний механізм слід розглядати не як допоміжний інструмент зовнішньої політики, а як елемент сучасної фінансової безпеки. Такий підхід узгоджується із загальнотеоретичною моделлю П. Діла і Ш. Ку, які розглядають міжнародне право не як статичну сукупність норм, а як динамічну систему взаємодії нормативного та операційного рівнів, здатну

змінюватися під впливом криз, практики держав, інституційних трансформацій та адаптації механізмів реалізації норм [103, с. 61]. Санкційно-фінансові інструменти, як вказує Дж. К. Зарате, перестають бути допоміжним зовнішньополітичним засобом і перетворюються на повноцінний механізм фінансової війни, що дозволяє відсікати юрисдикції, інституції та мережі від глобальної фінансової інфраструктури як відповідь на загрози міжнародному миру [141, с. 24]. Н. Малдер характеризує санкції як форму економічної зброї [142, с. 3–4]. Доповнюючи цей висновок, аналітичне дослідження С. Іглесіас Ескудеро обґрунтовує, що ефективність майбутньої санкційної AML-архітектури безпосередньо залежить від якості інформаційного обміну, аналізу даних і спільних розслідувань між AMLA, національними FIU та компетентними органами [133, с. 6, 9–10]. У свою чергу, Е. Коста прямо пов’язує функцію фінансової безпеки з передачею AMLA повноважень щодо хостингу, управління, підтримки та розвитку FIU.net як децентралізованої мережі обміну інформацією між фінансовими розвідками держав-членів [133, с. 134–135]. У сукупності ці підходи дозволяють розглядати санкційний вимір протидії фінансування агресії рф як складову міжнародного механізму протидії злочинам у банківській сфері, а не як зовнішній політичний інструмент, що у свою чергу означає необхідність випереджаючої адаптації ДСФМУ до європейської інформаційної інфраструктури ще на етапі переговорів про вступ [125; 143].

Фінансова архітектура агресії рф спирається на взаємопов’язані джерела: експортні доходи, насамперед від енергоносіїв; внутрішнє боргове й квазіборгове фінансування через банки рф; примусове або квазіпримусове вилучення ресурсів через податкові, корпоративні та адміністративні механізми. Їх об’єднує банківське опосередкування: розрахунки, кредитування, обслуговування державних контрактів, переміщення активів, використання банків третіх країн, кореспондентських рахунків, торговельних посередників, страхових структур і криптоактивів [144; 140; 145]. Тому фінансування агресії рф не може бути зведене до бюджетного або макроекономічного аналізу - воно становить предмет

міжнародно-правового, банківсько-регуляторного, санкційного та AML/CFT-дослідження.

Тут концепція фінансового фронту, попередньо окреслена у розділі 1, набуває операційного змісту. Вона позначає не метафору, а систему фінансових каналів, інституцій і посередників, через які держава-агресор забезпечує ресурсну сталість війни. До такого фронту належать банки рф, банки третіх країн, кореспондентські рахунки, торговельні та страхові посередники, криптоактиви, постачальники послуг у сфері віртуальних активів (virtual asset service providers, VASP), професійні посередники, що відкривають або закривають доступ до легальної фінансової системи, а також схеми прихованого переміщення активів. М. Калдор, аналізуючи феномен нових війн, показує, що сучасні конфлікти дедалі частіше підтримуються не лише через централізовану державну мобілізаційну економіку, а й через децентралізовані та транснаціональні канали ресурсного забезпечення: локальний геноцид, вимагання, нелегальну торгівлю, контроль над сировинними потоками, підтримку іноземних урядів, перекази діаспори, відволікання гуманітарної допомоги та інші форми тіньового або напівлегального фінансування [146, с. 110–112]. Концепція Дж. К. Зарате про “фінансову війну” доповнює підхід: якщо “нова війна” підтримується через розгалужені економічні, кримінальні й транснаціональні канали ресурсного забезпечення, то фінансово-санкційна політика має бути спрямована на їх виявлення, делегітимацію та відсікання від банківської, платіжної й розрахункової інфраструктури глобальної фінансової системи [141, с. 137].

Кримінологічна природа фінансового фронту виявляється у трьох системних параметрах. По-перше, у власній детермінантній системі - геополітично-воєнно-економічній групі детермінант, що доповнює сім груп, виокремлених у підрозділі 1.4, і включає збройну агресію як зовнішній криміногенний чинник, режим санкцій як середовище формування адаптивної злочинної відповіді та існування gateway-юрисдикцій із послабленими режимами фінансового контролю. По-друге, у гібридному профілі особи

правопорушника - типах 5 і 9 за класифікацією підрозділу 1.4 з функцією забезпечення воєнно-агресивної політики держави, що становить нову, поряд з приватним зиском, мотиваційну складову, не охоплену класичною концепцією білокомірцевої злочинності Е. Сатерленда [72]. По-третє, у специфічній структурі і латентності, формованій не лише закритістю банківської системи, а й активною інституційною протидією з боку держави-агресора. Емпірично концепт верифікується даними Chainalysis Crypto Crime Report про зростання обсягів криптоактивних транзакцій, пов'язаних із підсанкційними суб'єктами рф [6], типологічним звітом MONEYVAL щодо фінансових потоків від конфліктів [147], аналітичними матеріалами Європолу щодо фінансово-економічної злочинності [147] та оцінками KSE Institute щодо обходу санкцій через gateway-юрисдикції [148]. У теоретичному вимірі концепт вписується в кримінологію воєнних і конфліктних економік (М. Калдор [146], Г. Мюнклер [149], П. Андреас [150]) і транснаціональну кримінологію (Л. Шеллі [151], Н. Бойстер [34]), що позиціонує його як кримінологічну категорію, а не публіцистичну метафору.

Структурна роль банків у цій системі є подвійною. З одного боку, банки рф функціонують як внутрішні провідники воєнної економіки: купують державні боргові інструменти, кредитують підприємства оборонного комплексу, обслуговують державні контракти, підтримують розрахунки між бюджетом і воєнно-промисловим сектором. З іншого боку, банки третіх країн виступають зовнішніми транзитними вузлами, через які країна-агресор намагається зберегти доступ до міжнародної фінансової системи після обмеження кореспондентських зв'язків, відключення окремих банків від SWIFT та запровадження транзакційних заборон [140; 145; 152]. Тут доречною є позиція Ф. Лессамбо, який розглядає AML/CFT, банківський комплаєнс і кібербезпеку як взаємопов'язані елементи управління ризиками в банківській індустрії [76, с. 88–89]. Подібну практичну логіку розвиває Т. Паркман, наголошуючи, що ефективний AML/CFT-комплаєнс має бути не формальним виконанням процедур, а ризикоорієнтованою системою виявлення нетипових фінансових моделей поведінки [115, с. 74–75].

Санкційна система, сформована ЄС, G7, США, Великою Британією, Канадою, Японією, Австралією та іншими партнерами України після 24.02.2022 р., має багаторівневу архітектуру. Її не можна розглядати як сукупність окремих списків фізичних і юридичних осіб. Ідеться про комплексний режим обмеження доступу рф до глобальної фінансової, банківської, платіжної, енергетичної, страхової, транспортної, торговельної та криптоактивної інфраструктури. У банківсько-фінансовій площині ця архітектура охоплює щонайменше шість взаємопов'язаних компонентів: персонально-секторальні обмеження; інфраструктурне відсікання банків і платіжних систем; заморожування державних і приватних активів; контроль за банками та посередниками третіх країн; вторинні санкції та екстериторіальний фінансовий тиск; спеціальні заходи проти санкційного обходу через криптоактиви, тіньовий флот і торговельно-фінансові схеми [140; 145; 152; 153; 154; 155; 144]. Як засвідчує Типологічне дослідження ДСФМУ (2025), у практиці зафіксовано системне використання банків третіх країн, торговельних та страхових посередників для прихованого постачання товарів подвійного призначення та виведення коштів від обходу санкційних обмежень, що відповідає типовій моделі «фінансового фронту» [156].

Перший компонент становлять персонально-секторальні санкції, спрямовані проти осіб, компаній, банків, оборонних підприємств, енергетичних суб'єктів, пропагандистської інфраструктури та посередників, пов'язаних із агресією рф. Їхнє значення полягає не лише в заморожуванні майна конкретних суб'єктів, а й у формуванні санкційного периметра, який має відсікати країну-агресора від легального фінансового обороту. Однак такий периметр є ефективним лише за умови, що він доповнюється бенефіціарним аналізом, контролем пов'язаних осіб, перевіркою корпоративних структур, виявленням номінальних власників і аналізом фактичного контролю. Відповідно, санкційна система у банківській сфері не може обмежуватися перевіркою списків: банк має встановлювати не лише формальну наявність суб'єкта у санкційному списку, а й функціональний зв'язок операції з підсанкційною особою, державою-агресором або її фінансовими посередниками.

Другий компонент - це інфраструктурне відсікання банківської системи рф. Його найбільш видимими проявами стали обмеження SWIFT, заборони на операції з окремими банками рф, транзакційні заборони, обмеження щодо російських платіжних систем і посилений контроль за банками третіх країн, які можуть обслуговувати обхідні маршрути [140; 144]. Значення цих заходів полягає в тому, що вони спрямовані не тільки на конкретний банк як юридичну особу, а на здатність банківської системи рф підтримувати міжнародні розрахунки. Проте подальша практика засвідчила, що відключення частини банків від глобальної фінансової комунікаційної інфраструктури не повністю припиняє розрахункову спроможність держави-агресора. Воно стимулює перехід до альтернативних каналів, банків третіх країн, квазікореспондентських схем, криптоактивів і торговельно-фінансових посередників.

Третім компонентом є заморожування та використання активів. Він охоплює іммобілізацію резервів центрального банку рф, заморожування приватних активів санкційних осіб, пошук активів через Робочу групу з питань російських еліт, довірених осіб та олігархів (Russian Elites, Proxies, and Oligarchs Task Force, REPO Task Force), а також використання чистих операційних доходів від іммобілізованих суверенних активів рф для підтримки України [153; 154; 155]. У травні 2024 р. Рада ЄС схвалила використання чистих доходів, отриманих центральними депозитаріями від іммобілізованих активів центрального банку рф, для підтримки оборони та відбудови України [154]. У 2025 р. Європейська Комісія розпочала виплати в межах своєї частини надзвичайних кредитів прискореного використання доходів для України (Extraordinary Revenue Acceleration Loans for Ukraine, ERA Loans), які мають погашатися за рахунок доходів від іммобілізованих російських суверенних активів [155]. Цей компонент санкційної архітектури демонструє поступовий перехід від класичного заморожування активів до складніших моделей їх компенсаційного використання.

Разом з тим, між замороженням, конфіскацією та використанням доходів від іммобілізованих активів існує принципова правова різниця. Замороження не

змінює право власності й не означає автоматичного переходу активу до держави, яка постраждала від агресії. Конфіскація потребує окремої правової підстави, процесуальних гарантій і, як правило, судового або еквівалентного контролю. Використання доходів від іммобілізованих активів є проміжною моделлю, яка дозволяє підтримати Україну без прямого вилучення суверенних резервів. У цьому полягає один із ключових юридичних вузлів сучасної санкційної системи: між репараційною справедливістю щодо України та принципами суверенного імунітету, стабільності резервної системи й довіри до міжнародної фінансової інфраструктури.

Четвертий компонент санкційної архітектури становить контроль за банками третіх країн і посередниками, які формально перебувають поза юрисдикцією держав, що запровадили санкції, але функціонально забезпечують обходження обмежень. Саме цей компонент набув особливого значення після того, як прямі канали взаємодії банків рф із західною фінансовою системою були істотно обмежені. У відповідь рф почала активніше використовувати банки, торговельні компанії, платіжні платформи, страхові структури та транзитні юрисдикції, які не завжди формально порушують санкції, але фактично забезпечують доступ до міжнародного фінансового обороту [144; 140; 145; 152]. Тут санкційна система повинна оцінювати не лише юридичний статус суб'єкта, а його функціональну роль у фінансовій архітектурі агресії.

П'ятий компонент становлять вторинні санкції США та пов'язаний із ними екстериторіальний фінансовий тиск. У грудні 2023 р. було розширено можливості застосування санкцій до іноземних фінансових установ (foreign financial institutions), які обслуговують значні операції, пов'язані з воєнною машиною рф [145]. У червні 2024 р. Міністерство фінансів США додатково розширило ризик вторинних санкцій, включивши до нього значні транзакції або послуги щодо будь-яких осіб, заблокованих за Виконавчим указом 14024 (Executive Order 14024), включно з великими банками рф [152; 145]. З формально-правового погляду вторинні санкції можуть викликати дискусії щодо екстериторіальності, але з практичного погляду саме вони є одним із найдієвіших

інструментів впливу на банки третіх країн, які не готові ризикувати доступом до доларових розрахунків, кореспондентських відносин і глобальної фінансової інфраструктури.

Шостий компонент формують спеціальні антиобхідні заходи, спрямовані на тіньовий флот, торговельно-фінансові схеми, криптоактиви, постачальників послуг у сфері віртуальних активів та інші нетрадиційні фінансові канали. Саме цей компонент став особливо помітним у 19-му пакеті санкцій ЄС від 23.10.2025 р., який поєднав енергетичний, банківський, криптоактивний і антиобхідний виміри санкційної політики: додаткові заходи щодо тіньового флоту, транзакційні обмеження щодо банків і фінансових посередників третіх країн, заборони щодо окремих криптоактивних інструментів, пов'язаних з обходом санкцій, а також посилення контролю за фінансовими каналами, які забезпечують рф доступ до міжнародної фінансової системи [140]. У цьому дослідженні 19-й пакет становить останню релевантну точку розвитку санкційної архітектури ЄС станом на 31.12.2025 р. Зведену хронологію санкційних пакетів ЄС проти рф (2014–2025) з виокремленням AML/CFT-релевантних заходів містить Додаток Д до дисертації.

Санкційна архітектура ЄС має власну правову специфіку. Для її розуміння важливим є загальний доктринальний контекст права ЄС: у дослідженні Дж. Фейрхерста право ЄС розглядається як автономна ("нова") правова система зі складною інституційною структурою, власними механізмами правотворення та верховенством над національними правопорядками [110, с. 348–349]. У санкційному вимірі це означає, що обмежувальні заходи ЄС є не політичними деклараціями, а юридично оформленими інструментами спільної зовнішньої та безпекової політики, які безпосередньо впливають на банки, фінансові установи, платіжні системи, страхові компанії, торговельних посередників і економічних операторів. Ця система має процедурні обмеження: санкційний механізм ЄС залишається значною мірою політично погоджувальним, а тому менш оперативним, ніж окремі інструменти фінансового відсікання у праві США, зокрема спеціальні заходи відповідно до розділу 311 Закону США «Про

об’єднання і зміцнення Америки шляхом надання належних інструментів, необхідних для перехоплення і перешкоджання тероризму» 2001 р. (USA PATRIOT Act, Section 311) [152; 157; 158].

На цій межі, між розвиненою санкційною архітектурою та її юрисдикційно-процедурними обмеженнями, найвиразніше проявився кейс A7A5. У авторському дослідженні криптомеханізмів обходу санкцій на прикладі A7A5 було обґрунтовано, що ця схема є не одиничним криптовалютним епізодом, а модельною ілюстрацією архітектурної неспроможності чинної AML/CFT-системи ЄС реагувати на промислові децентралізовані інфраструктури санкційного обходу [159]. Значення цього кейсу полягає в тому, що він одночасно поєднує кілька вимірів, які в попередніх моделях аналізувалися окремо: санкційний обхід, криптоактиви, банки третіх країн, підсанкційну фінансову установу рф, відсутність достатньої належної перевірки клієнта, заміну кореспондентського банкінгу та реактивність міжнародного реагування.

A7A5 є рубльовим стейблкоїном (stablecoin), емітованим киргизькою компанією “Old Vector Ltd” і забезпеченим депозитами у підсанкційному промсвязьбанку рф [159, с. 181–197]. Він функціонував на блокчейнах “Tron” та “Ethereum”, тобто в технологічному середовищі, яке не збігається з юрисдикційним периметром жодної окремої держави. За даними, узагальненими у Звіті Chainalysis про криптозлочинність 2026 р. (2026 Crypto Crime Report) і проаналізованими в авторській статті, за десять місяців функціонування екосистема A7A5 обробила приблизно 93,3 млрд дол. США транзакцій, а сервіс A7A5 «Instant Swapper» конвертував понад 2,2 млрд дол. США у доларові стейблкоїни при мінімальній або відсутній належній перевірці клієнта [6; 159]. Згідно з даними звіту Chainalysis 2026 Crypto Crime Report, тіньовий обіг через A7A5 та споріднені сервіси досяг критичної межі, що обґрунтовує невідкладність впровадження уніфікованих стандартів блокчейн-аналітики як інструменту правового реагування на крипто-механізми санкційного обходу [6, с. 18–22]. Загальний обсяг криптотранзакцій підсанкційних суб’єктів рф у 2024–2025 рр. оцінено щонайменше у 104 млрд дол. США [6; 159]. Джерело Chainalysis

2026 р. у межах цієї дисертації використовується лише для узагальнення даних щодо процесів 2024–2025 рр., без включення подій, які виходять за межі дослідження.

Функціональна природа A7A5 полягає не лише в тому, що це криптоактив. Його системне значення полягає в тому, що він виконував роль розрахункового замінника кореспондентського банкінгу, який рф частково втратила після 2022 р. внаслідок обмежень SWIFT, санкцій проти банків і зростання ризиків для фінансових установ третіх країн. У цій якості A7A5 дозволяв підсанкційним суб'єктам здійснювати транскордонну торгівлю, переміщувати капітал, конвертувати активи та забезпечувати розрахункову функцію в обхід традиційної банківської інфраструктури. Тому цей кейс не можна спрощувати до проблеми криптовалюти: тут йдеться про створення паралельної фінансової інфраструктури, яка функціонально відтворює окремі властивості банківської системи, але перебуває поза межами класичного банківського нагляду, MiCA-периметра та санкційного реагування в режимі реального часу.

Важливою є генеалогія схеми. A7A5 є прямим наступником "Garantex" - санкційної криптобіржі, щодо якої були застосовані примусові заходи. Після ліквідації або блокування попередньої інфраструктури кошти користувачів і токени були масово переміщені на нову платформу "Grinex" [159]. Ця закономірність має фундаментальне значення для правового аналізу: санкційна архітектура виявилася здатною реагувати на вже ідентифіковану інфраструктуру, але не змогла запобігти її функціональному відтворенню. Відповідно, проблема полягає не лише в санкціонуванні конкретної біржі або токена, а у здатності злочинної фінансової інфраструктури швидко мігрувати між платформами, юрисдикціями, блокчейнами і корпоративними оболонками.

A7A5 має аналізуватися у зв'язку не лише з MiCA, а й із ToFR, який закріплює логіку інформаційного супроводу переказів коштів і певних криптоактивів, а також із практикою санкціонування цифрових мереж відмивання доходів, зафіксованою у матеріалах Міністерства фінансів США [87; 88; 152]. A7A5 є прикладом як криптоактивного ризику, так і ширшої проблеми

транзакційної простежуваності, коли формально позабанківська інфраструктура виконує банківсько-розрахункову функцію для суб'єктів, відсічених від традиційної фінансової системи. У межах концепції фінансового фронту це означає, що криптоактиви стають не периферійним інструментом обходу санкцій, а потенційним елементом паралельної платіжно-розрахункової інфраструктури країни-агресора.

Кейс A7A5 виявляє п'ять структурних прогалин чинної міжнародної AML/CFT та санкційної архітектури. По-перше, юрисдикційну неосяжність: схема була сконструйована поза прямим периметром AMLA, MONEYVAL та національних підрозділів фінансової розвідки країн-членів ЄС. По-друге, обмежений екстериторіальний ефект MiCA: формальне ненадання послуг резидентам ЄС дозволяє криптоінфраструктурі, що впливає на безпеку ЄС, залишатися поза його безпосереднім регуляторним охопленням [87; 159]. По-третє, реактивність санкційного механізму ЄС: процедура за ст. 215 Договору про функціонування Європейського Союзу (Treaty on the Functioning of the European Union, TFEU) залишається політично й часово складнішою, ніж темп масштабування цифрових фінансових схем [159]; [157]. По-четверте, стратегічну залежність ЄС від Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США (Office of Foreign Assets Control, OFAC) та спеціальних заходів відповідно до Section 311 USA PATRIOT Act, що демонструє відсутність власного оперативного європейського інструменту функціонального відсікання високоризикових фінансових вузлів [159]; [152]. По-п'яте, нерівномірність імплементації Рекомендації 15 FATF щодо нових технологій і віртуальних активів, що дозволяє використовувати сірі юрисдикції для розгортання VASP-інфраструктур із недостатнім контролем належної перевірки клієнтів [30; 159].

Сукупність цих п'яти прогалин утворює те, що у дослідженні доцільно визначити як юрисдикційно-архітектурну прогалину (jurisdictional-architectural gap). Її сутність полягає не в простій відсутності окремої норми або колізії між нормами, а у системній нездатності наявних рівнів міжнародної регуляторної архітектури досягти суб'єкта, який свідомо сконструйований поза їхнім

юрисдикційним периметром. Конвенційний рівень є надто загальним і повільним; FATF-рівень залежить від імплементації; MONEYVAL оцінює системи, а не окремі криптоінфраструктури; MiCA не має достатнього екстериторіального охоплення; AMLA орієнтована на регульованих суб'єктів; санкційний механізм ЄС залишається реактивним; OFAC діє ефективніше, але не є європейським інструментом [133]. Саме тому, як обґрунтовує автор у спеціальному дослідженні, A7A5 є не аномалією, а модельним прикладом меж чинної AML/CFT-архітектури.

A7A5 також конкретизує фінансовий фронт у цифровій формі. Він демонструє, що воєнно-фінансова інфраструктура може існувати не лише у вигляді банків, експортних платежів або тіньового флоту, а і як паралельна крипторозрахункова система, здатна частково замінити кореспондентський банкінг для підсанкційних суб'єктів. Тут A7A5 не лише підтверджує фінансовий фронт як доктринальну категорію, а і демонструє його операційну природу: сучасна агресія фінансується не тільки через бюджет, банки й експорт, а й через цифрові інфраструктури, здатні відтворювати функції банківської системи поза класичним банківським наглядом.

Кейс потребує додаткового доказово-процесуального осмислення. С. Гаак у дослідженні "Evidence Matters: Science, Proof, and Truth in the Law" показує, що істина, доказ і науково-аналітичне знання в праві не є тотожними категоріями: аналітичний висновок може бути високорелевантним для розслідування, але потребує належної процесуальної форми для використання як доказ [160, с. 14–16, 83]. Для A7A5 це означає, що аналітика блокчейн-транзакцій, фінансово-розвідувальні повідомлення, банківські індикатори ризику, дані про гаманці, транзакційні графи й типологічні індикатори FATF можуть ініціювати санкційне або кримінально-процесуальне реагування, але не замінюють процесуального доказування, судового контролю і стандартів допустимості доказів.

Кейс A7A5 змушує переглянути і роль професійних посередників. С. Кеббелл обґрунтовує, що сучасний AML-комплаєнс дедалі більше виходить за межі банків і охоплює професійних посередників - юристів, консультантів,

корпоративних адміністраторів та інших суб'єктів, здатних створювати або легітимувати структури для приховування активів [116, с. 18–22]. Для санкційного виміру це означає, що обхід обмежень часто забезпечується не лише банківськими операціями, а й юридичним структуруванням, номінальним володінням, корпоративними оболонками, технічними посередниками, сервісами обміну, агрегаторами ліквідності та формально легальними контрактними ланцюгами. Кейс A7A5 демонструє необхідність поширення логіки належної перевірки клієнта не лише на класичних VASP, а і на технічних суб'єктів, які фактично забезпечують функціонування санкційного обходу.

На підставі аналізу кейсу A7A5 у межах дослідження окреслено п'ять напрямів de lege ferenda, докладно розгорнутих у Додатку Е і підрозділі 3.3.: створення умовного «Євро-Section 311» як автономного регламентного механізму ЄС для позначення іноземних VASP, фінансових установ, криптопротоколів або юрисдикцій як зон підвищеного ризику фінансування агресії; запровадження євро-кореспондентського контролю для банків і постачальників послуг у сфері віртуальних активів з-поза меж ЄС, які мають доступ до євро-розрахунків або кореспондентських відносин із банками ЄС; тематичний огляд MONEYVAL щодо криптомеханізмів обходу санкцій; використання Парламентської асамблеї Ради Європи як політичного каталізатора реформи; поширення обов'язків належної перевірки клієнта на технічних посередників, які фактично забезпечують функціонування санкційного обходу [159]. У концептуальному розумінні євро-кореспондентський контроль частково співвідноситься з екстериторіальною логікою Загального регламенту ЄС про захист даних (General Data Protection Regulation, GDPR), оскільки доступ до європейської фінансової інфраструктури може пов'язуватися з виконанням європейських стандартів поведінки [159]; [161], а тематичний огляд MONEYVAL щодо криптомеханізмів обходу санкцій має спиратися на процедурні можливості цього органу щодо проведення оцінювальної, моніторингової та типологічної роботи [117]; [162].

У цьому підрозділі зазначені пропозиції не розкриваються як повний реформаторський пакет, оскільки їх нормативна деталізація належить до предмета підрозділу 3.3. та Додатку Е. Однак їх стислий виклад тут є необхідним, оскільки без нього аналіз А7А5 залишався б лише діагностичним. Наукова цінність кейсу полягає як у фіксації прогалини, так і у виявленні напряму її подолання: від реактивного санкційного включення постфактум - до превентивної архітектури фінансової безпеки, здатної функціонально відсікати високоризикові криптоактивні та банківські вузли до того, як вони досягнуть масштабу системної загрози.

Для України цей висновок має особливе значення. Українська банківська система не є джерелом фінансування агресії рф, однак вона функціонує в умовах постійного ризику використання окремих фінансових каналів, посередників, торговельних операцій, криптовалютних сервісів або транскордонних платежів для обходу санкцій, приховування активів чи переміщення коштів, пов’язаних із державою-агресором. У цьому контексті роль НБУ, ДСФМУ, банків, правоохоронних органів і санкційних органів не може бути розділена на ізольовані напрями. Санкційний комплаєнс, фінансовий моніторинг, банківський нагляд, кримінальне провадження та міжнародний обмін інформацією мають працювати як єдина система.

Практичний банківський підхід до AML-KYC підтверджує, що належна перевірка клієнта, транзакційний моніторинг, виявлення підозрілих операцій, оцінка джерел походження коштів і постійне оновлення профілю клієнта є, як підкреслює Р. Чапмен, ключовими елементами запобігання використанню банківської системи для прихованого переміщення ресурсів [77, с. 49–52]. У санкційному вимірі ці інструменти набувають додаткового значення: вони мають бути спрямовані не лише на виявлення відмивання доходів або фінансування тероризму, а й на виявлення фінансових ланцюгів, що можуть підтримувати воєнну економіку країни-агресора. Це потребує поєднання класичної належної перевірки клієнта із санкційною перевіркою, перевіркою транзакційної

поведінки, аналізом бенефіціарної власності, виявленням пов'язаних осіб, оцінкою юрисдикційного ризику та моніторингом операцій із криптоактивами.

Санкційно-безпековий вимір фінансування агресії рф свідчить про формування нового типу міжнародного механізму протидії - інтегрованого режиму фінансової безпеки. Його особливість полягає у поєднанні кримінально-правових, AML/CFT, санкційних, банківсько-наглядових, фінансово-розвідувальних, криптоаналітичних і конфіскаційних інструментів. У цьому режимі банк, фінансовий посередник, професійний посередник, постачальник послуг у сфері віртуальних активів, криптоплатформа або транзитна юрисдикція оцінюються не лише як суб'єкти приватного фінансового обороту, а і як потенційні вузли фінансування агресії, обходу санкцій, приховування активів або переміщення ресурсів.

Тому підрозділ 2.4. завершує аналіз системи міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері. Якщо 2.1. показав конвенційний фундамент, 2.2. - інституційну екосистему, а 2.3. - наднаціональну модель ЄС, то 2.4. демонструє їхню практичну межу, а разом з тим напрям трансформації. Класична AML/CFT-система була створена для протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та організованій злочинності. Однак агресія рф проти України показала, що сучасна банківська злочинність і пов'язані з нею фінансові схеми можуть обслуговувати не лише приватний злочинний зиск, а й воєнну економіку держави-агресора. A7A5 тут є концентрованим доказом: фінансовий фронт уже включає як банки й санкційні списки, так і криптоактиви, технічних посередників, постачальників послуг у сфері віртуальних активів, кореспондентські замінники, треті юрисдикції та децентралізовані платформи. Це вимагає переходу від розрізнених механізмів криміналізації, моніторингу, санкцій і конфіскації до цілісної міжнародної архітектури фінансової безпеки, здатної реагувати на воєнно зумовлені фінансові загрози.

Висновки до розділу 2

1. Обґрунтовано, що міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері становлять складну багаторівневу систему, яка не може бути зведена лише до сукупності міжнародних договорів, рекомендацій, стандартів або інституційних процедур. Запропоновано модель трьох базових рівнів такої системи: конвенційного – як сукупності юридично обов'язкових мінімальних стандартів протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму, транснаціональній організованій злочинності, корупції та пов'язаним із ними фінансово-банківським правопорушенням; інституційно-стандартизаційного – як системи фактично обов'язкових операційних, оцінювальних, наглядових і фінансово-розвідувальних правил, що формуються FATF, MONEYVAL, Базельським комітетом з банківського нагляду та Егмонтською групою; європейського наднаціонально-регулятивного – як найбільш розвиненої моделі прямої уніфікації, регуляторної інтеграції та наднаціонального нагляду, втіленої у праві Європейського Союзу. Доведено, що санкційно-безпековий вимір не є самостійним четвертим рівнем у традиційному інституційному розумінні, однак виконує функцію окремого функціонального контуру та системного стрес-тесту зазначеної моделі, оскільки саме в умовах фінансування агресії, санкційного обходу, використання криптоактивів і юрисдикційно розосереджених фінансових інфраструктур найбільш виразно проявляються межі чинної міжнародної AML/CFT-архітектури.

2. Доведено, що Варшавська конвенція Ради Європи 2005 року є найбільш структурно розвиненим конвенційним інструментом у сфері протидії відмиванню, пошуку, арешту та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, а також фінансуванню тероризму. Такий документ поєднує криміналізаційний, конфіскаційний, превентивний і кооперaційний виміри в єдиній міжнародно-правовій конструкції, яка дозволяє забезпечити зв'язок між матеріально-правовими заборонами, фінансовим моніторингом, міжнародною правовою допомогою та механізмами повернення активів.

3. Встановлено, що призупинення членства рф у FATF у 2023 році стало важливим прецедентом, який істотно змінює наукове уявлення про правову природу цієї інституції. FATF дедалі меншою мірою може розглядатися виключно як технічний стандартизатор у сфері AML/CFT, оскільки її діяльність виявляє ознаки гібридної техніко-політичної моделі глобального фінансового врядування. У межах такої моделі стандартизаційна, оцінювальна та координаційна функції поєднуються з інструментами колективного політико-фінансового тиску на держави, поведінка яких створює системні ризики для міжнародної фінансової безпеки. Обґрунтовано, що цей висновок має важливе теоретичне значення для подальшого розвитку міжнародного фінансового права, доктрини глобального врядування та концепції фінансової безпеки, оскільки демонструє перехід FATF від моделі експертного виробника стандартів до одного з ключових суб'єктів міжнародного реагування на фінансові загрози безпекового характеру.

4. Обґрунтовано, що AML-пакет Європейського Союзу 2024 року є якісною трансформацією європейської AML/CFT-архітектури, яка полягає у переході від переважно директивної моделі координації національних режимів до моделі регламентної уніфікації, єдиного регуляторного кодексу та наднаціонального нагляду через Агентство ЄС з протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму. Доведено, що сучасне право ЄС у цій сфері є найбільш розвиненим прикладом наднаціонального делегування регуляторних повноважень у сфері фінансової безпеки без формальної зміни первинного права Союзу. Така трансформація має принципове значення для України, оскільки орієнтиром подальшої правової адаптації має бути не попередня директивна модель ЄС, побудована переважно на гармонізації національних законодавств, а нова уніфікована регулятивна архітектура, що передбачає значно вищі вимоги до інституційної спроможності, ризик-орієнтованого нагляду, комплаєнсу, обміну інформацією та практичної ефективності фінансового моніторингу.

5. Встановлено, що євроінтеграційно-імплементаційний вимір міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері формує для

України модель подвійного нормативного та інституційного тиску. Її зміст полягає у поєднанні зовнішньої оцінки MONEYVAL, яка фіксує рівень відповідності національної AML/CFT-системи міжнародним стандартам, із внутрішньою потребою підготовки до AMLA-сумісної моделі фінансового моніторингу, комплаєнсу, нагляду та обміну інформацією. Обґрунтовано, що для України така модель має не лише описове, а й програмне значення, оскільки задає логіку подальшого аналізу стану імплементації міжнародних стандартів, порівняльного досвіду держав – нових членів ЄС та напрямів удосконалення національної системи протидії злочинам у банківській сфері. Це дозволяє перейти від констатації формальної відповідності міжнародним стандартам до оцінки реальної інституційної, технологічної, операційної та правозастосовної спроможності України діяти в межах нової європейської AML/CFT-архітектури.

6. Встановлено, що санкційний обхід дедалі частіше набуває функціонального зв'язку з поведінкою, характерною для відмивання коштів, зокрема приховуванням кінцевого бенефіціарного власника, дробленням операцій, використанням підставних компаній, банків третіх країн, криптоактивів, торговельно-фінансових схем і складних посередницьких конструкцій. Унаслідок цього санкційні обмеження, механізми заморожування та можливої конфіскації активів, фінансова розвідка, банківський комплаєнс і міжнародний обмін інформацією функціонують уже не як ізольовані правові режими, а як взаємопов'язані елементи спільного простору фінансової безпеки. Доведено, що за таких умов AML/CFT-система перестає бути виключно превентивним інструментом протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму, а санкційне право – лише адміністративно-обмежувальним режимом, оскільки обидва напрями дедалі більше виконують спільну функцію виявлення, блокування та нейтралізації фінансових каналів, пов'язаних із агресією, організованою злочинністю та підсанкційними суб'єктами.

7. Обґрунтовано доцільність розгляду криптоактивних схем обходу санкцій як самостійного наукового об'єкта в межах дослідження міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері. Встановлено, що такі схеми

дають змогу виявити п’ять структурних груп прогалин чинної міжнародної AML/CFT- і санкційної системи: юрисдикційну, пов’язану з обмеженою здатністю держав і міжнародних інституцій охоплювати діяльність суб’єктів у високоризикових або формально нейтральних юрисдикціях; ідентифікаційну, що проявляється у складності встановлення кінцевих бенефіціарів, контролерів і фактичних користувачів криптоінфраструктури; процедурну, зумовлену недостатньою узгодженістю механізмів обміну інформацією, фінансового моніторингу та правової допомоги; конфіскаційну, пов’язану з ускладненням арешту, заморожування, вилучення та подальшого управління цифровими активами; координаційну, що відображає розрив між санкційними органами, фінансовими розвідками, банківськими регуляторами, правоохоронними органами та суб’єктами криптоінфраструктури. Доведено, що криптоактивний обхід санкцій свідчить не про поодинокі збої санкційного контролю, а про формування паралельної крипторозрахункової інфраструктури, здатної частково замінювати кореспондентський банкінг для підсанкційних суб’єктів рф. У зв’язку з цим такі схеми слід розглядати як концентроване вираження фінансового фронту в цифровій формі та як модельну ілюстрацію юрисдикційно-архітектурної прогалини сучасної міжнародної AML/CFT- і санкційної системи.

8. Визначено напрями de lege ferenda, спрямовані на подолання прогалин, виявлених на прикладі криптоактивних схем обходу санкцій. По-перше, обґрунтовано потребу формування автономного європейського механізму функціонального відсікання високоризикових постачальників послуг у сфері віртуальних або криптоактивів, криптоінфраструктур і юрисдикцій від євро-розрахункової та кореспондентської інфраструктури за логікою умовного європейського аналога Section 311 USA PATRIOT Act. По-друге, запропоновано сформувати узгоджений підхід AMLA, FATF і MONEYVAL до підсанкційних постачальників послуг у сфері криптоактивів і віртуальних активів із передбаченням автоматизованих наслідків для розрахункової інфраструктури та поширенням вимог належної перевірки клієнта на технічних посередників, які фактично забезпечують санкційний обхід. По-третє, обґрунтовано доцільність

запровадження спеціального тематичного механізму MONEYVAL щодо юрисдикцій, які системно використовуються для обходу санкцій, із можливим залученням Парламентської асамблеї Ради Європи як політичного каталізатора відповідної реформи. Реалізація таких підходів дала б змогу посилити зв’язок між санкційною політикою, фінансовим моніторингом, крипторегулюванням, банківським комплаєнсом і міжнародним правоохоронним співробітництвом.

РОЗДІЛ 3
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКУ УКРАЇНИ

3.1. Імплементація міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері в Україні

Дослідження стану імплементації міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері в Україні потребує аналізу не лише формальної відповідності національного законодавства стандартам Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (Financial Action Task Force, FATF), Комітету експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism, MONEYVAL) або праву Європейського Союзу. В цій дисертації імплементація розглядається як процес: норма - інституція - результат. Це означає, що формальне перенесення міжнародного стандарту у законодавство є лише першим етапом; другим є створення інституційної спроможності для його реалізації; третім - досягнення вимірюваних практичних результатів у вигляді виявлення, припинення, розслідування, доказування, конфіскації та запобігання злочинам у банківській сфері [163].

Такий підхід безпосередньо випливає з висновків розділу 2. Якщо міжнародна архітектура протидії злочинам у банківській сфері функціонує через поєднання конвенційно-стандартизаційного, інституційного, наднаціонально-регулятивного та санкційно-безпекового контурів, то національна імплементація має бути оцінена не за кількістю ухвалених актів, а за здатністю держави інтегрувати ці акти в банківський нагляд, фінансову розвідку, кримінальні провадження, судову практику, конфіскаційні механізми та санкційний комплаєнс. Відповідно, у цьому підрозділі стан імплементації міжнародних

стандартів в Україні аналізується у вимірах: нормативному, інституційному та практичному.

Звернення до проблеми імплементації міжнародних стандартів продовжує авторські висновки щодо міжнародних механізмів запобігання злочинності у сфері банківської діяльності, суб'єктів її запобігання та ролі фінансової розвідки у відповідних системах [164; 165; 125]. У цих публікаціях обґрунтовувалося, що злочинність у банківській сфері не може бути ефективно нейтралізована виключно кримінально-правовими засобами, оскільки вона функціонує через банківську, платіжну, корпоративну, регуляторну та міжнародну інфраструктуру. Відповідно, оцінка української моделі імплементації має охоплювати не лише тексти нормативно-правових актів, а і систему суб'єктів, процедур, каналів обміну інформацією та здатності держави на практиці досягати кінцевого правозастосовного результату.

У доктринальному вимірі така постановка питання узгоджується з підходом, за яким міжнародне фінансове регулювання не може бути ефективним без належної національної вбудови стандартів у внутрішні інституції, процедури та правозастосовну практику. У колективній праці «Міжнародне право у сфері фінансового регулювання та монетарних відносин» (International Law in Financial Regulation and Monetary Affairs) Т. Коттьє, Дж. Джексон та Р. Ластра, розглядають міжнародне право у сфері фінансового регулювання як систему, ефективність якої залежить не лише від формального існування міжнародного стандарту, а й від здатності держави включити його у власну регуляторну, наглядову та інституційну архітектуру [129, с. 45–52; 166, с. 6–7]. Для України ця теза має особливе значення, оскільки йдеться не про звичайну технічну адаптацію, а про імплементацію стандартів у державі, яка одночасно є кандидатом на членство в ЄС, членом MONEYVAL і країною, що функціонує в умовах повномасштабної агресії рф.

Відправною точкою для оцінки стану імплементації є результати п'ятого раунду взаємної оцінки MONEYVAL щодо України. Цей звіт дозволяє побачити як рівень формальної відповідності українського законодавства стандартам FATF,

так і розрив між технічною відповідністю (technical compliance) та ефективністю системи (effectiveness) [2]. П’ятий раунд взаємної оцінки засвідчив, що Україна має відносно розвинену архітектуру протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму (anti-money laundering / countering financing of terrorism, AML/CFT), однак її практична ефективність залишається нерівномірною. Особливо важливо, що MONEYVAL оцінює не лише наявність законів, підзаконних актів і компетентних органів, а й здатність системи досягати безпосередніх результатів (Immediate Outcomes). Тож предметом оцінки є не лише імплементація правових норм, а й реальна здатність національної системи виявляти ризики, проводити фінансову розвідку, забезпечувати розслідування, конфіскацію та міжнародне співробітництво.

У зв’язку з цим доцільно використовувати концепт асиметрії комплаєнс-відповідності (compliance asymmetry) як центральну аналітичну рамку підрозділу 3.1. Його зміст полягає в тому, що українська AML/CFT-система демонструє відносно високий рівень нормативної та процедурної адаптації до міжнародних стандартів, але нижчий рівень практичної результативності на етапі кінцевого правозастосовного результату: обвинувального вироку, конфіскації активів, доведення складної транскордонної схеми або ефективної нейтралізації фінансового каналу [163; 42]. Тобто, Україна здатна імплементувати формальні вимоги FATF, MONEYVAL і права ЄС у законодавчий текст, але значно повільніше конвертує ці вимоги у сталі практики виявлення, розслідування, доказування, конфіскації та запобігання складним фінансовим схемам.

У ширшому контексті така асиметрія не є виключно українським явищем. Вона характерна для багатьох країн, які адаптують міжнародні AML/CFT-стандарти під впливом зовнішнього оцінювання, ризику репутаційної ізоляції, євроінтеграційних зобов’язань або потреби у доступі до глобальної фінансової системи. Як обґрунтовує Н. Райдер у праці «Фінансова злочинність XXI століття», ефективна національна політика протидії фінансовій злочинності визначається не стільки повнотою криміналізації, скільки спроможністю поєднати кримінальне переслідування, конфіскацію доходів і результативне

розслідування у скоординованій моделі - критерій, за яким більшість держав, що адаптують міжнародні стандарти, демонструють недостатню ефективність [167, с. 193]. Проте у вітчизняних реаліях ця асиметрія набуває особливої гостроти через поєднання кількох чинників: Україна перебуває під постійним впливом MONEYVAL та інших міжнародних оцінювальних механізмів; статус країни-кандидата на членство в ЄС означає необхідність переходу від адаптації до Четвертої директиви ЄС з протидії відмиванню коштів (Fourth Anti-Money Laundering Directive, 4AMLD) та П'ятої директиви ЄС з протидії відмиванню коштів (Fifth Anti-Money Laundering Directive, 5AMLD) до перспективної сумісності з Регламентом ЄС про запобігання використанню фінансової системи для відмивання коштів або фінансування тероризму (Anti-Money Laundering Regulation, AMLR), новою AML-директивою, Агентством ЄС з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Anti-Money Laundering Authority, AMLA), Регламентом ЄС про інформацію, що супроводжує перекази коштів і певних криптоактивів (Transfer of Funds Regulation, ToFR) та Регламентом ЄС про ринки криптоактивів (Markets in Crypto-Assets Regulation, MiCA) [7; 8; 84; 85; 87; 88; 9]; воєнний стан і агресія рф перетворили AML/CFT, санкційний комплаєнс і фінансову розвідку з регуляторного питання на елемент фінансової безпеки держави.

Результати посиленого подальшого моніторингу (enhanced follow-up) після п'ятого раунду взаємної оцінки засвідчили поступовий прогрес України за окремими технічними параметрами. Йдеться, зокрема, про покращення підходів до політично значущих осіб (politically exposed persons, PEP), нових технологій, небанківських зобов'язаних суб'єктів, цільових фінансових санкцій (targeted financial sanctions), належної перевірки клієнта (customer due diligence, CDD), посиленої належної перевірки клієнта (enhanced due diligence, EDD) та окремих аспектів регулювання постачальників послуг у сфері віртуальних активів (virtual asset service providers, VASP) [163]. Разом з тим, характер цього прогресу підтверджує головну проблему: Україна швидше покращує показники технічної відповідності, ніж досягає практичної ефективності на рівні кінцевих

результатів. Відповідно, сучасний етап імплементації має бути орієнтований не лише на коригування законодавства, а й на імплементацію, спрямовану на результат (outcome-oriented implementation). На рівні наглядового діалогу з міжнародними партнерами оцінка результативності української AML/CFT-системи знайшла відображення у доповідях МВФ у рамках Extended Fund Facility: зокрема, у звіті за результатами четвертого перегляду програми наголошується, що НБУ за технічною підтримкою МВФ просувається у напрямі ризикоорієнтованого підходу до належної перевірки клієнтів категорії політично значущих осіб, що засвідчує спрямованість реформи на ефективну, а не суто формальну імплементацію [168].

Нормативна основа протидії злочинам у банківській сфері в Україні сформувалася як результат поступового нашарування кримінально-правових, спеціальних AML/CFT і банківсько-регуляторних механізмів. У цьому розвитку можна умовно виокремити такі етапи: первісний, пов’язаний із загальним інституційним становленням держави, формуванням банківської системи та створенням перших спеціальних інструментів протидії відмиванню доходів; реформаторський, орієнтований на приведення законодавства у відповідність до стандартів FATF, Варшавської конвенції Ради Європи 2005 р. та директив ЄС попередніх поколінь; сучасний, започаткований реформою 2019–2020 рр. і пов’язаний із переходом до повноцінної ризик-орієнтованої AML/CFT-архітектури, подальшим розвитком режиму кінцевих бенефіціарних власників, воєнною адаптацією фінансового моніторингу та перспективною сумісністю з новим AML-пакетом ЄС [33; 169; 84; 85; 87; 88; 9].

Центральним кримінально-правовим актом у досліджуваній сфері залишається Кримінальний кодекс України, насамперед ст. 209 «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» [32]. Її значення полягає в тому, що вона формує кримінально-правове ядро національної моделі протидії легалізації злочинних доходів і водночас є точкою перетину міжнародних стандартів FATF з європейськими вимогами щодо криміналізації відмивання доходів та українською практикою переслідування фінансових злочинів. О. О.

Дудоров і Т. М. Тертиченко, аналізуючи протидію відмиванню «брудного» майна крізь призму європейських стандартів і КК України, фактично закладають доктринальну основу для оцінки того, наскільки формальна криміналізація здатна забезпечити реальну ефективність переслідування легалізаційних схем [122, с. 40–41].

Разом з тим, для реальної оцінки значення ст. 209 КК України недостатньо констатувати її формальну наявність. Важливо, що ця норма функціонує в оточенні інших кримінально-правових складів, які разом утворюють національний масив протидії злочинам у банківській сфері: шахрайству, привласненню майна, незаконним діям із платіжними інструментами, фінансовому шахрайству, кіберзлочинам та іншим формам посягань, які або породжують предикатні доходи, або безпосередньо використовують банківську інфраструктуру як інструмент злочинної діяльності [32]. У цьому контексті важливими залишаються криміналістичні напрацювання П. Д. Біленчука, А. В. Кофанова, О. Л. Кобилянського та В. Д. Поливанюка щодо злочинів у банківській сфері, оскільки вони дозволяють пов’язати нормативний аналіз із практичними питаннями виявлення, документування та розслідування банківських посягань [170, с. 17–18]. Підхід корелює з авторськими тезами щодо окремих аспектів дослідження злочинності у банківській сфері та міжнародних механізмів протидії банківському шахрайству, де наголошувалося на транскордонному, організаційно складному та технологічно опосередкованому характері відповідних посягань [171; 109].

Спеціальним нормативним ядром національної AML/CFT-системи є Закон України № 361-IX від 06.12.2019 р. «Про запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [33]. Він замінив попередню модель регулювання і закріпив сучасну дворівневу систему фінансового моніторингу: первинний рівень, який утворюють суб’єкти первинного фінансового моніторингу, та державний рівень, до якого належать

ДСФМУ, НБУ, Міністерство юстиції України, Міністерство фінансів України, НКЦПФР та інші компетентні органи.

Закон № 361-IX має принципове значення. Він закріпив ризикоорієнтований підхід (risk-based approach, RBA) як основу національної системи фінансового моніторингу; деталізував обов'язки суб'єктів первинного фінансового моніторингу щодо належної та посиленої перевірки клієнта, моніторингу операцій, встановлення кінцевих бенефіціарних власників і повідомлення про підозрілі операції; створив нормативну основу для глибшої інтеграції AML/CFT, банківського комплаєнсу, фінансової розвідки та державного нагляду [33]. Закон № 361-IX є не просто спеціальним законом про фінансовий моніторинг, а базовим нормативним актом, який визначає архітектуру національної фінансової безпеки.

Українська доктрина фінансового права дозволяє точніше визначити місце фінансового моніторингу в системі публічного фінансового регулювання. На думку О. М. Бандурки та О. П. Гетманця, фінансово-правові інструменти розглядаються як елементи публічного управління фінансовою системою, що поєднують регулятивну, контрольну та охоронну функції держави [172, с. 22–24]. Для цілей дослідження це важливо, оскільки фінансовий моніторинг не можна зводити до технічної банківської процедури: він є формою публічного фінансового контролю, спрямованого на захист фінансової системи від злочинного використання.

Окреме значення має доктринальний аналіз розвитку національної системи фінансового моніторингу. У працях, присвячених еволюції цієї системи, наголошується, що український фінансовий моніторинг пройшов шлях від формального виконання міжнародних вимог до поступового формування власної інституційної моделі, у якій ДСФМУ стала центральним вузлом збору, аналізу та передачі фінансово-розвідувальної інформації [173]. У той же час така еволюція не усунула повністю головного виклику: співвідношення між масивом отриманих повідомлень, якістю аналітичного продукту та здатністю правоохоронної системи перетворити це на процесуально придатний доказовий

матеріал. Ця проблема була окремо апробована в авторській публікації щодо колізії між завданнями національної системи фінансового моніторингу та адміністративною моделлю функціонування ДСФМУ [143].

Важливим вектором нормативного розвитку є режим кінцевого бенефіціарного власника (ultimate beneficial owner, UBO). Закон № 361-IX і суміжні акти суттєво посилили вимоги до розкриття та перевірки кінцевих бенефіціарних власників, що загалом відповідає логіці Четвертої та П’ятої директив ЄС з протидії відмиванню коштів [33; 84; 85]. Проте реальна проблема полягає не лише у формальній наявності реєстру, а і в достовірності, актуальності та верифікованості даних. Тут проявляється характерна для України асиметрія: нормативна вимога щодо розкриття бенефіціарів існує, однак практична здатність перевірити складні корпоративні ланцюги, номінальні структури, іноземні компанії та зв’язки з підсанкційними особами залишається обмеженою.

Режим кінцевих бенефіціарних власників має безпосереднє значення саме для злочинів у банківській сфері, оскільки банківська інфраструктура найчастіше використовується не ізольованим фізичним суб’єктом, а через корпоративні оболонки, номінальних директорів, трастові структури, пов’язаних осіб, посередницькі компанії та транскордонні платіжні ланцюги. Тому формальна ідентифікація клієнта банку ще не означає виявлення реального контролера фінансового потоку. Відповідно, якість даних про кінцевих бенефіціарних власників є не реєстраційним, а доказовим, наглядовим і кримінально-процесуальним питанням. Слабкість верифікації таких даних може перетворювати навіть формально розвинену AML/CFT-систему на систему з обмеженою результативністю. Як зазначається у Handbook on Countering Financial Crime, належна перевірка клієнта (customer due diligence, CDD) та розуміння структури власності бізнесу є не процедурною формальністю, а ключовим елементом управління ризиками банку; без ефективної верифікації даних про кінцевих бенефіціарних власників корпоративні оболонки, номінальні директори та трасти неминуче стають каналом легалізації [174, с. 90–92]. Цей підхід зберігає актуальність для української AML/CFT-практики, де саме якість

верифікації даних про кінцевих бенефіціарних власників визначає, чи перетворюється формально розвинена нормативна модель на реально результативну систему.

Банківське регулювання у сфері AML/CFT конкретизується насамперед актами НБУ, зокрема Положенням про здійснення банками фінансового моніторингу, затвердженим постановою НБУ № 65/2020 [175]. Це регулювання переводить загальні вимоги Закону № 361-IX у площину операційних банківських процедур: оцінки ризику клієнта, ідентифікації та знання клієнта (know your customer, KYC), належної та посиленої перевірки клієнта, моніторингу операцій, виявлення підозрілих моделей поведінки, внутрішнього контролю, комплаєнс-функції та документування рішень. У банківській сфері підзаконне регулювання НБУ є тим рівнем, де міжнародний стандарт перетворюється на щоденну практику комплаєнс-підрозділу.

Іноземна доктрина банківського AML/CFT-комплаєнсу підтверджує, що ефективність такої системи визначається не кількістю формальних процедур, а здатністю банку управляти ризиком. Ф. Лессамбо розглядає протидію відмиванню доходів, протидію фінансуванню тероризму (counter financing terrorism) і кібербезпеку як взаємопов’язані елементи ризик-менеджменту в банківській індустрії [76, с. 17–22]. Т. Паркман, своєю чергою, наголошує, що ефективний комплаєнс має бути не формальним виконанням правил, а ризикоорієнтованою системою виявлення нетипових фінансових моделей поведінки [115, с. 25–28]. Для України це означає, що імплементація AML/CFT-стандартів не завершується прийняттям закону чи постанови НБУ - вона вимагає формування сталої культури ризик-орієнтованого банківського комплаєнсу.

Інституційне ядро національної AML/CFT-системи становить ДСФМУ як підрозділ фінансової розвідки України (financial intelligence unit, FIU) у розумінні Рекомендації 29 FATF [30; 42]. ДСФМУ виконує функцію центрального отримувача повідомлень від суб’єктів первинного фінансового моніторингу, здійснює операційний і стратегічний аналіз, формує узагальнені матеріали та передає їх правоохоронним органам. Разом з тим, будучи членом Егмонтської

групи, ДСФМУ є ключовою ланкою міжнародного обміну фінансово-розвідувальною інформацією. Роль органів фінансової розвідки як центральних суб'єктів протидії злочинам у банківській сфері була попередньо розкрита в авторських тезах, де підкреслювалося, що ефективність FIU залежить як від обсягу отримуваної інформації, так і від якості її аналізу, міжнародного обміну та взаємодії з правоохоронною системою [164].

За офіційними даними ДСФМУ, в умовах воєнного часу обсяг фінансово-розвідувальної інформації залишається значним, що свідчить про високе навантаження на інституцію [42]. Проте кількісні показники не можуть автоматично вважатися показниками ефективності. Велика кількість повідомлень, узагальнених матеріалів або міжнародних запитів демонструє активність системи на рівні «вхід - вихід» (input-output), але не обов'язково підтверджує результативність на рівні кінцевого правозастосовного результату (outcome). Саме тут виникає проблема дефіциту кінцевого результату (outcome deficit): система відносно продуктивна у виявленні та передачі інформації, однак набагато менш результативна у перетворенні цієї інформації на обвинувальні вироки, конфіскацію активів і стале руйнування злочинних фінансових схем.

Цей дефіцит не можна пояснювати лише слабкістю ДСФМУ. Йдеться про міжінституційну проблему, що охоплює весь ланцюг: суб'єкт первинного фінансового моніторингу - ДСФМУ - правоохоронний орган - прокурор - суд - арешт активу - управління активом - конфіскація. Якщо хоча б одна ланка не здатна належним чином опрацювати фінансово-розвідувальну інформацію, кінцевого результату не досягається [176]. Потрібно зважати на те, що будь-яке несанкціоноване розкриття ДСФМУ інформації у рамках кримінального провадження автоматично робить відповідні відомості недопустимими доказами [143]. В. М. Тертишник, аналізуючи проблеми доказування в праві, слушно розмежовує аналітичне знання, істину та процесуальний доказ: інформація може бути релевантною для розслідування, але не завжди автоматично набуває форми допустимого доказу [177, с. 54]. Для української AML/CFT-системи це означає,

що матеріали ДСФМУ потребують процесуальної “конвертації” у докази, здатні витримати судовий контроль.

Тут проявляється структурна колізія, розкрита в авторській публікації щодо адміністративної моделі функціонування ДСФМУ. Адміністративна модель ДСФМУ забезпечує належний рівень захисту фінансово-розвідувальної інформації, однак водночас обмежує можливість використання конфіденційної інформації для потреб кримінального провадження [143]. Тут зазначена колізія має принципове значення: фінансово-розвідувальна інформація часто виконує функцію пускового механізму для розслідування складних злочинів у банківській сфері, проте її використання має бути процесуально коректним, інакше виникає ризик втрати доказового потенціалу.

НБУ є другим ключовим інституційним центром імплементації міжнародних AML/CFT-стандартів у банківській сфері. Його роль полягає не лише у нагляді за виконанням банками вимог Закону № 361-IX та постанови № 65/2020, а й у формуванні реального операційного стандарту банківського комплаєнсу [175; 178]. У цьому аспекті НБУ наближається до тієї моделі, яка характерна для сучасного європейського AML/CFT-нагляду: поєднання формального контролю, ризикоорієнтованої оцінки, перевірки внутрішніх систем банку, аналізу клієнтського портфеля, виявлення типологій і застосування заходів впливу.

Особливим напрямом наглядової діяльності НБУ останніми роками стала протидія дроп-схемам. Такі схеми полягають у використанні рахунків фізичних осіб для переказу, розшарування або виведення коштів, отриманих внаслідок шахрайства, кіберзлочинів, незаконного обігу наркотиків або інших правопорушень. Для теми дисертації дроп-схеми мають принципове значення, оскільки вони демонструють, що злочини у банківській сфері дедалі частіше переміщуються з рівня складних корпоративних структур у масові цифрові платіжні канали. За таких умов банк має оцінювати як юридичну особу або клієнта, так і поведінкові моделі фізичних осіб, мережі транзакцій,

повторюваність операцій, нетипові надходження, географію платежів і зв’язки з цифровими платформами, як обґрунтовує автор у публікаціях [178; 109].

Інституційна спроможність НБУ як особи, що здійснює AML/CFT-нагляд, має свої обмеження. Ресурсне обмеження - обсяг наглядових завдань зростає швидше, ніж кадрові й технологічні можливості їх повного охоплення. Методологічне обмеження - національні підходи до оцінки ризиків наближаються до європейських, однак не повністю синхронізовані з майбутньою методологією AMLA та практиками Європейського банківського органу. Координаційне обмеження - ефективність AML/CFT-нагляду залежить від постійного обміну інформацією між НБУ, ДСФМУ, правоохоронними органами, органами прокуратури та судами. Без такої координації навіть якісний наглядовий висновок не гарантує кримінально-правового або конфіскаційного результату.

Практичний вимір імплементації виявляє складні проблеми. Передусім це стосується кримінального переслідування за ст. 209 КК України. На думку О. О. Дудорова та Т. М. Тертиченка, незважаючи на наявність кримінально-правової норми, значна кількість проваджень у сфері відмивання доходів не завершується обвинувальними вироками або не охоплює складні транскордонні схеми [163; 122, с. 31–32]. Головними причинами є складність доведення предикатного злочину, бенефіціарного контролю, знання або усвідомлення злочинного походження активу, а також недостатня спеціалізація слідчих, прокурорів і суддів у фінансових розслідуваннях. Це підтверджує тезу про те, що імплементація міжнародних стандартів у сфері AML/CFT не може бути зведена до формальної криміналізації.

Проблема спеціалізації має не лише практичний, а й концептуальний характер. У авторських тезах щодо спеціального органу розслідування злочинів у банківській сфері було окреслено аргументи “за” і “проти” створення окремого органу: з одного боку, спеціалізація дозволяє концентрувати експертизу, підвищувати якість фінансових розслідувань і забезпечувати кращу міжнародну взаємодію; з іншого - створює ризик дублювання повноважень, інституційної

фрагментації та надмірного втручання у права осіб [179, с. 30–33]. Для цілей підрозділу важливим є не вирішення питання про створення нового органу, а визнання того, що складні злочини у банківській сфері потребують спеціалізованої фінансово-аналітичної спроможності в межах чинної або модернізованої правоохоронної архітектури.

Практика конфіскації та спеціальної конфіскації є ще одним показником розриву між задекларованою нормою і результатом. Українське законодавство, як підкреслюють О. О. Дудоров та Т. М. Тертиченко, містить інструменти конфіскації майна, спеціальної конфіскації, арешту активів і управління активами, однак їх реальне застосування у складних фінансових справах залишається обмеженим [32; 122, с. 26–27]. Директива ЄС 2024/1260 про розшук, заморожування, конфіскацію та управління активами (Directive (EU) 2024/1260 on asset recovery and confiscation) встановлює ширшу логіку відновлення активів, орієнтовану на раннє виявлення, заморожування, управління, конфіскацію та транскордонну координацію [137]. Для України це означає, що подальша імплементація має охоплювати не лише кримінально-правове формулювання підстав конфіскації, а й інституційну спроможність швидко виявляти, блокувати, управляти та повертати активи.

Воєнний стан став чинником, який не лише ускладнив функціонування AML/CFT-системи, а якісно змінив ризик-профіль злочинів у банківській сфері. Зросло значення транскордонних переказів, гуманітарних і благодійних потоків, цифрових каналів обігу коштів, нетипових валютних операцій, релокації бізнесу, оборонних закупівель, санкційного комплаєнсу, операцій із контрагентами, пов’язаними з рф або білоруссю, а також виявлення прихованих активів підсанкційних осіб [169; 42; 178]. У цих умовах стандартних AML/CFT-індикаторів не завжди достатньо, оскільки одна й та сама операція може одночасно мати ознаки легітимної економічної поведінки і підвищеного фінансово-кримінального ризику. Такий висновок узгоджується з авторською публікацією щодо механізмів протидії злочинам у банківській сфері в межах взаємодії Україна - ЄС з урахуванням воєнного стану [109].

Закон № 2736-IX та пов’язані з ним зміни посилили санкційно-безпекову чутливість української AML/CFT-системи в умовах воєнного стану [169]. Йдеться не лише про технічну адаптацію окремих процедур, а про зміну самої логіки фінансового моніторингу: суб’єкти первинного фінансового моніторингу мають враховувати не тільки класичні ризики відмивання доходів чи фінансування тероризму, а і зв’язки з країною-агресором, підсанкційними особами, прихованим бенефіціарним контролем, транзитними платежами, нетиповими гуманітарними або благодійними потоками та можливим використанням банківської системи для санкційного обходу.

Тут результати підрозділу 2.4. безпосередньо переходять у предмет підрозділу 3.1. Якщо кейс A7A5 продемонстрував, що міжнародна система має юрисдикційно-архітектурну прогалину щодо криптомеханізмів обходу санкцій, то для України питання полягає в тому, наскільки національна система здатна виявляти подібні ризики на власному рівні: через банки, платіжні установи, постачальників послуг у сфері віртуальних активів, обмінні сервіси, транскордонні перекази, бенефіціарні ланцюги та взаємодію з іноземними підрозділами фінансової розвідки. Таким чином, фінансовий фронт, розкритий у підрозділі 2.4., у підрозділі 3.1. набуває форми національного імплементаційного виклику.

Окремої уваги потребує нагляд за небанківськими зобов’язаними суб’єктами та професійними посередниками. У міжнародній доктрині, зокрема у праці С. Кеббелл, наголошується, що AML/CFT-комплаєнс дедалі більше охоплює не лише банки, а й юристів, нотаріусів, аудиторів, консультантів та інших професійних посередників, які виконують роль “воріт” до фінансової системи (gatekeepers) і здатні створювати або легітимувати структури для приховування активів [116, с. 12–15]. Для України цей напрям є особливо проблемним, оскільки саме небанківський сектор традиційно має нижчий рівень комплаєнс-культури, слабшу наглядову дисципліну та вищі ризики формального виконання вимог. Це підтверджує висновки MONEYVAL щодо необхідності

посилення контролю за визначеними нефінансовими підприємствами і професіями (designated non-financial businesses and professions, DNFBP) [163].

Суб'єктний вимір цієї проблеми був розкритий в авторській статті про суб'єктів запобігання злочинності у банківській сфері [165]. Її значення для підрозділу полягає в тому, що ефективність імплементації міжнародних стандартів залежить не від одного органу, а від узгодженої діяльності всієї системи суб'єктів: органів публічного управління, фінансового контролю, банківського регулювання, правоохоронних органів, прокуратури, суду, банків, небанківських фінансових установ і професійних посередників. Відповідно, національна імплементація має оцінюватися як функціонування суб'єктної архітектури, а не як діяльність окремої інституції.

Значення авторського емпіричного дослідження полягає в тому, що воно підтверджує на практичному рівні потребу в посиленні міжнародної, інституційної та операційної складових протидії злочинам у банківській сфері. За результатами анкетування 388 респондентів, 77 % опитаних підтримали виокремлення міжнародного співробітництва щодо злочинності у банківській сфері як об'єкта цілеспрямованого державного впливу, 65 % оцінили наявні міжнародні механізми як частково ефективні, але такі, що потребують реформування, а 68 % підтримали ідею створення спеціалізованого підрозділу для протидії злочинності у банківській сфері, який взаємодіяв би з Europol, Європейською прокуратурою (European Public Prosecutor's Office, EPPO) та MONEYVAL [Додаток А]. Ці дані не замінюють офіційну статистику, але підтверджують практичне сприйняття проблеми фаховим середовищем.

Особливого значення набуває імплементаційна цифрова інфраструктура. У сучасних умовах ефективна AML/CFT-система неможлива без автоматизованого аналізу великих масивів повідомлень, мережевого аналізу (network analysis), ризик-профілювання, обміну даними між реєстрами, доступу до інформації про рахунки, інтеграції з європейськими системами фінансового контролю та захисту персональних даних. Це означає, що імплементація міжнародних стандартів дедалі більше зміщується з площини "ухвалити закон" у площину "побудувати

інфраструктуру довіри й контролю". Саме тому питання Єдиної зони платежів у євро (Single Euro Payments Area, SEPA), централізованих реєстрів рахунків, даних про кінцевих бенефіціарних власників, цифрової ідентифікації, банківської таємниці, захисту персональних даних і автоматизованої обробки фінансово-розвідувальної інформації мають розглядатися не як технічні, а як правові елементи імплементації.

У цьому контексті перспективна адаптація до нового AML acquis ЄС має виходити за межі формального перенесення норм. Регламент AMLR, AMLA, нова AML-директива, ToFR і MiCA формують якісно нову модель, у якій регуляторний стандарт дедалі більше пов'язується з цифровою простежуваністю, прямим або координованим наглядом, уніфікованими вимогами до зобов'язаних суб'єктів, контролем криптоактивів та інтеграцією фінансово-розвідувальної інформації [7; 8; 87; 88; 9]. Для України питання полягає не лише в тому, чи відповідає чинне законодавство вже імплементованим директивам, а в тому, чи здатна українська система перейти до попередньої сумісності з майбутньою архітектурою AMLA (AMLA-ready compliance), тобто до стану інституційної, технологічної та процедурної сумісності з новою європейською моделлю.

Проміжний підсумок щодо нормативного, інституційного й практичного вимірів імплементації може бути сформульований так. У нормативному вимірі Україна має розвинену правову базу протидії злочинам у банківській сфері, проте її повна сумісність з новим AML acquis ЄС потребує системного, а не точкового перегляду. У інституційному - ДСФМУ та НБУ є ключовими центрами національної AML/CFT-системи, проте їх взаємодія з правоохоронними органами і судами залишається фрагментованою, що зумовлює основні ризики асиметрії комплаєнс-відповідності. У практичному вимірі головною проблемою залишається розрив між виявленням підозрілих операцій, доказовою конверсією фінансово-розвідувальної інформації та реальними обвинувальними вироками, особливо у сегменті інсайдерських зловживань і транснаціональних схем.

Отже, стан імплементації міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері в Україні можна охарактеризувати як нормативно розвинений,

інституційно незавершений і практично асиметричний. Україна вже створила основний правовий каркас AML/CFT-системи, наблизилася до значної частини міжнародних і європейських вимог, має функціонуючий підрозділ фінансової розвідки, активний банківський нагляд в особі НБУ та досвід роботи в умовах воєнного AML-ризик-профілю. Водночас ключове завдання полягає у переході від формального ухвалення правил до їх ефективного правозастосування: від наявності інституцій - до їх операційної спроможності; від фінансово-розвідувальної інформації - до процесуально придатних доказів; від арешту активу - до його конфіскації та компенсаційного використання.

Саме тому підрозділ 3.1. створює підґрунтя для наступного етапу дослідження. Якщо у цьому підрозділі встановлено основні сильні й слабкі сторони української моделі імплементації, то підрозділ 3.2. показує, які імплементаційні рішення можуть бути запозичені з досвіду держав-членів ЄС. У свою чергу, підрозділ 3.3. має трансформувати виявлені нормативні, інституційні та практичні прогалини у конкретні напрями вдосконалення національної системи протидії злочинам у банківській сфері в умовах євроінтеграції та воєнного стану.

3.2. Європейські моделі імплементації міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері: порівняльно-правовий аналіз

Порівняльно-правовий аналіз моделей імплементації міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері в країнах-членах Європейського Союзу є необхідним елементом цього дослідження, оскільки дозволяє перейти від внутрішнього аналізу української системи, здійсненого у підрозділі 3.1., до її зіставлення з релевантними правопорядками, які пройшли близький шлях постсоціалістичної або пострадянської трансформації, однак досягли вищого рівня функціональної ефективності у сфері протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму (anti-money laundering/countering financing of terrorism, AML/CFT) [180; 181; 182]. Йдеться не про пошук “ідеальної” іноземної

моделі для механічного копіювання, а про виявлення тих нормативних, інституційних, цифрових і правозастосовних рішень, які можуть бути використані як компаративний еталон для оцінки та вдосконалення української моделі імплементації.

Звернення до порівняльного досвіду безпосередньо продовжує авторські напрацювання щодо міжнародного досвіду запобігання злочинності у сфері банківської діяльності та міжнародних механізмів запобігання злочинності у банківській сфері [164; 183]. У цих працях обґрунтовано, що злочинність у банківській сфері не може бути ефективно нейтралізована виключно внутрішньодержавними засобами, оскільки сама банківська інфраструктура, фінансові потоки, транскордонні платежі та суб'єктна архітектура банківського контролю мають міжнародний і європейський вимір. Тому порівняльний аналіз у підрозділі має не допоміжний, а системоутворюючий характер для формування подальших пропозицій de lege ferenda.

Вибір Польщі, Естонії та Чехії як об'єктів порівняння зумовлений поєднанням кількох методологічних критеріїв. По-перше, усі три держави є членами ЄС і функціонують у межах спільного нормативного простору права Європейського Союзу, що дозволяє порівнювати не довільні національні рішення, а різні способи імплементації одного й того самого наднаціонального стандарту [84; 85; 87; 88; 9]. По-друге, ці юрисдикції належать до центрально- та східноєвропейського простору й пройшли шлях від постсоціалістичних, а у випадку Естонії також пострадянських, інституційних моделей до сучасних ринкових фінансових систем. Тому їхній досвід є значно релевантнішим для України, ніж досвід "старих" держав-членів ЄС із тривалішою традицією фінансового регулювання. По-третє, кожна з цих держав репрезентує відмінний тип інституційної відповіді на спільні AML/CFT-виклики: Польща - модель великої централізованої системи з розвиненим розподілом між підрозділом фінансової розвідки та фінансовим наглядом; Естонія - модель високої цифровізації та кризового реформування після масштабного банківського скандалу; Чехія - модель процедурно стабільної архітектури з виразним

небанківським і криптоактивним виміром [180; 181; 182]. Такий підхід узгоджується з авторською позицією, висловленою у статті про міжнародний досвід запобігання злочинності у сфері банківської діяльності, де порівняльний аналіз розглядається як необхідна передумова для формування національної моделі протидії, здатної враховувати як міжнародні стандарти, так і особливості української правової системи [164].

Методологічно порівняльний аналіз у цьому підрозділі ґрунтується на поєднанні функціонального, інституційного, результативного та трансферного критеріїв [184, с. 16–17]. Функціональний критерій дозволяє оцінити, яким чином у кожній системі реалізуються однакові базові завдання AML/CFT-режиму: ідентифікація ризику, виявлення підозрілих операцій, фінансова розвідка, нагляд, кримінальне переслідування, конфіскація та запобігання використанню банківської інфраструктури для злочинних цілей [163]. Інституційний критерій спрямований на аналіз того, які саме органи виконують відповідні функції, як між ними розподіляються повноваження та яким є рівень координації між підрозділом фінансової розвідки, банківським регулятором, прокуратурою, поліцією, судами та іншими акторами. Результативний критерій дає змогу вийти за межі формальної нормативної оцінки й поставити ключове для цього дослідження питання: яка модель забезпечує вищий рівень ефективності в розумінні безпосередніх результатів (immediate outcomes), що застосовуються у методології FATF. Нарешті, трансферний критерій дозволяє оцінити, які іноземні рішення можуть бути адаптовані до українського контексту без механічного запозичення [114, с. 426–427].

З огляду на це, порівняльний аналіз у підрозділі 3.2. будується за чотирма основними параметрами. Перший - нормативна база: ступінь та якість імплементації директив ЄС у сфері AML/CFT, зокрема Четвертої, П’ятої та Шостої директив ЄС з протидії відмиванню коштів, а також готовність до нового AML-пакета ЄС 2024 р. [84; 85; 87; 88; 9; 7]. Другий - інституційна архітектура: тип підрозділу фінансової розвідки (financial intelligence unit, FIU), модель розподілу наглядових функцій, характер взаємодії між FIU, фінансовим

регулятором і правоохоронними органами [163; 180; 181; 182]. Третій - правозастосовна практика: здатність системи перетворювати повідомлення про підозрілі операції або підозрілу діяльність у кримінальні провадження, вироки, конфіскації, а також рівень цифровізації й аналітичної спроможності. Четвертий - трансферний потенціал для України, тобто ті елементи іноземного досвіду, які можуть бути адаптовані до вітчизняної AML/CFT-системи з урахуванням її воєнного, євроінтеграційного та інституційного контексту.

Такий підхід дозволяє уникнути двох методологічних помилок. Перша - спрощене уявлення, ніби держави-члени ЄС утворюють однорідну AML/CFT-модель лише на тій підставі, що вони підпорядковані спільному acquis ЄС. Направду, навіть за наявності спільного регуляторного ядра національні системи істотно відрізняються за типом підрозділу фінансової розвідки, ступенем цифровізації, культурою правозастосування, моделлю нагляду й характером зв'язку між фінансовою розвідкою та кримінальним переслідуванням [180; 181; 182]. Друга помилка полягає в механічному перенесенні іноземних рішень у національний контекст без урахування структурних відмінностей між правопорядками [185, с. 431–432]. Тому цей підрозділ орієнтований не на запозичення готових моделей, а на виявлення придатних до перенесення функціональних рішень, сумісних з українською інституційною і правовою реальністю.

Методологічно важливим є також те, що обрані країни дозволяють порівнювати Україну не лише за критерієм формальної сумісності з acquis ЄС, а й за критерієм траєкторії реформування. Польща, Естонія і Чехія також проходили етап, коли законодавча база вже загалом відповідала міжнародним вимогам, але фактична ефективність системи залишалася нерівномірною [180; 181; 182]. Цей аспект є особливо важливим для України, яку в підрозділі 3.1. було охарактеризовано через концепт асиметрії комплаєнс-відповідності (compliance asymmetry). Відповідно, зазначені держави цікаві не лише як більш успішні системи, а й як юрисдикції, що раніше також мали розрив між формально прийнятним законодавством і нижчою ефективністю, але змогли поступово

скоротити розрив через поєднання нормативних, інституційних, цифрових і правозастосовних реформ.

Польща є найбільш показовим прикладом країни Центрально-Східної Європи, яка сформувала відносно зрілу AML/CFT-систему на основі поєднання централізованої моделі фінансової розвідки та диференційованого наглядового сектору [180]. Інституційна передбачуваність як ключовий чинник польської фінансової модернізації обґрунтовується М. Пятковським у дослідженні польської економічної трансформації: автор показує, що саме здатність публічних інституцій формувати прозорі та сталі правила гри перетворила польський фінансовий сектор зі вразливого транзитного простору 1990-х рр. на регіональний центр інституційної довіри, у межах якого зрілий AML/CFT-комплаєнс став не зовнішнім обмеженням, а елементом конкурентоспроможності фінансової системи [127, с. 216]. Нормативну основу польської системи становить Закон від 1 березня 2018 р. про протидію відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, який імплементував Четверту та П’яту директиви ЄС з протидії відмиванню коштів і надалі оновлювався з урахуванням нових європейських вимог [84; 85; 180; 186]. Ця законодавча база важлива не лише тому, що формально відтворює положення директив, а і тому, що в польському правопорядку ризикоорієнтований підхід (risk-based approach, RBA) був інтегрований у загальну наглядову логіку як реальний операційний принцип, а не як декларативна формула [187].

Ключовим інституційним суб’єктом у Польщі є Головний інспектор фінансової інформації (Generalny Inspektor Informacji Finansowej, GIIF), який функціонує як адміністративний підрозділ фінансової розвідки при Міністерстві фінансів [180]. Польська модель є класичним прикладом адміністративного FIU європейського типу: GIIF отримує повідомлення про підозрілі операції, здійснює їх аналітичну обробку, координує міжнародний обмін інформацією та передає матеріали правоохоронним органам. У той же час банківський і фінансовий нагляд не зосереджений у підрозділі фінансової розвідки, а здійснюється окремим органом - Комісією фінансового нагляду (Komisja Nadzoru Finansowego,

KNF), яка відповідає за банки та фінансові установи [180]. Розмежування функцій між GIIF і KNF є однією з ключових рис польської моделі: воно дозволяє уникати змішування розвідувально-аналітичної та пруденційно-наглядової ролей, що часто створює інституційний конфлікт у менш зрілих системах.

Польська нормативна модель має важливу кримінально-правову особливість. Імплементація європейських стандартів у Польщі була підкріплена розвитком кримінально-правових механізмів, насамперед через ст. 299 Кримінального кодексу Польщі, яка передбачає відповідальність за легалізацію злочинних доходів і є сумісною з сучасною європейською логікою криміналізації [180; 188]. У порівняльному плані це важливо, оскільки польська модель демонструє не лише формальне наближення до acquis ЄС, а й глибшу інтеграцію кримінально-правового та AML/CFT-вимірів у єдину систему. Для України польський досвід є особливо релевантним тому, що структура банківського сектору, місце банків у фінансовій системі та загальні проблеми координації між підрозділом фінансової розвідки, регулятором і правоохоронними органами є ближчими до українських реалій, ніж у більшості "старих" країн-членів ЄС.

Сильна сторона польської моделі полягає у відносно високій інституційній зрілості, диференціації функцій і розвиненій культурі взаємодії між фінансовою розвідкою, банківським наглядом і правоохоронною системою. Водночас Польща не є бездоганним зразком. Її слабшими сторонами залишаються повільніша цифровізація підрозділу фінансової розвідки порівняно з Естонією, бюрократична інертність у частині нагляду за деякими визначеними нефінансовими підприємствами та професіями, а також недостатня швидкість міжнародної правової допомоги [180]. Трансферний потенціал польської моделі для України полягає не у копіюванні всього інституційного дизайну, а у засвоєнні таких елементів: чіткого розподілу функцій між підрозділом фінансової розвідки і банківським наглядом; формалізованого механізму зворотного зв'язку між фінансовою розвідкою, наглядом і правоохоронними органами; розвитку культури паралельного фінансового розслідування за принципом руху за коштами та активами (follow the money).

Кримінологічний вимір польської моделі. Польща характеризується відносно високим рівнем виявлення банківських злочинів і помірною конверсією повідомлень про підозрілі операції у кримінальні провадження. За даними 5-го раунду взаємної оцінки MONEYVAL (2024) Польща отримала позитивні рейтинги ефективності за більшістю безпосередніх результатів (Immediate Outcomes) AML/CFT-системи [189]. У структурі банківської злочинності домінують схеми з участю фіктивних компаній і зовнішніх шахраїв, тоді як інсайдерський сегмент є відносно нижчим, ніж в Україні. У типології особи правопорушника (підрозділ 1.4) польська практика підтверджує особливе значення професійних посередників (адвокатів, нотаріусів, бухгалтерів) як категорії gatekeepers, що стало одним із детермінантів посилення нагляду за DNFBPs у польському законодавстві. У віктимологічному вимірі ключовою категорією потерпілих залишається корпоративний сегмент, що пов'язано з відносно зрілим інституційним середовищем і кращою фінансовою грамотністю населення.

Естонська AML/CFT-система є прикладом того, як невелика держава може компенсувати обмежені масштаби фінансового сектору високим рівнем цифровізації, швидкою інституційною адаптацією та кризовою модернізацією [181]. Нормативне ядро естонської системи становить Закон про запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, який упродовж останніх років був суттєво оновлений під впливом європейських вимог і внутрішніх кризових факторів [181; 190]. На відміну від Польщі, де еволюція системи мала більш поступовий характер, естонська модель зазнала різкого реформаторського прискорення після скандалу Danske Bank, який виявив масштабні дефіцити транскордонного AML/CFT-нагляду в межах ЄС.

Підрозділом фінансової розвідки Естонії є Бюро з відмивання коштів (Rahapesu Andmebüroo, RAB), що також належить до адміністративного типу FIU, однак відрізняється вищим рівнем технологічного оснащення, ніж більшість підрозділів фінансової розвідки Центрально-Східної Європи [181]. Р. Раудла, Е. Юусе та А. Цепіловс у порівняльному дослідженні політики навчання з кризи у

фінансовому регулюванні Естонії, Латвії та Швеції доводять, що інституційна спроможність балтійських регуляторів до швидкого технологічного оновлення сформувалась саме як відповідь на банківські кризи 2008–2014 рр.: пост-кризовий цикл реформ перевів естонський фінансовий нагляд у режим прискорено реактивного навчання та автоматизованого аналізу даних [191, с. 504–505]. Цифрова складова естонської моделі надає їй особливого значення для порівняльного аналізу. RAB працює у тісному поєднанні з цифровими державними реєстрами, має розвинені можливості автоматизації аналітичних процесів та функціонує у середовищі, де цифрова інтеграція між інституціями є не допоміжним інструментом, а базовим принципом державного управління. Для України це важливо, оскільки порівняння з Естонією дозволяє побачити не лише іншу наглядову модель, а й інший рівень цифрової зрілості AML/CFT-інфраструктури як такої [192].

Нагляд за банками в Естонії здійснює Фінансова інспекція Естонії (Finantsinspektsioon, FSA), яка є інтегрованим регулятором, що поєднує пруденційний та AML/CFT-нагляд [181]. Естонський досвід показує як переваги, так і ризики такої інтеграції. З одного боку, концентрація наглядової функції полегшує обмін інформацією, дозволяє швидше інтегрувати AML/CFT-ризики у загальну систему оцінки фінансової установи та сприяє кращій інституційній узгодженості. З іншого боку, скандал Danske Bank наочно продемонстрував, що навіть інтегрований нагляд не гарантує ефективності, якщо він залишається надто формалізованим, недостатньо орієнтованим на реальний аналіз транзакцій і недостатньо пристосованим до транскордонних ризиків.

Після скандалу Danske Bank естонська система зазнала глибокого інституційного перегляду: було підвищено вимоги до нерезидентного бізнесу, посилено контроль за кінцевими бенефіціарними власниками (ultimate beneficial owner, UBO), жорсткіше обмежено відкриття рахунків для ризикових клієнтів і значно підвищено інтенсивність AML/CFT-нагляду [181]. А. Мінто та Н. С. Расмуссен розглядають кейс Danske Bank не як ізольований наглядовий дефект, а як прояв системної проблеми AML/CFT-нагляду в ЄС, що виявила дефіцит

координації, довіри та інформаційного обміну між національними компетентними органами й стала підставою для ширшої дискусії про реформування європейської регуляторної архітектури [193, с. 336–337]. Саме поєднання культури жорсткої фіскальної дисципліни з готовністю інституцій до радикальних реформ під зовнішнім тиском дозволило Естонії перетворити кризу на каталізатор системного оновлення регуляторної архітектури. Таким чином, естонський приклад демонструє, що системний провал не обов'язково веде до делегітимації всієї моделі; за наявності політичної волі він може стати каталізатором модернізації. Для України це має особливе значення, оскільки вітчизняний банківський нагляд також функціонує в умовах високого зовнішнього стресу, воєнного навантаження і періодичних кризових викликів. Актуальна Національна оцінка ризиків Естонії 2025 р., підготовлена Міністерством фінансів Естонії спільно з Бюро з відмивання коштів за період 2020–2024 рр., підтверджує середній загальний рівень ризику відмивання при концентрації вразливостей у секторах кредитних установ, постачальників платіжних та електронних грошей, постачальників послуг віртуальних активів, операторів азартних ігор і корпоративних сервісних провайдерів, що формує сучасний пріоритетний контур естонського ризик-орієнтованого нагляду [194, с. 8–14].

Трансферний потенціал естонської моделі для України полягає насамперед у цифрово-аналітичному вимірі. ДСФМУ формально належить до того самого адміністративного типу FIU, що й RAB, однак поступається естонській моделі за рівнем автоматизації, інтеграції з реєстрами, у швидкості обробки даних, у рівні технологічної підтримки аналітичного циклу [163; 42; 181]. Урок Естонії полягає не в тому, що Україна має змінити тип підрозділу фінансової розвідки, а в тому, що збереження адміністративної моделі повинно супроводжуватися технологічною модернізацією, інтеграцією реєстрів, розвитком мережевого аналізу, автоматизованого ризик-профілювання та якіснішого обміну даними між ДСФМУ, НБУ, правоохоронними органами і судами. Цей висновок корелює з

авторськими тезами щодо ролі органів фінансової розвідки у системі протидії злочинам у банківській сфері [125].

Кримінологічний вимір естонської моделі. Естонія представляє унікальну кримінологічну картину, формовану кейсом Danske Bank і його наслідками. До 2018 р. естонська банківська система мала екстремально високу частку нерезидентних рахунків, що зробило її одним із головних каналів транснаціонального відмивання у регіоні [195]. Кримінологічно це означало, що типовим суб'єктом банківської злочинності в Естонії був не внутрішній шахрай, а організатор фінансової схеми і бенефіціар злочинного доходу (типи 5 і 9 за класифікацією підрозділу 1.4) - найчастіше нерезидент. Реакція естонської системи мала виразно кримінологічний характер: змінили не лише нормативну рамку, а й суб'єктний профіль клієнтської бази через жорсткий відсів нерезидентного сегмента. Сьогоднішня естонська модель характеризується високою конверсією STR у проактивні аналітичні продукти, інтегровані у транскордонний обмін через Egmont Group і EU FIU.net, і є прикладом того, як кримінологічна діагностика (визначення домінуючого типу правопорушника) може стати основою інституційної реформи.

Чеська Республіка репрезентує третій тип моделі імплементації, відмінний як від польської, так і від естонської [182]. Нормативну основу чеської системи становить Закон № 253/2008 Sb. про деякі заходи проти легалізації доходів від злочинної діяльності та фінансування тероризму, який упродовж останніх років неодноразово оновлювався з урахуванням директив ЄС і розвитку європейського AML/CFT-права [182; 196]. Чеська модель цікава тим, що поєднує достатньо розвинену нормативну сумісність із ширшим охопленням небанківського сектора та виразнішим акцентом на контролі за визначеними нефінансовими підприємствами і професіями та новими технологічними сегментами.

Підрозділом фінансової розвідки Чехії є Фінансово-аналітичний підрозділ (Finanční analytický úřad, FAÚ), який також належить до адміністративного типу FIU і функціонує при Міністерстві фінансів [182]. На відміну від польської системи, де відносини між підрозділом фінансової розвідки і фінансовим

регулятором мають чітко оформлений двоцентричний характер, або естонської системи з вищим рівнем цифрової інтеграції, чеська модель виглядає дещо децентралізованішою: FAÚ виконує значну частину функцій щодо небанківських зобов'язаних суб'єктів, тоді як Чеський національний банк (Česká národní banka, ČNB) здійснює AML/CFT-нагляд за банками та фінансовими установами [182]. У цьому сенсі чеська модель наближена до польської, однак робить акцент на DNFBP-секторі, як окремій зоні підвищеного регуляторного значення.

Саме небанківський вимір є однією з найбільш показових рис чеської моделі. Для українського контексту це особливо важливо, оскільки слабкість нагляду за небанківськими зобов'язаними суб'єктами є однією з хронічних проблем національної AML/CFT-системи [163; 182]. Чеський досвід свідчить, що ефективність системи не можна оцінювати лише через якість контролю за банками; навпаки, ринок нерухомості, юридичні послуги, бухгалтерський супровід, корпоративне адміністрування та суміжні фінансові посередники можуть виступати ключовими каналами обходу AML/CFT-вимог, якщо залишаються поза належним ризик-орієнтованим наглядом. Тут Чехія є корисною для України як приклад поступового розширення AML/CFT-архітектури за межі класичного банківського сектору.

Не менш важливою є чеська практика реагування на постачальників послуг у сфері криптоактивів (crypto-asset service providers, CASP) та інші ризики, пов'язані з криптоактивами [8; 182]. Типологічний звіт MONEYVAL щодо використання віртуальних активів і VASP/CASP-постачальників (грудень 2025 р.) фіксує, що серед держав-членів MONEYVAL лише 81 % уже встановили обов'язкове ліцензування або реєстрацію VASP, тоді як вимоги Travel Rule повноцінно виконують лише 46 % юрисдикцій, що створює регуляторну асиметрію всередині єдиного європейського простору; саме це робить ранній чеський досвід нагляду за CASP методологічно цінним для України [197, с. 19–24]. Чеський підхід показовий тим, що контроль за новими фінансовими посередниками розвивався не лише як реакція на вже сформований європейський режим Регламенту ЄС про ринки криптоактивів (Markets in Crypto-Assets

Regulation, MiCA), а й як національне пристосування до ризиків віртуальних активів. Для України, де криптоактиви мають значний фактичний обсяг використання, але нормативне та інституційне регулювання CASP ще залишається неповністю сформованим, це має безпосередню трансферну цінність. Кейс A7A5, розглянутий у підрозділі 2.4., додатково підтверджує, що саме сегмент постачальників послуг у сфері криптоактивів і віртуальних активів може стати точкою перетину AML/CFT, санкційного комплаєнсу, фінансової розвідки та фінансового фронту.

Кримінологічний вимір чеської моделі. Чеська банківська злочинність характеризується вираженою концентрацією у небанківському сегменті (платіжні установи, постачальники послуг у сфері криптоактивів, валютообмінні офіси) [198]. Ця структурна особливість зумовлена тим, що чеський банківський сектор пройшов глибоку приватизаційну реформу і має високий рівень комплаєнс-зрілості, тоді як небанківські посередники історично залишалися більш вразливими. У типології особи правопорушника (підрозділ 1.4) чеський досвід додатково підтверджує значення восьмого типу - кіберзлочинця і організатора схем з використанням криптоактивів. Чеська практика щодо постачальників послуг у сфері криптоактивів (CASP), що передбачає посилений нагляд, реєстраційні вимоги і санкції за порушення, спирається саме на кримінологічну логіку: ризики ML/TF мають предметну прив'язку до того сегмента ринку, де операційна анонімність найвища. Для України це означає, що інтеграція кримінологічного критерію (рівень латентності і ступінь анонімності схеми) до моделей нагляду є необхідним кроком, особливо щодо криптоактивного сегмента.

Порівняльний аналіз Польщі, Естонії та Чехії дозволяє зробити проміжний висновок: за наявності спільного наднаціонального нормативного ядра держави-члени ЄС сформували різні моделі імплементації міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері. Ці відмінності виявляються як у техніці транспозиції директив ЄС чи формальному дизайні підрозділів фінансової розвідки, так і у способі розподілу наглядових повноважень, характері зв’язку

між FIU та банківським регулятором, ролі DNFBP-сектору, цифровій зрілості та готовності системи реагувати на технологічні і транскордонні виклики [180; 181; 182]. Порівняння цих трьох юрисдикцій є продуктивним не як пошук “єдино правильної” моделі, а як виявлення різних функціональних рішень у межах одного нормативного простору.

Якщо узагальнити ці моделі за інституційним критерієм, Польща репрезентує координаційно-наглядову модель, у якій ключове значення має розмежування і взаємодія GIIF та KNF; Естонія - цифрово-кризову модель, у якій провал нагляду став каталізатором глибокої технологічної та методологічної модернізації; Чехія - процедурно-секторальну модель, у якій особливого значення набуває контроль за DNFBP, CASP та іншими небанківськими посередниками. Для України всі три моделі мають значення не як альтернативні варіанти вибору країни для наслідування, а як три функціональні блоки майбутньої реформи: польська координація, естонська цифровізація та чеське розширення наглядового периметра.

Особливе значення має порівняння моделей підрозділів фінансової розвідки. Егмонтська група виділяє чотири основні типи підрозділів фінансової розвідки: адміністративний, правоохоронний, судово-прокурорський і гібридний типи FIU, однак у європейському просторі домінує адміністративна модель [163]. Польський GIIF, естонський RAB, чеський FAÚ і українська ДСФМУ формально належать до адміністративного типу. Однак їхня фактична ефективність є різною. Польський GIIF демонструє відносно зрілу процедурну модель і стабільну інтеграцію з правоохоронною системою; естонський RAB - вищий рівень цифрової інтеграції та автоматизації; чеський FAÚ - сильніший секторальний акцент на DNFBP і комплекснішій підготовці аналітичних матеріалів; українська ДСФМУ, попри інституційне значення, стикається з проблемами технологічної модернізації, якості механізму зворотного зв’язку з правоохоронними органами та конверсії аналітичних матеріалів у фінальний процесуальний результат [163; 42; 180; 181; 182; 143; 125].

Порівняння підрозділів фінансової розвідки Польщі, Естонії, Чехії та України має також суб’єктний вимір. У авторській статті про суб’єктів запобігання злочинності у банківській сфері обґрунтовано, що ефективність протидії залежить не від одного органу, а від узгодженої діяльності широкої системи суб’єктів: органів публічного управління, фінансового контролю, банківського регулювання, правоохоронних органів, прокуратури, суду, банків і небанківських посередників [165]. Порівняльний аналіз у цьому підрозділі спрямований не лише на FIU як окрему інституцію, а й на всю суб’єктну архітектуру імплементації.

Отже, формальна належність до адміністративного типу FIU не гарантує однакового рівня ефективності. Різниця між системами проходить по лінії технологічного оснащення, якості аналітичного продукту, інституційної незалежності, рівня міжнародної інтеграції та здатності забезпечити зв’язок між фінансово-розвідувальною інформацією і кримінально-процесуальним результатом. Для України це означає, що дискусія про зміну типу ДСФМУ не повинна підміняти більш важливе питання: як підвищити її функціональну спроможність у межах чинної або модернізованої адміністративної моделі. Цю ідею було апробовано в авторських тезах про органи фінансової розвідки та колізію між завданнями фінансового моніторингу і адміністративною моделлю функціонування Держфінмоніторингу [143; 125].

Другий порівняльний параметр стосується наглядових моделей. Польща, Естонія та Чехія демонструють три різні способи організації AML/CFT-нагляду за банками та суміжними секторами [180; 181; 182]. Польська система ґрунтується на функціональному розмежуванні між GIIF і KNF, де фінансова розвідка й банківський нагляд чітко відокремлені, але координовані. Естонська модель є більш інтегрованою, оскільки FSA включає AML/CFT-компонент у ширший пруденційний нагляд. Чеська модель зберігає поділ між FAÚ і ČNB, але робить більший акцент на секторальній спеціалізації, особливо щодо небанківських посередників. Українська модель формально найближча до

польської, оскільки також має розподіл між ДСФМУ і НБУ, однак рівень координаційної щільності між ними потребує посилення [163; 42; 165].

Третій параметр - конфіскаційна і процесуальна результативність, оскільки саме вона найкраще показує, чи здатна AML/CFT-система виходити за межі виявлення ризику й досягати реального правового результату. Польща і Чехія демонструють більш усталену культуру паралельного фінансового розслідування, коли аналіз активів, маршруту коштів і майнової структури фігуранта відбувається не постфактум, а з початку кримінального провадження [180; 182]. Практика слідування за коштами та активами є одним із найважливіших елементів реальної ефективності системи. Як показано у підрозділі 3.1., Україна в цій частині залишається слабшою - національна система, як підкреслюють О. О. Дудоров та Т. М. Тертиченко, має інструменти арешту, спеціальної конфіскації та управління активами, однак практична конверсія фінансово-розвідувальної інформації в конфіскаційний результат є недостатньою [163; 32; 122, с. 26–32].

Четвертий параметр стосується небанківського та криптоактивного вимірів, які особливо чітко показують зрілість системи поза класичним банківським сектором. Польща демонструє більш структурований і ризикоорієнтований підхід до DNFBP через секторальні профілі ризику та наглядову диференціацію [180]. Чехія цікава тим, що раніше й глибше включила до AML/CFT-виміру низку небанківських і криптоактивних посередників [182]. Естонія, хоча й не є еталоном саме DNFBP-моделі, демонструє вищий рівень цифрового контролю за ризиковими сегментами, включно з нерезидентним бізнесом і високоризиковими клієнтськими категоріями [181]. Для України цей зріз особливо важливий, оскільки DNFBP- і CASP-сектори залишаються одними з найменш стабільно контрольованих сегментів національної AML/CFT-системи.

Важливим узагальнюючим параметром порівняння є правозастосовна культура, оскільки саме вона пояснює, чому за відносно схожої нормативної бази Польща, Естонія та Чехія демонструють вищу ефективність, ніж Україна [163; 180; 181; 182]. Польська і чеська системи мають більш розвинену практику

комплексного підходу до фінансових схем; естонська - вищий рівень технологічної підтримки аналітичного циклу; усі три - більш усталений зв'язок між фінансовою розвідкою, наглядом, слідством і конфіскацією. На цьому тлі Україна демонструє класичний випадок асиметрії комплаєнс-відповідності: прийняття законодавчих стандартів випереджає розвиток інституційної, технологічної та правозастосовної культури, необхідної для досягнення стабільного результату.

Порівняльний аналіз дозволяє сформулювати моделі імплементації, релевантні для українського контексту: модель нормативної транспозиції, коли держава імплементує директиви ЄС і стандарти FATF переважно через оновлення законодавства - Україна значною мірою вже пройшла цей етап, особливо після ухвалення Закону № 361-IX і пов'язаних змін [33; 169]; модель інституційної консолідації, коли акцент переноситься з формальної відповідності на координацію підрозділу фінансової розвідки, наглядових органів, правоохоронного блоку і судової системи - цю модель демонструє Польща; модель операційно-цифрової зрілості, коли ефективність системи визначається не лише нормативною базою, а й здатністю швидко обробляти дані, інтегрувати реєстри, здійснювати аналітичне профілювання та підтримувати процесуально придатний доказовий цикл. Найближчим прикладом цієї моделі є Естонія, частково - Чехія у частині комплексного аналітичного підходу [181; 182].

Для України ключове завдання полягає в переході від першої моделі до другої і третьої. Подальша імплементація міжнародних стандартів не може обмежуватися новими законами або формальним оновленням підзаконної бази. Вона має включати: формалізацію механізму зворотного зв'язку між ДСФМУ, НБУ і правоохоронними органами; цифрову модернізацію фінансової розвідки; поглиблення ризик-орієнтованого банківського нагляду; реальне охоплення DNFBP і CASP; розвиток паралельного фінансового розслідування; посилення конфіскаційної логіки; інтеграцію AML/CFT і санкційного комплаєнсу у зв'язку з ризиками фінансового фронту. Авторська стаття про суб'єктів запобігання злочинності в банківській сфері використана як доктринальне підґрунтя для

систематизації національних суб’єктів, залучених до такої імплементації [165, с. 191–196].

Трансферні потенціали трьох моделей для України можна узагальнити за функціональним принципом. Польська модель пропонує побудову стабільної координації між підрозділом фінансової розвідки і банківським регулятором без змішування функцій, диференціацію наглядових режимів за рівнем ризику зобов'язаних суб'єктів і посилену кримінально-правову відповідь у частині конфіскаційного інструментарію. Естонська модель - цифрову модернізацію AML/CFT-системи, інтеграцію даних про кінцевих бенефіціарних власників із фінансовою розвідкою у режимі майже реального часу, систему ранніх індикаторів ризиків нерезидентного банкінгу та цифрові інструменти контролю транскордонних платежів. Чеська модель - посилений контроль за небанківськими й криптоактивними посередниками, спеціальні наглядові режими для CASP, валютообмінних установ і платіжних провайдерів, що дозволяє адресно реагувати на сегменти з вищою операційною латентністю.

Водночас жодна з трьох моделей не може бути перенесена в Україну без адаптації. Польська модель потребує для України коригування через воєнний контекст, вищий рівень санкційного ризику та меншу стабільність інституційного середовища. Естонська модель передбачає такий рівень цифрової інтеграції державних реєстрів і довіри до електронного врядування, якого Україні ще потрібно досягнути. Чеська модель є корисною для DNFBP і CASP, але не може повністю вирішити проблему воєнного AML-ризик-профілю та фінансового фронту. Для України оптимальною є не рецепція однієї моделі, а комбінована модель селективної адаптації [185, с. 427–428; 199, с. 453–454].

Зміст такої комбінованої моделі полягає у поєднанні трьох блоків: польський блок інституційної координації: чітке розмежування функцій ДСФМУ і НБУ, формалізація міжвідомчого обміну, підвищення якості зворотного зв’язку між фінансовою розвідкою та правоохоронними органами; естонський блок цифрової спроможності: інтеграція реєстрів, автоматизований аналіз ризиків, розвиток підрозділу фінансової розвідки, діяльність якого ґрунтується на

використанні даних, і формування комплаєнсу, заснованого на даних; чеський блок секторального розширення: реальний ризикоорієнтований нагляд за DNFBP, CASP і професійними посередниками. Така комбінована модель дозволяє перейти від асиметрії комплаєнс-відповідності до поступового вирівнювання нормативної відповідності та практичної ефективності.

Окремо слід зазначити, що порівняльний аналіз Польщі, Естонії та Чехії підтверджує висновок підрозділу 3.1.: головна проблема України полягає не у повній відсутності нормативної бази, а у недостатній конверсії нормативної відповідності в інституційну і правозастосовну ефективність. Україна вже має базове AML/CFT-законодавство, функціонуючий підрозділ фінансової розвідки, активного банківського наглядача, санкційно-воєнну адаптацію та євроінтеграційний порядок денний. Проте саме порівняння з країнами-членами ЄС показує, що наступний етап має бути спрямований не на “ще одну формальну транспозицію", а на інституційну, цифрову і процесуальну модернізацію.

У цьому контексті особливе значення має категорія попередньої сумісності з майбутньою архітектурою AMLA (AMLA-ready compliance). Польща, Естонія та Чехія як держави-члени ЄС будуть безпосередньо інтегровані в нову модель європейського AML/CFT-нагляду через AMLA, AMLR і оновлену AML-директиву [8; 7; 9]. Україна ще не є країною-членом ЄС, однак у межах переговорного процесу вже зараз повинна орієнтувати вектор реформ не лише на попередні директиви, а й на нову уніфіковану модель ЄС. Це означає, що досвід країн-членів ЄС для України важливий не ретроспективно, а перспективно: він показує, які інституційні та технологічні параметри будуть необхідними для входження в майбутню європейську AML/CFT-архітектуру.

Порівняльний аналіз дозволяє уточнити зміст асиметрії комплаєнс-відповідності щодо України. Якщо у підрозділі 3.1. ця асиметрія була описана як розрив між нормативною відповідністю і практичною результативністю, то в підрозділі 3.2. стає очевидним її структурний характер. У Польщі цей розрив зменшується завдяки координації GIIF–KNF і культурі фінансового розслідування; в Естонії - завдяки цифровій модернізації та кризовому перегляду

нагляду; у Чехії - завдяки розширенню наглядового периметра на DNFBP і CASP. В Україні ці напрями ще потребують системного посилення. Відтак, українська асиметрія комплаєнс-відповідності є не лише правовою, а й інституційною, цифровою та процесуальною.

На тлі трьох розглянутих юрисдикцій кримінологічний вимір вітчизняної моделі банківської злочинності має дві виразні особливості. Перша - структурна асиметрія: за статистикою ДСФМУ і Офісу Генерального прокурора України кількість повідомлень про підозрілі операції щорічно вимірюється сотнями тисяч, тоді як обвинувальні вироки у сегменті ст. 209 КК України залишаються в межах десятків. Це конверсійне співвідношення є істотно гіршим за польське, естонське і чеське, що емпірично підтверджує концепт асиметрії комплаєнс-відповідності, обґрунтований у підрозділі 3.1. Друга особливість - воєнна детермінованість: типологія особи правопорушника в Україні набуває вираженого профілю дев'ятого типу (бенефіціар санкційного обходу), що корелює з висновками підрозділу 2.4 щодо фінансового фронту. Жодна з трьох порівнюваних юрисдикцій не має такого воєнно-санкційного компонента кримінологічного профілю; це означає, що рецепція їхнього досвіду в Україні має поєднуватися з власною кримінологічною специфікою воєнного часу, а не зводитися до механічного запозичення.

Таблиця 3.1. Порівняння операційно-кримінологічних показників протидії злочинам у банківській сфері: Польща, Естонія, Чехія, Україна

Показник	**Польща**	**Естонія**	**Чехія**	**Україна**
Раунд та рік MER MONEYVAL	6-й раунд, 2024	5-й раунд, 2022	5-й раунд, 2023	5-й раунд, 2017; 6-й - у процесі
Кількість STR на 1 млн населення (рік звітності)	Висока (≈10 000+)	Помірна (≈8 000–9 000)	Помірно-висока (≈9 000–10 000)	Дуже висока за абсолютними числами; на 1 млн - порівнянна, проте з істотною часткою формальних повідомлень
Конверсія STR у кримінальні	Помірна; зростання після 6AMLD	Висока (після Danske Bank - підвищена	Помірна; концентрація у	Низька; виражена асиметрія

провадження за ст. ML		селективність)	небанківському сегменті	комплаєнс-відповідності
Обвинувальні вироки за легалізацію (ML) на рік	Десятки	Одиниці–десятки (з огляду на масштаб юрисдикції)	Десятки	Одиниці; критично нижчі за зіставні юрисдикції
Інституційна модель FIU	Адміністративна (GIIF при Мінфіні)	Адміністративна (RAB при Поліції)	Адміністративна (FAÚ при Мінфіні)	Адміністративна (ДСФМУ при Мінфіні)
Домінуючий тип особи правопорушника (за типологією 1.4)	Тип 5 (організатор схеми); тип 6 (професійний посередник)	Тип 5 (організатор схеми); тип 9 (бенефіціар) - нерезидентний сегмент до 2018 р.	Тип 5 (організатор); тип 8 (кіберзлочинець); тип 6 (CASP-посередники)	Усі типи присутні; виражена концентрація 9-го типу (бенефіціар санкційного обходу)
Найбільш латентний сегмент	Транснаціональні схеми з участю DNFBPs	Цифрові й транскордонні платежі (нерезидентний сегмент до реформи)	Небанківські посередники, CASP	Інсайдерські зловживання; санкційно-криптоактивні схеми
Воєнно-санкційний кримінологічний компонент	Відсутній	Відсутній	Відсутній	Виражений (фінансування агресії, санкційний обхід)

Джерела: складено автором на основі MONEYVAL Mutual Evaluation Reports (Польща, 6-й раунд, 2024 [189]; Естонія, 5-й раунд, 2022 [180]; Чехія, 5-й раунд, 2023 [180]); річних звітів GIIF (Польща), RAB (Естонія), FAÚ (Чехія), ДСФМУ за 2024 рік [42; 43]; даних Офісу Генерального прокурора України; типології особи правопорушника, розробленої у підрозділі 1.4 дисертації.

Дані таблиці 3.1 підтверджують найбільшу серед чотирьох юрисдикцій асиметрію комплаєнс-відповідності в Україні та її унікальний воєнно-санкційний кримінологічний компонент, що було розкрито у попередніх прозових країнових блоках.

У авторській публікації щодо механізмів протидії злочинам у банківській сфері в межах взаємодії Україна - ЄС з урахуванням воєнного стану було обґрунтовано, що воєнний контекст змінює характер банківської злочинності,

посилює значення міжнародного співробітництва, цифрових інструментів, контролю за віртуальними активами та узгодження української системи з європейськими інституційними механізмами [109]. Цей висновок прямо узгоджується з типологічним звітом MONEYVAL про ризики та тенденції відмивання доходів, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, пов'язаних із доходами від збройних конфліктів. MONEYVAL констатує, що ослаблення державного контролю і дестабілізація ринків у зонах конфліктів створюють середовище для складних взаємопов'язаних кримінальних економік, де незаконні доходи генеруються, легалізуються та реінвестуються через підставні компанії, посередників у третіх країнах та віртуальні активи у спосіб, що підтримує насильство і обхід цільових фінансових санкцій [147, с. 7–15]. У цьому підрозділі теза конкретизується через порівняння з Польщею, Естонією та Чехією: їхній досвід демонструє, що ефективна імплементація залежить не лише від формального наближення до acquis ЄС, а і від здатності країни створити функціонально цілісну модель фінансової розвідки, банківського нагляду, правоохоронного та судового реагування і цифрової аналітики.

Висновок підрозділу 3.2. полягає в тому, що досвід Польщі, Естонії та Чехії не дає Україні готової універсальної моделі, але дозволяє визначити вектор реформування. Для України релевантною є не одна окремо взята модель для запозичення, а їх функціональна комбінація, адаптована до умов воєнного стану, євроінтеграції та підвищеного санкційного ризику.

Підрозділ 3.2. створює безпосереднє підґрунтя для підрозділу 3.3. Якщо підрозділ 3.1. встановив, що вітчизняна система є нормативно розвиненою, інституційно незавершеною і практично асиметричною, то підрозділ 3.2. показав, які саме порівняльні рішення можуть бути використані для подолання цієї асиметрії. У підрозділі 3.3. ці висновки будуть трансформовані в конкретні напрями вдосконалення: модернізацію ДСФМУ, посилення координації з НБУ і правоохоронними органами, розвиток цифрової AML/CFT-інфраструктури, поглиблення DNFBP- і CASP-нагляду, досягнення попередньої сумісності з

майбутньою архітектурою AMLA, посилення паралельного фінансового розслідування та інтеграцію санкційного комплаєнсу у національну систему протидії злочинам у банківській сфері.

3.3. Напрями вдосконалення національної системи протидії злочинам у банківській сфері в умовах євроінтеграції та воєнного стану

Аналіз стану вітчизняної системи протидії злочинам у банківській сфері, проведений у підрозділах 3.1. і 3.2., дає підстави сформулювати вихідну тезу цього підрозділу: головною метою подальшого реформування має бути не досягнення формальної нормативної відповідності міжнародним стандартам як такої, а перехід до реальної ефективності системи у значенні, яке випливає з методології FATF щодо оцінювання технічної відповідності та ефективності AML/CFT-систем [30; 163]. Саме цей концептуальний зсув від формальної відповідності до результативності є визначальним для правильного формулювання реформаторських пріоритетів, оскільки Україна вже значною мірою сформувала базовий нормативний каркас системи протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму (anti-money laundering/countering financing of terrorism, AML/CFT), однак усе ще не досягла такого рівня інституційної, технологічної та правозастосовної щільності, який дозволив би перетворити формально наявні інструменти на стабільний кінцевий результат.

Тут підрозділ 3.3. логічно продовжує висновки підрозділу 3.1., у якому було обґрунтовано концепт асиметрії комплаєнс-відповідності (compliance asymmetry) як центральну характеристику сучасного стану вітчизняної AML/CFT-архітектури [163; 42]. Йдеться про асиметрію між порівняно високим рівнем нормативної та процедурної відповідності міжнародним стандартам, з одного боку, і нижчим рівнем фактичної результативності - з іншого. Ця асиметрія означає, що проблема української системи полягає не в відсутності правових чи інституційних основ, а в неповній здатності вже наявної архітектури забезпечити

належний рівень виявлення, блокування, розслідування, доказування, конфіскації та конвертації у судові рішення злочинів у банківській сфері.

Підрозділ 3.2. показав, що досвід країн-членів ЄС має значення не як джерело механічного запозичення, а як інструмент уточнення власних реформаторських пріоритетів України. Польська модель демонструє важливість інституційно-наглядової координації між підрозділом фінансової розвідки, банківським регулятором і правоохоронними органами; естонська - значення цифрової інтеграції, кризової модернізації та технологічної спроможності фінансової розвідки; чеська - необхідність розширення реального AML/CFT-нагляду за визначеними нефінансовими підприємствами і професіями (designated non-financial businesses and professions, DNFBP), постачальниками послуг у сфері криптоактивів (crypto-asset service providers, CASP) та іншими небанківськими посередниками [180; 181; 182]. Відповідно, Україна потребує не копіювання однієї з цих моделей, а комбінованої моделі селективної адаптації, яка поєднує польську координаційну логіку, естонську цифрову спроможність і чеське секторальне розширення наглядового периметра.

Реформування національної системи протидії злочинам у банківській сфері відбувається в особливому контексті, який не має повних аналогів у попередній історії вітчизняних правових реформ. Цей контекст поєднує чотири чинники. Євроінтеграційний чинник: Україна має орієнтуватися вже не лише на Четверту і П’яту директиви ЄС з протидії відмиванню коштів, а на нову архітектуру ЄС, сформовану Регламентом ЄС 2024/1624 про запобігання використанню фінансової системи для відмивання коштів або фінансування тероризму, Регламентом ЄС 2024/1620 про створення Агентства ЄС з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, новою AML-директивою 2024 року, Регламентом ЄС 2023/1113 про інформацію, що супроводжує перекази коштів і певних криптоактивів, Регламентом ЄС 2023/1114 про ринки криптоактивів та Директивою ЄС 2024/1260 про розшук, заморожування, конфіскацію та управління активами [7; 8; 137; 87; 88; 9]. У цьому ж євроінтеграційному контексті мають розглядатися законодавчі ініціативи 2025 року щодо підготовки

України до приєднання до Єдиної зони платежів у євро (Single Euro Payments Area, SEPA), а також законопроєкт № 10225-д щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні як внутрішньодержавні інструменти наближення до платіжної, криптоактивної та AML/CFT-архітектури ЄС [200; 53]. Воєнний чинник: повномасштабна агресія рф змінила ризик-профіль банківської злочинності та посилила значення санкційного комплаєнсу, фінансової розвідки й контролю за транскордонними потоками [169; 42; 178]. Технологічний чинник: цифровізація фінансових послуг, криптоактиви, дистанційна ідентифікація, дроп-схеми, штучний інтелект, автоматизований моніторинг і модернізація платіжної інфраструктури потребують нових інструментів виявлення, доказування та обміну фінансовою інформацією. Безпековий чинник: фінансовий моніторинг, банківський нагляд і санкційне право дедалі більше виконують функцію не тільки економічного регулювання, а й захисту фінансової безпеки держави.

Відповідно, напрями вдосконалення національної системи доцільно структурувати у п’ять взаємопов’язаних вимірів: нормативний, інституційний, технологічний, безпековий та євроінтеграційний. Нормативний вимір охоплює оновлення кримінально-правової, конфіскаційної, санкційної, платіжної та криптоактивної бази. Інституційний - посилення ДСФМУ, НБУ, правоохоронного блоку, АРМА та міжвідомчої координації. Технологічний - цифровізацію фінансової розвідки, автоматизований аналіз повідомлень, технології наглядової аналітики, аналітику блокчейн-транзакцій, централізовані механізми доступу до інформації про рахунки, підготовку до SEPA та захищений обмін даними. Безпековий - інтеграцію AML/CFT-системи у протидію фінансовому фронту, санкційному обходу, криптомеханізмам агресії та прихованому переміщенню активів. Євроінтеграційний - перехід до попередньої нормативної, інституційної, технологічної, платіжної та наглядової сумісності з майбутньою архітектурою Агентства ЄС з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (Anti-Money Laundering Authority, AMLA), яку доцільно позначити як попередню сумісність із майбутньою архітектурою AMLA (AMLA-ready compliance).

Перший напрям удосконалення має стосуватися кримінально-правового блоку. Українське законодавство вже містить ст. 209 КК України, інструменти спеціальної конфіскації та окремі заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб [32]. У той же час чинна модель не повною мірою відповідає викликам, які випливають із сучасних міжнародних і європейських стандартів. Особливої уваги потребує імплементація положень Директиви ЄС 2018/1673 про боротьбу з відмиванням коштів засобами кримінального права (Directive (EU) 2018/1673 on combating money laundering by criminal law), яку у європейському кримінально-правовому дискурсі традиційно позначають як Шосту AML-директиву або 6AMLD [86]. Ця директива не є тотожною Директиві ЄС 2024/1640, яка належить до нового AML-пакета 2024 року і регулює механізми, що мають бути запроваджені державами-членами для запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів або фінансування тероризму [88]. Тому в національному контексті реформування необхідно чітко розмежовувати кримінально-правову 6AMLD 2018 року та інституційно-превентивну AML-директиву 2024 року. Робоча група з розробки проєкту нового Кримінального кодексу України, у складі якої - Ю. В. Баулін, П. П. Андрушко, О. С. Бакумов, М. І. Хавронюк та ін., обґрунтовує необхідність реструктуризації кримінально-правового реагування на відмивання доходів через інтеграцію відповідних складів до Розділу 6.3 «Кримінальні правопорушення проти фінансів» проєкту КК, з диференціацією за ступенем тяжкості та повноцінною імплементацією Директиви (ЄС) 2018/1673 [201, с. 267–268].

З урахуванням цього доцільним є поглиблення моделі відповідальності юридичних осіб за злочини у банківській сфері. Йдеться не лише про формальне розширення переліку підстав застосування заходів кримінально-правового характеру, а про створення більш функціональної моделі, здатної реагувати на використання юридичної особи як інструменту легалізації доходів, санкційного обходу, шахрайства з банківськими ресурсами або прихованого переміщення активів. Така модель, на думку О. О. Дудорова та Т. М. Тертиченка, має бути узгоджена зі ст. 96-1, 96-2 КК України, інститутом спеціальної конфіскації та

вимогами 6AMLD щодо відповідальності юридичних осіб [32; 122, с. 26–32; 86]. Її метою має бути не криміналізація будь-якого комплаєнс-порушення, а реагування на ситуації, коли юридична особа фактично використовується як інституційна оболонка для системної фінансової злочинності.

Другий нормативний напрям стосується конфіскації, спеціальної конфіскації та відновлення активів. Як було показано у підрозділі 3.1., одна з ключових проблем української системи полягає в недостатній конверсії фінансово-розвідувальної інформації у кінцевий правовий результат - арешт, управління, конфіскацію або повернення активу. Директива ЄС 2024/1260 про розшук, заморожування, конфіскацію та управління активами (Directive (EU) 2024/1260 on asset recovery and confiscation) закріплює ширшу модель відновлення активів, яка охоплює розшук, ідентифікацію, заморожування, конфіскацію та управління майном, а також посилює роль офісів з розшуку активів і спеціалізованої інфраструктури управління арештованими та конфіскованими активами [137]. Для України це означає необхідність переходу від фрагментарного використання арешту та спеціальної конфіскації до цілісної моделі руху за активами, у якій фінансове розслідування, розшук активів, арешт, управління та конфіскація починаються не наприкінці кримінального провадження, а на ранній стадії.

Відповідно, потребує посилення взаємодія між ДСФМУ, правоохоронними органами, прокуратурою, судами та Агентством з розшуку та менеджменту активів (АРМА). Фінансово-розвідувальна інформація сама по собі не є достатньою для конфіскаційного результату; вона повинна бути перетворена на процесуально придатний доказовий матеріал. С. Гаак слушно звертає увагу на тому, що між інформаційною цінністю відомостей і їх процесуальною допустимістю існує складний зв’язок: не вся релевантна для встановлення фактів інформація автоматично набуває статусу належного та допустимого доказу у кримінальному провадженні [160, с. 41–43], зокрема необхідно розмежовувати аналітичне знання, істину та процесуальний доказ: інформація може бути високо релевантною для розслідування, але без належної процесуальної форми не

витримати судового контролю. Тому напрямом удосконалення має бути не лише зміна норм КК або КПК України, а й створення сталої методології трансформації фінансово-аналітичних матеріалів у доказову базу кримінального провадження.

Третій нормативний напрям пов'язаний із цільовими фінансовими санкціями, санкційним комплаєнсом і їх взаємодією з AML/CFT-системою. Закон № 2736-IX посилив захист фінансової системи України від дій держави, що здійснює збройну агресію, та адаптував окремі положення законодавства до стандартів FATF і вимог 5AMLD [169]. Водночас у воєнних умовах цього недостатньо. Потрібне подальше уточнення алгоритмів виявлення, заморожування, розблокування, перегляду та оскарження активів, пов'язаних із підсанкційними особами, банками рф, посередниками третіх країн або прихованим бенефіціарним контролем. Санкційний комплаєнс має бути інтегрований у AML/CFT-процедури банків як частина ризикоорієнтованого підходу, а не як окрема формальна перевірка санкційних списків.

Четвертий нормативний напрям стосується постачальників послуг у сфері криптоактивів і віртуальних активів. У підрозділі 2.4. кейс A7A5 показав, що криптоактиви можуть виконувати функцію паралельної розрахункової інфраструктури для підсанкційних суб'єктів рф, частково замінюючи кореспондентський банкінг і класичні банківські канали. Отже, регулювання криптоактивів в Україні має розглядатися не лише як питання фінансового ринку або інновацій, а й як елемент AML/CFT, санкційного комплаєнсу і фінансової безпеки. У цій сфері необхідно орієнтуватися на Рекомендацію 15 FATF, Регламент MiCA, Регламент ToFR і Регламент AMLR [30; 7; 8; 87]. Законодавче врегулювання обороту віртуальних активів має забезпечити не декларативне визнання криптоактивів, а створення повного наглядового циклу: ліцензування або авторизацію постачальників відповідних послуг, належну перевірку клієнта, правило супроводу переказів інформацією (travel rule), санкційний скринінг, зберігання даних, звітність, взаємодію з ДСФМУ та НБУ, а також можливість блокування високоризикових сервісів.

Тут особливе значення має вітчизняний законопроєкт № 10225-д від 24.04.2025 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні» [53]. Його значення для цього дослідження полягає не лише у спробі вивести ринок віртуальних активів із “сірої” зони, а і у створенні законодавчої передумови для визначення статусу постачальників послуг у сфері криптоактивів, формування регуляторного периметра, оподаткування операцій із віртуальними активами та подальшої інтеграції цього сегмента до національної AML/CFT-системи. Для цілей протидії злочинам у банківській сфері самого врегулювання обігу віртуальних активів недостатньо. Модель має бути синхронізована з Регламентом MiCA, Регламентом ToFR, Рекомендацією 15 FATF, санкційним комплаєнсом, вимогами до належної перевірки клієнтів, правилом супроводу переказів інформацією та можливістю оперативного блокування високоризикових криптоінфраструктур. Інакше формальна легалізація ринку віртуальних активів може не зменшити, а легітимувати частину ризикових фінансових практик без належного контролю.

У той же час кримінально-правові пропозиції щодо криптоактивів мають бути обережними. Недоцільно механічно створювати надмірну кількість нових складів злочинів лише через появу нової технології. Більш продуктивним є підхід, за якого чинні склади - шахрайство, легалізація доходів, несанкціоноване втручання в інформаційні системи, незаконні дії з платіжними інструментами - доповнюються спеціальними кваліфікуючими ознаками або примітками щодо використання криптоактивів і банківської інфраструктури. Окремі нові склади мають пропонуватися лише там, де існує справжня нормативна прогалина: наприклад, щодо систематичного порушення ключових обов’язків постачальника послуг у сфері криптоактивів, якщо воно створює істотний ризик відмивання коштів, санкційного обходу або фінансування агресії.

Інституційний вимір реформування має починатися з модернізації ДСФМУ. У сучасній системі ДСФМУ не повинна залишатися лише центральним отримувачем повідомлень і передавачем узагальнених матеріалів. Вона має

поступово трансформуватися в аналітично орієнтований підрозділ фінансової розвідки, діяльність якого ґрунтується на використанні даних (data-driven FIU), здатний здійснювати стратегічний і операційний аналіз великих масивів інформації, виявляти мережеві зв'язки, формувати ризик-профілі, працювати з криптоактивними даними та забезпечувати якісний зворотний зв'язок із правоохоронними органами [30; 42; 173; 143; 125]. Така трансформація не потребує відмови від адміністративної моделі підрозділу фінансової розвідки, навпаки, досвід Польщі, Естонії та Чехії показує, що адміністративна модель є ефективною за умови належної технологічної, аналітичної та координаційної спроможності [180; 181; 182].

Необхідність модернізації ДСФМУ підтверджується авторськими напрацюваннями щодо колізії між завданнями національної системи фінансового моніторингу та адміністративною моделлю функціонування ДСФМУ. Обґрунтовано, що адміністративна модель ДСФМУ як підрозділу фінансової розвідки, забезпечує належний рівень захисту фінансово-розвідувальної інформації, разом з тим, піднімає питання щодо балансу між конфіденційністю такої інформації та потребами кримінального провадження. Фінансово-розвідувальна інформація часто має значення пускового механізму для розслідування складних фінансових і банківських злочинів, але її використання потребує чіткої процесуальної форми, інакше виникає ризик недопустимості доказів [143]. Реформування ДСФМУ має бути спрямоване на створення законного, контрольованого й процесуально придатного механізму взаємодії між ДСФМУ, правоохоронними органами, прокуратурою і судом.

В авторських наукових тезах органи фінансової розвідки розглядаються як центральний елемент системи протидії злочинам у банківській сфері, що здійснює збирання, аналіз і передачу фінансово-розвідувальної інформації, а також забезпечує міжнародну взаємодію через Егмонтську групу та інші канали співробітництва [125]. Цей висновок має безпосереднє значення для 3.3., оскільки реформування ДСФМУ має бути спрямоване не лише на збільшення

обсягу обробленої інформації, а на підвищення її аналітичної якості, доказового потенціалу та практичної корисності для кримінального провадження.

Реформування ДСФМУ має включати наступні елементи: розвиток аналітичної спроможності: автоматизована обробка повідомлень про підозрілі операції, мережевий аналіз, ризик-профілювання, інтеграція з даними про кінцевих бенефіціарних власників, реєстрами рахунків, санкційними списками та даними платіжної інфраструктури; посилення міжнародної взаємодії: активніше використання каналів Егмонтської групи, майбутня інтеграція до європейської інфраструктури обміну фінансово-розвідувальною інформацією, співпраця з підрозділами фінансової розвідки держав-членів ЄС, Europol, Eurojust, OLAF і в перспективі EPPO; створення стійкого механізму зворотного зв'язку з правоохоронними органами: ДСФМУ має отримувати інформацію не лише про направлення матеріалів, а й про їх подальшу процесуальну долю, якість доказового використання та конфіскаційний результат. Без такого механізму неможливо подолати дефіцит кінцевого правозастосовного результату, встановлений у підрозділі 3.1.

Другим інституційним центром реформування є НБУ. Його роль має еволюціонувати від контролю за формальним виконанням банками AML/CFT-вимог до нагляду, орієнтованого на кінцевий результат (outcome-based supervision), тобто до оцінки не лише формальної наявності внутрішніх процедур у банку, а і реальної здатності банку виявляти, оцінювати та нейтралізувати ризики відмивання доходів, санкційного обходу, дроп-схем і використання банківської інфраструктури у злочинних цілях [175; 178]. Як обґрунтовує К. В. Горцос, субстантивне європейське банківське регулювання після кризи 2008–2009 рр. і реформ Банківського союзу інтегрує пруденційний нагляд, AML-нагляд та механізми кризового управління у єдину функціональну архітектуру, у якій національний центральний банк постає не лише провайдером ліцензійного контролю, а й аналітичним вузлом ризикоорієнтованого нагляду [130, с. 247–248]. Підхід НБУ має бути синхронізований із майбутньою логікою AMLA та європейським переходом до ризик-орієнтованого й заснованого на даних нагляду

[8; 9]. Практична реалізація цього напряму передбачає поглиблення ризикоорієнтованих перевірок, аналіз клієнтських портфелів, контроль за ефективністю процедур належної перевірки клієнта, оцінку санкційного скринінгу, моніторинг дроп-схем, перевірку криптоактивних ризиків, готовність банків до SEPA-сумісних платіжних стандартів і застосування пропорційних, але реальних заходів впливу.

Для посилення ролі НБУ доцільним є впровадження технологій наглядової аналітики (supervisory technology, SupTech). Йдеться про інструменти автоматизованого аналізу звітності банків, транзакційних патернів, повторюваних ризикових операцій, дроп-мереж, нетипових клієнтських профілів і зв'язків із підсанкційними особами. При цьому технології наглядової аналітики не повинні перетворюватися на непрозору автоматизовану модель ухвалення рішень. Їхнє застосування має бути сумісним із принципами прозорості, людського контролю, управління ризиками, кіберстійкості та недискримінаційності, що випливають із логіки Акта ЄС про штучний інтелект (Artificial Intelligence Act, AI Act) [202]. Отже, технологічне посилення нагляду має супроводжуватися правовими запобіжниками, методологічною прозорістю та можливістю перевірки рішень.

Третій інституційний напрям стосується правоохоронного блоку. Бюро економічної безпеки України, Національна поліція України, Національне антикорупційне бюро України, органи прокуратури та суди мають бути інтегровані у єдиний функціональний ланцюг протидії злочинам у банківській сфері. Проблема полягає не лише в розподілі підслідності або компетенції, а й у відсутності сталої культури паралельного фінансового розслідування (parallel financial investigation). У справах про злочини у банківській сфері фінансове розслідування має починатися одночасно з основним кримінальним провадженням, а не після встановлення предикатного злочину або завершення основних слідчих дій. Такий підхід забезпечує можливість своєчасного арешту активів, фіксації транзакційного сліду, ідентифікації бенефіціарів і запобігання виведенню майна.

Питання спеціалізованого органу розслідування злочинів у банківській сфері вже було предметом авторської апробації. У відповідних тезах виокремлено як аргументи на користь спеціалізації - концентрацію експертизи, підвищення якості розслідування, кращу міжнародну взаємодію, так і ризики - дублювання повноважень, додаткові бюджетні витрати, інституційне закриття та можливість надмірного втручання у права осіб [179]. У межах дослідження оптимальним видається не створення нового органу, а формування спеціалізованих фінансово-аналітичних груп або міжвідомчих підрозділів у межах чинної правоохоронної архітектури. Такий підхід дозволяє поєднати переваги спеціалізації з уникненням надмірної інституційної фрагментації.

Особливо важливим є питання спеціалізації. Авторське анкетування, проведене серед 388 респондентів, підтверджує фахове сприйняття потреби у посиленні спеціалізованої інституційної спроможності: значна частина респондентів підтримала виокремлення міжнародного співробітництва щодо злочинності у банківській сфері як об’єкта цілеспрямованого державного впливу, а також створення спеціалізованих механізмів взаємодії з Europol, EPPO та MONEYVAL [Додаток А]. Це дає підстави для de lege ferenda-пропозиції щодо створення в межах правоохоронної системи спеціалізованих фінансово-аналітичних груп або міжвідомчих робочих груп, які працювали б за моделлю “фінансова розвідка - кримінальне провадження - арешт активів - міжнародний запит – конфіскація”.

Четвертим інституційним напрямом є посилення нагляду за небанківськими зобов’язаними суб’єктами та професійними посередниками. С. Кеббелл обґрунтовує, що сучасний AML/CFT-комплаєнс дедалі більше виходить за межі банків і охоплює юристів, нотаріусів, аудиторів, консультантів та інших професійних посередників, здатних створювати або легітимувати структури для приховування активів [116, с. 12–15]. Для України цей напрям є особливо важливим, оскільки навіть сильний банківський нагляд можна обійти через нерухомість, корпоративне адміністрування, номінальних власників, юридичні послуги або бухгалтерський супровід. Відповідно, реформа має передбачати

посилення ризикоорієнтованого нагляду за DNFBP, професійними посередниками та корпоративними сервісами, які можуть виступати “воротами” до банківської системи.

Технологічний вимір реформування має бути не додатковим, а наскрізним. Ефективна система протидії злочинам у банківській сфері у сучасних умовах неможлива без цифрової інфраструктури доступу до фінансової інформації. Доцільним є створення або повноцінне впровадження централізованих механізмів доступу до інформації про банківські рахунки, сейфи, платіжні рахунки та пов’язаних осіб з урахуванням вимог захисту персональних даних і банківської таємниці. У цьому аспекті орієнтиром може бути Директива ЄС 2019/1153 про правила сприяння використанню фінансової та іншої інформації для запобігання, виявлення, розслідування або переслідування окремих кримінальних правопорушень (Directive (EU) 2019/1153) [203]. Це питання має особливе значення, оскільки без швидкого й законного доступу до фінансової інформації неможливо ефективно розслідувати складні банківські схеми.

У цій парадигмі має розглядатися і підготовка України до приєднання до SEPA. Для цілей цього дослідження SEPA є не лише інструментом здешевлення та пришвидшення транскордонних платежів у євро, а й показником операційної сумісності української платіжної, банківської та AML/CFT-інфраструктури з європейським фінансовим простором. Приєднання до SEPA передбачає не лише технічну модернізацію платіжних процедур, а й належний рівень ідентифікації сторін платежу, прозорості переказів, захисту користувачів платіжних послуг, обміну фінансовою інформацією та контролю за ризиками відмивання доходів і санкційного обходу. Тому законодавчі ініціативи 2025 року щодо забезпечення відповідності актам права ЄС та критеріям Європейської платіжної ради з метою приєднання України до SEPA мають значення як для платіжного ринку, так і для всієї архітектури протидії злочинам у банківській сфері [200].

Окремим технологічним напрямом має стати розвиток аналітики блокчейн-транзакцій (blockchain analytics) як допоміжного інструменту фінансового моніторингу, санкційного комплаєнсу та фінансового розслідування. Кейс A7A5

показав, що криптоактивні схеми санкційного обходу можуть швидко масштабуватися, мігрувати між платформами, використовувати слабкі юрисдикції та виконувати функції паралельної розрахункової інфраструктури [6; 159]. За даними звіту Chainalysis «2026 Crypto Crime Report», у 2025 році обсяг операцій, пов'язаних із санкційним обходом за участю державних акторів, зріс на 694%, а сукупна сума, отримана незаконними криптогаманцями, сягнула близько 154 млрд дол. США; при цьому окремо задокументовано, що розрахункові потоки через інфраструктуру криптофункціоналу A7A5 перевищили 93 млрд дол. США, що робить цей кейс одним із найбільших задокументованих санкційних викликів у криптопросторі [6, с. 12–18]. Для України це означає необхідність розвитку власної спроможності щодо аналізу блокчейн-транзакцій, ідентифікації гаманців, виявлення зв'язків із підсанкційними суб'єктами, співпраці з міжнародними аналітичними платформами та конвертації результатів такої аналітики у процесуально придатний доказовий матеріал. Як і у випадку з фінансово-розвідувальною інформацією, аналітика блокчейн-транзакцій не замінює доказування, але може суттєво підвищити його якість (за умови належного процесуального оформлення), оскільки дає змогу картографувати транзакційний слід, простежувати рух криптоактивів і встановлювати зв'язок адрес із підозрюваними за умови подальшого належного процесуального оформлення таких даних [204, с. 160–162].

Безпековий вимір реформування полягає у тому, що AML/CFT-система України має бути інтегрована в ширшу модель протидії фінансовому фронту. У підрозділі 2.4. було обґрунтовано, що фінансовий фронт є не публіцистичною метафорою, а аналітичною категорією, яка позначає систему банківських, санкційних, фінансово-розвідувальних, криптоаналітичних, торговельно-фінансових, платіжних і конфіскаційних інструментів, через які держава-агресор намагається підтримувати ресурсну сталість війни, а міжнародна система - виявляти, блокувати й нейтралізувати відповідні фінансові потоки. Це означає, що фінансовий моніторинг, банківський нагляд, платіжна інфраструктура і

санкційний комплаєнс мають працювати не як паралельні режими, а як єдина інфраструктура фінансової безпеки.

Практичне значення цього підходу полягає у необхідності інтегрувати у фінансовий моніторинг ризики, пов'язані з рф, підсанкційними особами, банками третіх країн, торговельно-фінансовими посередниками, криптоактивами, гуманітарними потоками, оборонними закупівлями, благодійними переказами, дроп-схемами та прихованим бенефіціарним контролем. Стандартні AML/CFT-індикатори мають бути доповнені воєнним і санкційним ризик-профілем, що дозволить банкам і ДСФМУ виявляти не тільки класичне відмивання коштів, а і фінансові канали, які можуть підтримувати агресію, санкційний обхід або приховане переміщення активів. Закон № 2736-IX був важливим кроком, але подальша реформа має забезпечити операційну, а не лише нормативну інтеграцію санкційного й AML/CFT-компонентів [169].

У авторській публікації щодо механізмів протидії злочинам у банківській сфері в межах взаємодії Україна - ЄС наголошувалося, що воєнний стан трансформує структуру банківської злочинності, посилює кіберризики, ризики використання віртуальних активів і потребу в багаторівневому інтегрованому механізмі співпраці з Європейським Союзом [109]. Цей висновок безпосередньо узгоджується з пропозицією щодо переходу України до попередньої сумісності з майбутньою архітектурою AMLA, оскільки воєнний контекст вимагає не відкладеної адаптації, а випереджаючої побудови інституційної та технологічної спроможності.

Окремим сегментом безпекового виміру є захист міжнародної допомоги та коштів на відбудову. У міру поглиблення взаємодії України з ЄС, інструментом Ukraine Facility, міжнародними фінансовими організаціями та партнерами з відновлення, зростатиме значення механізмів, здатних запобігати корупційному, шахрайському або санкційно пов'язаному використанню фінансових потоків [205]. Це потребує посилення взаємодії українських органів з OLAF, Europol, Eurojust, EPPO у межах майбутньої інтеграції, а також створення внутрішніх процедур фінансового контролю, які дозволятимуть перевіряти не лише

формальне цільове використання коштів, а і бенефіціарну структуру контрагентів, пов’язаність із підсанкційними особами та ризики прихованого контролю.

Євроінтеграційний вимір реформування має бути сформульований через категорію попередньої сумісності з майбутньою архітектурою AMLA. Україна ще не є країною-членом ЄС, однак процес вступу означає, що національна AML/CFT-система має вже зараз орієнтуватися не на попередню директивну модель, а на нову європейську архітектуру, у центрі якої - Регламент AMLR як єдина книга правил, AMLA як наднаціональний наглядовий і координаційний орган, нова AML-директива 2024 року, ToFR, MiCA, SEPA як платіжно-інфраструктурний стандарт та оновлені правила відновлення активів [7; 8; 137; 87; 88; 9; 200]. Концептуальне підґрунтя цієї категорії знаходиться у двох взаємодоповнюваних доктринальних рамках. А. Бредфорд обґрунтовує, що ЄС системно встановлює глобальні регуляторні стандарти через екстериторіальну дію свого acquis, унаслідок чого треті держави, що прагнуть до інтеграції з європейським економічним простором, змушені поетапно вбудовувати ці стандарти у власне законодавство та інституційну практику ще до набуття членства [206, с. 91–92]. У свою чергу, К. В. Горцос деталізує інституційну еволюцію європейського банківського права, показуючи, що Європейський банківський союз сформував багаторівневу архітектуру наднаціонального нагляду, до якої AMLA додає окрему ланку прямого AML-нагляду за зобов’язаними суб’єктами підвищеного ризику [133, с. 156–192]. Таким чином, стратегічною метою має бути не повна “гармонізація”, а попередня сумісність із майбутніми вимогами ЄС до зобов’язаних суб’єктів, підрозділів фінансової розвідки, наглядових органів, санкційного скринінгу, постачальників послуг у сфері криптоактивів, платіжної інфраструктури та фінансової розвідки.

Досягнення попередньої сумісності з майбутньою архітектурою AMLA потребує ряду практичних рішень. Перше - порівняльний аудит Закону № 361-IX, актів НБУ та суміжного законодавства на предмет відповідності AMLR, Регламенту про створення AMLA та Директиві ЄС 2024/1640. Друге - підготовка

ДСФМУ до роботи в логіці європейської координації підрозділів фінансової розвідки, включно з цифровим обміном, стратегічним аналізом і підвищеними вимогами до якості аналітичного продукту. Третє - адаптація НБУ до моделі AML/CFT-нагляду, заснованого на даних. Четверте - поступова інтеграція постачальників послуг у сфері криптоактивів, DNFBP і професійних посередників у єдиний ризикоорієнтований наглядовий периметр. П’яте - підготовка української платіжної та AML/CFT-інфраструктури до приєднання до SEPA як практичний тест європейської фінансової сумісності. Шосте - приведення законодавства про віртуальні активи, зокрема законопроєкту № 10225-д, у відповідність до MiCA, ToFR, Рекомендації 15 FATF та санкційно-безпекових потреб України.

Для реалізації зазначених напрямів автор пропонує поетапну дорожню карту, деталізовану в Додатку Г. У короткостроковому горизонті необхідно провести нормативний аналіз прогалин щодо AMLR, AMLA, Директиви ЄС 2024/1640, ToFR, MiCA, Директиви ЄС 2024/1260 і 6AMLD; уточнити кримінально-правові та конфіскаційні механізми; посилити санкційний комплаєнс; визначити місце законопроєкту № 10225-д у ширшій AML/CFT-архітектурі; забезпечити законодавчу підготовку до SEPA; запровадити пілотні інструменти автоматизованої обробки фінансово-розвідувальної інформації; сформувати міжвідомчий механізм зворотного зв’язку між ДСФМУ, НБУ, правоохоронними органами, прокуратурою, судами та АРМА.

У середньостроковому горизонті доцільно перейти до цифрової інтеграції реєстрів, розвитку технологій наглядової аналітики, повноцінного регулювання постачальників послуг у сфері криптоактивів, посилення DNFBP-нагляду, створення спеціалізованих груп фінансового розслідування, практичної підготовки до SEPA та взаємодії з європейською AML/CFT-інфраструктурою.

У довгостроковому горизонті Україна має сформувати інтегровану модель фінансової безпеки, у якій AML/CFT, санкційний комплаєнс, банківський нагляд, платіжна інфраструктура, фінансова розвідка, відновлення активів та інструменти криптоаналітики функціонуватимуть як єдина система.

Запропонована модель реформування не означає, що Україна має створити надмірно репресивну або надмірно зарегульовану систему. Навпаки, її метою є підвищення функціональної точності державного втручання: сильніший контроль за високоризиковими секторами, швидша реакція на небезпечні фінансові патерни, краща доказова конверсія, якісніша конфіскаційна практика, але водночас - збереження правових гарантій, пропорційності, судового контролю, захисту персональних даних і передбачуваності для добросовісних учасників фінансового ринку. Баланс між ефективністю та правовими гарантіями має відрізняти реформу від суто адміністративного посилення контролю.

Таким чином, вдосконалення національної системи протидії злочинам у банківській сфері має здійснюватися не шляхом фрагментарного нарощування нормативних змін, а через системне перезбирання її функціональної архітектури. Нормативний рівень має бути приведений у відповідність до нових стандартів ЄС і FATF; інституційний - орієнтований на координацію та результат; технологічний - забезпечений інструментами цифрової аналітики, технологій наглядової аналітики, моніторингу блокчейн-транзакцій, підготовки до SEPA та інтеграції платіжної інформації; безпековий - інтегрований у протидію фінансовому фронту; євроінтеграційний - спрямований на попередню сумісність із майбутньою архітектурою AMLA, MiCA, ToFR, SEPA та правилами відновлення активів. Така модель дозволяє подолати асиметрію комплаєнс-відповідності, встановлену у підрозділі 3.1., використати трансферний потенціал Польщі, Естонії та Чехії, виявлений у підрозділі 3.2., і сформувати реалістичну українську стратегію переходу від формальної відповідності до реальної ефективності.

У підсумку 3.3. завершує логіку всього розділу 3. Підрозділ 3.1. показав, що вітчизняна система є нормативно розвиненою, але інституційно незавершеною і практично асиметричною. Підрозділ 3.2. довів, що досвід країн-членів ЄС дає Україні не готову модель, а набір релевантних функціональних рішень. Підрозділ 3.3. трансформує ці висновки у систему de lege ferenda-пропозицій: кримінально-правових, конфіскаційних, санкційних, платіжно-

інфраструктурних, інституційних, технологічних, безпекових і євроінтеграційних. Саме ця система має стати основою для висновків до розділу 3 і подальших загальних висновків дисертаційного дослідження.

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано тривимірну модель оцінювання національної AML/CFT-системи, що охоплює нормативний, інституційний та операційний виміри. На відміну від традиційного підходу FATF, який ґрунтується на співвідношенні технічної відповідності й ефективності, запропонована модель дає змогу конкретизувати джерела недостатньої результативності національної системи протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та пов'язаним із ними злочинам у банківській сфері. Застосування такої моделі у вітчизняній системі засвідчило, що нормативний вимір є відносно сформованим, інституційний – таким, що перебуває на стадії подальшого розвитку, тоді як операційний вимір залишається найбільш уразливим. Саме в ньому концентруються проблеми міжвідомчої взаємодії, використання фінансово-розвідувальної інформації у кримінальному провадженні, паралельного фінансового розслідування, конфіскаційної результативності та належного зворотного зв'язку між ДСФМУ, правоохоронними органами, прокуратурою, судами й АРМА.

2. Встановлено, що сучасний стан імплементації міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері в Україні характеризується наявністю взаємопов'язаних прогалин нормативного, інституційного, інфраструктурного, операційного та ресурсно-методологічного характеру. До таких прогалин віднесено неповноту кримінально-правового реагування щодо юридичних осіб, недостатню ефективність механізмів арешту, конфіскації та відновлення активів, незавершеність інфраструктури доступу до інформації про банківські й платіжні рахунки, обмеженість механізмів обміну інформацією між ДСФМУ та органами кримінальної юстиції, а також недостатній рівень нагляду за небанківськими зобов'язаними суб'єктами, професійними посередниками і постачальниками

послуг у сфері криптоактивів. Доведено, що зазначені недоліки не можуть бути усунуті лише шляхом фрагментарного оновлення законодавства, оскільки потребують узгодженого вдосконалення нормативної бази, інституційної взаємодії, аналітичної спроможності та правозастосовної практики.

3. Проведене порівняння моделей Польщі, Естонії, Чехії та України за нормативними, інституційними, правозастосовними, технологічними, інфраструктурними й міжнародно-кооперaційними критеріями дало змогу встановити, що відставання України у сфері протидії злочинам у банківській сфері має переважно не нормативний, а операційний, координаційний, технологічний і платіжно-інфраструктурний характер. Порівняльний аналіз засвідчив, що ефективність AML/CFT-системи визначається не лише повнотою законодавчого регулювання, а й здатністю компетентних органів забезпечувати практичне застосування норм, системне відстеження руху коштів і активів, належну взаємодію підрозділу фінансової розвідки з правоохоронними органами, використання цифрових інструментів аналізу та орієнтацію кримінального провадження на встановлення фактичних вигодонабувачів злочинної діяльності.

Обґрунтовано доцільність посилення координації між підрозділом фінансової розвідки, банківським наглядом і правоохоронними органами (Польща); розвитку цифрової інтеграції реєстрів, аналітичних інструментів і результативного нагляду (Естонія); розширення наглядового периметра щодо небанківських зобов’язаних суб’єктів, визначених нефінансових підприємств і професій, а також постачальників послуг у сфері криптоактивів (Чехія).

4. Доведено, що в умовах воєнного стану AML/CFT-система України функціонує під впливом суперечливих криміногенних і організаційно-правових чинників. З одного боку, воєнний стан сприяв посиленню санкційного регулювання, підвищенню значення фінансової розвідки, активізації міжвідомчої взаємодії, актуалізації посиленої належної перевірки клієнтів і формуванню нових підходів до оцінювання ризиків, пов’язаних із державою-агресором, підсанкційними особами та воєнною економікою. З іншого боку, воєнні умови ускладнили функціонування

системи через кадрове навантаження, зміну пріоритетів правоохоронної діяльності, зростання ризиків санкційного обходу, використання криптоактивів, платіжних каналів, міжнародної фінансової допомоги, коштів відбудови та прихованого бенефіціарного контролю. Зазначене обумовлює необхідність поєднання класичних AML/CFT-інструментів із санкційним, безпековим і кримінологічним аналізом фінансових ризиків воєнного періоду.

5. Обґрунтовано, що євроінтеграційний напрям розвитку України визначає новий рівень вимог до національної системи протидії злочинам у банківській сфері. Імплементація стандартів ЄС у цій сфері має охоплювати не лише формальне наближення законодавства, а й досягнення реальної інституційної, технологічної, платіжної та правозастосовної сумісності з європейською AML/CFT-архітектурою. У цьому контексті особливого значення набувають AMLA, AMLR, нова AML-директива 2024 року, MiCA, ToFR, Директива ЄС 2024/1260, 6AMLD, підготовка до SEPA, а також законодавче врегулювання ринку віртуальних активів. Законопроєкт № 10225-д доцільно розглядати як один із важливих елементів формування правового режиму постачальників послуг у сфері криптоактивів, інтеграції цього сегмента до AML/CFT-системи та узгодження національного регулювання з Рекомендацією 15 FATF, MiCA, ToFR і санкційно-безпековими потребами України.

6. Сформовано поетапну модель удосконалення національної системи протидії злочинам у банківській сфері. На першому етапі доцільним є проведення системного аналізу прогалин щодо AMLR, AMLA, нової AML-директиви 2024 року, ToFR, MiCA, Директиви ЄС 2024/1260 та 6AMLD, визначення місця законопроєкту № 10225-д у загальній AML/CFT-архітектурі, законодавча підготовка до SEPA, посилення санкційного комплаєнсу та нормативне врегулювання механізму зворотного зв’язку між ДСФМУ, НБУ, правоохоронними органами, прокуратурою, судами й АРМА. На другому етапі необхідно забезпечити розвиток наглядової аналітики, належне регулювання постачальників послуг у сфері криптоактивів, посилення нагляду за DNFBP, цифрову інтеграцію реєстрів і практичну підготовку до SEPA. На третьому етапі

має бути сформована інтегрована система фінансової безпеки, у межах якої AML/CFT, санкційний комплаєнс, банківський нагляд, платіжна інфраструктура, фінансова розвідка, відновлення активів, криптоаналітика та правоохоронне реагування функціонують як взаємопов'язані елементи єдиного механізму.

7. Обґрунтовано необхідність удосконалення кримінально-правового реагування щодо юридичних осіб у справах про злочини у банківській сфері. Йдеться не про перенесення англо-американської моделі корпоративної кримінальної відповідальності, а про розвиток континентально сумісного підходу, який узгоджується з українською правовою традицією, чинним інститутом заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, вимогами FATF і положеннями Директиви ЄС 2018/1673 про боротьбу з відмиванням коштів засобами кримінального права. Такий підхід дозволяє реагувати на використання юридичної особи як інституційної форми для легалізації доходів, банківського шахрайства, санкційного обходу, прихованого переміщення активів або незаконного використання фінансової інфраструктури, не порушуючи базових засад національної кримінально-правової доктрини.

8. Встановлено, що незаконне використання міжнародної фінансової допомоги та коштів відбудови потребує спеціального комплексного правового реагування. Таке реагування не повинно обмежуватися декларативним посиленням кримінальної відповідальності або створенням поодиноких складів кримінальних правопорушень. Воно має поєднувати кримінально-правові, фінансово-моніторингові, конфіскаційні, контрольні та євроінтеграційні інструменти, а також враховувати перспективи взаємодії України з Ukraine Facility, OLAF, Europol, Eurojust і Європейською прокуратурою. У кримінологічному значенні зазначений напрям є важливим для захисту фінансових інтересів держави, забезпечення прозорості використання міжнародної допомоги, запобігання корупційним і банківсько-фінансовим зловживанням та зниження ризиків втрати довіри міжнародних партнерів.

9. Доведено, що ДСФМУ має розглядатися як ключовий аналітичний суб'єкт національної системи протидії злочинам у банківській сфері, а не лише

як адміністративний отримувач і передавач фінансово-розвідувальної інформації. Водночас адміністративна модель функціонування ДСФМУ породжує складність узгодження конфіденційного режиму фінансово-розвідувальної інформації з потребами кримінального провадження. Подолання цієї проблеми можливе шляхом створення законного, контрольованого і процесуально придатного механізму взаємодії ДСФМУ з правоохоронними органами, прокуратурою та судом без зміни базової адміністративної природи фінансової розвідки. Такий підхід сприятиме підвищенню якості фінансових розслідувань, доказового використання аналітичної інформації та результативності протидії злочинам у банківській сфері.

10. Обґрунтовано значення SEPA як елемента операційної сумісності української платіжної, банківської та AML/CFT-інфраструктури з європейським фінансовим простором. Приєднання України до Єдиної зони платежів у євро має розглядатися не лише як платіжно-технічний процес, а як складова забезпечення прозорості переказів, належної ідентифікації учасників платіжних операцій, захисту користувачів платіжних послуг, обміну фінансовою інформацією та контролю за ризиками відмивання доходів, санкційного обходу й транскордонної банківської злочинності. У цьому значенні SEPA-сумісність виступає важливою умовою реальної інтеграції України до європейської фінансової інфраструктури.

11. Основними шляхами подальшого реформування національної системи протидії злочинам у банківській сфері є перехід від переважно нормативної імплементації міжнародних стандартів до їх результативного застосування у правозастосовній, фінансово-моніторинговій, банківсько-наглядовій та правоохоронній діяльності. Недостатня сталість практики паралельного фінансового розслідування, зворотного зв’язку між компетентними органами, конфіскаційного спрямування проваджень, цифрової простежуваності операцій, SEPA-сумісної платіжної прозорості та міжвідомчої взаємодії обмежує здатність системи забезпечувати вироки, конфіскацію активів, відшкодування шкоди, захист міжнародної допомоги, контроль за криптоактивними ризиками та припинення складних фінансово-злочинних схем.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформовані кримінологічні засади міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері, обґрунтовано напрями їх імплементації у систему кримінально-правового, фінансово-моніторингового, банківсько-регуляторного та санкційного забезпечення фінансової безпеки України з урахуванням умов воєнного стану, цифровізації фінансових ринків, трансформації сучасних криміногенних загроз і європейської інтеграції. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки.

1. Обґрунтовано, що дослідження міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері потребує застосування інтегративної поліметодологічної моделі, оскільки відповідний об’єкт має міжгалузевий, транснаціональний, динамічний і безпековий характер. Встановлено, що міжнародний механізм протидії таким злочинам доцільно розглядати як цілісну багаторівневу систему, що охоплює нормативний, інституційний, процедурний та імплементаційний рівні. Нормативний рівень становлять міжнародні договори, стандарти, акти «м’якого права» рекомендаційного характеру та регуляторні документи; інституційний – міжнародні організації, квазіінституційні мережі, підрозділи фінансової розвідки, регулятори й наглядові органи; процедурний – механізми взаємної оцінки, звітності, обміну інформацією, фінансового моніторингу, взаємної правової допомоги та спільних аналітичних процедур; імплементаційний – відображення міжнародних стандартів у національному законодавстві, правозастосуванні та інституційній практиці України. Доведено, що поєднання діалектичного, системного, функціонального, аксіологічного, емпірично-аналітичного, порівняльно-правового, формально-юридичного, міжнародно-правового, кримінологічного й нормативно-системного методів дає змогу досліджувати міжнародні механізми протидії злочинам у банківській сфері не як сукупність розрізнених джерел, процедур та інституцій, а як функціонально пов’язану систему, у межах якої кримінально-правові, кримінологічні, міжнародно-правові, фінансово-

моніторингові, банківсько-регуляторні, санкційні й безпекові засоби спрямовані на виявлення, попередження, припинення та нейтралізацію злочинних проявів у банківській сфері. Такий підхід забезпечує наукову цілісність дослідження, достовірність його висновків і практичну придатність сформульованих рекомендацій для вдосконалення національної системи протидії злочинам у банківській сфері з урахуванням міжнародних стандартів, європейської AML/CFT-архітектури, цифровізації фінансових ринків і викликів воєнного стану.

2. Злочини у банківській сфері доцільно розуміти як суспільно небезпечні, протиправні, винні діяння (дії або бездіяльність), відповідальність за які передбачена кримінальним законом, що посягають на банківську систему як складний об’єкт кримінально-правової охорони, встановлений порядок здійснення банківської діяльності, фінансову безпеку держави або майнові права учасників банківських правовідносин і вчиняються з використанням банківської інфраструктури та операцій, у тому числі у формах, пов’язаних із транснаціональними схемами відмивання доходів, обходом санкційних режимів та фінансуванням збройної агресії. Основними ознаками таких злочинів є кримінально-правова протиправність; підвищена суспільна небезпечність; складний об’єкт кримінально-правової охорони; функціональний зв’язок із банківською інфраструктурою або банківськими операціями; інституційний характер шкоди; транснаціональний і технологічний потенціал; поєднання приватного і публічного інтересу; спеціальний або функціонально зумовлений суб’єктний вимір. Наведені ознаки свідчать, що злочини у банківській сфері не можуть бути зведені ані до окремих складів злочинів проти власності чи у сфері господарської діяльності, ані до широкої кримінологічної категорії фінансової злочинності. Йдеться про самостійну міжгалузеву кримінально-правову категорію, зміст якої визначається поєднанням нормативного, кримінологічного, функціонально-інституційного та міжнародно-регуляторного вимірів.

3. Запропоновано класифікацію злочинів у банківській сфері за чинним КК України, яка не спрямована на заміну чинної архітектури кримінального закону,

а покликана створити наукову модель, яка дозволяє виявити цілісність кримінально-правової охорони банківської сфери попри розосередженість відповідних складів кримінальних правопорушень у різних розділах Особливої частини КК України. До першої групи віднесено злочини проти встановленого порядку здійснення банківської діяльності, що посягають на регуляторні та інституційні основи функціонування банківського ринку (ст. 218-1, 220-1, 220-2 КК України). До другої групи належать злочини проти фінансової безпеки та інструментарію банківської системи, пов'язані з використанням грошового обігу, платіжної інфраструктури, банківських інструментів, механізмів руху, приховування чи маскування незаконних коштів (ст. 199, 200, 209, 209-1, 222-1, 232-1, 232-2 КК України). Третю групу становлять злочини проти майнових прав та законних інтересів учасників банківських правовідносин, які охоплюють посягання на інтереси банків, клієнтів і контрагентів із використанням специфічної інфраструктури рахунків, платіжних засобів, кредитних механізмів і фінансової інформації (ст. 190, 191, 192, 222 КК України). До четвертої групи віднесено злочини у сфері службових, інформаційних та комплаєнс-відносин у банківській діяльності, що вчиняються спеціальними або функціонально пов'язаними суб'єктами та пов'язані зі зловживанням повноваженнями, порушенням службових обов'язків, службовим підробленням, розголошенням банківської таємниці, незаконним використанням інсайдерської інформації, несанкціонованим доступом до інформаційних систем або ігноруванням внутрішніх контрольних процедур (ст. 231, 232, 232-1, 361, 361-1, 361-2, 362, 363, 364, 364-1, 366, 367 КК України).

4. Доведено, що система міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері має багаторівневий характер і формується через поєднання конвенційних, інституційно-стандартизаційних, європейських наднаціональних і санкційно-безпекових інструментів. Конвенційний рівень забезпечує базову міжнародно-правову рамку протидії відмиванню доходів, фінансуванню тероризму, транснаціональній організованій злочинності, корупції, кіберзлочинності та пов'язаним із ними банківсько-фінансовим

правопорушенням. Його значення полягає не лише у встановленні мінімальних юридично обов'язкових стандартів криміналізації, конфіскації, міжнародної правової допомоги та повернення активів, а й у формуванні спільної правової мови, за допомогою якої держави координують реагування на транскордонні фінансово-злочинні схеми. Водночас встановлено, що ефективність конвенційного рівня істотно залежить від якості національної імплементації, інституційної спроможності держави та здатності компетентних органів використовувати передбачені міжнародними договорами кооперційні й конфіскаційні інструменти у справах, пов'язаних із банківською злочинністю.

5. Встановлено, що інституційні механізми FATF, MONEYVAL, Базельського комітету з банківського нагляду та Егмонтської групи утворюють функціонально взаємопов'язану систему міжнародного фінансового врядування, у межах якої рекомендаційні стандарти фактично набувають квазіобов'язкового значення через процедури взаємної оцінки, моніторингу, репутаційного впливу, банківського нагляду та обміну фінансово-розвідувальною інформацією. Обґрунтовано, що особливість цього рівня полягає у поєднанні нормативної гнучкості та високої практичної обов'язковості: FATF формує глобальні стандарти AML/CFT/CPF, MONEYVAL забезпечує регіональне оцінювання їх виконання, Базельський комітет інтегрує ризики відмивання доходів і фінансування тероризму у систему банківського нагляду, а Егмонтська група створює оперативний канал взаємодії підрозділів фінансової розвідки. Така система дозволяє реагувати на злочини у банківській сфері не лише засобами кримінального права, а й через фінансовий моніторинг, комплаєнс, ризик-орієнтований нагляд і міжнародний обмін інформацією.

6. Обґрунтовано, що механізми Європейського Союзу у сфері протидії злочинам у банківській сфері становлять найбільш розвинену наднаціональну модель правового, регуляторного й інституційного реагування на фінансову злочинність. Її зміст визначається поступовим переходом від директивної гармонізації національних AML/CFT-режимів до регламентної уніфікації, створення єдиного регуляторного кодексу, посилення ролі AMLA, розширення

контролю за переказами коштів і криптоактивів, а також розвитком механізмів розшуку, заморожування, конфіскації та управління активами. Доведено, що для України ця модель має не лише орієнтаційне, а й програмне значення, оскільки визначає майбутню логіку адаптації національного законодавства, фінансового моніторингу, банківського комплаєнсу, санкційного контролю та цифрового регулювання до нової європейської AML/CFT-архітектури. Відповідно, євроінтеграція у цій сфері повинна розглядатися не як формальне наближення норм, а як досягнення реальної інституційної, технологічної, інформаційної та правозастосовної сумісності з правом і практикою ЄС.

7. Визначено, що санкційно-безпековий вимір протидії злочинам у банківській сфері істотно змінює традиційне уявлення про міжнародні AML/CFT-механізми, оскільки в умовах повномасштабної збройної агресії рф проти України банківська та суміжна фінансова інфраструктура набуває значення елемента фінансового фронту. Доведено, що санкційний обхід, використання криптоактивів, підставних компаній, банків третіх країн, транскордонних посередників і непрозорих корпоративних структур демонструють поступову конвергенцію санкційного права, фінансового моніторингу, банківського комплаєнсу та кримінально-правового реагування. У цьому контексті криптоактивні механізми обходу санкцій слід розглядати не лише як окремі технічні способи ухилення від обмежень, а як прояв юрисдикційно-архітектурних прогалин чинної міжнародної AML/CFT- і санкційної системи. Встановлено, що подальший розвиток міжнародних механізмів протидії злочинам у банківській сфері має ґрунтуватися на здатності держав і міжнародних інституцій не лише декларувати відповідність стандартам, а й реально виявляти, блокувати, розслідувати та нейтралізувати фінансові канали, пов’язані з агресією, підсанкційними суб’єктами, організованою злочинністю та цифровими фінансовими схемами.

8. Встановлено, що стан імплементації міжнародних стандартів протидії злочинам у банківській сфері в Україні характеризується нерівномірністю розвитку нормативного, інституційного та операційного складників національної

AML/CFT-системи. Нормативний складник є відносно сформованим, оскільки українське законодавство загалом відображає базові вимоги FATF, MONEYVAL та права Європейського Союзу у сфері фінансового моніторингу, банківського регулювання, протидії відмиванню доходів, фінансуванню тероризму, санкційного контролю й регулювання фінансових операцій. Водночас інституційний та операційний складники залишаються менш результативними, що проявляється у недостатній узгодженості взаємодії між ДСФМУ, НБУ, правоохоронними органами, прокуратурою, судами й АРМА, обмеженій практиці паралельного фінансового розслідування, недостатній конфіскаційній спрямованості кримінального провадження, складності доказового використання фінансово-розвідувальної інформації та неповній спроможності системи забезпечувати реальне припинення складних банківсько-фінансових схем. Обґрунтовано, що ключова проблема імплементації полягає не лише у формальній відповідності законодавства міжнародним стандартам, а у здатності компетентних органів забезпечувати їх практичне застосування, своєчасне виявлення ризикових операцій, рух за коштами й активами, арешт і конфіскацію майна, встановлення кінцевих вигодонабувачів та належне використання аналітичної інформації у кримінальному провадженні.

9. Доведено, що порівняльний аналіз досвіду Польщі, Естонії та Чехії має значення для визначення придатних для України напрямів удосконалення системи протидії злочинам у банківській сфері, однак не дає підстав для механічного запозичення іноземних моделей. Встановлено, що результативність систем держав-членів ЄС визначається не лише наявністю розвиненої нормативної бази, а передусім якістю інституційної координації, цифровою зрілістю фінансової розвідки, ефективністю банківського й небанківського нагляду, сталістю обміну інформацією, орієнтацією правоохоронної діяльності на встановлення руху коштів і активів, а також практикою застосування конфіскаційних механізмів. Для України найбільш значущими є окремі елементи зазначеного досвіду: польський підхід до координації між підрозділом фінансової розвідки, банківським наглядом і правоохоронними органами;

естонський підхід до цифрової інтеграції реєстрів, аналітичного супроводу фінансової розвідки та нагляду, орієнтованого на результат; чеський підхід до розширення наглядового периметра щодо небанківських зобов'язаних суб'єктів, визначених нефінансових підприємств і професій, а також постачальників послуг у сфері криптоактивів. Обґрунтовано, що використання такого досвіду має здійснюватися вибірково, з урахуванням правової системи України, умов воєнного стану, інституційної спроможності компетентних органів та потреб євроінтеграційної адаптації.

10. Визначено, що подальше вдосконалення національної системи протидії злочинам у банківській сфері має здійснюватися шляхом узгодженого розвитку кримінально-правових, фінансово-моніторингових, конфіскаційних, санкційних, платіжних, цифрових та організаційно-правових інструментів. До пріоритетних напрямів такого вдосконалення віднесено: поглиблення моделі кримінально-правового реагування щодо юридичних осіб із урахуванням української правової традиції, вимог FATF і положень права ЄС; реформування механізмів розшуку, заморожування, конфіскації та управління активами відповідно до Директиви ЄС 2024/1260; належне врегулювання діяльності постачальників послуг у сфері криптоактивів та їх включення до AML/CFT-системи; створення централізованого механізму доступу до інформації про банківські й платіжні рахунки, сейфи та пов'язаних осіб; удосконалення взаємодії ДСФМУ з органами кримінальної юстиції; посилення захисту міжнародної фінансової допомоги й коштів відбудови від незаконного заволодіння, нецільового використання та легалізації; а також розвиток спеціалізованих підходів до оцінювання юрисдикцій, які використовуються для обходу санкційних режимів. Доведено, що реалізація цих напрямів має бути спрямована на подолання розриву між нормативним закріпленням міжнародних стандартів і реальною спроможністю держави забезпечувати виявлення, документування, розслідування та припинення злочинів у банківській сфері, а також захист фінансової безпеки України в умовах воєнного стану та європейської інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Nasdaq Verafin. 2024 Global Financial Crime Report. New York : Nasdaq, 2024. 32 p. URL: https://www.nasdaq.com/sites/default/files/2024-01/Nasdaq-2024-Global-Financial-Crime-Report.pdf.
2. FATF. Annual Report 2022–2023. Paris : FATF, 2024. 60 p. URL: https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfgeneral/FATF-Annual-Report-2022-2023.html.
3. Federal Bureau of Investigation. Internet Crime Complaint Center (IC3). 2024 Internet Crime Report. Washington, D.C. : FBI, 2025. 42 p. URL: https://www.ic3.gov/Media/PDF/AnnualReport/2024_IC3Report.pdf.
4. BioCatch. 2024 AI, Fraud, and Financial Crime Survey Report: Harnessing the Power of AI in the Fight Against Financial Crime. Tel Aviv : BioCatch Ltd., 2024. 28 p. URL: https://www.biocatch.com/2024-ai-fraud-financial-crime-survey-report.
5. Opportunities and Challenges of New Technologies for AML/CFT. Paris : FATF, 2021. 86 p. URL: https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Opportunities-Challenges-of-New-Technologies-for-AML-CFT.html.
6. Chainalysis. 2026 Crypto Crime Report: Trends in Sanctions Evasion and Illicit Finance. New York : Chainalysis Inc., 2026. 142 p. URL: https://www.chainalysis.com/blog/2026-crypto-crime-report-introduction/.
7. Regulation (EU) 2024/1624 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing (AMLR) // Official Journal of the European Union. 2024. L, 19 June. ELI: http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1624/oj.
8. Regulation (EU) 2024/1620 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 establishing the Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism (AMLAR) // Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1620. 106 p. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401620.

9. Directive (EU) 2024/1640 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 on the mechanisms to be put in place by the Member States for the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing (6AMLD) // Official Journal of the European Union. 2024. L, 19 June. ELI: http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1640/oj.
10. Iglesias Escudero S. The Future of Anti-Money Laundering in the European Union: Institutional and legal dimensions of AMLA within the 2024 AML/CFT framework. Brussels : European Parliament, Economic Governance and EMU Scrutiny Unit (EGOV), 2025. 16 p. PE 773.721. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2025/773721/ECTI_IDA(2025)773721_EN.pdf.
11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : ратифіковано Законом України № 1678-VII від 16.09.2014 р. // Офіційний вісник України. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
12. План України : розп. КМУ № 244-р від 18.03.2024. Київ, 2024. 380 с.
13. Unpacking the EU AML/CFT Package: Impacts on the Non-Profit Sector. The Hague - Brussels : European Center for Not-for-Profit Law / Philanthropy Europe Association, March 2025. 32 p. URL: https://ecnl.org/publications/unpacking-eu-amlcft-package-impacts-non-profit-sector.
14. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта, 2011. 524 с.
15. Бобровник С. В. та ін. Загальна теорія права: академічний курс : підручник / за ред. В. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
16. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології : монографія. Тернопіль : Терно-граф, 2011. 492 с.
17. Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник. Одеса : Фенікс, 2009. 464 с.
18. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 384 с.

19. Джужа О. М. та ін. Кримінологія : підручник / за заг. ред. В. В. Чернєя. Київ : Освіта України, 2020. 612 с.
20. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 623 с.
21. Хохуляк В. В. Наука фінансового права: проблеми становлення та розвитку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2015. 518 с.
22. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави і права : підручник. Львів : Новий світ-2000, 2003. 584 с.
23. Бойко А. М. Теорія детермінації економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 337 с.
24. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : у 3 кн. Кн. 1. Київ : Ін Юре, 2007. 424 с.
25. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р. (Палермська конвенція) : ратифікована Законом України від 04.02.2004 р. № 1433-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
26. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. (UNCAC) : ратифікована Законом України від 18.10.2006 р. № 251-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 49. Ст. 2048. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
27. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 08.11.1990 р. (Страсбурзька конвенція) : ратифікована Законом України від 17.12.1997 р. № 738/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_022.
28. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16.05.2005 р. (Варшавська конвенція) : ратифікована Законом України від 17.11.2010 р. № 2698-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948.

29. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. (Будапештська конвенція) : ратифікована Законом України від 07.09.2005 р. № 2824-IV. Офіційний вісник України. 2006. № 5. Ст. 267. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575.

30. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation: The FATF Recommendations. Paris : FATF, updated February 2025. URL: https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/FATF%20Recommendations%202025.pdf.

31. Національний банк України. Річний звіт 2024. Київ : НБУ, 2025. 184 с. URL: https://bank.gov.ua/ua/about/publ/annual-report.

32. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

33. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 25. Ст. 171. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20.

34. Boister N. An Introduction to Transnational Criminal Law. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2018. 448 p.

35. Stessens G. Money Laundering: A New International Law Enforcement Model. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 488 p.

36. Brummer C. Soft Law and the Global Financial System: Rule Making in the 21st Century. 2nd ed. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2015. 365 p.

37. Zweigert K., Kötz H. Introduction to Comparative Law. 3rd ed. Oxford : Clarendon Press, 1998. 748 p.

38. Michaels R. The Functional Method of Comparative Law // Duke Law School Legal Studies Research Paper No. 87. 2005. 47 p.

39. Haentjens M., de Gioia-Carabellese P. European Banking and Financial Law. 2nd ed. Abingdon : Routledge, 2020. 397 p.

40. The Wolfsberg Anti-Money Laundering Principles for Correspondent Banking. The Wolfsberg Group, 2000 (updated 2022). 18 p. URL: https://www.wolfsberg-principles.com/sites/default/files/wb/Wolfsberg-AML-Principles-for-Correspondent-Banking-2022.pdf.

41. MONEYVAL. Annual Report 2024: Countering Money Laundering and the Financing of Terrorism. Strasbourg : Council of Europe, 2025. 44 p. URL: https://rm.coe.int/moneyval-annual-report-2024/488029386f.

42. Державна служба фінансового моніторингу України. Річний звіт за 2024 рік. Київ : ДСФМУ, 2025. 72 с. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/2025/REPORT2024.pdf.

43. Державна служба фінансового моніторингу України. Звіт про проведення другої Національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Київ : ДСФМУ, 2024. 156 с. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/pdf/reports/NRA2024_UKR.pdf.

44. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

45. Ткаченко В. Д., Погребняк С. П., Лук’янов Д. В. Порівняльне правознавство : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. В. Д. Ткаченка. Харків : Право, 2003. 274 с.

46. Порівняльне правознавство : підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук’янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2012. 272 с.

47. Козюбра М. І. Практична філософія права : монографія. Київ : Дух і Літера, 2024. 496 с.

48. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. Психологія і суспільство. 2015. № 4 (62). С. 33–46.

49. Хавронюк М. І. Порівняльне кримінальне право. Київ, 2011.

50. Бандурка О. М. та ін. Історія держави та права України : підручник. Харків : Майдан, 2018. 616 с.

51. Історія держави і права України : підручник : у 2 т. / [В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин, В. Д. Гончаренко та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 2003. Т. 1. 656 с.

52. Єрмолаєв В. М. Історія держави і права України : підручник. 2-ге вид. Харків : Право, 2025. 496 с.

53. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні : проєкт Закону України від 24.04.2025 р. № 10225-д (прийнятий за основу у першому читанні 03.09.2025 р., 246 голосів «за»). URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/52787.

54. Гай-Нижник П. П. Фінансова політика Центральної Ради та урядів УНР (1917–1918 рр.) : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Київ, 2008. 515 с.

55. Бандурка О. М. та ін. Історія держави та права України (1991–2019 роки) : навчальний посібник. Харків : Майдан, 2019. 344 с.

56. Матусовський Г. А. Економічні злочини: криміналістичний аналіз. Харків : Консум, 1999. 480 с.

57. Навроцький В. О. Наступність кримінального законодавства України. Київ : Атіка, 2001. 272 с.

58. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія. Київ : Юридична практика, 2003. 924 с.

59. The Oxford Handbook of United Nations Treaties / ed. by S. Chesterman, D. M. Malone, S. Villalpando. Oxford : Oxford University Press, 2019. 720 p.

60. Дудоров О. О. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ : Ваіте, 2022. 632 с.

61. Клочко А. М. Теоретико-прикладні засади протидії злочинам у сфері банківської діяльності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Сум. нац. аграр. ун-т. Суми, 2020. 556 с.

62. Клочко А. М. Теоретико-прикладні засади протидії злочинам у сфері банківської діяльності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Сумський національний аграрний університет. Суми, 2018. 524 с.

63. Клочко А. М. Проблеми кримінальної відповідальності за злочини у сфері банківської діяльності // Вісник Університету внутрішніх справ. 2002. Вип. 18. С. 136–141.

64. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 448 с.

65. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / за заг. ред. В. І. Шакуна. 5-те вид., перероб. та допов. Київ : Алерта, 2013. 320 с.

66. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки запобігання злочинності в сфері економіки України : монографія. Харків : Гімназія, 2003. 352 с.

67. Кришевич О. В. Системність норм Особливої частини кримінального права України: теоретико-прикладне дослідження : монографія. Київ : Право, 2025. 248 с.

68. Lastra R. M. International Financial and Monetary Law. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2015. 614 p.

69. Gortsos C. V. European Banking Law. 3rd ed. Athens : Nomos, 2023. 580 p.

70. Posner R. A. Economic Analysis of Law. 9th ed. New York : Wolters Kluwer Law & Business, 2014. 1026 p.

71. Cooter R., Ulen T. Law and Economics. 6th ed. Berkeley, CA : Berkeley Law Books, 2016. 568 p.

72. Sutherland E. H. White Collar Crime: The Uncut Version / introd. by G. Geis, C. Goff. New Haven : Yale University Press, 1983. 291 p.

73. Friedrichs D. O. Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society. 4th ed. Belmont, CA : Wadsworth/Cengage Learning, 2009. 496 p.

74. Tiedemann K., Engelhart M. Wirtschaftsstrafrecht: Einführung und Allgemeiner Teil mit wichtigen Rechtstexten. 5. Aufl. München : Vahlen, 2017. 581 S.

75. Dannecker G. Europäisches Wirtschaftsstrafrecht. Baden-Baden : Nomos, 2017. 542 S.

76. Lessambo F. I. Anti-Money Laundering, Counter Financing Terrorism and Cybersecurity. Cham : Palgrave Macmillan, 2023. 245 p.

77. Chapman R. Anti-Money Laundering: A Practical Guide. London : Kogan Page, 2018. 295 p.

78. Basel Committee on Banking Supervision. Digitalisation of finance and the banking system. Basel : Bank for International Settlements, 2022. 44 p. URL: https://www.bis.org/bcbs/publ/d531.pdf.

79. Tiedemann K. Wirtschaftsstrafrecht und Wirtschaftskriminalität. Allgemeiner Teil. Hamburg : Rowohlt, 1976. 256 S.

80. Бойко А. М. Теорія детермінації економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2009. 488 с.

81. Стрельцов Є. Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти : навчальний посібник. Одеса : Астропринт, 2000. 472 с.

82. Стратегія фінансової безпеки України: концептуальні засади, загрози та шляхи забезпечення : монографія / С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. С. С. Чернявського. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 450 с.

83. Basel Committee on Banking Supervision. Core Principles for Effective Banking Supervision. Basel : Bank for International Settlements, 2012. 75 p. URL: https://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf.

84. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering or terrorist financing (4AMLD) // Official Journal of the European Union. 2015. L 141, 5 June. P. 73–117.

85. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 (5AMLD) // Official Journal of the European Union. 2018. L 156, 19 June. P. 43–74.

86. Directive (EU) 2018/1673 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2018 on combating money laundering by criminal law // Official Journal of the European Union. 2018. L 284, 12 Nov. P. 22–30.

87. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets (MiCA) // Official Journal of the European Union. 2023. L 150, 9 June. P. 40–205. ELI: http://data.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj. (дата звернення: 05.12.2024)

88. Regulation (EU) 2023/1113 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on information accompanying transfers of funds and certain crypto-assets (ToFR) // Official Journal of the European Union. 2023. L 150. P. 1–39. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023R1113.

89. Basic Manual on the Detection and Investigation of the Laundering of Crime Proceeds Using Virtual Assets / United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna : UNODC, 2022. 124 p. URL: https://www.unodc.org/documents/scientific/Virtual_Assets_Manual_2022.pdf.

90. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2006. 624 с.

91. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

92. Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів // Правова доктрина України : у 5 т. Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків : Право, 2013. С. 131–149.

93. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

94. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки : монографія. Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. 524 с.

95. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодєд та ін. ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 528 с.

96. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності : монографія. Харків : НікаНова, 2012. 318 с.

97. Давиденко М. Л. Еволюція вчення про особу злочинця. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2014. № 1137. С. 169–172.

98. Расюк Е., Мозоль С. Вплив організованої злочинності на фінансову систему як складову економічної безпеки України в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 4. С. 110–115. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.18.

99. Klabbers J. International Law. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. xxix, 358 p.

100. Indian Institute of Banking and Finance. Anti-Money Laundering – Know Your Customer and Compliance in Banks. Mumbai : Macmillan Education India, 2022. 638 p.

101. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20.12.1988 р. (Віденська конвенція) : ратифікована Постановою Верховної Ради УРСР від 25.04.1991 р. № 1000-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096.

102. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999 р. : ратифікована Законом України від 12.09.2002 р. № 149-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518.

103. Diehl P. F., Ku C. The Dynamics of International Law. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 214 p.

104. Council of Europe. Explanatory Report to the Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime (ETS No. 141). Strasbourg : Council of Europe, 1990. URL: https://rm.coe.int/16800cb5ee.

105. Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on enhanced co-operation and disclosure of electronic evidence (CETS No. 224) of 12.05.2022. Strasbourg : Council of Europe, 2022. URL: https://rm.coe.int/1680a49dab.

106. Council of Europe. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism (CETS No. 198). Warsaw : Council of Europe, 2005. URL: https://rm.coe.int/16800d3813.

107. The Legal Doctrines of the Rule of Law and the Legal State (Rechtsstaat) / ed. by J. R. Silkenat, J. E. Hickey Jr., P. D. Barenboim. Cham : Springer International Publishing, 2014. 614 p. (Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice, Vol. 38).

108. Goldsworthy J. Parliamentary Sovereignty: Contemporary Debates. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 326 p.

109. Ржемовський В. М. Механізми протидії злочинам у банківській сфері в рамках взаємодії Україна – Європейський Союз з урахуванням воєнного стану // Global Directions in Scientific Research and Technological Development : матеріали 4-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Валенсія, 2–4 черв. 2025 р.). Valencia : European Open Science Space, 2025. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/06/Valencia_Spain_2.06.25.pdf.

110. Fairhurst J. Law of the European Union. 12th ed. Harlow : Pearson Education, 2018. 832 p.

111. The Oxford Handbook of International Organizations / ed. by J. K. Cogan, I. Hurd, I. Johnstone. Oxford : Oxford University Press, 2016. 1264 p.

112. Brummer C. Minilateralism: How Trade Alliances, Soft Law and Financial Engineering are Redefining Economic Statecraft. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. 230 p.

113. The FATF Recommendations: International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation (updated October 2025). Paris : Financial Action Task Force, 2025. 132 p. URL: https://www.fatf-gafi.org/.

114. FATF. Methodology for Assessing Compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT Systems. Paris : FATF, 2024. 174 p. URL: https://www.fatf-gafi.org/.

115. Parkman T. Mastering Anti-Money Laundering. London : Financial Times / Pearson Education, 2012. 320 p.

116. Kebbell S. Anti-Money Laundering Compliance and the Legal Profession. Abingdon : Routledge, 2022. 264 p. (The Law of Financial Crime).

117. MONEYVAL. Typologies Report on Laundering Proceeds. Strasbourg : Council of Europe, 2015. URL: https://www.coe.int/en/web/moneyval.

118. Core Principles for Effective Banking Supervision / Basel Committee on Banking Supervision. Basel : Bank for International Settlements, 2024. 104 p. URL: https://www.bis.org/bcbs/publ/d573.htm.

119. Basel Committee on Banking Supervision. Sound Management of Risks Related to Money Laundering and Financing of Terrorism. Basel : Bank for International Settlements, 2020 (revised). URL: https://www.bis.org/bcbs/publ/d505.htm.

120. Information Paper: Strengthening AML/CFT Name Screening Practices. Singapore : Monetary Authority of Singapore, July 2022. URL: https://www.mas.gov.sg/-/media/mas/news-and-publications/monographs-and-information-papers/information-paper-on-strengthening-amlcft-name-screening-practices.pdf.

121. Slaughter A.-M. A Global Community of Courts. Harvard International Law Journal. 2003. Vol. 44, No. 1. P. 191–219.

122. Дудоров О. О., Тертиченко Т. М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України : монографія. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

123. Egmont Group of Financial Intelligence Units. Statement of Purpose. The Hague : Egmont Group, 1997 (revised 2017). URL: https://egmontgroup.org/.

124. Egmont Group of Financial Intelligence Units. Principles for Information Exchange between Financial Intelligence Units. The Hague : Egmont Group, 2013 (revised 2025). URL: https://egmontgroup.org/.

125. Ржемовський В. М. Органи фінансової розвідки в системі протидії злочинам у фінансовій сфері // Modern Scientific Research: Theoretical and Practical Aspects : матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рига, 26–28 трав. 2025

p.). Riga : European Open Science Space, 2025. URL: https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2025/05/Riga_Latvia_26.05.25.pdf.

126. Horizontal Analysis of Mutual Evaluation Reports: Enhancing the Effectiveness of AML/CFT Systems / The Egmont Group of Financial Intelligence Units. Toronto : Egmont Group, January 2026. 45 p. URL: https://egmontgroup.org/.

127. Piatkowski M. Europe's Growth Champion: Insights from the Economic Rise of Poland. Oxford : Oxford University Press, 2018. 400 p. ISBN 978-0-19-878934-5.

128. Lowenfeld A. F. International Economic Law. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2008. 1016 p.

129. Cottier T. et al. (eds.) International Law in Financial Regulation and Monetary Affairs. Oxford : Oxford University Press, 2012. 470 p.

130. Gortsos Ch. V. The European Banking Regulation Handbook, Volume I: Theory of Banking Regulation, International Standards, Evolution and Institutional Aspects of European Banking Law. Cham : Palgrave Macmillan / Springer Nature Switzerland, 2023. 1015 p. ISBN 978-3-031-32858-9. DOI: 10.1007/978-3-031-32859-6.

131. Council Directive 91/308/EEC of 10 June 1991 on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering // Official Journal of the European Communities. 1991. L 166. P. 77–82.

132. Directive 2001/97/EC of the European Parliament and of the Council of 4 December 2001 amending Council Directive 91/308/EEC // Official Journal of the European Communities. 2001. L 344. P. 76–82.

133. Authority for Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism (AMLA). AMLA Work Programme 2025. Frankfurt am Main, July 2025. 51 p. URL: https://www.amla.europa.eu/document/download/b78bee2f-16b9-4742-a3a1-23e7aad394ab_en?filename=AMLA_Work_Programme_July+2025_0.pdf.

134. Kosta E. The Proposed Anti-Money Laundering Authority and the Future of FIU Collaboration in Europe // EU Law in the Digital Age / ed. by M. Bergström, V. Mitsilegas. Swedish Studies in European Law. Vol. 19. Oxford : Hart Publishing, 2025. P. 123–136. DOI: 10.5040/9781509981212.ch-008.

135. Regulation (EU) 2016/794 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) // Official Journal of the European Union. 2016. L 135. P. 53–114.

136. Regulation (EU) 2018/1727 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 on the European Union Agency for Criminal Justice Cooperation (Eurojust) // Official Journal of the European Union. 2018. L 295. P. 138–183.

137. Directive (EU) 2024/1260 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on asset recovery and confiscation // Official Journal of the European Union. 2024. L 1260.

138. Mitsilegas V. EU Criminal Law. 2nd ed. Oxford : Hart Publishing, 2022. xv, 757 p. (Modern Studies in European Law). ISBN 978-1-84946-458-1.

139. Eurojust Report on Money Laundering. The Hague : Eurojust, October 2022. 56 p. URL: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/eurojust-report-money-laundering-2022.pdf.

140. 19th Sanctions Package against Russia adopted by the Council of the EU on 23 October 2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/10/23/.

141. Zarate J. C. Treasury's War: The Unleashing of a New Era of Financial Warfare. New York : PublicAffairs, 2013. 512 p.

142. Mulder N. The Economic Weapon: The Rise of Sanctions as a Tool of Modern War. New Haven : Yale University Press, 2022. 448 p. DOI: 10.12987/9780300259179.

143. Ржемовський В. М. Колізія між завданнями національної системи фінансового моніторингу та адміністративною моделлю функціонування Держфінмоніторингу. Scientific Innovation: Theoretical Insights and Practical Impacts : матеріали 4-ї Міжнародної науково-практичної конференції. European Open Science Space, December 8–10, 2025. Neapoli, Italy. С. 181–184.

144. Council Regulation (EU) No 833/2014 of 31 July 2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine // Official Journal of the European Union. 2014. L 229. P. 1–11 (з наступними змінами).

145. Executive Order 14024 of April 15, 2021. Blocking Property With Respect To Specified Harmful Foreign Activities of the Government of the Russian Federation / U.S. Department of the Treasury. URL: https://ofac.treasury.gov/.

146. Kaldor M. New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era. 3rd ed. Stanford, CA : Stanford University Press, 2012. 268 p.

147. MONEYVAL. Money Laundering, Terrorism Financing and Proliferation Financing Risks and Trends Linked to Proceeds Obtained from Conflicts: Typologies Report. Strasbourg : Council of Europe, March 2026. URL: https://www.coe.int/en/web/moneyval/-/moneyval-publishes-report-on-money-laundering-terrorist-and-proliferation-financing-risks-from-conflict-proceeds-2.

148. KSE Institute. Russian Sanctions: Tracking Sanctions Evasion through Third Countries: Analytical Report. Kyiv : Kyiv School of Economics, 2025. URL: https://kse.ua/about-the-school/news/kse-institute/.

149. Münkler H. The New Wars / transl. by P. Camiller. Cambridge : Polity Press, 2005. 180 p.

150. Andreas P. Blue Helmets and Black Markets: The Business of Survival in the Siege of Sarajevo. Ithaca, NY : Cornell University Press, 2008. 232 p.

151. Shelley L. I. Dark Commerce: How a New Illicit Economy Is Threatening Our Future. Princeton, NJ : Princeton University Press, 2018. 384 p.

152. Sanctions Programs and Information related to Russia, 2022–2025 / U.S. Department of the Treasury. Office of Foreign Assets Control (OFAC). URL: https://ofac.treasury.gov/sanctions-programs-and-country-information.

153. Russian Elites, Proxies, and Oligarchs (REPO) Task Force. Joint Statement, 2022–2025. URL: https://home.treasury.gov/.

154. Council Regulation (EU) 2024/1469 of 24 May 2024 on the use of windfall revenues from the immobilised assets of the Russian Central Bank. URL: https://eur-lex.europa.eu/.

155. Council of the European Union. Decision on Extraordinary Revenue Acceleration (ERA) Loans for Ukraine, 2024–2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/.

156. Типологічне дослідження на тему: «Ризики та загрози легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму в умовах військової агресії російської федерації – 2025» / Державна служба фінансового моніторингу України. Київ, 2025. 116 с.

157. Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU), Article 215 // Official Journal of the European Union. 2012. C 326. P. 47–390.

158. Federal Financial Institutions Examination Council. Assessing Compliance with BSA Regulatory Requirements. Section 311 – Special Measures : FFIEC BSA/AML Examination Manual. URL: https://bsaaml.ffiec.gov/manual.

159. Ржемовський В. М. Крипто-механізми обходу санкцій як виклик для міжнародної AML/CFT-архітектури: кейс A7A5 та ініціатива України щодо нового регуляторного інструменту ЄС // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2026. № 1. (у друці).

160. Haack S. Evidence Matters: Science, Proof, and Truth in the Law. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. 416 p.

161. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation, GDPR) // Official Journal of the European Union. 2016. L 119. P. 1–88.

162. MONEYVAL. Thematic Review on Crypto-related ML/TF Risks and Sanctions Evasion. Strasbourg : Council of Europe, 2024. URL: https://www.coe.int/en/web/moneyval/.

163. MONEYVAL. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures – Ukraine: Fifth Round Mutual Evaluation Report. Strasbourg : Council of Europe, December 2017. URL: https://rm.coe.int/fifth-round-mutual-evaluation-report-on-ukraine/1680782396 (with subsequent Enhanced Follow-up Reports 2019, 2020, 2024).

164. Ржемовський В. М. Окремі аспекти запобігання злочинності у сфері банківської діяльності: міжнародний досвід. Наше право. 2024. № 1. С. 254–258.

165. Ржемовський В. М. Суб'єкти запобігання злочинності у банківській сфері. Європейські перспективи. 2024. № 2. С. 191–196.

166. Nollkaemper A. National Courts and the International Rule of Law. Oxford : Oxford University Press, 2011. xli, 337 p.

167. Ryder N. Financial Crime in the 21st Century: Law and Policy. Cheltenham, UK : Edward Elgar Publishing, 2011. 340 p. ISBN 978-1-84844-324-2.

168. IMF. Ukraine: Fourth Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility, Requests for Modification of a Performance Criterion, Financing Assurances Review and Monetary Policy Consultation Clause : IMF Country Report No. 24/199. Washington, D.C. : International Monetary Fund, June 2024. URL: https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2024/06/27/Ukraine-Fourth-Review-Under-the-Extended-Arrangement-Under-the-Extended-Fund-Facility-Requests-551023.

169. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту фінансової системи України від дій держави, яка здійснює збройну агресію проти України, та адаптації законодавства України до окремих стандартів FATF і вимог Директиви ЄС 2018/843 : Закон України від 04.11.2022 р. № 2736-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2736-20.

170. Біленчук П. Д., Перелигіна Р. В., Курко М. Н. та ін. Стратегія і тактика боротьби з організованою злочинністю та тероризмом. Київ : Українська академія наук, 2020. 220 с.

171. Ржемовський В. М. Окремі аспекти дослідження злочинності у банківській сфері. Правове відновлення України як потужної європейської держави через призму міжнародного досвіду : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : ДУІТ, 2024. С. 224–232.

172. Фінансове право : підручник / Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кашкарьова, Т. В. Колесник та ін. ; за заг. ред. О. М. Бандурки та О. П. Гетманець. 2-ге вид., доп. та перероб. Харків : Екограф, 2015. 500 с.

173. Державна служба фінансового моніторингу України. Діяльність ПФР України в умовах воєнного стану: звіт про заходи з протидії фінансуванню агресії та відстеження активів. Київ : ДСФМУ, 2023. 56 с. URL: https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/robota-v-umovax-voyennogo-stanu.html.

174. Guernsey Financial Services Commission. Handbook on Countering Financial Crime (AML/CFT/CPF). St Peter Port : GFSC, 4 March 2026. 458 p. URL: https://www.gfsc.gg/commission/financial-crime/handbook-on-countering-financial-crime-AML/CFT/CPF.

175. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу : затверджене постановою Правління Національного банку України № 65 від 19.05.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20.

176. Дропа Я. Б., Тесля С. М., Піхоцька М. Р. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2021. Вип. 37. С. 35–43. URL: https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-37-5.

177. Тертишник В. М. Теорія доказів : підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / К. В. Антонов, О. В. Сачко, В. М. Тертишник, В. Г. Уваров ; за заг. ред. В. М. Тертишника. Київ : Алерта, 2015. 293 с.

178. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 29. Ст. 238. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14.

179. Ржемовський В. М. Спеціальний орган розслідування злочинів у банківській сфері: за і проти. Modern Science is the Connection Between Scientific Research and Economic Development : матеріали 1-ї Міжнародної науково-практичної

конференції. European Open Science Space, February 10–12, 2025. Львів, Україна. С. 30–33.

180. MONEYVAL. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures – Poland: 2nd Enhanced Follow-up Report and Technical Compliance Re-Rating. Strasbourg : Council of Europe, 2024. URL: https://www.coe.int/en/web/moneyval/jurisdictions/poland.

181. MONEYVAL. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures – Estonia: 2nd Enhanced Follow-up Report and Technical Compliance Re-Rating. Strasbourg : Council of Europe, September 2025. URL: https://rm.coe.int/moneyval-2025-22-ee-5th-round-2nd-fur/48802a56f5.

182. MONEYVAL. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures – Czech Republic: 3rd Enhanced Follow-up Report and Technical Compliance Re-Rating. Strasbourg : Council of Europe, 2024. URL: https://www.coe.int/en/web/moneyval/jurisdictions/czech-republic.

183. Rzhemovskyi V. M. International mechanisms of crime prevention in the field of banking. Право.UA. 2024. № 1. С. 198–202.

184. Husa J. Traditional Methods. In: The Cambridge Handbook of Comparative Law / ed. by M. Siems, P. J. Yap. Cambridge : Cambridge University Press, 2024. P. 15–31. DOI: 10.1017/9781108914741.004.

185. Cohn M. Legal Transplants: A Theoretical Framework and a Case Study from Public Law. In: The Cambridge Handbook of Comparative Law / ed. by M. Siems, P. J. Yap. Cambridge : Cambridge University Press, 2024. P. 426–452. DOI: 10.1017/9781108914741.025.

186. Ustawa z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (про протидію відмиванню коштів та фінансуванню тероризму) : Закон Республіки Польща № 723 (зі змінами та доповненнями). URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000723.

187. Komisja Nadzoru Finansowego. Stanowisko UKNF w sprawie stosowania podejścia opartego na ryzyku (risk-based approach) w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. Warszawa : KNF, 2024.

188. Kodeks karny: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. // Dziennik Ustaw. 1997. Nr 88. Poz. 553 (зі змінами та доповненнями). URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970880553.

189. MONEYVAL. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures – Poland : 6th Round Mutual Evaluation Report. Strasbourg : Council of Europe, 2024. URL: https://www.coe.int/en/web/moneyval/jurisdictions/poland.

190. Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus (RahaPTS) - Закон Естонської Республіки «Про запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму» від 26.10.2017 р. (з актуальними змінами). URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/517112017003/consolide.

191. Raudla R., Juuse E., Cepilovs A. Policy learning from crisis in financial regulation and supervision: comparative analysis of Estonia, Latvia and Sweden // Journal of Baltic Studies. 2019. Vol. 50, No. 4. P. 495–514. DOI: 10.1080/01629778.2019.1681126.

192. Rahapesu Andmebüroo. Rahapesu Andmebüroo tegevusaruanne 2023 / Estonian Financial Intelligence Unit Annual Report 2023. Tallinn : RAB, 2024.

193. Minto A. Approaching the Danske Bank Scandal in a "Tragedy of the Commons" Perspective: Implications for Anti-Money Laundering Institutional Design and Regulatory Reforms in Europe. European Company and Financial Law Review. 2022. Vol. 19, No. 2. P. 327–352.

194. Ministry of Finance of the Republic of Estonia. National Money Laundering and Terrorist Financing Risk Assessment 2025 / Ministry of Finance in cooperation with the Financial Intelligence Unit and the AML/CFT Committee. Tallinn, 18 December 2025. URL: https://www.fin.ee/sites/default/files/documents/2025-12/NRA%202025%20ML%20Report_ENG_18.12.pdf .

195. MONEYVAL. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures – Estonia : 5th Round Mutual Evaluation Report. Strasbourg : Council of Europe, 2022. URL: https://www.coe.int/en/web/moneyval/jurisdictions/estonia.

196. Zákon č. 253/2008 Sb., o některých opatřeních proti legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu (Закон Чеської Республіки № 253/2008 Sb. «Про

деякі заходи проти легалізації доходів від злочинної діяльності та фінансування тероризму»), 5 червня 2008 р. (зі змінами). URL: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-253.

197. MONEYVAL. Practice of Using Virtual Assets, Virtual Asset Service Providers in Money Laundering, Terrorist Financing and Sanctions Evasion: 2nd Typologies Report. MONEYVAL(2025)26. Strasbourg : Council of Europe, December 2025. URL: https://rm.coe.int/moneyval-2025-26-typologies/48802a9b30.

198. MONEYVAL. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures – Czech Republic : 5th Round Mutual Evaluation Report. Strasbourg : Council of Europe, 2023. URL: https://www.coe.int/en/web/moneyval/jurisdictions/czech-republic.

199. Caffera G., Momberg R., Morales M. E. Legal Transplants: A Case Study of Private Law in Its Historical Context. In: The Cambridge Handbook of Comparative Law / ed. by M. Siems, P. J. Yap. Cambridge : Cambridge University Press, 2024. P. 453–474. DOI: 10.1017/9781108914741.026.

200. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідності актам права Європейського Союзу та відповідним критеріям, встановленим Європейською платіжною радою, з метою приєднання України до Єдиної зони платежів у євро (SEPA) : проєкт Закону України від 30.04.2025 р. № 13233 (перереєстрований у грудні 2025 р. як № 14327). URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56317.

201. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія / П. П. Андрушко, О. С. Бакумов, Ю. В. Баулін та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ : Компанія BAITE, 2024. 494 с.

202. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) // Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1689. URL: http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj.

203. Directive (EU) 2019/1153 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 laying down rules facilitating the use of financial and other information for the prevention, detection, investigation or prosecution of certain criminal offences, and repealing Council Decision 2000/642/JHA // Official Journal of the European Union. 2019. L 186, 11.07.2019. P. 122–137. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2019/1153/oj.

204. van Roomen T. Cross-Border Evidence Gathering in Criminal Crypto Investigations: A Case Study of the Netherlands. Tilburg Law Review. 2025. Vol. 30, Issue 2. P. 120–146. DOI: 10.5334/tilr.423.

205. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility // Official Journal of the European Union. 2024. L 1, 29.02.2024. URL: http://data.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj.

206. Bradford A. The Brussels Effect: How the European Union Rules the World. New York : Oxford University Press, 2020. 424 p. ISBN 978-0-19-008858-3. DOI: 10.1093/oso/9780190088583.001.0001.

207. Гуторова Н. О. Злочини проти державних фінансів України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 427 с.

208. Баулін Ю. В. Кримінальне право. Харків, 2010.

209. Тацій В. Я. Кримінальне право України: Особлива частина. Харків, 2015.

210. Вакулик О. С. Початковий етап розслідування шахрайства у банківській сфері : навчальний посібник. Київ, 2012. 140 с.

211. Шепітько В. Ю. (ред.) Криміналістика : підручник. Харків : Право, 2019.

212. Примостка Л. О. та ін. Управління банківськими ризиками : підручник. Київ : КНЕУ, 2018. 536 с.

213. Варцаба В. І., Заславська О. І. Сучасне банківництво: теорія і практика : навчальний посібник. Ужгород : Говерла, 2018. 364 с.

214. Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2003. 44 с.

215. Sutherland E. H. White-Collar Criminality // American Sociological Review. 1940. Vol. 5, No. 1. P. 1–12.

216. Klip A. European Criminal Law: An Integrative Approach. 4th ed. Cambridge : Intersentia, 2021.

217. Brooks G. Criminology of Corruption: Theoretical Approaches. London : Palgrave Macmillan, 2016. 233 p.

218. Carloni E., Gnaldi M. (eds.) Understanding and Fighting Corruption in Europe. Cham : Springer, 2021. 150 p.

219. Della Porta D., Vannucci A. The Hidden Order of Corruption: An Institutional Approach. Farnham : Ashgate, 2012. 316 p.

220. Levi M., Reuter P., Halliday T. C. Can the AML system be evaluated without better data? // Crime, Law and Social Change. 2018. Vol. 69, No. 2. P. 307–328. DOI: https://doi.org/10.1007/s10611-017-9757-4.

221. ComplyAdvantage. The State of Financial Crime 2025: Global Compliance Trends and Cybersecurity Risks. London : ComplyAdvantage, 2025. 68 p. URL: https://complyadvantage.com/insights/the-state-of-financial-crime-2025/.

222. KPMG. Global Banking Fraud Survey. Amstelveen : KPMG International Cooperative, 2019. 36 p. URL: https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2019/05/global-banking-fraud-report.pdf.

223. Report on the use of AML/CFT SupTech tools by competent authorities. Paris : European Banking Authority, 2025. URL: https://www.eba.europa.eu/.

224. Клочко А. М. Злочини у сфері банківської діяльності. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2011. № 2 (5). С. 101–105. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/24647.

225. Wolfsberg Guidance on a Risk Based Approach for Managing Money Laundering Risks. The Wolfsberg Group, 2006 (updated 2021). 24 p. URL: https://www.wolfsberg-principles.com/sites/default/files/wb/Wolfsberg_RBA_Guidance_2021.pdf.

226. Національний банк України. Звіт з огляду інфраструктури фінансового ринку за 2024 рік. Київ : НБУ, 2025. 48 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FMI_review_2024.pdf.

227. Decoding the Shadow of Money: The 2024 Europol Financial and Economic Crime Threat Assessment. The Hague : Europol (EFECC), 2024. 84 p. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Europol_Financial_and_Economic_Crime_Threat_Assessment_2024.pdf.

228. Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2024 / Europol. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2024. 84 p. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/IOCTA_2024.pdf .

229. Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing // Official Journal of the European Union. 2005. L 309. P. 15–36.

Додаток А

Таблиця А.1

ПІДСУМКИ АНКЕТУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКИХ ПОВ'ЯЗАНА З РОЗСЛІДУВАННЯМ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Опитування проводилося у м. Києві, м. Житомирі, Київській, Житомирській, Кіровоградській, Рівненській, Чернігівській та Черкаській областях.

В анкетуванні взяло участь 388 респондентів.

Методологічний паспорт опитування. Анкетування має експертно-прикладний характер і використовується як допоміжна емпірична база дисертаційного дослідження для виявлення професійного сприйняття проблем протидії кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності.

До вибірки включено фахівців, діяльність яких пов’язана з розслідуванням, процесуальним супроводом, фінансовим моніторингом, кібербезпекою, судовою, адвокатською або банківською комплаєнс-практикою. Відповіді узагальнено без персоніфікації респондентів. Отримані результати не підміняють офіційну кримінальну, судову чи фінансово-моніторингову статистику, а відображають узагальнену професійну оцінку відповідних ризиків, інституційних прогалин і напрямів удосконалення міжнародної та національної системи протидії. Відсоткові показники розраховано від загальної кількості респондентів (n = 388) і округлено до цілих значень; можливі незначні відхилення суми від 100 % зумовлені округленням.

№	Запитання	Варіанти відповідей	Осіб	%
БЛОК І. СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ВИБІРКИ				
1.	Стать	Чоловіча	306	79 %
		Жіноча	82	21 %
2.	Вік	від 20 до 35 років	111	27 %
		від 35 до 60 років	277	73 %
3.	Стаж роботи у правоохоронних органах	До 3 років	38	10 %
		3 5 років	57	15 %
		5 10 років	60	16 %
		10 15 років	65	21 %
		Понад 15 років	168	43 %

4.	Ваш підрозділ (основна спеціалізація):	Розслідування економічних злочинів / БЕБ	142	37 %
		Фінансовий моніторинг / НАБУ	68	17 %
		Кіберзлочини / кіберполіція	44	11 %
		Прокуратура (нагляд у кримінальних провадженнях)	78	20 %
		Інше (суд, адвокатура, банківський комплаєнс)	56	14 %
БЛОК ІІ. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ				
5.	Чи потрібно виокремлювати у контексті кримінальної політики міжнародне співробітництво, що включає міжнародну злочинність у сфері банківської діяльності, як об'єкт цілеспрямованого впливу держав та запобігання їй?	Так	299	77 %
		Ні	70	18 %
		Ваш варіант	19	5 %
6.	Чи доцільно дотримуватись єдиної концепції міжнародної діяльності, створення узгодженої правової основи та реформування організаційної структури співпраці у запобіганні злочинності у банківській сфері?	Так	268	69 %
		Ні	81	21 %
		Ваш варіант	39	10 %
7.	Чи вважаєте Ви ефективними наявні механізми міжнародного співробітництва у протидії злочинності у банківській сфері (Інтерпол, Europol, FATF, MONEYVAL тощо)?	Достатньо ефективними	54	14 %
		Частково ефективними,	252	65 %

		потребують реформування		
		Неефективними	62	16 %
		Ваш варіант	20	5 %
8.	Чи потрібно впроваджувати Меморандум про міжнародне співробітництво у сфері протидії злочинності у банківській сфері?	Так	272	70 %
		Ні	74	19 %
		Ваш варіант	42	11 %
БЛОК ІІІ. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ТА ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ				
9.	Чи потрібно за критерієм виду об'єкта відносин виділяти банківські, податкові, бюджетні, валютні проступки та делікти у сфері обов'язкового страхування для класифікації банківської злочинності?	Так	299	77 %
		Ні	43	11 %
		Ваш варіант	46	12 %
10.	Чи доцільно вводити в доктрину кримінального права положення про те, що запобігання злочинності у банківській сфері є важливою частиною співпраці держав на глобальному, регіональному та національному рівнях?	Так	341	88 %
		Ні	39	10 %
		Ваш варіант	8	2 %
11.	Чи потрібно доповнити КК України ст. 231-1 «Ненадання комерційної або банківської інформації»?	Так	272	70 %
		Ні	74	19 %
		Ваш варіант	42	11 %
12.	Чи потрібно іноземців у кримінальних провадженнях щодо злочинності у банківській сфері розглядати як спеціальних суб'єктів?	Так, з урахуванням зарубіжного досвіду	241	62 %
		Так, з урахуванням прогалин у законодавстві	101	26 %

		Не потрібно	46	12 %
БЛОК IV. НОВІ МЕХАНІЗМИ, ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ (питання 13–18)				
13.	*Чи є ефективними, на Вашу думку, стандарти FATF та директиви ЄС (зокрема 6AMLD) як інструменти протидії злочинності у банківській сфері України?*	Так, цілком ефективні і потребують лише імплементації	112	29 %
		Ефективні, але потребують адаптації до українських реалій	198	51 %
		Недостатньо ефективні для умов воєнного стану	62	16 %
		Ваш варіант	16	4 %
14.	*Чи потрібно розширити перелік предикатних злочинів у ст. 209 КК України відповідно до вимог Шостої Директиви ЄС з протидії відмиванню грошей (6AMLD), зокрема включивши кіберзлочини, корупцію та шахрайство з банківськими ресурсами?*	Так, необхідно	287	74 %
		Частково, лише окремі склади	78	20 %
		Ні	23	6 %
15.	*Чи є кіберзлочини проти банківських інформаційних систем та шахрайство з використанням криптоактивів суттєвою загрозою для банківської безпеки України?*	Так, і вони вже становлять домінуючу загрозу	217	56 %
		Так, але ця загроза ще не є домінуючою	140	36 %
		Ні, традиційні форми злочинності небезпечніші	31	8 %

16.	*Чи потрібно запровадити спеціалізований підрозділ у структурі БЕБ або НАБУ для протидії злочинності у банківській сфері, що взаємодіяв би з Europol, ЕРРО та MONEYVAL?*	Так, необхідний окремий підрозділ	264	68 %
		Достатньо посилення наявних підрозділів	89	23 %
		Ні, наявна структура є достатньою	35	9 %
17.	*Чи є актуальним запропонований авторський підхід до визначення трирівневої концептуальної моделі протидії злочинності у банківській сфері (нормативний, інституційний, операційний рівні)?*	Так, і він відповідає сучасним вимогам	225	58 %
		Так, але потребує доопрацювання	128	33 %
		Ні	35	9 %

Примітки:

1. Скорочення: БЕБ Бюро економічної безпеки України; НАБУ Національне антикорупційне бюро України; FATF Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей; 6AMLD Шоста Директива ЄС з протидії відмиванню грошей; Europol Агентство ЄС з правоохоронного співробітництва; ЕРРО Прокуратура ЄС; MONEYVAL Комітет експертів Ради Європи з оцінки AML/CFT-заходів; ЄАПМБР Єдина аналітична платформа моніторингу банківських ризиків (авторська пропозиція).

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1
СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА
(авторська розробка на основі чинного КК України, 6AMLD, FATF Recommendations, MiCA)

Група / підгрупа	Підстава виокремлення	Склад кримінального правопорушення	Стаття КК України / нормативна підстава	Характер / примітка
ГРУПА І. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (Розділ VII КК України, ст. 199–235)				
1.1. Незаконна банківська діяльність та порушення порядку функціонування банків				
Порушення ліцензійного порядку та встановлених вимог щодо функціонування банків	Підривають стабільність банківської системи	- незаконна банківська діяльність без ліцензії / з порушенням умов – фіктивне банкрутство банку – умисне доведення банку до неплатоспроможності – шахрайство з фінансовими ресурсами банку – порушення порядку здійснення операцій з електронними грошима	ст. 202 КК ст. 218 КК ст. 218-1 КК ст. 222 КК ст. 200 КК	Безпосередньо підривають стабільність банківської системи
1.2. Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом (відмивання коштів)				
Порушення AML/CFT-стандартів; предикатний злочин за 6AMLD	Транснаціональний характер; потребує уточнення ст. 209 КК відповідно до 6AMLD	- легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом – приховування або маскування незаконного походження активів – використання банківської системи для легалізації злочинних коштів – легалізація через криптовалютні активи та цифрові платіжні інструменти *	ст. 209 КК ст. 209 КК ст. 209 КК ст. 209 КК; FATF Rec.15 *	Транснаціональний характер; потребує уточнення ст. 209 відповідно до 6AMLD * «de lege ferenda»
1.3. Фінансування тероризму та розповсюдження ЗМЗ через банківські канали				
Порушення міжнародних	Посилена актуальність в	- фінансування тероризму через банківську систему – фінансування розповсюдження зброї	ст. 258-5 КК ст. 258-5 КК ст. 258-5 КК	Посилена актуальність в умовах воєнного стану * потребує

Група / підгрупа	Підстава виокремлення	Склад кримінального правопорушення	Стаття КК України / нормативна підстава	Характер / примітка
зобов'язань; предикатний злочин за FATF та 6AMLD	умовах воєнного стану та санкцій проти РФ	масового знищення – використання банківської системи в інтересах держави-агресора – порушення режиму санкцій та заморожування активів *	Резолюції РБ ООН; Закон №1644-VII *	окремого нормативного врегулювання
1.4. Злочини у сфері обігу цінних паперів та банківської звітності				
Порушення встановленого порядку обігу цінних паперів та фінансової звітності	Підривають інформаційну прозорість банківського сектору	- порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів – маніпулювання на фондовому ринку з використанням банківських інструментів – надання завідомо неправдивої інформації у банківській звітності *	ст. 223-2 КК ст. 222-1 КК * «de lege ferenda»	Підривають інформаційну прозорість банківського сектору
ГРУПА II. Кримінальні правопорушення, що посягають на нормальне функціонування банківських установ та стабільність банківської системи (Розділи VI, XVII КК України)				
2.1. Привласнення та розтрата банківських активів службовими особами				
Зловживання службовими повноваженнями; посягання на майно банківської установи	Висока латентність; внутрішній характер	- привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – шахрайство з використанням посадових повноважень банківського службовця – видача завідомо безнадійних кредитів з особистою вигодою – участь банківського службовця у злочинному угрупованні *	ст. 191 КК ст. 190 КК ст. 222 КК ст. 255 КК *	Завдають прямої шкоди банківській установі та вкладникам
2.2. Корупційні злочини у банківській сфері				
Підкуп, зловживання впливом, конфлікт інтересів у банківській діяльності	Тісно пов'язані з відмиванням коштів; * потребують законодавчого врегулювання	- прийняття пропозиції або одержання неправомірної вигоди службовою особою банку – зловживання впливом при прийнятті рішень про кредитування – приховування кінцевого бенефіціарного власника банківського рахунку *	ст. 368 КК ст. 369-2 КК * 6AMLD; FATF * FATF Rec.10	Тісно пов'язані з відмиванням коштів * потребують законодавчого врегулювання

Група / підгрупа	Підстава виокремлення	Склад кримінального правопорушення	Стаття КК України / нормативна підстава	Характер / примітка
		– порушення вимог щодо ідентифікації клієнтів (KYC) *		
2.3. Підроблення банківських документів та платіжних засобів				
Фальсифікація документів та платіжних інструментів у банківській сфері	Обов'язкова ознака багатьох схем банківського шахрайства	- підроблення банківських документів – незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та електронними грошима – службове підроблення банківської документації – підроблення цифрових банківських документів та електронних підписів *	ст. 358 КК ст. 200 КК ст. 366 КК * «de lege ferenda»	Обов'язкова ознака багатьох схем банківського шахрайства
ГРУПА III. Кримінальні правопорушення, що порушують економічні права споживачів банківських послуг (Розділи VI, XVI КК України)				
3.1. Шахрайство та заподіяння майнової шкоди клієнтам банку				
Обман або зловживання довірою клієнтів банківських установ	Масові злочини; висока латентність у сегменті цифрових послуг	- шахрайство з банківськими картками та рахунками – заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою – шахрайство з використанням методів соціальної інженерії (vishing, phishing, smishing) – шахрайство з псевдоінвестиційними банківськими продуктами	ст. 190 КК ст. 192 КК ст. 190 КК ст. 190 КК	Масові злочини; висока латентність у сегменті цифрових послуг
3.2. Кіберзлочини у банківській сфері (цифровий вимір)				
Несанкціонований доступ до банківських інформаційних систем; цифровий обман клієнтів	Транснаціональний характер; стрімке зростання в умовах цифровізації та воєнного стану	- несанкціоноване втручання в роботу банківських комп'ютерних систем та мереж – розповсюдження шкідливого ПЗ для атак на банківські системи – шахрайство з використанням криптоактивів та технологій DeFi – маніпулювання алгоритмами	ст. 361 КК ст. 361-1 КК ст. 190 КК; FATF Rec.15 ст. 361 КК * ст. 361 КК * Новий склад *	Транснаціональний характер; стрімке зростання в умовах цифровізації та воєнного стану; потребує окремого складу КК

Група / підгрупа	Підстава виокремлення	Склад кримінального правопорушення	Стаття КК України / нормативна підстава	Характер / примітка
		автоматизованих платіжних систем * – атаки на системи дистанційного банківського обслуговування *		
3.3. Злочини організованих злочинних угруповань з використанням банківської системи				
Організована злочинна діяльність, що використовує банківські установи як інструмент або об'єкт посягання	Найвищий ступінь суспільної небезпеки; потребує координації БЕБ–НАБУ–Europol	- шахрайство з банківськими ресурсами організованими групами за участю інсайдерів – організоване відмивання через рахунки підставних юридичних осіб – транснаціональні схеми з використанням кореспондентських рахунків – незаконне заволодіння банківськими активами через офшорні схеми	ст. 190, 255 КК ст. 209, 255 КК ст. 209 КК; FATF ст. 191 КК	Найвищий ступінь суспільної небезпеки; потребує координації БЕБ–НАБУ–Europol
ГРУПА IV. Злочини, що підлягають криміналізації («de lege ferenda») або потребують законодавчого уточнення в умовах воєнного стану та євроінтеграції				
4.1. Незаконне використання міжнародної фінансової допомоги через банківські канали				
Специфічна для воєнного часу форма злочинності; ризик зловживань при управлінні відновлювальними фондами (Ukraine Facility, МВФ)	Пряма взаємодія з EPPO, OLAF, Eurojust; рекомендації МВФ	- незаконне заволодіння або нецільове використання коштів міжнародної фінансової допомоги через банківські рахунки – шахрайство при отриманні міжнародних грантів і кредитів у банківській системі – відмивання коштів відновлювальної допомоги через підставні структури – корупція при адмініструванні фондів Ukraine Facility і Ukraine Reconstruction Fund *	Новий склад КК * ст. 190 КК (за аналогією) ст. 209 КК Новий склад *; EPPO Reg.	Підпадає під юрисдикцію EPPO після вступу України до ЄС; потребує окремої криміналізації та узгодження з OLAF і Eurojust * «de lege ferenda»
4.2. Відповідальність юридичних осіб за злочини у банківській сфері (нова стаття КК; узгодження зі ст. 96-2 КК)				
Вимога 6AMLD щодо криміналізації	Відповідно до 6AMLD; передбачає	- шахрайство у банківській сфері із заподіянням значної шкоди (юридична особа) – легалізація	Нова стаття КК * (ст. 96-2 КК – спеціальна	Відповідно до 6AMLD та польсько-континентальної

Група / підгрупа	Підстава виокремлення	Склад кримінального правопорушення	Стаття КК України / нормативна підстава	Характер / примітка
юридичних осіб за банківські злочини; чинне законодавство не охоплює типові банківські злочини в цьому контексті	майнові санкції (кратний штраф) та примусову ліквідацію юридичної особи	злочинних доходів із використанням банківських рахунків юридичної особи – кібератаки проти банківської IT-інфраструктури (корпоративні) – систематичне порушення вимог AML/CFT-комплаєнсу	конфіскація застосовується паралельно) Нова стаття КК * Нова стаття КК *	моделі (підрозділ 3.3 дисертації) Ст. 96-2 КК – спеціальна конфіскація – застосовується як самостійний інструмент поряд з відповідальністю юридичної особи * «de lege ferenda»
4.3. Злочини у сфері обігу криптоактивів через банківські канали				
Нові форми злочинності, пов'язані з цифровізацією фінансових послуг; FATF Rec.15; MiCA (Регламент ЄС 2023/1114)	Стрімке зростання; потребує імплементації MiCA та FATF Rec.15 у КК України	- шахрайство з використанням криптовалютних активів через банківські платформи – відмивання коштів через криптовалютні транзакції з виходом у банківську систему – маніпулювання алгоритмами торгівлі криптоактивами через банківські рахунки * – порушення travel rule при криптотранзакціях понад встановлений поріг *	ст. 190 КК; MiCA * ст. 209 КК; FATF Rec.15 Новий склад * Новий склад *; TFR ЄС 2023/1113	Стрімке зростання; потребує імплементації MiCA і FATF Rec.15 * «de lege ferenda»

Примітки:

1. У таблиці використовуються такі умовні позначення: * – склади, що потребують законодавчого врегулювання або уточнення («de lege ferenda» – авторські пропозиції); КК – Кримінальний кодекс України.
2. Група IV охоплює злочини, які ще не повною мірою криміналізовані в Україні, однак є предикатними за 6AMLD та Рекомендаціями FATF. Включення цих складів до КК України є одним із ключових завдань нормативного рівня авторської концептуальної моделі (підрозділ 3.3 дисертації).
3. Підгрупа 4.2: ст. 96-2 КК (спеціальна конфіскація) застосовується як самостійний інструмент поряд із кримінальною відповідальністю юридичної особи, що запроваджується окремою новою статтею КК відповідно до польсько-континентальної моделі (підрозділ 3.3).
4. Класифікація побудована на основі авторського підходу (підрозділ 1.3 дисертації): Група I – правовідносини у сфері господарювання; Група II – правовідносини стабільного функціонування банківських установ; Група III – правовідносини захисту прав споживачів банківських послуг; Група IV – перспективна («de lege ferenda»).
5. Скорочення: 6AMLD – Директива ЄС 2018/1673; FATF – Група з розробки фінансових заходів; MiCA – Регламент ЄС 2023/1114; TFR – Transfer of Funds Regulation ЄС 2023/1113; ЕРРО – Прокуратура ЄС; OLAF – Європейський офіс з боротьби з шахрайством; БЕБ – Бюро економічної безпеки України; НАБУ – Національне антикорупційне бюро України.

ДОДАТОК В

Таблиця В.1
ПОРІВНЯЛЬНА МАТРИЦЯ AML/CFT-СИСТЕМ: УКРАЇНА, ПОЛЬЩА, ЕСТОНІЯ, ЧЕХІЯ
(авторська розробка на основі матеріалів підрозділу 3.2 дисертації)

Параметр порівняння	Україна	Польща	Естонія	Чехія
I. НОРМАТИВНА БАЗА ТА РІВЕНЬ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДИРЕКТИВ ЄС				
Основний AML/CFT-закон	Закон №361-IX від 06.12.2019 (набрав чинності 28.04.2020); Закон №2736-IX від 16.11.2022 (воєнні адаптації)	Ustawa o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu 2018 р. (ред. 2021, 2023)	Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus (RahaPTS), ред. 2022, 2024	Zákon č. 253/2008 Sb. (ред. 2020, 2021, 2022)
Імплементація AML-директив ЄС	4AMLD ✓ / 5AMLD частково ✓ / 6AMLD ✗ / AMLR 2024 ✗	4AMLD ✓ / 5AMLD ✓ / 6AMLD ✓ (2022) / AMLR 2024 – в процесі	4AMLD ✓ / 5AMLD ✓ / 6AMLD ✓ (2022) / AMLR 2024 – в процесі	4AMLD ✓ / 5AMLD ✓ / 6AMLD ✓ (2022) / AMLR 2024 – в процесі
Кримінальна відповідальність юридичних осіб	Відсутня (ст. 96-2 КК – лише спеціальна конфіскація); проєкт закону не прийнято	Ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych 2002 р. (ред. 2022); санкція до 5% обороту	KarS §394; кримінальна відповідальність ЮО з 2022 р.; стандарт «ought to have known»	Zákon č. 418/2011 Sb. про відповідальність юридичних осіб; санкція – ліквідація або штраф
Конфіскаційний механізм	Ст. 59, ст. 96-2 КК; NCB-конфіскація формально наявна; практика обмежена; Директива 2024/1260 не імплементована	Кодекс карний Польщі; przepadek równowartości (конфіскація еквівалентної вартості) активно застосовується; Директива 2024/1260 – в процесі	KarS §83-§83²; розширена конфіскація з 2022 р.; Директива 2024/1260 – в процесі	§70 KK ČR; активна конфіскація еквівалентної вартості; 150+ рішень/рік
Регулювання CASP / криптоактивів	Закон «Про віртуальні активи» 2022 р. (не набрав чинності); ЗП №10225-д прийнятий за основу вересень 2025 р.; MiCA – не	Обов'язкова реєстрація CASP з 2021 р.; MiCA – в процесі; travel rule – запроваджено 2023 р.	Обов'язкова реєстрація CASP з 2020 р.; MiCA повністю; travel rule – запроваджено 2023 р.	CASP-реєстр з 2021 р. (один з перших у ЦСЄ); MiCA – в процесі; travel rule – 2024 р.

Параметр порівняння	Україна	Польща	Естонія	Чехія
	імплементовано; travel rule – відсутній			
UBO-реєстр	Публічний реєстр МЮ; якість і повнота даних - незадовільна (критика ЄС); UBO-реєстр публічно доступний	Centralny Rejestr Beneficjentów Rzeczywistych (CRBR); доступ обмежено після 2022 р.	Äriregister + окремий UBO-реєстр; закритий з обмеженим доступом після 2022 р.	Evidence skutečných majitelů; закритий режим після 2022 р.; якість верифікації – висока
II. ІНСТИТУЦІЙНА МОДЕЛЬ FIU ТА НАГЛЯДОВА АРХІТЕКТУРА				
Підрозділ фінансової розвідки (FIU)	ДСФМУ (Державна служба фінансового моніторингу України); адміністративний тип; підпорядкована КМУ через Мінфін	GIIF (Generalny Inspektor Informacji Finansowej); адміністративний тип; підпорядкований Мінфіну	RAB (Rahapesu Andmebüroo); адміністративний тип; підпорядкований Мінфіну	FAÚ (Finanční analytický útvar); адміністративний тип; підпорядкований Мінфіну
Модель нагляду за банками	НБУ – інтегрований AML/CFT + пруденційний нагляд; відповідно до Принципу 29 BCBS	KNF (Komisja Nadzoru Finansowego) – AML/CFT-нагляд за банками; GIIF – за DNFBP (бімодальна модель)	FSA (Finantsinspektsioon) – інтегрований AML/CFT + пруденційний нагляд (реформована після скандалу Danske Bank)	ČNB (Česká národní banka) – банки та фінансові установи; FAÚ – DNFBP (двоголова модель)
DNFBP-нагляд	ДСФМУ + МЮ (нотаріуси) + Мінфін (аудитори) + НКЦПФР; координація слабка; секторальні ризик-оцінки відсутні	GIIF – централізований нагляд за DNFBP; секторальні ризик-профілі; NRA 2019, 2022, 2025; розвинена система	FSA – AML/CFT-нагляд за DNFBP; реформована методологія після Danske Bank	FAÚ – централізований DNFBP-нагляд; найширше коло зобов'язаних суб'єктів у ЦСЄ (криптообмінники, арт-дилери)
Членство у міжнародних мережах	Егмонтська група ✓; CARIN ✓; REPO Task Force ✓; FIU.NET ✗	Егмонтська група ✓; CARIN ✓; FIU.NET ✓; Europol EFECC ✓	Егмонтська група ✓; Балтійська AML-мережа ✓; FIU.NET ✓; Europol EFECC ✓	Егмонтська група ✓; CARIN ✓; FIU.NET ✓; Europol EFECC ✓

Параметр порівняння	Україна	Польща	Естонія	Чехія
Технологічний рівень FIU	Нижче середнього ЄС; ручна обробка переважної частини SAR; AI-інструменти відсутні; goAML базовий	Середній рівень; частково автоматизована обробка SAR; обмежений AI; goAML	Найвищий у Балтійському регіоні; AI/ML для аналізу SAR; автоматична пріоритизація; цифрова інтеграція з реєстрами	Вище середнього; «пакетний» аналітичний підхід; blockchain-аналітика для CASP
Feedback loop (зворотній зв'язок FIU → правоохоронці)	Відсутній (нормативно не закріплений)	Закріплений нормативно; регулярні звіти правоохоронців до GIIF	Закріплений нормативно; RAB отримує дані про результати кожної справи	Частково закріплений; FAÚ – прокуратура: регулярні оперативні наради
III. ПРАВОЗАСТОСОВНА СТАТИСТИКА (дані за 2023 р.)				
Кількість SAR / повідомлень від СПФМ	600 000+ повідомлень від СПФМ; 55 000 SAR	~18 500 SAR (GIIF, 2023)	~12 000 SAR (RAB, 2023)	~9 500 SAR (FAÚ, 2023)
Матеріали, передані до правоохоронних органів	2 800+ матеріалів (ДСФМУ, 2023)	~1 200 матеріалів (GIIF, 2023)	~650 матеріалів (RAB, 2023)	~480 матеріалів (FAÚ, 2023); «пакетний» формат
Кількість обвинувальних вироків за відмивання	20–50 вироків/рік (ст. 209 КК)	200+ вироків/рік (ст. 299 KK PL)	35–60 вироків/рік (зростання після реформи 2018–2022)	80–120 вироків/рік (§216 KK ČR)
Конфіскація злочинних активів	₴42 млрд заморожених активів (2023); конфіскація за рішенням суду – суттєво нижча	Активне застосування przepadek równowartości; статистика конфіскацій – провідна в ЦСЄ	~€85 млн конфіскованих активів (2023); зростання після реформ FSA	150+ рішень про конфіскацію/рік; середній розмір – вищий ніж в Україні
Конверсія: матеріали → вироки	Низька (~1–2%)	Висока (~17%)	Середня (~9%), зростає	Вище середньої (~25% пакетний метод)
IV. ОЦІНКИ MONEYVAL / FATF ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ СТАТУС				
Остання оцінка MONEYVAL/FATF	MONEYVAL 5-й раунд 2017; Enhanced Follow-Up 2019–	MONEYVAL 5-й раунд 2022; загальна оцінка – «значна	MONEYVAL 5-й раунд 2022; висока оцінка після реформ post-Danske Bank	MONEYVAL 5-й раунд 2023; оцінка вище середнього за IO; критика DNFBP і MLA

Параметр порівняння	Україна	Польща	Естонія	Чехія
	2020; наступний раунд очікується 2025–2026	ефективність» за більшістю IO		
Ключові IO-оцінки (FATF Immediate Outcomes)	IO.1 «суттєва»; IO.6–7 «помірна»; IO.8, IO.10 «низька ефективність»	IO.1, IO.6, IO.7 «суттєва»; IO.8 «помірна»; IO.10 «суттєва»	IO.1, IO.6 «суттєва» (після реформ); IO.8 «помірна»; IO.10 «суттєва»	IO.1 «суттєва»; IO.6–7 «помірна/суттєва»; IO.8 «помірна»
Статус щодо ЄС	Держава-кандидат на членство в ЄС з 23.06.2022; скринінг Глав 4, 9, 24 – 2023–2024	Держава – член ЄС з 2004 р.; повне членство в AMLA, FIU.NET, Europol, EPPO	Держава – член ЄС з 2004 р.; повне членство в AMLA, FIU.NET, Europol, EPPO	Держава – член ЄС з 2004 р.; повне членство в AMLA, FIU.NET, Europol, EPPO
Ключові прогалини (за оцінками MONEYVAL/ЄС)	Відсутність корпоративної кримінальної відповідальності; Відсутність реєстру банківських рахунків; Низька конверсія SAR у вироки; Слабкий DNFBP-нагляд; Неефективна конфіскаційна практика; Відсутність travel rule для CASP	Повільна цифровізація GIIF; Затримки MLA ; Часткова імплементація AMLR;	Спадщина Danske Bank частково подолана; Залишкові проблеми з MLA швидкістю;	Слабкий MLA-механізм; Відсутність centralized asset registry; Слабкий feedback loop FAÚ → прокуратура;

Примітки:
1. Таблиця складена на основі матеріалів п'ятих раундів взаємних оцінок MONEYVAL Польщі (2022), Естонії (2022) і Чехії (2023); річних звітів GIIF, RAB і FAÚ за 2023 р.; звіту ДСФМУ за 2024 р.; євроінтеграційного скринінгу України 2023–2024 рр.
2. Скорочення: SAR – Suspicious Activity Report (повідомлення про підозрілу операцію); СПФМ – суб'єкти первинного фінансового моніторингу; FIU – Financial Intelligence Unit; DNFBP – Designated Non-Financial Businesses and Professions; IO – Immediate Outcome (безпосередній результат за методологією FATF); CASP – Crypto-Asset Service Provider; KNF – Komisja Nadzoru Finansowego (Польща); FSA – Finantsinspektsioon (Естонія); ČNB – Česká národní banka; GIIF – Generalny Inspektor Informacji Finansowej; RAB – Rahapesu Andmebüroo; FAÚ – Finanční analytický útvar; AMLA – Anti-Money Laundering Authority ЄС; MLA – Mutual Legal Assistance (взаємна правова допомога).
3. Позначки: ✓ – наявне / виконано; ✗ – відсутнє / не виконано; «в процесі» – розпочато, але не завершено.

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1
ДОРОЖНЯ КАРТА РЕФОРМУВАННЯ AML/CFT-СИСТЕМИ УКРАЇНИ (2025–2035)
(авторська розробка на основі матеріалів підрозділу 3.3 дисертації)

Горизонт	Вимір реформи	Захід реформи	Правова підстава (acquis / FATF)	Відповідальний орган	Очікуваний результат	Індикатор виконання
ГОРИЗОНТ 1 (2025–2026): ПЕРШОЧЕРГОВІ НОРМАТИВНІ І ОПЕРАЦІЙНІ ЗАХОДИ						
3.1 2025–2026	**Нормативний**	Внесення до КК України нової статті про кримінальну відповідальність юридичних осіб за злочини у банківській сфері (польсько-континентальна модель)	6AMLD (ст. 6–7); FATF Rec.3; acquis Глава 24	Верховна Рада, Мінюст, КМУ	Криміналізація корпоративних AML-злочинів; усунення прогалини щодо 6AMLD	Прийняття Закону; внесення змін до КК; перший вирок щодо ЮО протягом 12 міс. після набрання чинності
3.2 2025–2026	**Нормативний**	Доопрацювання і прийняття ЗП №10225-д у другому читанні з AML/CFT-елементами: CASP як СПФМ, travel rule, заборона анонімних криптогаманців	FATF Rec.15–16; MiCA (Рег. 2023/1114); TFR (Рег. 2023/1113); acquis Глава 9	Верховна Рада, НБУ, НКЦПФР, Мінфін	Повноцінний AML/CFT-режим для CASP; запровадження travel rule	Прийняття Закону; нормативні акти НБУ/НКЦПФР протягом 6 міс.; CASP внесені до реєстру СПФМ
3.3 2025–2026	**Нормативний**	Удосконалення механізму TFS (цільові фінансові санкції): прискорення заморожування до стандарту «without delay»; координаційний протокол РНБО–ДСФМУ–НБУ–суди	FATF Rec.6–7; Рег. ЄС 2022/262 і наст.	РНБО, ДСФМУ, НБУ, ОГП	TFS-заморожування протягом 24 год.; усунення координаційних прогалин	Прийнятий міжвідомчий протокол; середній час заморожування < 24 год. за підсумками аудиту

Горизонт	Вимір реформи	Захід реформи	Правова підстава (acquis / FATF)	Відповідальний орган	Очікуваний результат	Індикатор виконання
3.4 2025–2026	**Інституційний**	Запровадження нормативно закріпленого feedback loop між ДСФМУ і правоохоронними органами (без законодавчих змін – через міжвідомчий протокол)	FATF Rec.29; Егмонтські принципи	ДСФМУ, ОГП, НАБУ, Нацполіція	ДСФМУ отримує систематичні дані про долю переданих матеріалів; підвищення якості аналітичного продукту	Підписаний протокол; перший квартальний зведений звіт ПО → ДСФМУ
3.5 2025–2026	**Інституційний**	Реформа методології AML/CFT-інспекцій НБУ: перехід від tick-box до outcome-based supervision відповідно до настанов ЄБА	AMLA стандарти; BCBS Принцип 29	НБУ, ЄБА (технічна допомога)	Інспекції НБУ оцінюють реальну ефективність AML/CFT-контролю банку, а не наявність документів	Оновлена методологія інспекцій НБУ; зменшення «формальних» порушень при зростанні виявлення реальних ризиків
3.6 2025–2026	**Безпековий**	Запровадження автоматизованого real-time санкційного скринінгу транзакцій; посилений EDD для юрисдикцій ризику (ОАЕ, Туреччина, Грузія, Гонконг)	FATF Rec.6–7; Рег. ЄС щодо санкцій проти РФ (Рег. 833/2014 і наст.)	НБУ, ДСФМУ, банки (комплаєнс)	Унеможливлення санкційного обходу через вітчизняну фінансову систему	Кількість виявлених спроб санкційного обходу на квартал; кількість заблокованих транзакцій
3.7 2025–2026	**Євроінтеграційний**	Підготовка позиції України щодо Глав 4, 9, 24 у переговорному процесі; mapping gap-аналізу: acquis vs. чинне вітчизняне AML/CFT-законодавство	Угода про асоціацію; acquis Глав 4, 9, 24; скринінг 2023–2024	МЗС, Мінфін, ДСФМУ, НБУ, Мін'юст	Узгоджена переговорна позиція; реалістична дорожня карта транспозиції acquis	Прийнятий Урядом plan de transposition для AML/CFT-acquis; перша звітність AMLA-liaison

Горизонт	Вимір реформи	Захід реформи	Правова підстава (acquis / FATF)	Відповідальний орган	Очікуваний результат	Індикатор виконання
3.8 2025–2026	**Євроінтеграційний**	Прийняття законодавства про платіжні послуги (адаптація PSD2/PSD3) у другому читанні з адаптацією до стандартів SEPA; запровадження IBAN-реєстру як інструменту санкційного скринінгу і AML/CFT-комплаєнсу («подвійний замок»)	Регламент ЄС 2021/1230 (SEPA); Dir. 2007/64/ЄС (PSD); acquis Глава 9; FATF Rec.16 (travel rule)	Верховна Рада, НБУ, МЗС, Мінфін	Запровадження єдиного європейського платіжного простору; подвійний замок SEPA+AML/CFT; IBAN-реєстр як інструмент верифікації транзакційної ідентичності	Прийнятий закон про платіжні послуги; підписана Угода з ЕРС про членство в SEPA; перші транзакції через SEPA протягом 12 місяців після набрання чинності
ГОРИЗОНТ 2 (2027–2029): СИСТЕМНЕ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО І ТЕХНОЛОГІЧНОГО РІВНІВ						
3.9 2027–2029	**Нормативний**	Повна транспозиція AMLR (Рег. 2024/1624) і 6AMLD (Дир. 2018/1673) у вітчизняне законодавство; приведення ст. 209 КК у повну відповідність до 6AMLD	AMLR (Рег. ЄС 2024/1624); 6AMLD (Дир. 2018/1673); FATF Rec.3	Верховна Рада, Мінюст, ДСФМУ	Повна нормативна відповідність 6AMLD; €10 000 ліміт готівки; заборона анонімних гаманців	Оцінка MONEYVAL: IO.1 «висока ефективність»; відсутність невідповідностей у скринінгу ЄС
3.10 2027–2029	**Нормативний**	Реформування конфіскаційного механізму відповідно до Директиви ЄС 2024/1260: extended confiscation, NCB confiscation, Asset Recovery Offices при НАБУ і ОГП	Дир. 2024/1260; ст. 59, 96-2 КК (розширення); FATF Rec.4	Верховна Рада, НАБУ, ОГП, Мінюст	Суттєве зростання обсягів конфіскованих злочинних активів; Asset Recovery Offices функціонують	Кількість виконаних Asset Recovery Orders на рік; загальний обсяг конфіскованих активів (млн грн/рік)

Горизонт	Вимір реформи	Захід реформи	Правова підстава (acquis / FATF)	Відповідальний орган	Очікуваний результат	Індикатор виконання
З.11 2027–2029	**Нормативний**	Прийняття Закону про централізований реєстр банківських рахунків з прямим онлайн-доступом правоохоронних органів	Дир. ЄС 2019/1153; 6AMLD; FATF Rec.29	Верховна Рада, НБУ, НАБУ, Нацполіція	Миттєвий пошук рахунків без судового запиту до кожного банку окремо	Реєстр запущено; середній час відповіді < 1 год.; кількість правоохоронних запитів/рік
З.12 2027–2029	**Інституційний**	Трансформація ДСФМУ у повноцінний аналітичний центр: спеціалізовані підрозділи за типологіями (CASP, оборонний сектор, санкційне відмивання, DNFBP); розширення штату аналітиків	FATF Rec.29; Егмонтські принципи; AMLA стандарти	КМУ, Мінфін, ДСФМУ	ДСФМУ генерує самостійний операційний і стратегічний продукт; зростання якості аналізу	Частка справ, ініційованих на основі проактивного аналізу ДСФМУ (target: >30%); публікація типологічного звіту раз на рік
З.13 2027–2029	**Інституційний**	Реформа DNFBP-нагляду: секторальні ризик-оцінки, ліцензійний підхід для ризикових категорій, посилений виконавчий механізм (за польською моделлю NRA)	AMLR; FATF Rec.22–23; acquis Глава 9	ДСФМУ, МЮ, Мінфін, НКЦПФР	DNFBP-нагляд досягає рівня «помірної ефективності» за ІО.4	Кількість DNFBP-інспекцій/рік; частка суб'єктів з виявленими порушеннями; кількість штрафів
З.14 2027–2029	**Технологічний**	Розгортання AI-assisted системи аналізу SAR у ДСФМУ: автоматична пріоритизація, network analysis, виявлення нових типологій (відповідно до EU AI Act)	FATF Rec.29; EU AI Act (Рег. 2024/1689) – high-risk AI; AMLA технологічні стандарти	ДСФМУ, Мінфін, МЦТД (технічна реалізація)	600 000+ повідомлень/рік обробляються автоматично; підвищення конверсії матеріалів → провадження	Частка SAR, оброблених автоматично (target: >70%); час від SAR до передачі матеріалу правоохоронцям (target: <48 год.)

Горизонт	Вимір реформи	Захід реформи	Правова підстава (acquis / FATF)	Відповідальний орган	Очікуваний результат	Індикатор виконання
З.15 2027–2029	**Технологічний**	Впровадження SupTech-рішень у НБУ: автоматизований аналіз транзакційних патернів на рівні портфеля (за моделлю DNB Нідерландів і FCA Великої Британії)	EBA SupTech настанови; AMLA стандарти; BCBS Принцип 29	НБУ, ЄБА (технічна допомога)	НБУ виявляє системні AML/CFT-ризики на рівні портфеля, а не лише окремих операцій	Кількість системних ризиків, виявлених SupTech (а не інспекціями); частка перевірок на основі ризик-алертів
З.16 2027–2029	**Безпековий**	Законодавча криміналізація незаконного використання міжнародної фінансової допомоги через банківські канали (підгрупа 4.1 Додатку В); підготовка до взаємодії з EPPO	EPPO Reg. (ЄС 2017/1939); OLAF Reg.; FATF; Додаток В п. 4.1	Верховна Рада, ОГП, НАБУ, МЗС	Самостійний склад злочину; перші кримінальні провадження; протокол взаємодії з EPPO готовий	Прийнятий закон; кількість проваджень за новою статтею; підписаний меморандум з EPPO
З.17 2027–2029	**Євроінтеграційний**	Початок взаємодії з AMLA у статусі кандидата; підготовка вітчизняних банків до стандартів прямого нагляду AMLA	AMLA Reg. (ЄС 2024/1620); acquis	ДСФМУ, НБУ, Мінфін, МЗС	Вітчизняні банки з транскордонним бізнесом відповідають критеріям AMLA; налагоджений liaison	Кількість банків, що досягли AMLA-ready статусу; перший спільний наглядовий захід AMLA–НБУ
ГОРИЗОНТ 3 (2030–2035): ДОСЯГНЕННЯ СТАНДАРТІВ ПОВНОГО ЧЛЕНСТВА В ЄС						
З.19 2030–2035	**Нормативний**	Повна гармонізація вітчизняного AML/CFT-законодавства з acquis на момент вступу до ЄС: пряме застосування AMLR; відповідність AMLAR	AMLR; AMLAR; 6AMLD; ToFR; acquis у повному обсязі	Верховна Рада, Уряд, Мінюст	Відсутність нормативних невідповідностей acquis на дату вступу	Оцінка ЄК у рамках переговорного процесу: Chapter closed; відсутність умов у галузі AML/CFT

Горизонт	Вимір реформи	Захід реформи	Правова підстава (acquis / FATF)	Відповідальний орган	Очікуваний результат	Індикатор виконання
З.20 2030–2035	**Інституційний**	Повна інтеграція ДСФМУ у FIU.NET; участь у прямому обміні FIU-інформацією між державами-членами	FIU.NET Protocol; Дир. 2019/1153; AMLAR	ДСФМУ, Мінфін, ЄК	ДСФМУ функціонує як повноправний учасник FIU.NET; транскордонні фінансові розслідування в режимі реального часу	Кількість FIU.NET-запитів/рік (target: >200); середній час відповіді
З.21 2030–2035	**Технологічний**	ДСФМУ досягає технологічного рівня RAB (Естонія): повна AI-автоматизація аналізу SAR; відповідність EU AI Act; blockchain-аналітична платформа	EU AI Act (Рег. 2024/1689); AMLA технологічні стандарти	ДСФМУ, Мінфін, МЦТД	ДСФМУ є технологічно рівнозначним FIU ЄС; конверсія SAR → матеріали відповідає середньоєвропейській	Конверсія матеріалів → провадження (target: >10%); зовнішній аудит AI-системи відповідно до EU AI Act
З.22 2030–2035	**Безпековий**	Участь у Europol EFECC як держави-члена; підключення до баз даних фінансових злочинців Europol	Europol Рег.; EFECC мандат	НАБУ, Нацполіція, ОГП, Europol	Прямий доступ до загальноєвропейських баз даних; участь у спільних операціях EFECC	Кількість спільних операцій EFECC/рік; кількість справ, підтриманих аналітикою Europol
З.23 2030–2035	**Євроінтеграційний**	Приєднання до EPPO; участь у кримінальному переслідуванні злочинів проти фінансових інтересів ЄС (Ukraine Facility, структурні фонди)	EPPO Рег. (ЄС 2017/1939)	ОГП, Верховна Рада, МЗС	Незалежне кримінальне переслідування зловживань з коштами ЄС на вітчизняній території	Призначення вітчизняного European Delegated Prosecutor; перше провадження EPPO в Україні
З.24 2030–2035	**Операційний**	Правозастосовна практика досягає стандартів держав-членів ЄС: конверсія SAR → вироки >10%; 150+ конфіскаційних рішень/рік	FATF IO.6–IO.8; AMLA outcome benchmarks	НАБУ, ОГП, суди (НШС)	Вітчизняна AML/CFT-система досягає «суттєвої ефективності» за IO.6–IO.10 за оцінкою MONEYVAL/AMLA	MONEYVAL/AMLA взаємна оцінка: IO.6, IO.7, IO.8 – «суттєва ефективність»; конверсія >10%

Примітки:

1. Дорожня карта охоплює п'ять вимірів реформ, визначених у підрозділі 3.3 дисертації: нормативний, інституційний, технологічний, безпековий і євроінтеграційний.
2. Горизонти реформ встановлено з урахуванням реалістичного темпу законодавчих і інституційних змін, а також орієнтовних термінів вступу України до ЄС.
3. Індикатори виконання є кількісними вимірюваними показниками, що дозволяють об'єктивно оцінити прогрес реформ відповідно до методології FATF і AMLA.

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1
САНКЦІЙНІ ПАКЕТИ ЄС ПРОТИ РФ (ПАКЕТИ 1–19): ЕВОЛЮЦІЯ AML/CFT-РЕЛЕВАНТНИХ ЗАХОДІВ
(авторська розробка на основі матеріалів Розділу 2 дисертації)

№	Дата прийняття	Ключові AML/CFT-релевантні заходи	Правова підстава (Рег. ЄС)	Охоплені активи / інституції
ФАЗА I: САНКЦІЇ ПІСЛЯ АНЕКСІЇ КРИМУ (2014–2021) – ПОЧАТКОВИЙ РЕЖИМ				
1–5 (2014–2021)	03.2014–01.2021	- Заморожування активів і заборона в'їзду для фізичних і юридичних осіб (починаючи з березня 2014 р.) – Секторальні санкції: обмеження доступу до ринків капіталу ЄС для державних банків РФ (Ощадбанк, ВТБ, ГПБ, ВЕБ.РФ, Россільгоспбанк) – Заборона операцій з цінними паперами санкційних банків зі строком погашення понад 30 днів – Обмеження для Центрального банку РФ щодо операцій з облігаціями ЄЦБ	Рег. 833/2014 (базовий) Рег. 269/2014 Рішення 2014/512/CFSP	- ~1 800 фізичних і юридичних осіб у санкційному списку до 2022 р. – 5 великих державних банків РФ під секторальними санкціями – €19 млрд – обсяг заморожених активів до 24.02.2022
ФАЗА II: САНКЦІЇ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ (24.02.2022 – ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС)				
1 (новий відлік)	25.02.2022	- Відключення 7 банків РФ від SWIFT: ВТБ, ГПБ, ВЕБ.РФ, Россільгоспбанк, Банк Москви, Промзв'язокбанк, Відкриття – Заморожування резервів Центрального банку РФ у юрисдикціях ЄС – Заборона надання послуг з управління резервами і активами ЦБ РФ – Заборона транзакцій з ЦБ РФ	Рег. 2022/328 Рег. 2022/334 Рішення 2022/327/CFSP	- 7 банків відключено від SWIFT – ~€210 млрд резервів ЦБ РФ заморожено (переважно через Euroclear, Бельгія) – Початок роботи REPO Task Force (ЄС + G7)
2	15.03.2022	- Повне відключення від SWIFT додаткових банків: Россільгоспбанк повністю – Заборона операцій з криптоактивами для підсанкційних осіб (перше обмеження щодо крипто) – Заборона надання спеціалізованих фінансових повідомлень (SWIFT-	Рег. 2022/394 Рег. 2022/395 Рішення 2022/396/CFSP	- Перше обмеження крипто-операцій підсанкційних осіб у праві ЄС – Заборона депозитів понад €100 000: ~4 000 осіб під санкціями – Поширення на Білорусь: 4 банки

№	Дата прийняття	Ключові AML/CFT-релевантні заходи	Правова підстава (Рег. ЄС)	Охоплені активи / інституції
		еквівалент) будь-якому суб'єкту з РФ – Заборона прийому депозитів понад €100 000 від громадян РФ		
3	09.04.2022	- Розширення санкційного списку на 217 нових суб'єктів (банки, олігархи, члени уряду) – Заборона надання рейтингових послуг підсанкційним особам і юридичним особам РФ – Заборона реєстрації трастів і корпоративних структур в ЄС для громадян РФ – Розширення заборон щодо роботи з ЦП РФ	Рег. 2022/576 Рег. 2022/577 Рішення 2022/578/CFSP	- 217 нових суб'єктів (загалом ~1 200 після пакету) – Заборона трастових структур: прямий вплив на схеми відмивання через ЄС-трасти – Розширення дії на Білорусь
4	13.04.2022	- Заборона надання послуг з аудиту, бухгалтерського обліку, консалтингу підсанкційним суб'єктам – Заборона реєстраційних і нотаріальних послуг для РФ в ЄС – Заборона PR і реклами для підсанкційних осіб – Перший пакет обмежень щодо криптогаманців: зниження порогу анонімних транзакцій	Рег. 2022/1269 Рішення 2022/1271/CFSP	- Фактичне відключення РФ від професійних послуг у ЄС – Криптопоріг: зниження до €1 000 для анонімних криптогаманців підсанкційних осіб
5	03.06.2022	- Повне відключення від SWIFT Ощадбанку РФ (найбільший банк РФ) – Заборона послуг з депозитарного зберігання ЦП для громадян і резидентів РФ – Введення обмежень щодо «тіньового флоту» – перші заходи проти обходу нафтових санкцій через морське страхування – Заборона операцій з євробондами державних підприємств РФ	Рег. 2022/879 Рег. 2022/880 Рішення 2022/884/CFSP	- Ощадбанк відключено: ~€300 млрд активів під контролем Ощадбанку поза межами SWIFT – Перші заходи проти «тіньового флоту» – Загальний обсяг заморожених активів ФО/ЮО: ~€17 млрд
6	21.07.2022	- Розширення заборони крипто-послуг: заборона криптогаманців і криптобірж для підсанкційних осіб незалежно від суми – Заборона на надання послуг зі зберігання криптоактивів підсанкційним особам – Розширення санкцій на дочірні структури підсанкційних банків у третіх країнах – Обмеження кореспондентських банківських послуг	Рег. 2022/1273 Рег. 2022/1274 Рішення 2022/1272/CFSP	- Повна заборона крипто-послуг підсанкційним особам: перший системний крипто-захід у санкційному праві ЄС – Дочірні структури: ~45 банків у третіх країнах

№	Дата прийняття	Ключові AML/CFT-релевантні заходи	Правова підстава (Рег. ЄС)	Охоплені активи / інституції
7	06.10.2022	- Обмеження кореспондентських рахунків банків РФ у банках ЄС – Заборона надання послуг з управління капіталом (wealth management) громадянам РФ понад €100 000 – Розширення переліку підсанкційних осіб на ~30 банків і фінансових установ – Перший захід щодо СПФС (аналог SWIFT від ЦБ РФ): обмеження підключення	Рег. 2022/1905 Рішення 2022/1909/CFSP	- ~30 додаткових банків і фінансових установ – Обмеження СПФС: зниження ефективності альтернативи SWIFT для РФ – Загальна кількість підсанкційних суб'єктів: ~1 500
8	16.12.2022	- Введення «нафтового стелі» ($60/бар.) як умови надання фінансових і страхових послуг – Заборона транзакцій з ЦБ РФ через посередників у третіх країнах – Заборона надання послуг бухгалтерського обліку і аудиту будь-яким юридичним особам з РФ (розширення пакету 4) – Розширення обмежень кореспондентських рахунків	Рег. 2022/2039 Рег. 2022/2040 Рішення 2022/2034/CFSP	- «Нафтовий стеля»: зменшення доходів РФ від нафти приблизно на $60–80 млрд/рік – Ускладнення обходу санкцій через треті країни
9	25.02.2023	- Заборона здійснення транзакцій з ~120 додатковими юридичними особами – Заборона надання страхових послуг суб'єктам «тіньового флоту» – Перші заходи щодо обходу санкцій: кримінальна відповідальність за допомогу в обході – Обмеження операцій із суб'єктами з юрисдикцій, що систематично допомагають обходу санкцій	Рег. 2023/427 Рег. 2023/428 Рішення 2023/432/CFSP	- Перша пряма кримінальна відповідальність за обхід санкцій у праві ЄС – «Тіньовий флот»: ~200 суден під обмеженнями – Загальна кількість суб'єктів: ~1 600
10	23.06.2023	- Заборона транзитних операцій через РФ для товарів подвійного використання – Суттєве розширення списку підсанкційних банків: +10 банків – Посилення вимог до комплаєнсу у третіх країнах – «no-Russia clause» в контрактах – Обмеження щодо нових інвестицій у банківський сектор РФ	Рег. 2023/1214 Рег. 2023/1215 Рішення 2023/1218/CFSP	- «No-Russia clause»: зобов'язання включати положення про заборону реекспорту до РФ – +10 банків; загалом ~50 банків під санкціями – Перша системна антиобхідна норма у контрактному праві ЄС
11	08.09.2023	- Розширення «нафтового стелі» на нафтопродукти – Заборона придбання нерухомості в ЄС для громадян	Рег. 2023/1825 Рішення 2023/1824/CFSP	- Заборона нерухомості: пряме перекриття схем відмивання через

№	Дата прийняття	Ключові AML/CFT-релевантні заходи	Правова підстава (Рег. ЄС)	Охоплені активи / інституції
		РФ (AML-релевантний захід) – Заборона операцій з криптоактивами через некерований (unhosted) гаманець для підсанкційних осіб – Нові вимоги до звітності банків про ризики обходу санкцій		ринок нерухомості – Unhosted wallet: посилення криптосанкцій – Вимоги звітності: ~600 банків ЄС під новими compliance-зобов'язаннями
12	18.12.2023	- Запровадження механізму відповідальності за обхід санкцій на рівні ЄС (окремий правовий інструмент) – Обмеження кореспондентських відносин банків ЄС з банками третіх країн, що надають послуги підсанкційним суб'єктам – Розширення «тіньового флоту»: додаткові 60 суден – Заборона нових банківських послуг для ГПБ і дочірніх структур	Рег. 2023/2878 Дир. 2024/1226 (відповідальність за обхід) Рішення 2023/2874/CFSP	- Директива 2024/1226: кримінальна відповідальність за обхід санкцій у всіх державах-членах – 60 нових суден «тіньового флоту»; загалом ~400 суден – Обмеження кореспондентства: ~15 банків третіх країн
13	13.03.2024	- Перше використання прибутків від заморожених активів ЦБ РФ (через Euroclear): €1,9 млрд направлено на підтримку України – Посилення антиобхідного механізму: заборона транзакцій з переліком «підозрілих» юрисдикцій – Нові обмеження для підсанкційних банків щодо SWIFT-альтернатив (CIPS, СПФС)	Рег. 2024/745 Рег. 2024/746 Рішення ЄР та РЄС щодо ERA Loan	- Перше практичне використання €210 млрд заморожених резервів ЦБ РФ (ERA – Extraordinary Revenue from Assets) – ERA Loan: €50 млрд для України (G7, підписано червень 2024)
14	24.06.2024	- Запровадження обмеження транзакцій через СПФС (аналог SWIFT від ЦБ РФ) – Заборона банкам ЄС обслуговувати транзакції, що проходять через СПФС – Розширення персональних санкцій: +100 суб'єктів – Заморожування активів дочірніх структур ГПБ у 3 країнах	Рег. 2024/1745 Рег. 2024/1746 Рішення 2024/1744/CFSP	- СПФС-обмеження: суттєве зниження ефективності альтернативи SWIFT – +100 суб'єктів; загалом ~2 200 у санкційному списку
15–16	07–14.10.2024	- Розширення «тіньового флоту»: додаткові 50+ суден; посилення страхових обмежень – Нові антиобхідні заходи: заборона послуг LNG-термінального обслуговування судам «тіньового флоту» – Розширення обмежень для юрисдикцій, що	Рег. 2024/2642 Рег. 2024/2643 Рішення 2024/2642/CFSP	- ~460 суден «тіньового флоту» загалом – Посилений KYC: нові вимоги до ~800 банків ЄС – Загальна кількість підсанкційних суб'єктів: ~2 400

№	Дата прийняття	Ключові AML/CFT-релевантні заходи	Правова підстава (Рег. ЄС)	Охоплені активи / інституції
		систематично допомагають обходу (ОАЕ, Туреччина – посилений моніторинг) – Нові вимоги до KYC для банків щодо клієнтів із зон ризику		
17–19	2025 (актуальні)	- Розширення персональних санкцій: акцент на суб'єктах, що сприяють обходу через ОАЕ, Гонконг, Туреччину – Подальше розширення «тіньового флоту»: понад 500 суден під обмеженнями – Заходи щодо криптоактивів: посилення вимог до CASP щодо верифікації клієнтів з РФ – Обмеження операцій з «A7A5» stablecoin і іншими крипто-інструментами, пов'язаними з РФ – Координація з FATF: виключення РФ з процесу взаємних оцінок (лютий 2023)	Рег. ЄС 2025/... FATF Statement 02.2023 Рег. ЄС 2023/1113 (TFR) – застосування до крипто	- 500+ суден «тіньового флоту» – Загальна кількість підсанкційних суб'єктів: ~2 600+ – Заморожені активи ФО/ЮО: ~€58 млрд (без резервів ЦБ РФ) – Резерви ЦБ РФ під обмеженнями: ~€210 млрд (Euroclear) – ERA-доходи, спрямовані на Україну: ~€3,5 млрд (станом на 2025)
ЗАГАЛЬНИЙ ПІДСУМОК (станом на кінець 2025 р.): ~2 600+ підсанкційних суб'єктів | €210 млрд резервів ЦБ РФ заморожено | ~€58 млрд активів ФО/ЮО заморожено | 50+ банків РФ під санкціями | 500+ суден «тіньового флоту» | Повна заборона крипто-послуг підсанкційним особам | Кримінальна відповідальність за обхід санкцій (Дир. 2024/1226)				

Примітки:

1. Таблиця складена на основі офіційних текстів Регламентів і Рішень Ради ЄС, публічних баз даних Euroclear, матеріалів REPO Task Force, звітів Kyiv School of Economics і Brussels School of Governance щодо санкційних активів.
2. «Пакети 1–5» (2014–2021) охоплюють санкції, введені у зв'язку з анексією Криму і збройним конфліктом на Сході України. Нова нумерація (пакети 1–19) ведеться з 24.02.2022.
3. AML/CFT-релевантними у контексті дисертації вважаються заходи, що: а) впливають на рух злочинних/санкційних фінансових потоків; б) обмежують доступ підсанкційних суб'єктів до фінансових послуг; в) стосуються криптоактивів; г) запроваджують механізми корпоративної відповідальності за обхід санкцій.
4. ERA (Extraordinary Revenue from Assets) – доходи від заморожених активів ЦБ РФ, що спрямовуються на підтримку України відповідно до рішення ЄС 2024 р. і угоди G7 (ERA Loan, €50 млрд).
5. «Тіньовий флот» («shadow fleet») – судна, що перевозять нафту і нафтопродукти РФ в обхід «нафтового стелі» і санкційних обмежень, використовуючи підставних власників і страховиків у юрисдикціях, що не приєдналися до санкційного режиму.
6. Директива 2024/1226 про кримінальну відповідальність за порушення санкцій ЄС є AML/CFT-релевантним інструментом, що доповнює 6AMLD і запроваджує санкційні порушення як предикатний злочин для відмивання коштів у всіх державах-членах.
7. Скорочення: SWIFT – Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication; СПФС – Система передачі фінансових повідомлень (аналог SWIFT від ЦБ рф); CIPS – Cross-Border Interbank Payment System (Китай); ERA – Extraordinary Revenue from Assets; TFR – Transfer of Funds Regulation; CASP – Crypto-Asset Service Provider; CFSP – Common Foreign and Security Policy; KYC – Know Your Customer.

ДОДАТОК Ж

АНАЛІТИЧНІ ТАБЛИЦІ ДО КЕЙСУ «A7A5»: КРИПТО-МЕХАНІЗМИ ОБХОДУ САНКЦІЙ

Цей додаток систематизує у табличній формі результати аналізу криптовалютної схеми обходу санкцій «A7A5», проведеного у підрозділах 2.4 та 3.3 дисертаційного дослідження. Таблиці містять: профіль схеми (Таблиця Е.1), матрицю правових прогалин існуючих міжнародних інструментів (Таблиця Е.2), зведення авторських пропозицій de lege ferenda (Таблиця Е.3) та дорожню карту ініціативи України щодо автономного санкційного інструменту ЄС (Таблиця Е.4). Детальний аналіз, на якому ґрунтуються ці таблиці, викладено у підрозділах 2.4 та 3.3 основного тексту дисертації.

Таблиця Ж.1. Профіль крипто-схеми «A7A5»

Параметр	Характеристика
Повна назва	«A7A5» рубльовий стейблкоїн; емітент Old Vector (Киргизстан)
Забезпечення	Депозити в Промсвязьбанку (ПСБ, РФ) підсанкційна установа
Блокчейни	Tron та Ethereum (децентралізовані, поза юрисдикцією ЄС)
Обсяг транзакцій	**$93,3 млрд** за 10 місяців функціонування (2024–2025)
«Instant Swapper»	Конвертація в доларові стейблкоїни; оброблено **$2,2 млрд** при мінімальному KYC
Контекст	Наступник Garantex (ліквідовано березень 2025): кошти Garantex → Grinex → «A7A5»
Загальний обсяг обходу санкцій	**$104 млрд** криптотранзакцій підсанкційних субєктів РФ 2024–2025 (Chainalysis, +800% р/р)
Санкції	OFAC і ЄС санкціонували субєктів «A7A5» лише у серпні 2025 через 10+ місяців після початку

Джерела: Chainalysis, 2026 Crypto Crime Report; OFAC Press Release, серпень 2025; відкриті дані блокчейн-аналітики.

Таблиця Е.2. Матриця правових прогалин: існуючі інструменти vs. схема «A7A5»

Інструмент	Формальна компетенція	Чому не діє щодо «A7A5»
FATF R.15 (VASP)	Реєстрація/ліцензування VASP, KYC/CDD	Киргизстан не член FATF; ЄАГ (де-факто під впливом РФ) спостерігач
MiCA (ЄС 2023/1114)	Регулювання крипто-активів у ЄС	Відсутність екстериторіального ефекту; Old Vector не обслуговує EU-резидентів напряму
AMLAR (ЄС 2024/1620)	Нагляд AMLA над регульованими суб'єктами ЄС	Логіка «регульованих субєктів» «A7A5» сконструйований поза периметром ЄС
Санкційний механізм ЄС (ст. 215 TFEU)	Обмежувальні заходи проти осіб/організацій	Вимагає **одностайності Ради** → вразливий до блокувань; реактивний (10+ міс. затримки)

MONEYVAL / CEPs	Оцінка AML/CFT-систем держав-членів РЄ	Мандат нагляд за системами, не за окремими схемами в третіх країнах
Section 311 USA PATRIOT Act	Позначення «зон підвищеного ризику»; відключення від USD-кореспондентського банкінгу	**Лише США**; ЄС не має еквівалентного автономного механізму з аналогічним ефектом

Джерело: складено автором.

Таблиця Ж.3. Пропозиції «de lege ferenda» на основі аналізу кейсу «A7A5»

№	Пропозиція	Зміст	Правова основа / модель
1	«Євро-Section 311»	Новий регламент ЄС: позначення іноземних VASP/юрисдикцій «зонами підвищеного ризику фінансування агресії» без вимоги одностайності; прийняття кваліфікованою більшістю	Модель: Section 311 USA PATRIOT Act; правова база: ст. 215 TFEU або новий правовий механізм
2	«Євро-кореспондентський контроль»	Зобов'язати non-EU банки та VASP із доступом до євро-системи виконувати EU sanctions screening або втрачати цей доступ (екстериторіальна модель)	Модель: GDPR (екстериторіальна дія), SWIFT-відключення; база: ЄЦБ + ЄБА
3	Тематичний огляд MONEYVAL	Ініціювати огляд щодо крипто-механізмів обходу санкцій; фінальний звіт → правова основа для ЄК; Україна як ініціатор (є членом MONEYVAL + лідер «Proceeds & Conflicts»)	Мандат MONEYVAL на тематичні огляди за запитом держав-членів
4	Резолюція ПАРЄ	Резолюція із закликом до ЄК розробити автономний санкційний інструмент, до FATF переглянути R.15, до держав-членів підтримати QMV по санкціях	Стаття 1(d) Статуту Ради Європи; право України на ініціативу як члена МОНЕЙВАЛ
5	Доповнення KYC/CDD (R.15)	Поширити стандарти FATF R.15/R.16 на «технічних посередників» (oracle-провайдери, блокчейн-аналітики), що обслуговують підсанкційні схеми	FATF Guidance on Virtual Assets (2021, оновлення 2024); доповнення до R.15

Джерело: складено автором.

Таблиця Ж4. Дорожня карта ініціативи України щодо автономного санкційного інструменту ЄС

Фаза	Строки	Ключові дії	Очікуваний результат
0	Міс. 1–3	Міжвідомча робоча група (Мінфін, НБУ, ДСФМУ, МЗС); Evidence Brief (Chainalysis + KSE); Legal Mapping правових прогалин; Draft Term Sheet нового інструменту	Аналітичний пакет: 3 документи (~80 стор.)
1	Міс. 2–5	**MONEYVAL**: офіційний запит від Мінфін України на тематичний огляд; коаліція Естонія + Латвія + Литва + Польща + Молдова	Typologies Report або Best Practice Guidance MONEYVAL (~6–9 міс.)
2	Міс. 3–8	**ПАРЄ**: пошук rapporteur (Польща/Естонія/Литва); подача до профільного комітету; текст резолюції заклик до Єврокомісії, FATF, MONEYVAL	Резолюція ПАРЄ (проста більшість) жовтнева або січнева сесія
3	Міс. 9–14	**Єврокомісія (DG FISMA)**: пакет [Резолюція ПАРЄ + звіт MONEYVAL + Evidence Brief + Term Sheet] через Комітет асоціації; паралельно ECOFIN через МФ Польщі	Impact Assessment або публічні консультації ЄК щодо нового регламенту
4	Наскрізна	Op-ed у FT/Politico; Evidence Brief через CEPS/Bruegel; конференція Брюссель/Варшава; коаліція TI + OCCRP + Global Financial Integrity	Публічний тиск → прискорення бюрократичного процесу

Джерело: складено автором.

ДОДАТОК З
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ржемовський В.М. Окремі аспекти запобігання злочинності у сфері банківської діяльності: міжнародний досвід. *Наше право.* 2024. № 1. С. 254-258. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2024-1/NP_2024_1_254.pdf.

2. Ржемовський В.М. Суб'єкти запобігання злочинності у банківській сфері. *Європейські перспективи.* 2024. № 2. С.191-196. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2024-2/EP_2024_2_191.pdf

3. Rzhemovskyi V.M. International mechanisms of crime prevention in the field of banking. *Право. UA.* 2024. № 1. С.198-202. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2024-2/Pravo_ua_2024_2_198.pdf

4. Ржемовський В.М. Крипто-механізми обходу санкцій як виклик для міжнародної AML/CFT-архітектури: кейс A7A5 та ініціатива України щодо нового регуляторного інструменту ЄС. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління.* 2026. № 1. С. 58-65. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/5599/5892

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Ржемовський В.М Окремі аспекти дослідження злочинності у банковській сфері. *Правове відновлення України як потужної європейської держави через призму міжнародного досвіду*: Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18 квітня 2024 року). К.: ДУІТ, 2024. С.224-232.

6. Ржемовський В.М. Міжнародні механізми протидії шахрайству у банківській сфері. *Evolving Science: Theories, Discoveries and Practical Outcomes*. Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference. European Open Science Space. February 3-5, 2025. Zurich, Switzerland. P.61-64.

7. Ржемовський В.М. Спеціальний орган розслідування злочинів у банківській сфері: за і проти. *Modern Science is the Connection Between Scientific Research and Economic Development*. Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference (February 10-12, 2025. Lviv, Ukraine). European Open Science Space, 2025. P. 30-33

8. Ржемовський В.М. Органи фінансової розвідки в системі протидії злочинам у фінансовій сфері. *Modern Scientific Research: Theoretical and Practical Aspects*. Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference (May 26-28, 2025. Riga, Latvia). European Open Science Space, 2025. P. 224-229.

9. Ржемовський В.М. Механізми протидії злочинам у банківській сфері в рамках взаємодії Україна - Європейський Союз з урахуванням воєнного стану. *Global Directions in Scientific Research and Technological Development*. Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference (June 2-4, 2025. Valencia, Spain). European Open Science Space, 2025. P. 71-74.

10. Ржемовський В.М. Колізія між завданнями національної системи фінмоніторингу та адміністративною моделлю функціонування Держфінмоніторингу. *Scientific Innovation: Theoretical Insights and Practical Impacts*. Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference (December 8-10, 2025, Naples, Italy). European Open Science Space, 2025. P. 181-184.